

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΑΜΠΡΟΥ

Ν Ε Ο Σ
Ε Λ Λ Η Ν Ο Μ Ν Η Μ Ω Ν

Τ Ρ Ι Μ Η Ν Ι Α Ι Ο Ν

Π Ε Ρ Ι Ο Δ Ι Κ Ο Ν Σ Υ Γ Γ Ρ Α Μ Μ Α

ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΕΚ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΙΠΩΝ ΤΟΥ

ΣΠΥΡ. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΟΥ

---

*Ἡξιώθη τοῦ Ζαλπειῶν βραβείου ὑπὸ τοῦ ἐν Παριsaίσις Συλλόγου
πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων.*

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α΄. - 31 ΜΑΡΤΙΟΥ 1927

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «Ο ΦΟΙΝΙΣ» — ΣΤΑΔΙΟΥ 38

1927

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ¹

Ἡ κατάβασις τῶν Δωριέων εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶνε τῶν πλουδαιοτάτων γεγονότων τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, σταθμὸς ἅμα προγενεστέρας περιόδου καὶ ἀφρητήρια νέων τυγῶν τοῦ ἔθνους. Διὰ τῆς ἐν τοῖς νοτιωτάτοις τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἐν Πελοποννήσῳ, ἐγκαταστάσεως τοῦ μαχίμου καὶ ἀρρενοποῦ τούτου φύλου, ἐκνικήσαντος τοὺς πρότερον ἐν αὐτῇ οἰζυόντας Ἀχαιοὺς καὶ Ἴωνας, τερματίζεται μὲν ὅλος ἡ μυκηναϊκὴ περίοδος, θεμελιῶνται δὲ μόνιμοι δωρικαὶ πολιτεῖαι ἐν Πελοποννήσῳ. Ἀλλ' ἄλλα δίδεται ἐξ ἀφορμῆς νέων ἐξοικισμῶν, ὑπερποντίων ταύτην τὴν φορᾶν, καθ' οἷς οἱ Ἕλληνες παρουσιάζονται διηρημένοι εἰς τρία φῦλα, τὸ δωρικόν, τὸ Ἴωνικόν καὶ τὸ αἰολικόν.

Καὶ τῶν μὲν ἐν Πελοποννήσῳ ἰδρυθεισῶν δωρικῶν πολιτειῶν ἰσχυροτάτη ἀπέβη ἡ Σπάρτη, ἣς τὸ εἰς τὸν Λυκοῦργον ἀποδιδόμενον πολίτευμα, ἔχον χαρακτηριστὰ ἐξαιρέτως στρατιωτικόν, κατέστησεν αὐτὴν κραταιοτάτην. Οὕτως ἠδυνήθη νὰ καταβάλλῃ μὲν τὸ δωρικόν ἀλλ' ἀντίπαλον Ἄργος, ἐν οὗ τῇ ἀρχαιοτέρῃ ἱστορίᾳ πρωτοστατεῖ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Φεῖδωνος, νὰ νικήσῃ τοὺς Ἀρκάδας καὶ ὑπατάξῃ τὴν Μεσσηνίαν, ἐπεκτείνουσα τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς καὶ πέραν τῆς δωρικῆς Κορίνθου καὶ τοῦ ἰσθμοῦ μέχρις αὐτῆς τῆς Μεγαρίδος.

Ὁ δὲ χρόνος τῆς ἀυξήσεως τῆς δυνάμεως τοῦ δωρικοῦ στοιχείου καὶ τῆς κυριοτάτης αὐτοῦ ἀντιπροσώπου, τῆς Σπάρτης, συμπίπτει πρὸς τὴν κολοσσιαίαν ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὰ ἔξω διὰ

1. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΝΒ' κατάλοιπον ἀποτελούμενον ἐκ 19 φύλλων χάρτου γεγραμμένων ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως περιέχει σύντομον ἐπισκόπην τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας συγγραφεῖσαν διὰ τὸν σύλλογον πρὸς διάδοσιν ἐπιερίμων βιβλίων. Τὴν ἐπισκόπην ταύτην μὴ δημοσιεύσειαν δημοσιεύομεν ἐνταῦθα.

τῆς κτίσεως ἀποικιῶν. Αὐταὶ κατέλαβον πάσας τὰς νήσους καὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐπεξετάθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ καθ' ἅπαντα τὰ παράλια τῆς Θράκης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁμοίως δ' ἐξώρμησαν οἱ Ἕλληνες τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος ἢ ἐκ τῶν ἀποικιῶν ὁρμώμενα τέκνα τέκνων εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν (Μεγάλην Ἑλλάδα) καὶ τὴν Σικελίαν, τὰς ἀκτὰς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας, τὴν Κύπρον, τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς καὶ τοὺς αἰγιαλοὺς τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς Μαιώτιδος. Ἐν τοῖς λαμπροῖς ἐκείνοις κτίσμασι τῶν Ἑλλήνων πολλάκις ὁ ἑλληνισμὸς ἐχρειάσθη, ὅπως ἐγκαθιδρυθῆ, νὰ παλαίσῃ ἐρρωμένως πρὸς τοὺς προκατόχους ἢ περιόικους βαρβάρους, οὓς ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν ὑπερηυδοκίμησε διὰ τῆς γοητείας καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ὑπερέτερου αὐτοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐν τούτοις δὲ προήγετο ὁ πολιτισμὸς μετὰ τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμῶν ἐν τε ταῖς ἀποικίαις καὶ ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι, καὶ μεγάλα πολιτικὰ μεταβολὰ μετέλλασον τὴν ὄψιν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Πράγματι μόνον πόλεις, ἐχούσας χωριστὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν καὶ συγκροτούσας ἴδιον κράτος εὐρίσκομεν ἐνώπιον ἡμῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, οὐχὶ δὲ πολιτείας ἐνιαίας, οἷαν ἠθέλε τις ἀναμένει νὰ ἴδῃ, ἀποβλέπων εἰς τὴν κοινὴν καταγωγὴν τῶν Ἑλλήνων, τὴν εἰς διαλέκτους μὲν χωριζομένην, ἀλλὰ κοινὴν ὅμως γλῶσσαν εἰς τὴν παρὰ πάσας τὰς τοπικὰς διαφορὰς κοινὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὴν ὁμοιότητα τοῦ βίου καὶ τῶν ἐθίμων. Παρ' ὅλην τὴν συνείδησιν, ὅτι συνανήκον εἰς ἀλλήλους καὶ ἀπετέλουν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος, πολιτικῶς ἐδιχονόουν, καὶ οἱ συχνοὶ κατ' ἀλλήλων πόλεμοι ἐφθειρον πολλαχῶς τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις καὶ συνετέλουν εἰς ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς αὐτῶν τῶν τειχῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως ἐνίοτε ἀντετάσσοντο οἱ πολῖται ἀντίμαχοι πρὸς ἀλλήλους ἕνεκα πολιτικῶν διαφορῶν.

Καὶ δὴ αὕτη ἡ ἐξέλιξις τοῦ πολιτικοῦ βίου παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐδῶκεν ἀφορμὴν εἰς τὰς τοιαύτας διαφορὰς. Τὴν βασιλείαν, ἣτις παρουσιάζεται ὡς ἡ πρώτη μορφή τοῦ πολιτεύματος ὑπὸ τύπον πατριαρχικόν, καταργουμένην ἐνωρὶς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις πλὴν τῆς Σπάρτης, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ τινῶν τῶν ἀποικιῶν, ἰδίως ἐν Σικελίᾳ, διεδέχθη ἡ ὀλιγαρχία, ταύτην δὲ ἡ τυραννίς, ἣτις ὑπῆρξεν ἢ γέφυρα πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Καὶ αὕτη μὲν εἶνε διὰ γενικῶν γραμμῶν ἡ συνήθης πορεία τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων, ἀλλ' οὔτε πανταχοῦ ἐγκατεστάθη τυραννίς, οὔτε πανταχοῦ ἐπε-

κράτησεν ἡ δημοκρατία. Ἀλλὰ μὲν τῶν πόλεων παρεδόθησαν εἰς τὸν δῆμον, ἐν ἄλλαις δ' ἐξηκολούθησεν ἰσχύουσα ἡ ὀλιγαρχία, πολλάκις δ' ἐτελεῖτο ἀγὼν μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως. Καὶ τῆς μὲν ὀλιγαρχίας οἶονεὶ ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος καὶ προστάτης ἦτο ἡ Σπάρτη, τὴν δὲ δημοκρατίαν ἐπροστάτευον αἱ Ἀθῆναι.

Αἱ Ἀθῆναι δὲν ἐπεβλήθησαν ταχέως διὰ κατακτήσεων καὶ νικῶν, ὡς ἡ Σπάρτη. Ἐχρειάσθη μακρὰ περίοδος ἐσωτερικῶν πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων, ὅπως ἡ πόλις, μεθισταμένη κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς βασιλείας διὰ τῆς τιμοκρατίας καὶ τῆς τυραννίδος τῶν Πεισιτοατιδῶν εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ ἐπωφελουμένη τὰς ἐξαιρέτους νομοθεσίας καὶ πολιτικὰς διατάξεις τοῦ Δράκοντος, τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Κλεισθένου, παρασκευάσῃ εἰς ἐαυτὴν ἐπίζηλον ἀξίωμα ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐμφορούμενοι πνεύματος ποῦ φιλελευθερωτέρου καὶ νεωτεριστικωτέρου τοῦ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὄντες μᾶλλον εὐεπίφοροι πρὸς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῆς λογοτεχνίας, ἐφαίνοντο οἶονεὶ ἐνδεδειγμένοι, ὅπως προαγάγῃ τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν καὶ προμαχήσῃ ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοῦ ἐδάφους τῆς ὅλης ἑλληνικῆς πατρίδος, ἂν ἠθέλε ποτε κινδυνεύσει ἐκ ξένης ἐπιδρομῆς.

Τοιαύτη δ' εὐκαιρία ἐδόθη μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐπανάστασιν τῶν Ἰώνων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐναντίον τῶν Περσῶν. Οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι εἶχον ὑποταχθῆ τὸ μὲν πρῶτον εἰς τοὺς Λυδοὺς, ὕστερον δ' εἰς τοὺς Πέρσας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου ὑπὸ τοῦ Κύρου. Οἱ δὲ Πέρσαι εὗρον ἀφορμὴν τὴν μικρὰν βοήθειαν τὴν σταλεῖσαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἐρετριέων εἰς τοὺς ἐναντίον τῆς περσικῆς ἀρχῆς ἀποστατήσαντας ὁμοφύλους, ὅπως πειραθῶσι νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα.

Πρώτη δὲ μεγάλη νίκη κατὰ τοὺς πολυθρῦλῆτους ἐκείνους περσικοὺς πολέμους, οἵτινες ἐδόξασαν τὴν Ἑλλάδα, ὑπῆρξε ἡ ἐν Μαραθῶνι (490 π. Χ.), ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Μιλτιάδην καὶ τοὺς συστρατήγους μετὰ τῶν Πλαταιέων κατετρόπωσαν τοὺς στρατηγοὺς τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Δαρείου. Κατόπιν δ' ἐπανελάβε τὸν ἀγῶνα, στρατεύσας αὐτός, ὁ υἱὸς τοῦ Δαρείου Ξέρξης. Κατὰ τὴν περίστασιν τοῦ πολέμου ἐκείνου βλέπομεν ἠνωμένους πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, ὧν τὴν ἐνότητα πλὴν τῶν κοινῶν

ἐκείνων ἐθνικῶν ἀγῶνων δυνάμειθα νὰ παρακολουθήσωμεν μόνον ἐν ταῖς λεγομέναις ἀμφικτυονίαις, ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν κοινῶν μαντείων καὶ ἐν τοῖς πανελληνίοις ἀγῶσιν, ὧν κυριώτατοι αἱ Ὀλυμπιακοί.

Τὰ ὄνόματα τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπου ἐδυσιάσθη ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωνίδα (480 π. Χ.), τοῦ Ἀρτεμισίου, τῆς Σαλαμίνας, ὅπου ἠνδραγάθησεν ὁ Θεμιστοκλῆς (480 π. Χ.), τῶν Πλαταιῶν, ὅπου ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες, στρατηγούντος τοῦ Πausανίου, (479 π. Χ.), καὶ τῆς Μυκάλης ἐνθυμίζουσι τὰς περιτράνους θυσίας καὶ τὴν λαμπρὰν ἀριστείαν τῶν Ἑλλήνων, κατορθωσάντων νὰ ποικροῦσιν καὶ ἐκδιώξωσιν τὸν βάρβαρον ὅστις εἶχε διανοηθῆ νὰ ὑποτάξῃ τὴν χώραν αὐτῶν εἰς τὴν Περσίαν.

Καὶ εἶχε μὲν κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων ἡ Σπάρτη, ἀλλὰ τὰς μεγίστας ᾄων θυσιῶν προσήνεγκον εἰς τὸν βωμὸν τῆς κοινῆς πατρίδος οἱ Ἀθηναῖοι, οὐ μόνον γενναίωτα καὶ νικηφόρως πανταχοῦ πλὴν τῶν Θερμοπυλῶν ἀγωνισθέντες, ἀλλὰ καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς περιλημμένης αὐτῶν πόλεως προβάντες, ἦν ἐπυρπόλησεν ὁ δαυλὸς τοῦ ἐπιδρομέως.

Ἀπαλλαγεῖσα δ' ἡ Ἑλλὰς τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, ἀνέλαβε, καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, τὴν ἐξακολουθήσιν τοῦ ἀγῶνος χάριν ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπὸ τοὺς Πέρσας δουλευουσῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Θράκης. Ἄλλ' ἡ ὑπερφοροσύνη τοῦ καὶ μέχρι προδοσίας προχωρήσαντος Σπαρτιάτου Πausανίου καὶ ἡ ὑπεροπτικὴ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμμάχους διαγωγή παρώρμησεν αὐτοὺς νὰ ποσιῶσιν ἐν Βυζαντίῳ, ὅπου εὗρισκετο ὁ ἠνωμένος ἑλληνικὸς στόλος, τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης καὶ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν.

Οὕτως αἱ Ἀθηναὶ γίνονται τρόπον τινα ἡ πρωτεύουσα κράτους ὀλοκλήρου ἑλληνικοῦ, ἐπεκτεινομένου ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον μέχρι τῶν ἔσχατιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ κατὰ τὰ παράλια τῆς Θράκης, καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἐνισχυόμενα διὰ τοῦ στόλου τῶν νέων συμμάχων, ἔπειτα δὲ πλουτιζόμενα διὰ τοῦ χρήματος αὐτῶν, καθαίρουσι μὲν τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας τελείως ἀπὸ τῶν Περσῶν, προάγονται δὲ εἰς ἀκμὴν καὶ δόξαν. Εἶνε αἱ λαμπραὶ ἡμέραι τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλέους, καθ' ἃς κοσμεῖται ἡ πόλις ὡς νύμφη πολυτάλαντος κατὰ τὴν ἐκφρασὴν τῶν ἀρχαίων, κτίζονται τὰ περίλαμπρα καὶ αἰωνόβια μνημεῖα τῆς ἀκροπόλεως, προάγεται τὸ δράμα καὶ προαγγέλλεται ἡ προσεχὴς αἴγλη τῆς ἱστοριογραφίας καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἀκμὴ καὶ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν κινεῖ τὴν ζηλωσανίαν τῆς Σπάρτης. Ὅλα δὲ τὰ πάθη καὶ τὰ μίσση τὰ διχάζοντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον συγκορυφοῦνται εἰς τὸν ἀκαίσιον ἐκεῖνον καὶ μακρὸν ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν καλούμενον Πελοποννησιακὸν (431—404 π. Χ.). Κατ' αὐτὸν ὄρει μὲν ἀφθονον τὸ ἀδελφικὸν αἷμα, φθείρονται δ' ἐν τῇ ἀλληλομαχίᾳ ἐκείνῃ ἀκμαῖαι ἠθικαὶ καὶ ἔλικαι δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων, σπαρασσόντων τὰ στήθη αὐτῶν διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν. Οὐχὶ δὲ ἡ μικροτάτη τῶν ζημιῶν ὑπῆρξεν ἡ ἔκπτωσις τῶν Ἀθηνῶν, ἦν συνεπέφερον ἡ ἐν τέλει τοῦ πολέμου ἦττα αὐτῶν.

Τὸ ἐλευθερωτικὸν πρόγραμμα, ὅπερ ἡ Σπάρτη, ἀνακτήσασα τὴν ἡγεμονίαν, ἐπεδείκνυεν εἰς τοὺς συμμάχους, ἦτο ἀπλοῦν καὶ μόνον πρόσχημα καθυποτάξεως αὐτῶν εἰς τὰς οἰκείας θελήσεις καὶ τὰ ἴδια συμφέροντα. Ἡ βιαία ἐπιβολὴ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος εἰς τὰς πόλεις τῶν νέων συμμάχων καὶ ἡ ὑπεροψία τῶν Σπαρτιατῶν ἄγει εἰς νέους ἐμφυλίους σπαραγμοὺς. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀναλαμβανόμενος κατὰ πρόσκλησιν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐθνικὸς ἀγὼν ἐναντίον τῶν δυναστευόντων αὐτὰς Περσῶν δὲν ἔχει, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὴν ἠθικὴν σημασίαν καὶ τὴν ἔξαρσιν τῶν προγενεστέρων περσικῶν πολέμων. Μόνα δὲ φωτεινὰ ἐν ταῖς κεκινημέναις ἐκείναις ἡμέραις σημεῖα εἶνε ἡ τολμηρὰ στρατεία τῶν μυρίων μέχρις αὐτῶν τῶν ἐνδοτέρων τῆς Περσίας χάριν προστασίας τῶν ἐπὶ τοῦ περσικοῦ θρόνου ἀξιώσεων Κύρου τοῦ νεωτέρου καὶ ἡ μετὰ τὴν ἦτταν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Ἀρταξέρξου ἐν μέσῳ μυρίων περιπετειῶν κάθοδος αὐτῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ὡς καὶ ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ ἀφελοῦς τῆς Σπάρτης βασιλέως Ἀγησιλάου, ὅστις ἐμβολιάζει οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν Σπάρτην τὴν πανελλήνιον ἐκείνην ἰδέαν, ἣτις ἐφαίνετο κοιμηθεῖσα μετὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Περικλέους. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐκείνη ἔξαρσις συναποθνήσκει μετὰ τοῦ Ἀγησιλάου θανόντος, καὶ τὸ δῆθεν ἐλευθερωτικὸν ἔργον τῆς Σπάρτης ἀπολήγει χάριν τῶν μικροπολιτικῶν αὐτῆς συμφερόντων εἰς τὴν ἐπαίσχυντον Ἀνταλκίδειον εἰρήνην (386 π. Χ.). Δι' αὐτῆς τὰ μὲν κατὰ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας ἐκονομίζοντο συμφώνως πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Περσίας, αἱ δὲ μικρασιατικαὶ πόλεις καὶ ἡ Κύπρος παρεδίδοντο εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν καὶ τῆς διὰ τῆς συνθήκης μεγαλυνομένης Σπάρτης. Ἄλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν αὕτη μετεχειρίσθη τὴν νέαν αὐτῆς ταύτην δύναμιν ὑπῆρξε τοιοῦτος, ὥστε αἱ ἐξ αὐτῆς προερχόμενα πύσεις ἐγέν-

νησαν ἀντίκτυπον καὶ προεκάλεσαν τὴν ἀνύψωσιν τῶν Θηβῶν.

Διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβῶν καὶ τῶν λαμπρῶν νικῶν τοῦ Πελοπίδου καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, πρὸς ἃς βαίνει παραλλήλως ἢ ὑπὸ νέαν μορφήν ἀνασύστασις τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας τῷ 378 π. Χ., τὸ κέντρον βαρύτητος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου μετατίθεται ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου πέραν τοῦ ἰσθμοῦ. Ἄλλ' οὔτε αἱ Θῆβαι οὔτε αἱ Ἀθῆναι ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσωσι τὰ σκήπτρα. Ὁ νότιος ἑλληνισμὸς ἐφαίνετο κερμηκῶς ὑπὸ τῶν ἀλληλοσπαραγμῶν καὶ οἶονεὶ ἀνίκανος νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέγα ἐθνικὸν πρόγραμμα τῆς ὑστεραίας τῶν Πλαταιῶν. Δὲν ἐφαίνετο πράγματι δυναμένη νὰ ἐπιχειρηθῇ καὶ ἐπιτευχθῇ ὑπ' αὐτοῦ ἢ κατὰ τῶν Περσῶν ἐκδίκησις καὶ ἡ ἀνάληψις ὀριστικοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τοῦ περσικοῦ ἐχθροῦ, ὅστις καὶ μετὰ τὰς ἐνδόξους ἡμέρας τῶν περσικῶν πολέμων δὲν εἶχε παύσει διασπῶν τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις διὰ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς ἐπ' ἑσχάτων καὶ πάλιν πρὸς ζημίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ πολιτικῆς ἀναμίξεως εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος. Ἐχρειάζετο ἡ ἐμφάνισις νέων ἀκουράστων ἀκόμη δυνάμεων, αἵτινες νὰ ἀναλάβωσι τὸ μέγα ἔργον. Καὶ δὲν ἔλειπον τοιαῦτα ἐν τῷ ἑλληνικῷ βορρᾷ, ὅστις, μὴ διαδραματίσας ἀκόμη πρωτεῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ καὶ μὴ ἔξαντληθεὶς ἐκ μακρῶν ἐμφυλίων ἀγώνων, ὡς αἱ μεσημβριναὶ πολιτεῖαι, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁσημέραι μᾶλλον ἀνυψωθεὶς πνευματικῶς καὶ πολιτειακῶς ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ ἐκ τοῦ νότου πολιτισμοῦ προῆλθε σθεναρὸς εἰς τὸ μέσον μετὰ νέας ἀκμῆς καὶ δυνάμεων ἀκαταβλήτων.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐφάνη, ὅτι, ἐν τῇ τοιαύτῃ ἡγεσίᾳ ἔμελλε νὰ πρωτοστατήσῃ ἡ Θεσσαλία ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν Ἰάσονος, ὅστις καὶ παρεσκευάζετο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξεν ἡ διάρκεια τοῦ ἔργου τῆς περισυλλογῆς καὶ τῆς ἀναγκαίας παρασκευῆς, εἰς ὃ ἀπεδύθη, διὰ δὲ τῆς δολοφονίας αὐτοῦ ἢ ἐπιβολῆ αὐτῆ μετεβιβάσθη ἔτι βορειότερον, εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Ἐν τοῖς δρυμῶσι τῆς περιρρῦτου Μακεδονίας, οἰκουμένης ὑπὸ λαῶν ἑλληνικῶν, οἵτινες ἕνεκα τοῦ ὄρεσιβίου δὲν εἶχον τὸ κατ' ἀρχὰς τὴν λεπτότητα καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν νοτιωτέρων Ἑλλήνων, εἶχε κατορθωθῆ ἢ ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς, ἢ Ἐργου, καθ' ἃ ἰσχυρί-

ζετο, καταγομένης βασιλικῆς δυναστείας Ἰδρῶσι κράτους ἰσχυροῦ καταβαλόντος ἐδραῖα θεμέλια μέλλοντος μεγάλου.

Καὶ πνευματικῶς μὲν ἐξήρθη ἡ Μακεδονία ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ὁ βασιλεὺς Ἀρχέλαος ἐγεινεν εἰσηγητῆς τῆς πρὸς τὸν νότιον ἑλληνισμὸν προσπελάσεως, καὶ ἡ αὐτὴ αὐτοῦ ἀπέβη τὸ ἐντενκτῆριον καλλιτεχνῶν καὶ λογοτεχνῶν. Ὑπῆρξε δ' ὁ Ἀρχέλαος καὶ ὁ μεταθέσας τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῶν Αἰγῶν, ὧν τὴν θέσιν ἐπέχουσι τὰ Βοδενά, εἰς τὴν Πέλλαν πλησίον τῶν σημερινῶν Γιαντισῶν. Ἰσχὺν δὲ μεγάλην προσέδωκαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἡ στρατιωτικὴ σύνταξις τῆς χώρας, ἀναγκαῖα ἄλλως χάριν τῆς προσοικειώσεως τῶν συνοίκων λαῶν καὶ τῶν ἀνυποτάκτων στοιχείων, καὶ τὸ βασιλικὸν πρόγραμμα τῆς ἐπὶ τὴν θάλασσαν καταβάσεως διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Μακεδονίας ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἐν δὲ τῇ ἐκτελέσει τοῦ τοιοῦτου προγράμματος πρωτοστατεῖ ὁ Φίλιππος (359—336 π. Χ.), ὅστις εἶνε καὶ ὁ τελειώσας τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τῶν Μακεδόνων.

Ἡ διὰ τοῦ Συμμαχικοῦ λεγομένου πολέμου (357—355 π. Χ.) ἐξασθένησις τῶν Ἀθηναίων, περιελθουσῶν εἰς ἀγῶνα πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς νέας ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας ἀποσπασθέντας συμμάχους καὶ αἱ καταστροφαί, ἃς ἐπήνεγκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ μακρὸς Φωκικὸς ἢ ἱερὸς πόλεμος (355—346 π. Χ.) παρέσχον εἰς τὸν μεγαλεπήβολον Φίλιππον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναμιχθῇ καρποφόρως εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀναδειχθῇ τέλος νικηφόρος ἐν Χαιρώνειᾳ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων (338 π. Χ.).

Κορύφωσις δὲ τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου Μακεδόνα ὑπῆρξεν ἡ ἐν Κορίνθῳ ἀνάδειξις αὐτοῦ ὑφ' ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων πλὴν τῶν Σπαρτιατῶν ὡς ἀρχιστρατήγου ἐπὶ τοὺς Πέρσας. Δι' αὐτῆς ἐπεσφραγίζετο μὲν ἡ ἔνωσις τῶν βορείων καὶ τῶν νοτίων Ἑλλήνων, ἐπήρχετο δὲ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῶν Μακεδόνων, ἢ ἐκ λόγων πολιτικῶν καὶ στενῆς τοπικῆς ἀντιλήψεως διημφισβῆται καὶ αὐτὸς ὁ ἄλλως μέγας Ἀθηναῖος πολιτευτῆς καὶ ῥήτωρ Δημοσθένης, καὶ ἀνετίθετο εἰς τὴν μακεδονικὴν βασιλείαν ἡ διεξαγωγή τοῦ ἀτελέστου ἐθνικοῦ ἔργου, ἢ ἐκτέλεσις τοῦ προγράμματος τῆς μεγάλης ἰδέας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, τοῦ ὀριστικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ καὶ ἐκδικητικοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Ἡ δολοφονία τοῦ βασιλέως Φιλίππου (336 π. Χ.), διακόψασα τὰς ἀρχαίνας ἤδη παρασκευάς, δὲν ἐπήνεγκεν ἀναβολὴν τοῦ ἀρ-

ξιμένου μεγάλου ἔργου. Ὁ νεαρός διάδοχος τοῦ Φιλίππου Ἀλέξανδρος ὁ μέγας (336—323 π. Χ.), ὁ μαθητὴς τοῦ ἐκ Σταγειρέων τῆς Χαλκιδικῆς Ἀριστοτέλους, μετὰ τὴν γοργὴν διαφύθμισιν πάσης ἀμφισβητήσεως περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ πατρὸς καὶ τὴν ταχυτάτην κατάπαισιν πάσης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου ἐκτραγείσης ἀποστασίας ὤρμησεν ἀκάθεκτος εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Ἡ φυσικὴ αὐτοῦ ὁρμή, ἡ μεγάλη ἀντοχή, ἡ στρατηγικὴ δεξιότης καὶ ἀτομικὴ γενναϊότης καὶ ἡ θαυμασιὰ ταχύτης τῶν πόρειων τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἀνέδειξαν αὐτὸν στρατηλάτην ὑπέροχον. Καὶ διὰ μὲν τῆς νίκης παρὰ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν ἀνείχθη εἰς αὐτὸν ἡ ὁδὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἧς τὴν κατάκτησιν καὶ ἀπελευθέρωσιν συνεπλήρωσε διὰ τῆς ἐκπολιορκήσεως πάσης ἀνδισταμένης πόλεως. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὴν Ἰσσὸν μάχην, ἐν ἧ ἐνίκησε τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Δαρείον τὸν Κοδομιννόν, καὶ μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Αἰγύπτου, προχωρήσας εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ περσικοῦ κράτους κατετρόπισεν ἐν Γαυγαμήλοις καὶ πάλιν μετὰ τῆς ὀλιγανθρώπου αὐτοῦ στρατιᾶς τὰ περὶ Ἄρτα στίφη τοῦ Δαρείου, καὶ κατέλυσε τὸ κράτος αὐτοῦ, στήσας τὴν μακεδονικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Βαβυλώνος καὶ τῶν Σούσων, τῆς Περσεπόλεως καὶ τῶν Ἐκβατάνων. Συνεπλήρωσε δὲ τὸ κατακτητικὸν αὐτοῦ ἔργον προχωρήσας διὰ τῆς Βακτριανῆς καὶ Σογδιανῆς μέχρι τῆς Ἰνδικῆς.

(C) Ἀλέξανδρος, θνήσκων ἐν Βαβυλώνι ἐν ἡλικίᾳ νεαρᾷ ἑτῶν τριάκοντα καὶ τριῶν, ἠδύνατο νὰ καυχηθῆ, ὅτι οὐ μόνον ἐξεδίκησε περιμανῶς τοὺς Ἕλληνας, διαλύων τὴν περσικὴν ἀρχήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἐδημιούργησεν ἀπέραντον κράτος ἑλληνικόν, ἐκτεινόμενον ἐπὶ μεγάλου μέρους τῶν τριῶν γνωστῶν ἡπείρων. Καὶ δὲν ἀπέβη μὲν δυνατὸν νὰ διατηρηθῆ τὸ κράτος τοῦτο ἐνιαῖον ἕνεκα τῆς ἀπεράντου αὐτοῦ ἐκτάσεως καὶ τῶν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους ἐρίδων τῶν Μακεδόνων στρατηγῶν του. Ἀλλ' οὐχ ἦτον τὰ ἐπὶ τῶν διαδόχων καὶ ἐπιγόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ κληρονομίας ἀποσπασθέντα βασίλεια διετήρησιν οὐ μόνον καθ' οἷς αἰῶνας διετέλεσαν αὐτόνομα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν καθυποδοῦσιν αὐτῶν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους καὶ μεταβολὴν αὐτῶν εἰς ἐπαρχίας Ῥωμαϊκὰς τὴν ἑλληνικὴν σφραγιδα τὴν ἐπιτεθεῖσαν εἰς αὐτὰ ὑπὸ τοῦ θαυμαστοῦ τοῦ Ὀμήρου καὶ μαθητοῦ τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου. Οἱ μὲν ἀλλὰ καὶ ἀνεδείχθησαν κέντρα ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τέχνης, διαδίδοντα

τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, αὐτὴν ἐκείνην, ἣτις προωρίζεται ὡς ὄργανον διευκολύναν τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Λαμπρὰς δὲ σελίδας τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας κατέχουσαν ἐκ τῶν βασιλείων τούτων μάλιστα τὸ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους, τὸ τῆς Συρίας ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας καὶ τὸ τοῦ Περσῆς ὑπὸ τοὺς Ἀτταλικούς.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ, ἐν ᾧ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἠσχολοῦντο νὰ στερεώσωσι τὴν ἐν Ἑλλάδι μακεδονικὴν ἀρχήν, ἣν εἶχε διασαλεύσει ὁ θάνατος αὐτοῦ, ἐμμενίζεται μεγαλοφυῶς καὶ ἄλλη τῶν βορείων ἑλληνικῶν χωρῶν, ἡ Ἡπειρος. Ἡ χώρα αὕτη εἶχεν ὑπάρξει ἐστία ἐνὸς τῶν ἀρχαιοτάτων ἑλληνικῶν ἱερῶν, τοῦ τῆς Δωδώνης, καὶ κοιτὶς τῶν δύο ὀνομάτων, ὑφ' ἧ ἐγνώσθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τοῦ τῶν Ἑλλήνων, δι' οὗ ὠνόμασαν αὐτοὶ ἑαυτοὺς, καὶ τοῦ τῶν Ἰταλῶν, ὅπερ ἐπεκράτησε πρὸς δῆλωσιν αὐτῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ. Οὐχ ἦτον οἱ Ἡπειρώται εἶχον μείνει ἀποκεχωρισμένοι ἐπὶ μακρὸν τοῦ λοιποῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ δὲν εἶχον προαχθῆ ἐν τῷ πολιτισμῷ ὅσον οἱ νοτιώτεροι τῶν Ἑλλήνων, ἐξηκολούθουν δ' ὄντες διηρημένοι εἰς μικρὰ ἀνεξάρτ' ἀπ' ἀλλήλων βασίλεια. Ἀλλ' εἰς τὸν βασιλέα ἐνὸς τούτων τῶν ἡπειρωτικῶν φύλων, τῶν Μολοσσῶν, τὸν μεγαλοφυᾶ Πύρρον, τὸν υἱὸν τοῦ Αἰακίδου, ἕνα τῶν δεινοτάτων στρατηγῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐπεφυλάσσετο οὐ μόνον τοὺς Ἡπειρώτας νὰ ἐνώσῃ ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκῆπτρον, γενόμενον βασιλέα τῶν Ἀπειρωτῶν, ὡς φέρουσι τὰ νομίσματα αὐτοῦ, καὶ ἀναδείξαντα πρωτεύουσαν τὴν Ἀμβρακίαν, τὴν σημερινὴν Ἄρταν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Μακεδονίας νὰ ἀρξῆ ἐπὶ βραχὺν χρόνον.

Ὡς δὲ ἡ ἀνατολικῶς κειμένη Μακεδονία ἀνέλαβε διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου νὰ τραπῆ ἐναντίον τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐχθρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὑφ' οὗς ἐδούλευεν ὁ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνισμός, οὕτως ἡ δυτικῶς κειμένη Ἡπειρος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πύρρου, καθ' ἧ ὀλίγον πρότερον ἐν τῷ τοῦ βασιλέως τῶν Μολοσσῶν, Ἀλεξάνδρου, ἀδελφοῦ τῆς μητρὸς Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου Ὀλυμπιάδος, ἐθεώρησεν καθῆκον αὐτῆς νὰνταποκριθῆ εἰς τὴν φωνὴν τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Σικελίᾳ ὑπὸ τῆς Ῥώμης πιεζομένων Ἑλλήνων ἀποίκων. Καὶ ἐνῆκα μὲν τὸ κατ' ἀρχάς, προβάς μέχρις αὐτῶν σχεδὸν τῶν προθύρων τῆς Ῥώμης, ἀλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὐτοῦ ἐν τε Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ (280—275 π. Χ.) ὑπῆρξαν προσωριναί, καταδείξασαι

μόνον τὴν συνοχὴν τῶν διεσπαρμένων ἑλληνικῶν φύλων καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ στρατηλάτου, ὅστις, αὐτὸς ἐπικληθεὶς Ἀετός, συνείθιζε νὰ ὀνομάζῃ τοὺς ἰδίους στρατιώτας τὰ *ὄξυπτέρυγα αὐτοῦ*.

Ἐν τούτοις δὲ καθ' ἕνα χρόνον αἱ νῆκαι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἤγον εἰς τὴν ἴδρυσιν τῶν ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ κληρονομίας ἀποσχι- τθέντων βασιλέων, τέσσαρες τῶν ἐλευθέρων πόλεων τῆς Ἀχαιῆς, ἔπειτα δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ ἕξ ἐν τῷ τότε χρόνῳ συνεκρότησαν τὴν ἀχαικὴν συμμαχίαν χάριν ἀμύνης ἐναντίον τῶν Μακεδόνων. Ἡ συμμαχία αἴτη, ἐπεκταθεῖσα κατόπιν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Σικωνίου Ἀράτου (211—213 π. Χ.) καὶ εἰς τὸ πλεῖστον τῆς Πελοπον- νήσου καὶ ἔχουσα κέντρον τὸ Αἴγιον, ἦτο ἀντίπαλος τῆς αἰτωλικῆς συμμαχίας, ἐχούσης κέντρον τὸ Θέρμον, ἀπὸ ἀρχαίων ἤδη χρόνων θρησκευτικὴν ἐστίαν τῶν Αἰτωλῶν, καὶ περιλαμβανούσης πλείστους τῶν λαῶν τῆς πρὸς βορρᾶν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

(1) ἀνταγωνισμὸς τῆς ἀχαικῆς συμμαχίας πρὸς τὴν Σπάρτην ἀνεληθοῦσαν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπὶ βραχὴν χρόνον εἰς νέαν δύναμιν διὰ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Ἀγιδος Δ' καὶ τοῦ Κλεομένους Γ'. ἠνάγκασε τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ ριφθῶσι εἰς τοὺς κόλπους τῆς Μακεδονίας. Μετὰ ταύτης δὲ καὶ συνηγωνίσθησαν ὡς σύμμαχοι ὑπὸ τὸν βασιλέα Φίλιππον Ε' ἐναντίον τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τὸν Συμμαχικὸν καλούμενον πόλεμον (220—217 π. Χ.), ὅστις οὐ μικρὸν ἐξησθένησε τὴν Ἑλλάδα ἐν ἡμέραις, καθ' ἃς νέοι ἤδη προηγγέλλοντο πολέμοι ἀπὸ τῆς Δύσεως, οἱ Ρωμαῖοι.

Δέκα ἤδη ἔτη μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πρώτου Καρχηδο- νικοῦ πολέμου, δι' οὗ περιῆλθεν εἰς τοὺς Ρωμαίους ἡ Σικελία μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ καρχηδονικῶν πόλεων, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἢ Ρώμη ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐξ ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν Ἰλλυριῶν, ὅπως διὰ καταλήψεως τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Ἐπιδάμνου, ἐπεχούσης τὴν θέσιν τοῦ μεταγενεστέρου Δυρραχίου, ἀποβῆ ἡ κυρία τοῦ Ἀδριῶνος (228 π. Χ.). Οὕτω δ' ἀνεφύθη εἰς αὐτὴν ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἑλληνι- κὴν Ἀνατολήν. Κατήρξατο δὲ τῶν κατακτήσεων αὐτῆς διὰ τριῶν μακεδονικῶν πολέμων, ἀποληξάντων εἰς τὴν ἐν ἔτει 168 π.Χ. ἐν Πύδνῃ ἦταν τοῦ τελευταίου τῶν Μακεδόνων βασιλέως Περσέως. Εἰς ταύτην δ' ἐπικλύθησεν ἡ ὀριστικὴ προσάρτησις τῆς Μακεδο- νίας μετὰ τὴν κατάπνιξιν βραχείας ἐν τῇ χώρᾳ ἐπαναστάσεως ὑπὸ Μετέλλου τοῦ Μακεδονικοῦ (148 π. Χ.) καὶ ἡ παρὰ τὴν Κόρινθον

ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μομμίου ἐκνίκησις τῶν Ἀχαιῶν, ἣτις ἐπήνεγκε τὴν ὑπὸ τοὺς ῥωμαίους ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, ὡς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας ἀργότερον κληθείσης Ἀχαιῆς (145 π. Χ.)

Ἡ καθυπόταξις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπῆρξεν ἢ ἀφετηρία ἄλλων ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις κατακτήσεων τῶν Ρω- μαίων εἰς οὓς περιῆλθον κατὰ μικρὸν τὸ βασίλειον τοῦ Περσῆ, περιλαμβάνον τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (133 π. Χ.), ἢ ἐν τῇ Ἀφρικῇ Κυρηναϊκῇ (74 π. Χ.), ἢ Κρήτη (67 π. Χ.), τὸ βα- σίλειον τοῦ Πόντου (66 π. Χ.), καὶ τῆς Αἰγύπτου (47 π. Χ.).

Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους δὲν ἀπέβυλον μὲν κατὰ τόπους τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἢ διατηρηθεῖσα αὐτονομία ἦτο λίαν περιορι- σμένη, τῆς Ρώμης μεταρρυθμισάσης ὡς τὸ πλεῖστον τὰ πολιτεύματα τῶν πόλεων ἐκάστων κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ὑποβαλοῦσης αὐτὰς πλὴν ὀλίγων εἰς τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, διελύθησαν δὲ πᾶσαι αἱ συμπολιτεῖαι καὶ τὰ κοινά. Ἡ δὲ διάλυσις αὕτη τῶν πολιτικῶν συνδέσμων διέσπασε καὶ πάλιν τοὺς Ἕλληνας εἰς πόλεις ἀνεξαρ- τήτους ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀνισχύρους. Ἄλλως δ' ἡ Ρώμη δὲν ἔπαυ- σεν ἐπιβλέπουσα τὴν τήρησιν τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς τοὺς Ἕλλη- νας ὑποχρεώσεων καὶ αὐστηρῶς ἐτιμῶρει τοὺς παραβάτας ὡς ἀπο- δεικνύει τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηναίων. Αὐταί, καίπερ ἀπολαύουσαι καλλιτέρας τύχης τῶν ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων ὡς σύμμαχοι τῆς Ρώμης, ἀπεστάτησαν διαβουκοληθεῖσαι ὑπὸ τοῦ τυράννου Ἀριστί- ωνος, Ἀλλ' οἰκτρὰ ἐπῆρξεν ἡ τύχη τῆς πόλεως ἐκπολιοκρηθείσης ὑπὸ τοῦ Σύλλα (86 π. Χ.).

Παρὰ πάντα ταῦτα δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἀκμὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους. Πλὴν τῶν Ἀθηναίων, αἵτινες καὶ πάλιν ἀνέθαλον, καὶ ἄλλαι πόλεις ἠκμασαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ῥωμαιοκρατίας. Κυριώταται δ' αὐτῶν εἶνε ἡ Δῆλος, ἢ ἐπὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἀνακτισθεῖσα Κόρινθος, αἱ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ὡς ῥωμαϊκῆ ἀποι- κία ἀνυψωθεῖσαι Πάτραι, ἢ Ἀπολλωνία ὀλίγον βορειότερον τοῦ κατόπιν κτισθέντος Αὐλῶνος, ἢ Θεσσαλονίκη, τὸ Πέργαμον, ἢ Ἐφεσος, ἢ Σμύρνη, ἢ Ἀντιόχεια καὶ ἢ Ἀλεξάνδρεια.

Κυρίως δ' ἄξιον λόγου εἶνε, ὅτι ἡ Ρώμη δὲν ἠδυνήθη οὐδ' ἐπε- χείρησε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν λατινικὴν ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, ἀνεχομένη ἀπ' ἐναντίας νάκούηται αὕτη ἐνίοτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥωμαϊκῇ συγκλήτῳ παρ' ἀπεσταλμένων τῶν ἑλλη- νίδων πόλεων. Ὑπῆρξεν ἄλλως οὕτως ἐπιβλητικὴ ἢ τε πνευματικὴ

καὶ αὐτὴ ἡ νομοθετικὴ ἐπίδρασις τῶν ἡττημένων ἐπὶ τοὺς νικητάς, ὥστε οἱ πλεῖστοι τῶν Ῥωμαίων πολιτευομένων καὶ οἱ ἐπιφανεῖς οἴκοι τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας ἐλάλουν πρὸς τῇ λατινικῇ καὶ τὴν ἑλληνικὴν, καὶ ἐσπούδαζον ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς σχολαῖς ὧν διεκρίθησαν μάλιστα κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους αἱ τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τῆς διαλύσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἰουστινιανοῦ. Ἔνεκα τοῦτων τῶν λόγων ὁ ἑλληνισμὸς ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ ἀλώβητον τὴν πάτριον γλῶσσαν ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἐπικρατησάσης κοινῆς, καὶ ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐξελατινίσθη ὡς τοῦτο συνέβη εἰς ἄλλας ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δουλωθείσας χώρας, τὴν Λακίαν (Ῥωμανίαν), τὴν Ἰβηρίαν (Ἰσπανίαν), τὴν Λυστανίαν (Πορτογαλίαν), τὴν Γαλατίαν (Γαλίαν).

Ὁὐχ ἴτερον δὲ τῆς γλώσσης διετήρησαν οἱ Ἕλληνες Ῥωμαιοκρατούμενοι τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν ἀντικαθίστατο ὑπὸ τοῦ ἐξαπλουμένου ὁσημέραι χριστιανισμοῦ, τοὺς ἀγῶνας, τὰ πάτρια ἔθιμα καὶ τὸν ἀρχαιοπαράδοτον βίον, ἐμπέδως ἐχόμενοι παντὸς ὅ,τι ἔθνικόν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐμμονῆς καὶ καρτερίας, ἦν ἐπέδειξαν καὶ κατόπιν ἀπέναντι πάσης ἐπιδρομῆς καὶ κατακτῆσεως ἐπ' ἄλλοφύλων. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου μεγάλη καὶ διαρκῶς αὐξάνουσα ὑπῆρξε τοῦτο μὲν ἡ ἔκπτωσις τοῦ φρονήματος, μαρτυρουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ ἐξευτελισμοῦ, μεθ' οὗ οἱ Ἕλληνες ἀνέθετον ἀνδριάντας εἰς τοὺς αὐτοκράτορας καὶ ἄλλους ἰσχυροὺς ἢ πλουσίους Ῥωμαίους, καὶ ἡ οἰκονομικὴ δυσπραγία. Ἀπὸ τῆς ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος ἀρξαμένη, συνεπέφερε κατὰ μικρὸν καὶ τὴν μεγάλην ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, πολλῶν ἐξοικισομένων εἰς τὰς μᾶλλον ἀκμαζούσας πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Ὡς ἀντιστήκωμα δὲ τῆς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους ὑποδουλώσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐπῆλθεν ἡ διάδοσις τῆς νέας θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ, ἣτις εὐχερέστερον μὲν καὶ ταχύτερον ἐξηπλώθη πλὴν τῆς Παλαιστίνης ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, τῇ Συρίᾳ καὶ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὡς καὶ ταῖς ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἰδρυθείσαις ἐκκλησίαις τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Φιλίππων καὶ τῆς Κορίνθου, βραδύτερον δὲ καὶ οὐκ ἄνευ δυσχερειῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἦλθεν ἐπικαίρως, ὅπως ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀντικαταστήσῃ τὴν σαλευθεῖσαν πίστιν εἰς τὰρχαῖα εἰδωλα, εἰς ἃ εἶχον συναναμιχθῆ θεοὶ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, συνεπιφέρουσιν λατρείας ὀργιαστικὰς καὶ ἣτις εἶχεν ἐκπέσει ἐνιαχοῦ καὶ ἐνίστε εἰς

τελείαν ἀπιστίαν, ἀφ' ἑτέροι δὲ ἀναμορφώσῃ τὴν ἀρχαίαν κοινωνίαν καὶ ἀνυψώσῃ δι' ἀντιλήψεων ἰδεωδῶν τὰ πολλαχῶς ἤδη διεφθαρμένα ἦθη τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Μέγιστα δὲ ὑπῆρξαν αἱ ἀνθρωπιστικαὶ ὑπηρεσίαι, ἃς παρέσχε διὰ δύο ἰδίως ἀγαθῶν, τῆς καταπολεμήσεως τῆς δουλείας, ἣτις εἶχεν ὑπάρξει ἀναφαίρετος βᾶσις τῆς ἀρχαίας κοινωνίας καὶ πολιτείας, καὶ τῆς ἀνυψώσεως τῆς γυναικός, ἣς τὸ ἀξίωμα ἦτο πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων πολὺ ὑποδεέστερον τοῦ ἀνδρός παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι πολλάκις καὶ παρὰ πολλοῖς οἱ τύποι ἐπεκράτουν τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας καὶ ὅτι δὲν ἔλειψαν μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἐν τῷ ἑλληνισμῷ ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπερβολαὶ θρησκοληψίας, ἀγαθοῦσαι εἰς παρεξήγησιν τῆς εἰς τὰς ἀγίας εἰκόνας ἀπονεμομένης τιμῆς καὶ εἰς ὑπέρομετρον αὔξησιν τοῦ μοναχικοῦ βίου, στεροῦντος τὴν πολιτείαν καὶ τὸ ἔθνος πλείστων ὄσων στρατευομένων καὶ πλουτοπαραγωγῶν δυνάμεων. Κατὰ τοῦ κακοῦ δὲ τούτου ἠγωνίσθησαν νᾶντιπαλαίωσι μέχρι τῆς ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων οἱ βασιλεῖς οἱ κληθέντες εἰκονομάχοι (716—824), ὧν τὸ ἔργον δὲν περιορίζετο εἰς τὴν καθάρσιν τῶν εἰκόνων, ἀλλ' ἀπέβλεπε καὶ εἰς γενναίαν κοινωνικήν, πολιτικὴν καὶ νομοθετικὴν μεταρρύθμισιν. Ἐπ' ἴσης δ' εἶνε ἀληθές, ὅτι ἦγαγε μὲν ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μεταβολὴν τῆς σημασίας τοῦ ἔθνικοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων, ἐκλαμβανομένου ὡς δηλωτικοῦ τῶν εἰδωλολατρῶν, ἀλλὰ κατὰ τᾶλλα οὐδέποτε ἡ ἐκκλησία ἐχώρισεν ἑαυτὴν ἀπὸ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ καὶ αὐτοὶ δ' ἐκεῖνοι οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας οἱ εἰσαγαγόντες τὴν παρερμηνείαν τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξαν ἄλλως οἱ ἄριστοι μελετηταὶ τῶν καλλιστημάτων τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ οἱ πιστότατοι θεματοφύλακες τῶν πατρίων ἀγαθῶν. Οὕτως ἡ νέα θρησκεία εἰσεχώρησεν εἰς τὰ μύχια τοῦ ἔθνους καὶ συνεζυμώθη μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον ἐν τε ἡμέραις δόξης καὶ ἐν τῷ ζόφῳ τῆς συμφορᾶς, ὥστε ἡ πίστις ἀπέβη ἀδιάσπαστος ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς πατρίδος. Διὰ τοῦτο ἐξ ἑνὸς μὲν βλέπομεν τὴν ἐκκλησίαν πρωτοστατοῦσαν ἀπὸ τῶν βυζαντιακῶν ἡδη χρόνων ἐν τῇ ἀμύνη τῆς πατρίδος καὶ συμμετέχουσαν τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνων, ἐξ ἑτέρου δὲ τοὺς ἀγωνιζομένους ὑπὲρ τῶν πατρίων δικαίων προβαίνοντας μέχρι καὶ τυφλῆς ἐνίοτε θυσίας αὐτῶν τῶν πρὸ ποδὸς συμπερόντων

εἰς τὸ ἔθνος χάριν ἀπαρυσταλέτου ἔμμονῆς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, οὐ σπανίως δὲ μέχρις αὐτοῦ τοῦ χάριν τῆς πίστεως μαρτυρίου.

Ἀρχονται δ' αἱ ἡμέραι τῆς ἀπαρεμποδίστου ἐξασκήσεως τῆς νέας θρησκείας καὶ τῆς ἀθρόας αἰτοῦ διαδόσεως μετὰ τοὺς προηγηθέντας ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀπηνεῖς διωγμοὺς διὰ τῆς ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἀναγνωρίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας τοῦ κράτους.

Προηγῆθη δὲ τὸ μέγα τοῦτο γεγονός ὀλίγον μόνον χρόνον τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς γίνεται ὀριστικὸς ὁ χωρισμὸς τοῦ ἀπεράντου ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς δύο μεγάλα τμήματα. Τούτων τὸ ἀνατολικόν, συμπεριλαβὼν ἀπάσας τὰς τέως εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν Δύσιν ὑποτεταγμένας ἑλληνικὰς χώρας, ἀπετέλεσεν ἰδίαν αὐτοκρατορίαν, ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὸ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἀνακτισθὲν Βυζάντιον, (330 μ. Χ.) τὸ φέρον ἔκτοτε ἀπὸ τοῦ κτίστου τὸ ὄνομα Κωνσταντινούπολις.

Τὸ νέον κράτος, χριστιανικὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ πολιτικῶς κληρονομήσαν τοὺς θεσμοὺς τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, εὐρίσκετο ἔνωρις ἤδη ἀντιμέτωπον μεγάλων δυσχερειῶν. Οἱ κίνδυνοι ὧν χάριν ἀπὸ ἡμερῶν ἤδη ἀρχαιτέρων τοῦ Θεοδοσίου, ὅστις κεχωρισμένον διένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς δύο υἱούς, εἶχε θεωρηθῆ ἀναγκαῖα ἢ κατανομή τῆς ἀμύνης καὶ τῶν εὐθυνῶν, δὲν εἶχον παύσει. Ἀνήσυχαι μὲν ἐξηκολούθουν ὄντες ἐν τῇ ἀπωτέρᾳ Ἀνατολῇ οἱ Πέρσαι, βαρβαρικὰ δὲ φύλα, οἱ Βανδῆλοι, οἱ Οὐννοι, οἱ Γότθοι διεσίλευον τὴν ἡσυχίαν τοῦ ἀρισταγοῦς κράτους καὶ ἀπέσπων ἐνίοτε ἀπ' αὐτοῦ χώρας ἀξίας λόγους. Ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἐδέησε νάποδουθῆ εἰς ἀγῶνας βαρεῖς πρὸς ἐπιτυχῆ καταπολέμησιν τῶν ἐπιφόβων τούτων πολεμίων, ὧν τὴν ἀκάθεκτον ὀρμὴν καθίστανεν ἔτι κινδυνωδεστέραν τὸ ἐπίκαιρον τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἦτο ἐγκαθιδρυμένον τὸ νέον κράτος, ἀποτελοῦν τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑσπερίας.

Εἰς τοὺς ἀγῶνας δὲ τούτους διαπρέπει ὁ μέγας αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527-565), ὅστις οὐ μόνον εἰς τὴν ὀχύρωσιν τοῦ κράτους ἔστρεψε τὴν προσοχὴν, καὶ τὴν διοίκησιν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν ἠξίωσεν ἰδίας ἐπιμελείας, ἀλλὰ καὶ νικηφόρος ἀνεδείχθη ἐν τοῖς πολέμοις διὰ λαμπρῶν στρατηγῶν, καταλύσας σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν ἐν τῇ Καρχηδονίᾳ ἀρχὴν τῶν Βανδῆλων. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διανοηθεὶς τὴν ἀνασύστασιν τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ κρά-

τους ἐν τῇ ἐνότητι αὐτοῦ, ἐπωφελήθη μὲν τοὺς ὑπὸ τῶν Γότθων κινδύνους τῆς Ἰταλίας, ὅπως ἐγκαθιδρυθῆ ἐν αὐτῇ διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς ἐξαρχίας τῆς Ραβέννης καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἰσπανίᾳ ἔβαλε τὸν πόδα, ἀνταγωνιζόμενος πρὸς τοὺς Οὐσιγότθους. Οὐχ ἦτον δὲ μέγας ἀνεδείχθη ὁ Ἰουστινιανὸς ὡς νομοθέτης διὰ τῆς ἀναθεωρήσεως, κωδικοποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τῶν νόμων. Ἀνακτίσας δὲ λαμπρὸν τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, παρέσχεν ἀπτὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς σύμβολον τῆς ἀκλονήτου πλέον ὀρθοδοξίας, ἣν εἶχον στηρίξει πέντε μέχρις αὐτοῦ συγκροτηθεῖσαι οἰκουμνικαὶ σύνοδοι, εἰς ἃς δύο καὶ μόναι προσεπῆλθον ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων αὐτοκρατόρων.

Τὰς νέας κτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν διετήρησε τὸ βυζαντιακὸν κράτος διαρκῶς. Ἡ μὲν ἐν Ἰσπανίᾳ ἐγκατάστασις ὑπῆρξε βραχυτάτη, μακροτέρα δὲ ἢ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου ἡ ἐξαρχία τῆς Ραβέννης διετηρήθη μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἡγδίου αἰῶνος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς δὲν ἔπαυσεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου καὶ πάλιν ἀργότερον βλέπομεν ἐγκαθιδρυμένους τοὺς Βυζαντινοὺς ἐν τοῖς νοτίοις τῆς χώρας καὶ ἐν Σικελίᾳ. Ἀφορμὴν δ' εἰς τὴν νέαν κατάκτησιν τῶν νοτίων τῆς Ἰταλίας ἔδωκεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο (867-886) ἡ ἀδυναμία τῶν ἐπιχωρίων ἡγεμόνων. ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σαρακηνῶν. Τούτους ἐκνικήσας ἐν Ἰταλίᾳ ὁ αὐτοκράτωρ ἐγκατέστησε τὸ βυζαντιακὸν θέμα Λαγγοβαρδίας, διατηρηθὲν μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος, ὅτε κατίσχυσεν ὁ ἀπὸ τῶν βορείων τῆς Εὐρώπης ἐπιδραμῶν πειρατικὸς λαὸς τῶν Νορμαννῶν. Παρὰ τὴν ἀλλήλως δὲ πρὸς τὰς ταιαύτας τοῦ Βυζαντίου κατακτήσεις βαίνει ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ τῆς μεταναστεύσεως πλείστων ὕσων μοναχῶν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς εἰκονομαχίας καὶ ἡ ἴδρσις ἑλληνικῶν μονῶν. Καὶ ἄλλαι δὲ παντοῖαι ἐξοικίσεις Ἑλλήνων ἔγειναν εἰς τὴν ἰταλικὴν ἡπειρον καὶ τὰς νήσους ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας. Διὰ πάντα ταῦτα πολυάριθμα μὲν ἔγγραφα Ἑλληνιστὶ συντεταγμένα μέχρις αὐτοῦ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος σώζονται ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ, μέχρι δὲ καὶ τῆς σήμερον ὑφίστανται ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Ἰταλίας χωρία ἐν οἷς λαλεῖται παρεφθαρμένη ἢ ἑλληνικὴ.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθουν οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου πρὸς ἄλλοφίλους ἐπιδρομείς. Καὶ δὴ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρό-

νους, καθ' οἷς ἡ βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία ἐπιέλασε τὸν τελευταῖον ἀγῶνα πρὸς τὸ γερμανικὸν στοιχεῖον, ἀγωνιζομένη κατὰ τῶν Βανδύλων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν Γότθων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας παρουσιάζονται οἱ Ἄβαρες. Ἦσαν δὲ αὐτοὶ ἔθνος καταγωγῆς τουρανικῆς, ὡς οἱ πρότερον ἐπιδραμόντες τὰς ἑλληνικὰς χώρας Οὐννοι. Ἐπικαταβάντες δ' ἀπὸ τῶν τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου χωρῶν ἤρχισαν ἀπειλοῦντες τὸ κράτος ἀπ' αὐτῶν ἤδη τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐν δὲ κινδυνωδέστεροι ἀπέβησαν οἱ Ἄβαρες, ὅτε, ἐπωφελοῦμενοι τὴν ἀπουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (610—641), νικηφόρος ἀγωνιζομένου ἐν Περσίᾳ ἐναντίον τοῦ βασιλέως Χοσρόου, προσέβαλον αὐτὴν τῇ Κωνσταντινούπολι, ἣτις ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος διὰ τῆς πατριωτικῆς θράσεως τοῦ πατριάρχου Σεργίου καὶ τοῦ πατριάρχου Βώνου.

Συνέπραττον δὲ μετὰ τῶν Ἀβάρων κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐκείνην τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλοι ἐχθροὶ τοῦ Βυζαντίου, Σλάβοι καὶ Βούλγαροι, πρὸς οὓς καὶ πρότερον ἤδη, πολὺ δὲ μᾶλλον κατόπιν ἐμελλε μοιραίως νάντιμετροθῆ ὁ ἑλληνισμὸς.

Καὶ οἱ μὲν Σλάβοι, λαὸς ἀνήκων γλωσσικῶς εἰς τὴν αὐτὴν ὁμοφυλίαν τῶν Ἀρίων λαῶν, εἰς ἣν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ ὑποδιαίρουμένοι εἰς διάφορα φύλα, παρουσιάζονται τὸ πρῶτον ἐπιτρέχοντες τὴν Θράκην περὶ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου. Πρὸς ἀμυναν δὲ ἀπὸ τῶν Ἀβάρων ἀπεράσισεν ὁ Ἡράκλειος νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν ταῖς βορειοτέραις τῶν χωρῶν τοῦ κράτους σλαβικὰ φύλα ἐκ τῶν πρότερον παρὰ τὰ Καρπάθια οἰκούντων. Οἷτω δ' ἐξεσλαβίσθησαν ἡ Παννονία, ἡ Βαλματία καὶ ἡ Ἰλλυρία. Ἐξ αὐτῶν δ' ὀρμώμενοι οἱ Σλάβοι ἤρχισαν καταβαίνοντες καὶ νοτιώτερον εἰς τὴν Ἰπείρον καὶ τὴν Μακεδονίαν. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Πελοποννήσῳ ἐγκατέκρησαν περὶ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ἀποτελέσαντες γεωργικὰς ἀποικίας. Στασιάζουσαν δὲ καὶ ἐπιδιώκοντες αὐτονομίαν ἠττήθησαν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας (797—802) καὶ πάλιν ἔπειτα ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Α' (802—811). Εἶτα δὲ τοῦτο μὲν διὰ τῶν ὀπλων, τοῦτο δὲ διὰ τῆς συστηματικῆς ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀπέβησαν ὅλως ἀβλαβεῖς καὶ συνεχωνεύθησαν, ἐκλιπούσης πάσης ἐπιδράσεως τοῦ σλαβικοῦ στοιχείου ἐν τῇ χερσονήσῳ.

Οἱ δὲ Βούλγαροι, ὧν ἦσαν μέχρι τινὸς ὑποτελεῖς οἱ Σλάβοι κατὰ

τὰς προτέρας αὐτῶν ἐπιδρομὰς, ἦσαν εἰδωλολάτραι τουρανικοῦ γένους, οἵτινες ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Μαιῶτιν καὶ τὸν Βόλγαν ἀρχαιοτέρων αὐτῶν οἰκήσεων ἐξορμήσαντες εἶχον εἰσελάσει ὡς ἐπιδρομεῖς εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως χώρας. Πρὸς αὐτοὺς δ' ἐπέπρωτο ἀργότερον νὰ ἔλθῃ τὸ Βυζάντιον, καθ' ἃ θέλωμεν ἴδει κατωτέρω, εἰς μακροὺς καὶ ἐπανειλημμένους ἀγῶνας.

Πολὺ δ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ δευότεροι ἀπέβησαν οἱ ἀγῶνες τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου πρὸς ἄλλον πολέμιον, τοὺς Σαρακηνοὺς ἢ Ἀράβας, πρᾶσβύοντας τὴν θρησκείαν ἐκείνην, ἧς θεμελιωτῆς ὑπῆρξεν ὁ προφήτης αὐτῶν Μωάμεθ, ἀκμάσας τὴν ἑβδομον αἰῶνα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ *χαλίφαι*, ἤτοι διάδοχοι τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς νέας θρησκείας τοῦ κορανίου, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἴσχυσαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ νάλαβωσι νικηφόρους ἀγῶνας κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γαλλίας καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν, ἀνεδείχθησαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὄλους ἐπικινδυνότατοι πολέμοι τοῦ ἑλληνικοῦ, καίτοι ἐνεστερνίσθησαν τὸν πρὸς τὰ προϊόντα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας θαυμασμόν. Ὅπαδοὶ ὄντες θρησκείας ἐμπνεούσης τὸν φανατισμὸν καὶ ἐπιβαλλούσης τὸν θρίαμβον τῶν ὀπλων διὰ τῆς εἰς τὸ Κοράνιον ἀφοσιώσεως, ἣν σημαίνει τὸ ὄνομα *ισλάμ*, ἐξ οὗ ὁ ἰσλαμισμὸς, ὃν κατόπιν παρέλαβον καὶ οἱ Τοῦρκοι, ὤρμησαν ἀκάθεκτοι ἐναντίον τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Συμπαρασύροντες δὲ πάντα τὰ πρὸ ποδῶν κατόρθωσαν νὰ ποσπάσωσιν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου πολλὰς καὶ ἐξαιρετοὺς χώρας, οἷαι ἡ Συρία, (635), ἡ Παλαιστίνη μετὰ τῶν ἐν ἔτει 637 κυριευθέντων Ἱεροσολύμων, ἡ Ἀλεξάνδρεια μετὰ τῆς λοιπῆς Αἰγύπτου (643), ὅπου ἔκτισαν τὸ Ἐλφασάτ, οὗ τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον τὸ Κάϊρον, ἡ Κύπρος (653), ἡ Ρόδος (654), τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ Κυρηναϊκὴ, ἡ Τριπολίτις, ἡ Καρχηδονία (698) ἡ Κρήτη (825), καὶ ἡ Σικελία κατὰ μικρὸν καὶ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας (830—878). Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπειράθησαν νὰ κυριεύσωσιν, ἀλλ' ἡ πόλις ἐσώθη τῷ 677 βοήθειᾳ καὶ τοῦ πολυθρῦλήτου ὑγροῦ πυρός, δι' οὗ κατεστράφη ὁ στόλος τῶν πολιορκητῶν, μετὰ πολιορκίαν ἐπτὰ ὄλων ἐτῶν. Παροδικὴ δὲ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἄλλως φοβερὰ ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης (904), ἣτις καὶ ἐξηκολούθησε παραμένουσα ἡ δευτέρα μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν πόλις τοῦ κράτους.

Τῶν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καταληφθεισῶν χωρῶν ὀλίγαι μόνον

ἐπανήλθον εἰς τὸ Βυζάντιον μετὰ πάλιν ἠρωϊκὴν, ἢ μὲν Μικρὰ Ἀσία ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου μετὰ λαμπρὰν παρά τὸ Ἀκροῖνδον τῆς Φρυγίας νίκην (740), ἢ δὲ Ῥόδος πρὸ τοῦ 945, ἢ Κρήτη κυριευθεῖσα τῷ 960 ὑπὸ τοῦ περιδόξου ἀραβομάχου Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ καὶ ἡ Κύπρος μετὰ ἐπανειλημμένας ἐν τῷ μεταξὺ προσωρινὰς ἐκδιώξεις τῶν Ἀράβων ὀριστικῶς τῷ 965 ἀνακτηθεῖσα ὑπὸ Νικήτα τοῦ Χαλκούτζη, στρατηγήσαντος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος.

Ἄλλ' αἱ λοιπὰ γῶραι πᾶσαι παρέμειναν ἔκτοτε ἀπεσπασμένα ἀνεπιστραπτεῖ ἀπὸ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἀπεξενωμένα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐξισλαμισθεῖσαι δὲ καὶ περιελθούσαι ἀπὸ τῶν Ἀράβων εἰς τοὺς Τούρκους ἐξέπεσον καὶ ἀπεβαρβαρώθησαν. Μόνη δ' ἡ Σικελία ἠξιώθη καλλιτέρας τύχης, περιπεσοῦσα ἀπὸ τῶν Ἀράβων εἰς τοὺς Νορμαννοὺς. Οὐχ ἦττον δὲ τῶν χωρῶν ἐκείνων ἐπαθον κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀραβοκρατίας καὶ αὐταὶ αἱ ἀνακτηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου, ἰδίως δὲ ἡ Κρήτη ὡς καὶ ἄλλαι τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων πόλεων, ὅσαι, καίπερ μὴ ἀραβοκρατηθεῖσαι, ὑφίσταντο ὅπωςδῆποτε τὰ δεινὰ τῆς ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας καὶ ὑπερέκεινα ἀραβικῆς θαλασσοκρατίας.

Διὰ τοῦτο εἶνε ἔτι μᾶλλον θαυμαστὸν τὸ μέγα ἔργον τῶν ἀραβομάχων βασιλέων, ὧν κυριώτατοι πλὴν τῶν δύο προμνημονευθέντων Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμο, (741—775), Ἰωάννης ὁ Τζιμισκῆς (969—976) καὶ Βασίλειος ὁ Βουλγαρακτόνος (976—1025). Οὗτοι οὐ μόνον κατώρθωσαν τὰς ἀνακτηθείσας γῶρας νᾶποδώσωσιν εἰς τὸν ἑλληνισμόν, ἀλλὰ καὶ νὰ διασώσωσι τὰς λοιπὰς τὰς μὴ καταληφθείσας ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ἀπὸ τοῦ ἀραβικοῦ κατακλισμοῦ. Ἀξιωματιμῶν δὲ θὰ μένωσιν εἰς αἰεὶ καὶ οἱ μακροαῶνες καὶ σθεναροὶ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐν Συρίῃ καὶ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς συνόροις τοῦ κράτους παρὰ τὸν Εὐφράτην. Ἀπήχησις δὲ τῆς ἀριστείας τῶν ἀγῶνων τούτων εἶνε τὰ δημώδη ἐκεῖνα ἄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, ἅτινα ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τοῦ ἐθνικοῦ μεσαιωνικοῦ ἔπους τοῦ φερωνυμουμένου ἀπὸ τοῦ Διγενοῦς Ἀκρίτα.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον τὸ Βυζάντιον ἐξηκολούθει ἀγωνιζόμενον ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ τινα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 865 ἀπουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Μεθυστοῦ, στρατεύοντος ἐναντίον αὐτῶν, δηρούντων τὰς Κυκλάδας καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως στό-

λος ῥωσικός. Ἦσαν δὲ οἱ Ῥῶσοι ἔθνος σλαβικόν, μικρὸν χρόνον πρότερον συντάξαν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ὑπὸ μετακλήτους ἐκ Σκανδιναυίας ἡγεμόνας καὶ ἰδρῦσαν δύο ῥωσικά κράτη, τὸ βόρειον με πρωτεύουσαν τὴν Νοβγορόδ, ἢ τοῖ Νέαν πόλιν, καὶ τὸ νότιον, οὗ πρωτεύουσα ἦτο τὸ Κίεβον. Καὶ μικρὸς μὲν ὑπῆρξεν ὁ στόλος τῶν ἐπιδρομέων, συγκείμενος ἐκ διακοσίων μονοξύλων, δυναμένων νὰ περιλάβωσι τὸ πολὺ τέσσαρας μέτροι πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἀλλὰ μεγάλη ἀπ' ἐναντίας ὑπῆρξεν ἡ ὁρμὴ τῆς αἰφνιδίας ἐφόδου καὶ ἡ ὀμότης τῶν ἐπιδρομέων. Πλὴν ἄλλ' ὅμως ἡ θερμὴ φιλοπατρία καὶ πίστις τοῦ πατριάρχου Φωτίου καὶ ἡ ταχεῖα ἐπέμβασις τοῦ αὐτοκράτορος, αἰφνης ἐπιστρέψαντος, ἔσωσαν τὴν πολιορκουμένην πόλιν ἀπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καταστραφέντος ὑπὸ τρικυμίας αἰφνιδίως ἐγεροθείσης. Ἐκτοτε δὲ ἤρχισαν μὲν φιλιώτεραι σχέσεις μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ῥώσων καὶ συνθῆκαι ὁμολογήθησαν, ἤρχισε δὲ τῷ 866 καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου δι' ἀποστόλων εἰς τὴν Ῥωσίαν διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν παρεκώλυσαν νέας ἐπιδρομὰς τῶν Ῥώσων τῷ 907 καὶ κυρίως τῷ 941 ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ, ὅτε πολυπληθέστεροι καὶ ὀρμητικώτεροι ἐπῆλθον κατὰ τῆς βασιλευούσης ὑπ' αὐτὸν τὸν ἐν Κιέβῳ ἡγεμονεύοντα Ἰγὸρ. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἐπιδρομὴ ἀπέτυχε, συνεργήσαντος τοῦ ὑγροῦ πυρός. Καίτοι δὲ ὀλίγον κατόπιν τῷ 957 ἡ χήρα τοῦ Ἰγὸρ Ὀλγα βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐν Κιέβῳ βάπτισιν αὐτῆς ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, τυχούσα πανηγυρικῆς δεξιώσεως καὶ συσφίγξασα ἔτι μᾶλλον τὴν μετὰ τοῦ Βυζαντίου φιλίαν, καὶ πάλιν ὁ υἱὸς αὐτῆς Σβιατοσλάβος ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς τῷ 968, ἀλλ' ἠττήθη παρὰ τὴν Ἀρκαδιούπολιν, τὸ σημερινὸν Λουλὲ—Μπουργάζ, καὶ ἐκ νέου δὲ εἶπερ ποτὲ παμπληθεῖς ἐπῆλθον ἀνεπιτυχῶς ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1043 τῶν μὲν Ῥώσων ἄρχοντος τοῦ Ἰαροσλάβου, ἐν δὲ Βυζαντίῳ βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου. Ἐκτοτε δὲ οὐ μόνον εἰρήνην ἐπεκράτησε μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Βυζαντίου, ἀλλὰ καὶ, προχωρούσης τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ῥωσίᾳ, ὅστις καὶ ἐπισήμως εἶχεν ἀναγνωρισθῆ τῷ 988 ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Βλαδιμήρου, υἱοῦ τοῦ Σβιατοσλάβου, μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοὺς Ῥώσους ἐπιδρασις τοῦ Βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ, ἰδίως δὲ τῆς τέχνης.

Ἡ δ' εὐεργεσία, ἣν παρέσχε τὸ Βυζάντιον διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, δὲν περιορίσθη εἰς τὴν Ῥωσίαν. Διὰ τοῦ Βυ-

ζαντίου εἰσῆχθη ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις πρότερον μὲν καὶ ἤδη ἔνωρις εἰς τὴν Ἰβηρίαν (Γεωργίαν), τὴν Ἀρμενίαν, ἔπειτα δὲ εἰς τοὺς παρὰ τὸν Καύκασον οἰκοῦντας Ἀβασγούς, τοὺς Ἀλανούς, τοὺς Λαζοὺς καὶ τοὺς Ζάνους, βασιλεύοντος δὲ Μιχαὴλ τοῦ Μεθυστοῦ (842—867) καὶ πατριαρχεύοντος τοῦ Φωτίου, εἰς τὴν Χαζαρίαν, περιέαμβάνουσιν τὰς μεταξὺ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Κασπίας χώρας, καὶ εἰς τὴν Μωραβίαν. Ἐγένετο δ' αὖτις ἡ εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφή διὰ τοῦ ἐκ Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου, τοῦ παρὰ τοῖς Σλάβοις γνωστοτέρου ὑπὸ τὸ ὄνομα Κύριλλος, ὃπερ ἔλαβεν ἐν Ῥώμῃ μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μεθοδίου. Κυριώτατον δὲ τῶν δύο ἀδελφῶν ἔργον ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 844 ἐπιστροφή τῶν τέως ἤδη μὲν ἐκσλαβισθέντων, εἰδωλολατρῶν δὲ ἀκόμη Βουλγάρων. Οὐχ ἦττον δὲ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ὑπηρεσία, ἣν παρέσχον οἱ ἀπόστολοι οὗτοι τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τῆς εἰς τὴν σλαβικὴν μεταφράσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς, δι' ἧς ἔδωκαν εἰς τοὺς τέως στερουμένους ἀλφαβήτου Σλάβους τὴν *κυρίλλειον* κληθεῖσαν γραφὴν καὶ ἀνέφεραν εἰς αὐτοὺς τὴν ὁδὸν τοῦ πνευματικοῦ βίου, διευκολυνθεῖσαν ἔπειτα εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς μεταφράσεως βυζαντιακῶν συγγραφῶν καὶ τῆς ἀπομιμήσεως τῆς τέχνης τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφή τῶν Βουλγάρων ἀνέστειλεν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν ἐμπόλεμον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Βυζαντίου κατάστασιν. Μακρὰς σελίδας τῆς ἱστορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ πληροῦσιν ἀληθῶς οἱ πόλεμοι μεταξὺ τῶν δύο ἔθνῶν καὶ μετὰ τὰς ἀρχαιοτέρας βουλγαρικὰς ἐπιδρομὰς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγάτου (668—685), παραχωρήσαντος εἰς τοὺς Βουλγάρους τὰς μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου ἤδη κατειλημμένας χώρας ἴδρυσαν ἴδιον κράτος ὑπὸ τὸν Ἀσπαρούχ μὲν πρώτην πρωτεύουσαν τὴν Βάρναν. Οἱ Βούλγαροι, πειρώμενοι ἰὰ ἐπικαταβῶσι, πολλάκις μεθ' ὁρμῆς καὶ οὐ σπανίως μετὰ παρασπονδιῶν, εἰς τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς νοτιωτέρας ἑλληνικὰς χώρας, εὐρισκόν ἀντιμετώπους τὰς δυνάμεις τοῦ Βυζαντίου, καὶ σθεναρὸς ἑκατέρωθεν διεξήγετο ἄγῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Α' ἔπεσε τῷ 811 μαχόμενος ἐναντίον τοῦ χαγάνου τῶν Βουλγάρων Κρούμμου. Ὁ δὲ νικητὴς, ἐκτεμὼν τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ καὶ θεωρήσας αὐτήν, ἐγύμνωσε τὰ ὀστέα τοῦ κρανίου καὶ περιδέσας δι' ἀργύρου εὐωχεῖτο πίνων ἕξ αὐτοῦ τὸν οἶνον τῶν νικητηρίων συμποσίων. Ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἔτη (814) Λέων ὁ

Ἀρμένιος ἐξεδίκει τὴν ἦτταν ἐκείνην τοῦ Νικηφόρου παρὰ τὴν Μεσημβρίαν. Ἐπὶ ἓνα δ' αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα, οἱ Βούλγαροι, διαβαίνοντες ἀπὸ τοῦ λεγομένου *βουνοῦ* τοῦ *Λέοντος*, ὅπου εἶχε συμβῆ ἡ πανωλεθρία τῆς στρατιᾶς τοῦ Κρούμμου, ἔσειον ἔντρομοι τὴν κεφαλὴν. Πράγματι δ' ἡ συμφορὰ ἐκείνη ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ διαγῶσι μετὰ τοῦ Βυζαντίου καθ' ὅλον τὸν ἑνατον αἰῶνα σχεδὸν ἐν τελείᾳ εἰρήνῃ, ἣν ἐπέρρωσεν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐν ἔτει 844 βάπτισις τοῦ Βογόριδος Μιχαήλ.

Ἐτι δὲ μᾶλλον ἐφαίνεται στερεωθεῖσα ἡ φιλία τῶν δύο ἔθνῶν, ὅτε ὁ Βόγορις ἀπέστειλεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν υἱὸν Συμεῶν, ὅστις ἐνεστερνίσθη ἐκεῖ διαμένων τὰ γαθὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἠξιώθη τοῦ ἐπωνύμου *ἡμιέλλητος*. Ἀλλ' ἀναβάς ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ Συμεῶν (890—927) ἐφιλοδόχησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν βουλγαρικὴν ἀρχὴν καὶ ἐπωφελήθη τὰ ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβῆς διδάγματα, ὅπως βλάβη τὸ Βυζάντιον ἔξ οὗ τοσαῦτα εἶχε διδαχθῆ. Καὶ δὴ ἐπέπεσε βαρὺς ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, εὐρύνας αἰσθητῶς τὰ ὄρια τῆς Βουλγαρίας καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν κατ' ἐπανάληψιν ματαίως πολιορκήσας, ἠξίωσε τὴν ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἀνεξαρτησίαν τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, ἀναδεικνύων πατριάρχην τὸν μητροπολίτην τῆς νέας αὐτοῦ πρωτεύουσας καὶ ἔλαβε πρῶτος τὴν προζωνυμίαν *τσάρου* (καίσαρος). Πρωτεύουσα δ' αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ Πρεσθλαύα, κειμένη πλησίον τοῦ σημερινοῦ Τυρνάβου τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐπέχουσα τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Μαρκιανουπόλεως· ἔλαβε δὲ αὕτη ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας τὸ ὄνομα Νέας Πόλεως (Ἑσκι—Σταμπούλ).

Ἀλλ' ἡ δεξιότης, μεθ' ἧς ἡ βυζαντικὴ βασιλεία ἐπωφελήθη τὴν κίνησιν τῶν βορειοδυτικῶν σλαβικῶν λαῶν, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Χρωβάτων (Κροατῶν), ὧν οἱ Χρωβάται ἐνίκησαν τῷ 927 τοὺς Βουλγάρους, καὶ ὁ μετ' ὀλίγον ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Συμεῶν ἀνέφεξεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς τὴν ὁδὸν μεγάλων νικῶν. Ἀρχονται δ' οἱ ἐπιτυχεῖς οὗτοι ἀγῶνες ἐπὶ τοῦ ἀνικάνου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Συμεῶν, τοῦ Πέτρου, καθ' ὃν χρόνον ἐβασίλευεν ἐν Βυζαντίῳ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς. Τοῦτον μεγάλως ἐβοήθησεν ἡ συμμαχία τῶν Ῥώσων διαβάντων τῷ 967 εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὑπὸ τὸν Σβιατοβλάβον καὶ ταπεινωσάντων μὲν τὸν Πέτρον, ὑποταξάντων δὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ καταλαβόντων αὐτὴν τὴν Πρεσθλαύαν. Ἀλλ' ἡ ὑπερφορσύ-

νη τοῦ Ῥώσου νικητοῦ καὶ ὁ αὐξων ἤδη φρονηματισμὸς τοῦ Βυζαντίου προεκάλεσε τὴν καθ' αὐτοῦ νικηφόρον ἐπίθεσιν τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, κυριεύσαντος τὴν ὑπὸ τῶν Ῥώσων κατεχομένην Βουλγαρίαν καὶ καταλύσαντος τὸ ἀνατολικὸν βουλγαρικὸν κράτος. Τὸ στέμμα τῶν Βουλγάρων τσάρων ἀφιερώθη εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὸ αὐτοκέφαλον τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ἔπαυσε, καὶ ὁ Βόγορις Β. ἀπήχθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀπλοῦς μάγιστρος (973).

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ βουλγαρικοῦ κράτους ἰψίστατο τὸ δυτικὸν βασίλειον τὸ ἰδρυθὲν τῷ 963 ὑπὸ τοῦ Σισμάν, τοῦ ἀντιπάλου τοῦ ἀνικάνου Πέτρου. Τοῦ Σισμάν δὲ τούτου ὁ υἱὸς Σαμουήλ ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ Πρέσπας, κειμένης παρὰ τὴν ὁμώνυμον λίμνην μετὰ μεγάλης ὁρμῆς ἐπιτιθέμενος ἐναντίον τῆς νοτίου Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας, κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ, καὶ προεχώρησε τῷ 986 μέχρις αὐτοῦ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Βασίλειος Β. (976—1025) διὰ μακρῶν καὶ ἀπαύστων πολέμων, ὧν κύριον ὁρμητήριον ὑπῆρξε περὶ τὰ τέλη ἢ Θεσσαλονίκη, ἀντεπεξῆλθε σθεναρῶς ἐναντίον τοῦ Σαμουήλ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς λαμπρᾶς ταύτης καὶ νικηφόρου πολεμικῆς ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ τελεία ἐκνίκησις τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ τοῦτο μὲν ἐν Σέρραις, τοῦτο δ' ἐν Ἀχρίδι προσκύνησις τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Βουλγαρίας πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ καταλύσαντος τὴν βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν Βουλγαροκτόνου, ὅστις καὶ ἐτέλεσε πανηγυρικῶς τὰ ἐπινίκια τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἀνδραγαθιῶν ἐν τε Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινούπολει.

Ὀγδοήκοντα σχεδὸν ἔτη ἔμειναν οἱ Βούλγαροι ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἀλλὰ τῷ 1186 ἐπαναστατήσαντες ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, καθ' ὃν χρόνον τὸ βυζαντιακὸν κράτος ὑπὸ πολλῶν περιεσπᾶτο κινδύνων, παρέδωκαν τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Πέτρον καὶ Ἀσάν, παρουσιαζομένους ὡς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων τσάρων τῆς Βουλγαρίας. Τὸ δὲ νέον τοῦτο βουλγαρικὸν βασίλειον μὲ πρωτεύουσαν τὸ Τύρνοβον ἐπανάλαβε τοὺς ἐχθρικοὺς αὐτοῦ ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην, κατορθῶσαν ν' αὐξηθῇ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν Β' (1218—1241). Ἐναλάσσουσα δὲ ὑπῆρξεν ἑκάστοτε ἡ τύχη τῶν νέων τούτων ἀγῶνων καὶ ἡ ἐπιτυχία τῶν Βουλγάρων, καίπερ ἐπωφελομένων τὴν συμμαχίαν ἀσιατικῶν καὶ

εὐρωπαϊκῶν πολεμίων τοῦ Βυζαντίου. Τέλος δὲ τοῦτο μὲν ἡ ἐσωτερικὴ δυναστικὴ διάσπασις καὶ ἐξασθένεισι τῶν Βουλγάρων, τοῦτο δὲ ἡ ἐν τῷ μεταξὺ αὐξήσις τῶν Τούρκων, ἐγκατασταθέντων τῷ 1365 ἐν Ἀδριανουπόλει, ἠγαγεν εἰς τὴν ἔκπτωσιν τῆς Βουλγαρίας. Οὕτω τῷ μὲν 1386 ὁ τσάρος Ἰωάννης Σισμάν Γ' ἔγεινεν ὑπόφορος τοῦ σουλτάνου Μουράτ, τῷ δὲ 1393 κατελύθη τελείως τὸ βουλγαρικὸν βασίλειον ὑποταχθὲν ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ Α'.

Ἄλλὰ τὸ Βυζάντιον καὶ αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἔνεκα τοῦ ἐπικαίρου τῆς θέσεως αὐτῶν δὲν ὑπέστησαν τὰς ἐπιδρομὰς μόνον τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων, ἀλλ' εἴλκυσαν καὶ τὰς κατακτητικὰς διαθέσεις τῶν κυριαρχούντων ἐν τῇ Λύσει. Τοιοῦτοι δ' ἐν τοῖς πρώτοις ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς ἄλλως ἀρχῆς τῶν Κομνηνῶν, μίας τῶν μακροτάτων δυναστειῶν τοῦ Βυζαντίου (1057—1059 καὶ 1081—1185) ἐφ' ὧν καὶ πρὸς τοὺς Οὐγγυροὺς διεξήγαγον αἱματηροὺς πολέμους οἱ Βυζαντινοί, οἱ ἤδη τὰς ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ βυζαντιακὰς χώρας κατακτήσαντες ἐκ τοῦ βορρᾶ θαλασσοπόροι Νορμαννοί. Πρώτη δ' αὐτῶν ἐμφάνισις γίνεται κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου καὶ ἀπ' αὐτῶν εἰς τὰ ἐνδότερα ὑπὸ τὸν Ῥοβέρτον Γυισκάρδον ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς εἰς τὸν θρόνον ἐπαναφορᾶς τοῦ ἐν ἔτει 1078 καταλυθέντος Μιχαὴλ Ζ' Δούκα Παραπινάκη. Ἐξακολουθοῦσι δ' οἱ ἐπὶ τὰς ἑλληνικὰς χώρας πλόες τῶν Νορμαννῶν ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Γυισκάρδου Βοημοῦνδον καὶ μάλιστα ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Ῥογήρον Β' (1147), ὅστις καὶ αὐτὰς τὰς Θήβας καὶ τὴν Κόρινθον κατέλαβεν. Ἄλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὐτῶν ὑπῆρξαν προσωριναὶ καὶ αἱ ὑπ' αὐτῶν παθοῦσαι βυζαντιακαὶ κτήσεις ἀνέλαβον ταχέως.

Ἀξιοθαύμαστος ἦτο ἀληθῶς ἡ ἀντοχὴ καὶ ἡ δύναμις τοῦ Βυζαντίου, ἀνταγωνιζομένου ἀλληλοδιαδόχως ἢ συγχρόνως πρὸς τοσοῦτους πολεμίους, ἀλλ' ἐξακολουθοῦντος παρὰ πάντα ταῦτα νὰ συγκρατῇ μέγιστον μέρος τοῦ ἀρχαίου κράτους καὶ τὰ κατέχῃ τὰ φηπτρα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἦτο δὲ τὸ ἔργον τοσοῦτον μᾶλλον δυσχερὲς καθ' ὅσον παρὰ τοῦ παρακμάζοντος ὁμαϊκοῦ κράτους εἶχε παραλάβει ὡς κληρονομίαν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, κατοικουμένης ὑπὸ φύλων παντοίων, ὧν διάφορος ἦτο ἡ ἐθνικὴ ἰσότησις καὶ ὁ βαθμὸς τῆς παιδείσεως καὶ ἀντιμαχόμενα πολλάκις τὰ συμφέροντα. Ἐν τούτοις τὸ Βυζάντιον κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰ διάφορα ἐκεῖνα ἔθνη διὰ δύο μεγάλων δυνάμεων, τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, δι' ὧν ἀνεμορφώθησαν ἐπὶ βάσεων νέων τὰ πολιτειακὰ

λείψανα, τοῦ ρωμαϊκοῦ παρελθόντος. Καί ἐνωρίς μὲν κατενοήθη ὅτι τὸ νέον κράτος ὤφειλε νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τῶν δυνάμεων τούτων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς συνέσεως δὲν ἔγεινε διὰ μᾶς καὶ διὰ τῆς βίας οὔτε ἡ εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐπιστροφή ἀπάντων τῶν ὑπηκόων τοῦ πολυμελοῦς κράτους, οἷτε ἡ ἐξελλή-ισις τῆς διοικήσεως καὶ ἡ εἰς τὰ ποικίλα ἔθνη τὰ συγκροτοῦντα τὸ κράτος ἐπιβολὴ τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας. Διὸ ἐξακολοθεῖ μὲν ὡς λείψανον τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος ἡ προσωνομία τῶν αὐτοκρατόρων ὡς βασιλέων ῥωμαίων, ἀλλ' ἤδη μὲν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσάγει εἰς τὰς Νεαρὰς αὐτοῦ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἡρακλείου ἐπιτυποῦται τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἡ λίαν χαρακτηριστικὴ ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ ἀνανέωσις καὶ ἐν τούτῳ νίκῃ. Πράγματι τὸ κράτος ἀνανεοῦται διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐπικρατοῦντος τῶν συνόλων ἔθνων διὰ τοῦ ζωηροτέρου πνεύματος καὶ τοῦ ὑπερέτερου πολιτισμοῦ καὶ εἰσδύοντος ἀπανταχοῦ. Οὕτως ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς διατηρεῖ μὲν αὐτὸς ὡς πιστὸς θεματοφύλαξ τὴν πατριὸν γλῶσσαν καὶ τὰ γὰρ τὰ τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ τῆς τέχνης, εἰσάγει δὲ τὴν ἀρχαίαν γραμματείαν καὶ τὴν ἰδίαν λογοτεχνίαν καὶ τέχνην καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς βιβλίους μεθ' ὧν ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν, γίνεται δὲ καὶ εἰσηγητὴς τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ πλείστοις ὄσοις τῶν ἔθνικῶν.

Διευκολύνεται δὲ ἡ διπλῆ αὕτη ἐπίδρασις διὰ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων, συναλίσσασθαι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ μέχρι αὐτῆς τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Σινικῆς, ἐν δὲ τῇ Δύσει μέχρι τῶν ἀπωτάτων χωρῶν τοῦ βορρᾶ. Διατηρεῖται δὲ ἡ ἐμπορικὴ αὕτη ἀκμὴ καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς προερχόμενος πλοῦτος καὶ μετὰ τὴν ἀνάδειξιν τῶν Ἀράβων, οἷνες ἀπέβησαν ἀνταγωνισταὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐν τῷ ἐμπορίῳ. Διὸ δὲν παύει ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ εἶνε καὶ ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ἡ μεγάλη ἀγορὰ τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, εἰς ἣν πάντοθεν συρρέει ἀφθονος πλοῦτος καὶ ἐν ἣ σπεύδουσιν ἐναμίλλως νὰ ἐγκαταστήσωσιν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα ἐκ τῶν ἐμπορικῶς καὶ ναυτικῶς ἀκμαζουσῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας ἢ Ἀμάλφης, μάλιστα δὲ ἡ Βενετία, ἡ Γένουα καὶ ἡ Πίζα, ὧν τὸ μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπόριον ἐπέβρωσαν τὰ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν παραχωρηθέντα εἰς αὐτοὺς προνόμια. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νέῃ ταύτῃ φάσει ἐξακολουθοῦσι νὰ κατέχωσι τὰ σκῆπτρα ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ πλοσιωτάτη, πολυανθρωποτάτη καὶ μεγαλοπρεπεστάτη τῶν πρω-

τευουσῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου τῶν μέσων αἰώνων, καὶ ἡ μετ' αὐτὴν δευτέρα πόλις τοῦ κράτους, ἡ Θεσσαλονίκη.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ πρὸς τὴν Δύσιν ἀρξάμενος ἔνεκα τοῦ ἐμπορίου ἀνταγωνισμὸς ηὔξηθη καὶ ἔνεκα τῶν δογματικῶν ἐκείνων διαστάσεων, αἷτινες, κορυφωθείσαι ἤδη πατριαρχοῦντος τοῦ Φωτίου, ἤγαγον καὶ τυπικῶς εἰς τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν τῷ 1054 ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου, βασιλεύοντος Κωνσταντινοῦ τοῦ Μονομάχου. Ἡ δ' ἐκκλησιαστικὴ ἐκείνη διάσπασις ἔσχε καὶ τὸν πολιτικὸν αὐτῆς ἀντίκτυπον, διότι οἱ πάπαι ἔκτοτε οὐ μόνον τὴν ἐν ταῖς Ἰταλικαῖς κτήσεις τοῦ Βυζαντίου ἐγκατάστασιν τῶν Νορμαννῶν διευκόλυναν, ἀλλὰ καὶ ἐπροστάτευσαν τὴν πρὸς τὰς σταυροφορίας συνδεομένην ἐξόρμησιν ἐκείνην τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἀγαθοῦσαν εἰς αὐτὴν τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις φραγκοκρατίας. Καὶ κατόπιν δ' ἐζήτησε νὰ ἐπωφεληθῆ ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία τὴν ἀδυναμίαν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων χάριν ἐπιτυχίας τῶν ἀξιώσεων αὐτῆς, προβάλλουσα ὡς ἄρον πενιχρᾶς βοήθειας εἰς τὸ ἤδη ὑπὸ τῶν Γούρκων κινδυνεῦον Βυζάντιον οὐ μόνον τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὰ ἴδια ἐαυτῆς δόγματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀναγνώρισιν τῶν πρωτείων τοῦ πάπα ἐν τῇ κατὰ τὴν Φλωρεντίαν συνόδῳ (1439).

Τὸ δὲ ἐκ τῆς διασπάσεως ταύτης τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως δεινότερον τραῦμα, ἐπακόλουθον ἄλλως τῶν κατακτητικῶν τάσεων τῶν Ἑσπερίων, ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 1204 ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῶν ἐπιχειρησάντων τὴν τετάρτην σταυροφορίαν. Τότε οὐ μόνον αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς περιῆλθεν εἰς Λατίνους αὐτοκράτορας ἐκ Φλάνδρας καὶ Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι Φράγκοι δυνάσται διενεμήθησαν εἴτε ἀμέσως εἴτε σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἱμάτια τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐν τοῖς πλείστοις τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτῆς τμημάτων, ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ ἐν τῷ Ἰονίῳ. Καὶ ἐν μὲν τῇ Κύπρῳ ἐγκατέστησαν οἱ Γάλλοι Λουσινανοὶ ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ οἱ Γάλλοι Βιλλαρδουῖνοι, ἔπειτα δὲ Ἀνδηγάνοι, καὶ Ναβαρραῖοι, ἐν δὲ τῇ Ἀετικῇ καὶ τῇ Βοιωτίᾳ μετὰ τοὺς Γάλλους Δελαρός καὶ Βρεινίους οἱ Καταλώνιοι καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ ἐκ Φλωρεντίας Ἀιζαῖῳλοι. Ἀλλ' ἡ μερὶς τοῦ λέοντος ἔλαχεν εἰς τοὺς Βενετούς, καταλαβόντας τὴν Κρήτην, τὴν Εὐβοίαν, τὰς Κυκλάδας, ὧν τινες κατελήφθησαν καὶ ὑπὸ ἄλλων Ἰταλῶν, καὶ

τὴν Μεθώνην, τὴν Κορώνην καὶ τὸ Ναύπλιον ἐν Πελοποννήσῳ. Γενουίηνοι δὲ κατέλαβον κατόπιν τὴν Χίον· καὶ ἰππότες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τὴν Ῥόδον, οἱ δ' ἐκ Βενεονέντου Γόγκοι τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Ἰθάκην καὶ τὴν Λευκάδα, τῆς Κεφύρας σχοῦσης τὰς πολυτροπωτάτας τῶν τυχῶν.

Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου ἢ Μικρᾷ Ἀσίᾳ δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὰς καταικτήσεις τῶν Ἑσπερίων ἀπ' ἐναντίας δ' ἐστέγασε δύο νέας ἑλληνικὰς αὐτοκρατορίας, ἰδρυθείσας ἅμα τῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπῆρξαν δὲ αὐταὶ ἢ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἢ τῆς Νικαίας.

Καὶ ἢ μὲν τῆς Τραπεζοῦντος, ἐν ἣ ἤρξεν ὁ οἶκος τῶν λεγομένων μεγάλων Κομνηνῶν, καίπερ περιστοιχιζομένη ὑπὸ λαῶν ἀνατολικῶν, διὰ τινῶν πρὸς αὐτοὺς ὑποχωρήσεων καὶ ποιᾶς τινος ἀνεπαισθήτου μετ' αὐτῶν συμμίξεως τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων, ἐν μέρει δὲ καὶ ἀδυναστικῶν ἐπιγαιμιῶν, ἠδυνήθη νὰ στηριχθῇ, διατηροῦσα τὸν ἐπιχώριον ἑλληνισμόν ἕως τοῦ Καυκάσου μέχρις ὀλίγων ἐτῶν μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1461), τοῦ τελευταίου Τραπεζοῦντιοῦ αὐτοκράτορος Δαυΐδ Κομνηνοῦ ὑποστάτως μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Ἀδριανουπόλει (1467).

Ἡ δὲ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, ὅπου μετὰ τὸν Θεόδωρον Α' Λάσκαριν (1204—1222) ἤρξαν ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης (1222—1254) καὶ οἱ Λασκαρίδαι Θεόδωρος Β' (1254—1258) καὶ ὁ ἀνήλικος Ἰωάννης Β' (1258—1259), οὐδέποτε ἔπαυσε θεωροῦσα ἑαυτὴν ὡς ἄμεσον διάδοχον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ οἱ βασιλεύοντες ἐκεῖ ὑπελάμβανον ἑαυτοὺς ὡς βασιλεῖς ἐν ἔσορᾷ. Καὶ ἀληθῶς τῷ 1261 ὁ εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηδεμονευόμενον ὑποκαταστάς Μιχαὴλ Παλαιολόγος κατώρθωσε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀλεξίου Στρατηγοπούλου νὰ καταλύσῃ τὸ ἀσθενὲς κράτος τοῦ τελευταίου Λατίνου αὐτοκράτορος Βαλδουίνου Β' καὶ ἐπαναφέρῃ τὸν θρόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐγένετο δ' ἐν τῇ οὕτως ἐπανιδρυθείσῃ βυζαντιακῇ αὐτοκρατορίᾳ ὁ γενάρχης τῆς τελευταίας καὶ μακροτάτης δυναστείας, τῆς τῶν Παλαιολόγων (1261—1453).

Ἡ ἀναβίωσις τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων ἐφ' ὧν παρουσιάζεται νέα ἀκμὴ τῶν γραμμάτων ἐν μέρει δὲ καὶ τῶν τεχνῶν, ἐν Βυζαντίῳ, δὲν συνδέεται πρὸς τὴν ἀνάκτησιν τῶν ἀπεσπασμένων χωρῶν. Μόνον δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς παρακμασάσης ἐν Ἀχαΐᾳ, ἦτοι Πελοποννήσῳ, λατινικῆς κυριαρχίας βλέπομεν, καὶ τὴν ἀντ' αὐτῆς

ἀνάδειξιν τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου, οὐ ἄρχουσι δεσπότης τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Καντακουζηνῶν, εἶτα δ' ἐκ τοῦ τῶν Παλαιολόγων. Διατηρεῖται δ' ἐπ' αὐτῶν καὶ τὸ δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου τὸ ἐπὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινοκρατίας ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων καὶ κατόπιν ἐπεκταθὲν καὶ πρὸς δυσμὰς, οὐ πολὺτροποὶ ὑπῆρξαν αἱ τύχαι.

Οὕτω τὸ νέον κράτος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἀρχαίαν ἑκτασιν. Ἄλλ' οὐδὲ ἢ προτέρα ἰσχὺς καὶ πολιτικὴ ἀκμὴ ἐπανῆλθον τοῦτο μὲν ἔνεκα τῆς ἐξακολουθήσεως παντοίων ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἐπιδρομῶν ἃν ἐξέχουσιν αἱ τοῦ κατέχοντος τὸ βασίλειον τῆς Νεουπόλεως γαλλικοῦ οἴκου τῶν Ἀνδηγαυῶν καὶ αἱ τῶν Καταλωνίων ἐς Ἰσπανίας ὀρμωμένων, τοῦτο δ' ἔνεκα τῆς προϊούσης παραμελήσεως καὶ ἐκπτώσεως τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Βυζαντίου, ἀρξαμένης ἤδη τὰς παραμονὰς τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἐσάλευσαν ἐκ θεμελίων τὸ κράτος ἐν μὲν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς αὐτοῦ μέρεσιν οἱ Σέρβοι, ἐν δὲ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ οἱ Ὀθωμανοί.

Καὶ οἱ μὲν Σέρβοι φύλον σλαβικὸν ἐκχριστιανισθὲν σὺν τῷ χρόνῳ εἶχον ἐγκατασταθῆ τὸ πρῶτον ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔζων κατὰ φύλα διηρημένα, ἔπειτα δὲ μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἠνώθησαν ὑπὸ ἓνα μέγαν *ζουπάνον*. Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου κατάλυσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους ἤρχισαν, πολλάκις ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Οὐγγρων, ἀνταγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἰδίως δὲ ἴσχυσαν ἐπὶ τοῦ Στεφάνου Οὐρεσι Β' (1282—1321), ὅτε καὶ κατέλαβον τὰ βόρεια τῆς Μακεδονίας μὲ πρωτεύουσαν τὰ Σκόπια. Ἄλλ' εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἔφθασαν ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Παλαιολόγων ἐπὶ τοῦ Στεφάνου Δουσάν (1331—1355), ὅστις ἐπωφελοῦμενος τοὺς ἐν Βυζαντίῳ ἐμφυλίους ἀγῶνας, προσχώρησε μέχρι τῆς νοτίου Μακεδονίας, πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἔγεινε δὲ κύριος καὶ αὐτοῦ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου τοῦ μέχρι τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἐκτεινομένου. Ἀλλὰ μετὰ τὸν Δουσάν ἤρχισεν ἢ παρακμὴ τοῦ σερβικοῦ κράτους καὶ ἢ διάλυσιν αὐτοῦ εἰς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων τμήματα, ἕως οἱ Σέρβοι μετὰ τὴν ὀλεθρίαν ἐν Κοσσυφοπέδιῳ μάχην (1389) ἔτι μᾶλλον ἐξασθενήσαντες ὑπετάχθησαν καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1459.

Οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι, οἷς διακριτέον ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ

φύλου τῶν Σελδσουκιδῶν τῶν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἰδρυσάντων ἰδίαν ἐν Ἰκονίᾳ δυναστείαν, ἐν διαρκεῖ ἀγῶνι πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς εὐρισκομένην· καὶ καταλυθέντων ὑπὸ τῶν Μογγόλων προῆλθον ἐκ τῆς ἐν Φρυγίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἡδὴ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου (1261—1282) ἰσχυράσσης δυναστείας ἐνὸς τῶν καταβαλόντων τοὺς Σελδσουκίδας τουρκομαννικῶν ἐκείνων φύλων τῶν ἀπὸ τῆς βορείου Περσίας ἐξορησάντων, τῆς τοῦ Ὀθμάν, υἱοῦ τοῦ Ἐρτογρούλ. Τούτων δ' ἡ ἰσχύς καὶ ἡ ἐπὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὁσημέραι προβαίνουσα προχώρησις ἀρχεται ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὀθμάν, τοῦ Ὀρχάν, ἐν ἔτει 1326 ἀλώσεως τῆς Προύσης, ἣτις ἀπέβη ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῶν Τούρκων. Παρεσκευάσθη δὲ ἡδὴ ἐπὶ τοῦ Ὀρχάν καὶ ἡ εἰς τὴν Εὐρώπην διάβασις, ἣς πρῶτος σταθμὸς ὑπῆρξεν ἡ περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ κατάληψις τῆς Καλλιπόλεως (1357). Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Μουράτ, Α' (1359—1389) ἔτι μᾶλλον κραταιὰν κατέστησε τὴν ἀρχὴν τῶν Ὀθωμανῶν, ὀργανώσας μὲν αὐτοὺς στρατιωτικῶς καὶ ἰδρύσας τὸ τάγμα τῶν γενιτσάρων, καθυποτάξας δὲ πολλὰς ἄλλας χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κυριεύσας μέγα μέρος τῆς Θράκης καὶ ἐγκατασταθεὶς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1361 ἀλωθείσῃ Ἀδριανουπόλει. Τοῦ διαδόχου τοῦ Μουράτ Βαγιαζίτ Α' (1389—1403) τὴν ὁρμὴν ἀνέστειλεν ἡ παρὰ τὴν Ἄγκυραν ἦτα αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου (1402), αἰχμαλωτίσαντος τὸν δεινὸν ἐκείνου σουλτᾶνον τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Μουράτ Β' (1421—1451) ἔτι βαρύτερον ἠσθάνθη ὁ ἑλληνισμὸς τὸ πολεμικὸν μένος τῶν Τούρκων. Τῷ 1430 ἔπεσεν ἡ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπέκυψαν εἰς τοὺς Τούρκους τὰ Ἰωάννινα, καταλυθέντος τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Τούτο μετὰ τὴν βραχεῖαν ὑπὸ τῶν Σέρβων κατάληψιν (1349—1356) εἶχε περιέλθει μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1408—1418 εἰς Ἀλβανοὺς φυλάρχους καὶ ἔτη τινὰ μετ' αὐτοὺς εἰς τὸν ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ ταῖς παρακειμέναις νήσοις ἄρχοντα οἶκον τῶν Τόκων μέχρι τῆς εἰς τοὺς Τούρκους παραδόσεως τῶν Ἰωαννίνων.

Οὕτως ὁσημέραι ἐσμικρύνοντο τὰ ὅρια τοῦ κράτους καὶ ἠῤῥξανον ἀπειλητικοὶ οἱ κίνδυνοι αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ἣν μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς περιορίζετο πλέον ὅλον τὸ Βυζάντιον. Ἀνεξάρτητως δ' αὐτοῦ κατεῖχετο ὑπὸ δεσποτῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων καὶ ἡ Πελοπόννησος, ἀλλ' αὕτη ἠδυνάτει νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐκπνέουσαν αὐτοκρατορίαν, κινδυνεύουσα οὐχ ἦττον αὐτῆς ὑπὸ

τῶν Τούρκων. Μάτην ἔτειναν οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τὸν δίσκον τῆς ἐπαιτείας ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, ἣτις ἠδιαφόρει ἢ ἠδυνάτει νὰ παράσῃ βοήθειαν μετὰ τὴν αἱματηρὰν μάλιστα μάχην παρὰ τὴν Βάρναν, καθ' ἣν ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ Μουράτ Β' ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Λαδίσλαος καὶ ὁ γενναῖος Βοεβόδας Τρανσυλβανίας Ἰωάννης Οὐνιάδης (1444). Καὶ ἡ μὲν μάχη αὕτη ὑπῆρξεν οἶονεὶ προανάκρουσμα τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου, αὐταὶ δ' αἱ ἐν Ἀλβανίᾳ ἐπιτυχίαι τοῦ Γεωργίου Καστριώτου (Σκενδέρβη) ἐλάχιστα ὠφέλουν τὸ Βυζάντιον.

Οὐδεμία λοιπὸν ἐφαίνετο ὑπάρχουσα πλέον ἐλπίς σωτηρίας, ὅτε τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον θανόντα (1448) διεδέχθη ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφός, ὁ δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ Κωνσταντῖνος, εἰς ὃν ἦτο πεπωμένον νὰ ὑπάρξῃ τὸ ἐξιλαστήριον θῦμα μακρῶν συμφορῶν καὶ σφαλμάτων τοῦ παρελθόντος. Ἀλλὰ μετὰ καρτερίας καὶ ἐπιελοθυσίας ἀνέλαβεν ὁ γενναῖος βασιλεὺς τὸν ἀπελπιν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ ἀκαθέκτου υἱοῦ τοῦ Μουράτ, Μωάμεθ Β'. Τὸ ἐνθαρρῦνον αὐτὸν εἰς τὸν ἔσχατον ἀγῶνα δὲν ἦσαν αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. Τὸ κράτος αὐτοῦ ἦτο στενόν, ἡ πρωτεύουσα, ἐν ἣ ἐβόμβηι ἄλλοτε τὸ πλῆθος ὀκτακοσίων τοῦλάχιστον χιλιάδων κατοίκων, εἶχε συσταλῆ εἰς μικρὰν κατοικίαν μόλις ὀγδοηκοντακίςχιλίων ψυχῶν, ὁ στρατὸς περιορίζετο μετὰ τῶν ὀλίγων ξένων ἐπικούρων εἰς ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ δέκα μόνον πλοίων, εἰς ἃ προσετίθεντο καὶ ἄλλα δεκαπέντε τῶν Ἰταλῶν συμμάχων. Ἄλλ' ὅμως ἐνέπνεε τὸν αὐτοκράτορα τοῦ μελλοθανάτου κράτους ἡ πίστις πρὸς τὴν ἀθανάσιαν τοῦ ἔθνους ὅπερ ἀντεπροσώπευεν, ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος εἰς τὸ γένος, οὗ ἡ ἐννοια παρουσιάζεται ὁσημέραι καθαρωτέρα καὶ ὑψηλοτέρα ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν τελευταίων Παλαιολόγων, ὅπως μεταβιβάσθῃ ὡς κληροδόγημα πολῦτιμον εἰς γενεὰς γενεῶν τοῦ μέλλοντος ἰὰ δουλεύσῃ ἑλληνισμοῦ, καραδοκοῦντος τὴν ἀνάστασιν.

Οὕτως ἐπῆλθε μὲν μοιραῶς ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς ἀλώσεως, ἡ 29 Μαΐου 1453, καίτοι δὲν συνεδουλώθη μετ' αὐτῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἀμέσως σύμπας ὁ ἑλληνισμὸς, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἀφειρητὴ νέου ὑπὸ τὴν δουλείαν βίου τοῦ ἔθνους, ἀποβλέποντος εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ὄνειροπολοῦντος τὸ μέλλον. Ὁ δὲ μετὰ τῆς Πόλεως ἡρωικῶς ἄμα καὶ μαρτυρικῶς πεσὼν Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος μάρτυς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ἄμα καὶ ὁ πρῶτος ἥρωας τοῦ νέου

ἐξαίρετος δ' ἀφ' ἑτέρου ἀναλαμπή τοῦ δυομένου ἑλληνισμοῦ τῶν μέσων αἰώνων εἶνε ἢ κατὰ τὰς παραμονάς τῆς πτώσεως καὶ ἀμέσως μετ' αὐτὴν διὰ τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν μεταναστεύσεως λογίων τοῦ Βυζαντινοῦ συμμετοχῆ εἰς τὸ λαμπρὸν ἔργον τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ὑπῆρξε πράγματι ἡ ἐσχάτη σκηνὴ τῆς τραγωδίας τοῦ δουλουμένου ἑλληνικοῦ γένους.

Ἔμενον ἀκόμη παρὰ τὰ προηγηθέντα βαρέα ἐπὶ τοῦ Μουράτ κατ' αὐτῆς πλήγματα ἀδούλωτος ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Κωνσταντίνου Δημήτριον καὶ Θωμᾶν καὶ ἡ Τραπεζοῦς ὑπὸ τοὺς τελευταίους τῶν μεγάλων Κομνηνῶν. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἤδη εἶχε σημάει ἡ τελευταία ὥρα. Ἀπηλλαγμένοι δὲ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἤδη ἀπὸ μακροῦ εἰθισμένοι εἰς τὴν πολλῶν ἐλαφροτέραν αὐτοῦ ὑπὸ Ἑσπερίους δυνάστας καθυπόταξιν ἔμενον αἱ Ἀθῆναι μετὰ τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Λεβαδείας, ἡ Εὔβοια, αἱ Κυκλάδες, ἡ Ρόδος, ἡ Λέσβος, ἡ Χίος, ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος, ἦτις ἀπὸ τοῦ γαλλικοῦ οἴκου τῶν Λουσινιανῶν μετέστη καὶ αὐτὴ τῷ 1489 εἰς τοὺς Βενετοὺς διὰ τῆς ὠραίας Αἰκατερίνης Κορνάρου. Ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ ἑλληνικαὶ χώραι περιῆλθον σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τοὺς Τούρκους, αἱ μὲν Ἀθῆναι τῷ 1456, ἡ δὲ Πελοπόννησος ὀριστικῶς καὶ αἱ Θῆβαι τῷ 1460, ἡ δ' αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος τῷ 1461, ἡ Λέσβος τῷ 1462, ἡ Εὔβοια τῷ 1472, ἡ Ρόδος τῷ 1522, ἐκπολιορκηθεῖσα ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμᾶν Β', αἱ Κυκλάδες τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα κατὰ διάφορα ἔτη, αἱ πλεῖστα κυριευθεῖσαι ὑπὸ τοῦ περιβοήτου Χαϊρεδίν Βαρβαρόσσα, ἡ Χίος τῷ 1566, ἡ Κύπρος τῷ 1573 καὶ ἡ Κρήτη μετὰ μακρότατον πόλεμον μεταξὺ Βενετῶν καὶ Τούρκων τῷ 1669.

Διάφορος δὲ ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν Ἰονίων νήσων, αἵτινες ἔγειναν κατὰ διαφόρους ἕκασται χρόνους κτήσεις τῆς Βενετίας. Καὶ πρώτη μὲν αὐτῶν ἔγεινε βενετικὴ ἡ Κέρκυρα μετὰ τῶν Παξῶν τῷ 1386, ἀφ' οὗ πρότερον εἶχεν ἀποτελέσει ἐπὶ τινὰ χρόνον τμῆμα τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καὶ καταληφθῆ ἔπειτα ὑπὸ ἄλλων κατακτητῶν ὧν κυριώτατοι οἱ Ἀνδρηγαυοί. Αἱ δὲ πρότερον ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Τόρκους νῆσοι περιῆλθον τῷ 1479 εἰς τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ἐπὶ βραχὺ μόνον πλὴν τῆς Λευκάδος, ἧς ἐκράτησαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ δύο αἰῶνας καὶ ἐπέκεινα, ἕως κατέλαβον καὶ ταύτην οἱ Βενετοί. Ἡ δὲ Ζάκυνθος περιῆλθε τῷ 1482 εἰς τὴν Βενετίαν, ἦτις ἔγεινε τῷ 1500 ὀριστικῶς κυρία καὶ τῆς Κεφαλληνίας, ὡς καὶ ἡ Ἰθάκη τῷ

1503. Τὰ δὲ Κύθηρα περιέστησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν μόλις τῷ 1717 καὶ συμπεριελήφθησαν ἕκτοτε εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, καίπερ μὴ ἀνήκοντα εἰς αὐτὰς γεωγραφικῶς. Συναπετέλεσαν δ' ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας μέρος τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἄλλαι τινὲς νῆσοι «μεγάλαι καὶ μικραὶ, κατοικούμεναι ἢ ἀκατοίκητοι, κείμεναι ἀπέναντι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἀλβανίας», ἐν αἷς καὶ ἡ ἀπέναντι τῆς Αὐλῶνος Σάσων.

Οὕτως ἡ ὀθωμανικὴ κυριαρχία ἐπεξετάθη κατὰ μικρόν, ὡς εἶδομεν, ἐν μὲν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, ἐν δὲ ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἑλληνικαῖς χώραις καὶ ταῖς νήσοις ἀπὸ τοῦ 1361, ὅτε κατελήφθη ἡ Ἀδριανούπολις, καὶ τοῦ 1453, ὅτ' ἔπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις, μέχρι τοῦ 1669, ὅτ' ἐκυριεύθη ἡ Κρήτη.

Ἐπισκοποῦντες δὲ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας παριστάμεθα εἰς τὸ ἔξοχον θέαμα τῆς κατ' αὐτὴν παρὰ τὰς πανταίως πιέσεις καὶ τὸ ἄχθος καὶ τὰς συμφορὰς τῆς δουλείας θαυμασίαν διατήρησιν τῆς θρησκείας, τοῦ ἔθνισμοῦ, τῆς γλώσσης καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν δεδουλωμένων Ἑλλήνων.

Πράγματι τὰ χαρακτηρίζοντα τὸν Ἕλληνα ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀρχαίας αὐτονομίας, αἵτινα δὲν ἐξέλιπον καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, δὲν συναπόλλυνται ὑπὸ τῆς δουλείας. Τὸ ἀδέσμευτον ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ καταδηλδύμενον διὰ τῆς τελεσφόρου ἀνεργείας τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας, ἡ παρὰ τὸν πρακτικὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἕλληνος τάσις πρὸς τὰ ἰδεώδη, ἐν οἷς πρωτοστατεῖ ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος, ἡ πολυκινησία ἐν τῷ ἀτομικῷ καὶ κοινωνικῷ βίῳ ἡ δεξιῶς συνδεομένη πρὸς εὐλυγισίαν παρακάμπτουςαν πολλάκις μεγάλας ἔξωθεν δυσχερείας καὶ προβαίνουσας ἐνίοτε μέχρι δόλου πρὸς τὸν πιέζοντα, ἡ τολμηρὰ ὡς ἔξ αὐτῆς τῆς προκλητικῆς θαλασσίας καὶ νησιωτικῆς φύσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τροπὴ εἰς τὸ ἐμπόριον, τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸν ἔξοικισμὸν, ταῦτα δὲν ἐκλείπουν καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας.

Τὸ πάντων δὲ κυριώτατον εἶνε, ὅτι ἡ ἐκ τῶν ἄνω πιέσεις συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ συσφίξῃ στενωτέρον ἢ ὀτεδῆπποτε ἄλλοτε τοὺς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων δεσμοὺς καὶ προήγαγεν ἔτι μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων τὴν ἔννοιαν τοῦ γένους. Ἡ ἔθνικὴ ἐνότης συνεπήχθη κραταιότερον διὰ μέσον τῶν συμφορῶν τῆς δουλείας, καὶ τὸ ἔθνος παρέμεινεν ἀναλλοίωτον καὶ ἀκαττάμικτον πρὸς τὸν κατακτητὴν, οὐ μόνον μὴ ὑποστὰν ὀλεθρίαν ὑπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν, ἀλλ' ἀπ' ἐναν-

τίας αὐτὸ πολλαχῶς ἐπιδράσαν ἐπὶ τοὺς κυριάρχους. Ἡ ἀνωτέρα παιδείαις καὶ ἡ ἐκ μακρᾶς κληρονομίας διπλωματικὴ δεξιότης τῶν ἀνωτέρων τάξεων, ἰδίως τῶν Φαναριωτῶν, ἐπενεργεῖ ἐπ' αὐτὴν τὴν ὀθωμανικὴν πολιτείαν, ἀναγκαζομένην νὰ ἐπωφεληθῆται τὰς γνώσεις, τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν πείραν αὐτῶν ὡς μεγάλων διερμηνέων καὶ ὡς ἡγεμόνων τῶν παριστρῶν χωρῶν. Οὕτω δ' οἱ Φαναριῶται εἰς μὲν τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν κατορθόνουσι νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν σφραγίδα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ νὰ μεταδώσωσι τὰ γαθὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐπιδρῶντες δ' εἰς τὸ διβάνιον ἀποβαίνουσι πολλαχῶς εὐεργετικοὶ εἰς τὸ δουλεῦον γένος.

Ἐν ἑλλείψει δὲ πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἡγεμονίας τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἔθνους ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δουλείας ἀναλαμβάνει ὁ υἱὸς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, περιφρουρούμενος ὑπὸ τῶν παρσχεθέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ προνομίων. Ὁ πατριάρχης ἀποβαίνει ὁ ἐθνάρχης τοῦ δεδουλωμένου γένους, ὁ δὲ περὶ αὐτὸν καὶ ὑπ' αὐτὸν κληρὸς ἀνιψοῦται εἰς θεματοφύλακα τῶν πατρῶν παραδόσεων καὶ εἰς κίβωτόν τῶν ἐθνικῶν προσδοκιῶν, ἀδιασπάσεως περιέπων τὴν ἰδέαν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ Ἑλληνας ἔμποροι, τοῦ Κερδῶου διασῶται, φεύγοντες τὴν πατριὸν δουλείαν, ἐγκαθιδρύονται καὶ συγκροτοῦσιν ἀνθηρὰς ἑλληνικὰς παρικοκίας ἐν τῇ Βλαχίᾳ καὶ τῇ Μολδαβίᾳ, τῇ Οὐγγαρίᾳ καὶ τῇ Αὐστρίᾳ, τῇ Ῥωσίᾳ, τῇ Ἰταλίᾳ καὶ σποράδην ἐν ἄλλαις εὐρωπαϊκαῖς χώραις. Οὐ μόνον δὲ πλοῦτον ἀθροίζουσιν ἐν τῇ ξένη περισσόν, ἀλλὰ καὶ συναποκομίζουσιν ἐκ τῶν ἐν τῷ πολιτισμῷ προηγμένων ἐλευθέρων ἐκείνων χωρῶν διδάγματα εὐεργετικὰ διὰ τὰς δουλευούσας πατρίδας καὶ παρασκευάζουσι τὴν ὁδὸν τῆς ἐλευθερίας.

Παρὰ τὸ πλευρὸν δ' αὐτῶν βαίνουσι οἱ λόγιοι οἱ διὰ τῶν ἐν τυπογραφείοις γῆς ξένης, κατ' ὀλίγον δὲ καὶ τῶν ἰδίων πατρίδων, ἐκδιδομένων βιβλίων καὶ διὰ τῶν κατὰ μικρὸν ἐν ταῖς τουρκοκρατούμεναις ἑλληνικαῖς χώραις ἰδρυομένων σχολείων διανοίγοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ δουλεύοντος γένους καὶ προπαρασκευάζοντες αὐτὸ πρὸς τὴν προσδοκωμένην ἐλευθερίαν. Κορυφαῖται δ' ἡ τοιαύτη τοῦτο μὲν παιδευτικῇ, τοῦτο δὲ πατριωτικῇ δρᾶσις κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ μεγάλου ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος καὶ ἀμέσως μετ' αὐτὸν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ.

Τέλος δὲ τὸ ζώπυρον τῆς ἀνεξαρτησίας διασώζουσιν οἱ ὄρεσίβιοι.

ἀρματοῦλοι καὶ κλέφται, οἰονεὶ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ἀκριτῶν καὶ ἀπελατῶν τῶν βυζαντιακῶν χρόνων καὶ τῶν μετὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἐν εὐρωπαϊκαῖς στραταῖς ὑπηρετούντων Ἑλλήνων στρατιωτῶν (Stradioti). Οἱ γενναῖοι οὗτοι, ὄν τοῖς ἀθλοῦς ἔψαλεν ἡ δημοτικὴ ποίησις, δὲν παύουσι νὰ καλλιεργῶσι τὸ πολεμικὸν μένος τοῦ ἔθνους καὶ οἰονεὶ συντηροῦσι στρατιωτικὴν τινα σχολήν, ἐξ ἧς ἔμελλον νὰ ἐξέλθωσιν οἱ ἥρωες τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως.

Ἀλλὰ πρὶν ἔλθωσιν αἱ μεγάλαι αὐτῆς ἡμέραι δὲν ἔλειπεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐκ τῆς Δύσεως ἀπόπειραι ἀπελευθερώσεως τῶν δεδουλωμένων ἢ σκέψεις περὶ σταυροφορίας. Τοιαῦτα ἐμελέτησαν οἱ πάπαι Πίος Β' (1458—1464), Ἰούλιος Β' (1503—13), Λέων Ι' (1513—21) καὶ Σίξτος Ε' (1585—90). Πρὸς ὁμοίαν δ' ἀποπείραν συνδέονται καὶ τὰ ὄνόματα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΒ' (1498—1515) καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Καρόλου Ε', ἀποστελλαντος ἐναντίον τῶν Τούρκων τὸν ἀρχιναύαρχον Ἀνδρέαν Δόριαν (1532). Δὲν ἔλειπεν δὲ καὶ τμηματικαὶ ἐπαναστάσεις ἑλληνικῶν χωρῶν συνδεόμεναι πρὸς πολέμους εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ μετὰ τὴν πολυθρύλητον παρὰ τὰς Ἑχινάδας ναυμαχίαν, τὴν κοινῶς λεγομένην τῆς Ναυπάκτου (1671), καὶ ἡ ἐν ἔτει 1609—1624 ἐπανάστασις τῶν Μανιατῶν, ἡ γενομένη ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν δοῦκα Νεβερσίας (Nevers) Κάρολον Γονζάγον, ὅστις ἠξίου, ὅτι ἦτο κληρονόμος τῶν Παλαιολόγων, εἰς ἣν ἐπανάστασιν καὶ ἄλλαι ἐπηκολούθησαν ἐν Μάνη κατὰ τὰ ἔτη 1659—1667 καὶ 1685. Ἐπιτυχέστερα δ' ὑπῆρξαν τὰ ποτελέσματα τῆς στρατείας τοῦ δόγη τῆς Βενετίας Μοροζίνη, ὅστις κατώρθωσε νὰ ἐκπολιτοκρήσῃ μὲν τὰς Ἀθήνας, ἐγκατελείφθεισας ἀμέσως κατόπιν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ νὰ ποσπίασῃ ἀπὸ τῶν Τούρκων τὴν Πελοπόννησον (1687), καὶ τινὰς νήσους. Ἐκυριάρχησε δὲ τῶν νέων τούτων κτήσεων ἡ Βενετία μέχρι τοῦ 1718, ὅτε ὡμολογήθη μετὰ τῆς Πύλης, τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ τῆς Αὐστρίας ἡ ἐν Πασσάροβιτς τῆς Σερβίας συνθήκη. Δι' αὐτῆς ἡ Βενετία ἀπέδωκε μὲν τὴν Πελοπόννησον, τὴν Τήνον, τὴν Μύκονον, τὴν Σοῦδαν, τὴν Σπιναλόγγαν καὶ τὴν Λέγιναν, ἔλαβε δὲ πρὸς ταῖς ἤδη κατεχομέναις πέντε Ἰονίους νήσους τὴν Λευκάδα καὶ τὰ Κύθηρα

μετὰ τῶν Ἀντικυθέρων, τὸ Βουθρωτόν, τὴν Πάργαν, τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Βόνιτσαν.

Μετὰ δὲ ἡμισυ αἰῶνα ὑποκινήσει τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ῥωσίας Αἰκατερίνης Β' ἤρχισαν καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ 1765 κινούμενοι οἱ Ἕλληνες καὶ τῷ 1770 ἐξεργάγη μεγάλη ἐπανάστασις ἐν Πελοποννήσῳ, εἰς ἣν καὶ ἀπεβιβάσθη ὁ Θεόδωρος Ὁρλώφ. Ἄλλ' οὗτος ἐπὶ τῇ προβεβῆ ἐπιθέσει τῶν ὑπὸ τῆς Πύλης ἐκμισθωθέντων Ἀλβανῶν ἀπέπλευσεν ἐγκαταλιπὼν ἀπροστατεύτους τοὺς ἐπαναστάτας. Ἐληξε δὲ καὶ ἡ ἐπανάστασις αὕτη διὰ τῆς ἐν Κουτσούκ-Καϊναρτζῆ μεταξὺ τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Πύλης συνθήκης τοῦ 1774.

Κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπαναστάσεις, τὴν τε συνδεομένην πρὸς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μοροζίνη καὶ τὴν ὑποκινηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης Β', ἣτις ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, διεκρίθησαν οὐκ ὀλίγοι ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται, ἐξάμυντες τὸ φρόνημα τῶν δεδουλωμένων Ἑλλήνων. Ἡ δὲ κατὰ τὸν ἐπὶ τῆς Αἰκατερίνης πόλεμον τῆς Ῥωσίας πρὸς τὴν Τουρκίαν κατάληψις τῶν νήσων καὶ ἡ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Κουτσούκ-Καϊναρτζῆ παρασχεθεῖσα πλὴν ἄλλων τιμῶν εὐκολιῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀμνηστία, καίπερ μὴ ὠφελήσασα τοὺς Πελοποννησίους, ἐχορήγησεν ὅμως εἰς τοὺς νησιώτας τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀναπτύξωσι τὸ ἐμπόριον αὐτῶν καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν δύναμιν.

Ὁ δὲ νέος μεταξὺ τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Πύλης πόλεμος (1787—1793) συμπύπτει πρὸς τὰς κατὰ θάλασσαν ἀριστείας τοῦ Λάμπρου Κατσώνη καὶ τὴν ἔναρξιν τῶν ἡρωικῶν ἀγώνων τοῦ Σαυλίου ἐναντίον τοῦ Ἀλβανοῦ τυράννου τῆς Ἡπείρου Ἀλῆ πασσᾶ, ὅστις διὰ τῆς ὀμότητος αὐτοῦ καὶ τῶν διώξεων μάρτην ἠγωνίσθη νὰ μεταβάλλῃ τὸ ἐθνολογικὸν καθεστῶς τῆς ἑλληνικωτάτης ἐκείνης χώρας.

Ἐν τούτοις δὲ τὸ νέον κήρυγμα τῆς ἐλευθερίας τὸ σαλπισθὲν ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἀφῆκεν ἀδιαφόρους τοὺς Ἕλληνας. Ὑπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς ἐμπνεόμενος διανοήθη ὁ πρόην ἀφανῆς διδάσκαλος τοῦ θεσσαλικοῦ Κισσοῦ Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς νὸ ἐξάψῃ τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων διὰ τῶν πατριωτικῶν αὐτοῦ ποιημάτων, προκηρύξεων, βιβλίων, χαρτῶν καὶ εἰκόνων ἀπὸ τῆς Βιέννης ὡς κέντρον. Οὐδ' ἀπηυθύνετο εἰς μόνους τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ περιελάμβανεν ἐν τῷ ἐλευθερωτικῷ αὐτοῦ σχεδίῳ σύμπαντας τοὺς λαοὺς τοῦ Αἴμου, γενόμενος ὁ πρῶτος εἰσηγητῆς βαλκανικῆς ὁμοσπονδίας.

Ἡ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας παράδοσις τοῦ ἐλευθερωτοῦ εἰς τὴν Πύλην καὶ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ καὶ τῶν σὶν αὐτῷ ἐν Βελιγραδίῳ τῷ 1798 δὲν ἀνέστειλε τὴν πρὸς τὰ πρόσω ἐνδεδειγμένην ἴδην πορείαν τοῦ ἔθνους. Ὁ σπόρος εἶχε ἠμφιθῆ, καὶ ὁ Ῥήγας ἀπέβη ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

Πρὸς ἔκρηξιν ἐπαναστάσεως τελεσφόρου ἐν ἀπελείπετο πλέον καὶ μόνον, συνετὴ ὁργάνωσις καὶ μυστικὴ παρασκευή. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἀνέλαβον οἱ πατριῶται τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, μυοῦντες τοὺς ἐκκρίτους ἐργάτας τῆς παλιγγενεσίας πρὸς τὸν μέλλοντα ἐθνικὸν ἀγῶνα.

Πρὸς τὴν μεγάλην ἡμέραν τῆς 25 Μαρτίου 1821 συνδέεται ἡ ἔναρξις τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, οὗ δὲν ἐπιβαλλόμεθα νὰ ἀφηγηθῶμεν ἐνταῦθα τὰς λεπτομερείας.

Ἐπὶ ἑπτὰ ὄλα ἔτη οἱ Ἕλληνες ἠγωνίσθησαν στήθος πρὸς στήθος ἐναντίον τοῦ κολοσσοῦ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν δυνάμεων τῆς Αἰγύπτου. Οἱ ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται, οἱ ἐν ταῖς φάραγξι τῶν ἑλληνικῶν ὄρεων διαπαιδαγωγηθέντες ἐν ἀνεξαρτησίᾳ καὶ οἱ ὡς ἐξ ἄλλης στρατιωτικῆς σχολῆς ἐξεληθόντες ἐκ τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ μετεβλήθησαν εἰς στρατηλάτας τοῦ μαχομένου ἔθνους. οἱ ἀγρόται ἠνδρώθησαν εἰς μαχητάς, οἱ ἐμπορευόμενοι ναυτίλοι μετέβαλον τὰς σιταγωγὰς αὐτῶν φορηγίδας εἰς σκάφη πολεμικά, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ λευῖται ἔδραξαν τὸ ξίφος τοῦ πολεμιστοῦ, ἡ ἀνεβιβάσθησαν ἐπὶ τῆς ἀγχόνης, ὡς ὁ ἐθνάρχης Γρηγόριος Ε', οἱ ἔμποροι καὶ οἱ λόγιοι μετεπλάσθησαν εἰς πολιτευτάς, συνεδρεύοντες μετὰ τῶν μαχητῶν ἐν τοῖς ἐθνικαῖς συνελεύσεσι, τὸ γένος ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον περιεζώσθη τὴν ρομφαίαν τῆς ἐκδικήσεως καὶ ἐπάλαισεν ἡρωϊκῶς ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ.

Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ γείνη ἐνταῦθα μνεῖα τῶν ἡρώων ἐκείνων καὶ τῶν μαρτύρων, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ δημιουργοὶ τῆς ἐλευθερίας. Τὰ ὀνόματ' αὐτῶν εἶνε κεχαραγμένα ἀνεξιτήλως ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ τοῦ εὐγνωμονοῦντος ἔθνους.

Ἡ ἀσυγκίνητος καὶ ἀδιάφορος τὸ πρῶτον ἐπίσημος Εὐρώπη ἀφῆκε τέλος ν' ἀκουσθῶσι τὰ τηλεβόλα αὐτῆς ἐν Ναβαρρίνῳ τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1827, καὶ ὀλίγους μῆνας κατόπιν ἀφικνεῖτο τῇ 6 Ἰανουαρίου 1828 εἰς τὴν ἐλευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα ὡς κυβερνήτης αὐτῆς ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας. Ἡ ἀδικος σφαῖρα ἡ ῥίψασα αὐτὸν νεκρὸν ἐν Ναυπλίῳ τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1831 ἐπλησεν ἄνδρα

ὑπέροχον ἐν μέσῳ μυρίων δυσχερειῶν μετὰ μεγάλης περινοίας καὶ πατριωτισμοῦ ἀδιαφιλονεικῆτου ἀγωνισθέντα νὰ συντάξῃ πολιτικῶς τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν χώραν καὶ ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς μακρῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνων.

Ἐν τούτοις δὲ διὰ μὲν τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Λονδίῳ συνδιασκεψέως (10 Μαρτίου 1829) εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ἡ Ἑλλάς ὡς κληρονομικὴ μοναρχία, ὑποτελής φόρου εἰς τὴν Τουρκίαν, διὰ δὲ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22 Ἰανουαρίου 1830 περιορίσθησαν μὲν τὰ πρὸς βορρᾶν σύνορα αὐτῆς, ἀλλ' ἀνεκηρύχθη αὐτόνομον βασιλεῖον. Τούτου δὲ πρῶτος βασιλεὺς ἀνεγνωρίσθη διὰ τῆς συνθήκης τῆς 25 Ἀπριλίου 1832 μεταξὺ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων, Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ὡς καὶ τῆς Βαυαρίας ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α' Ὁθων. Οὗτος κατήλθεν εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν, τὸ Ναύπλιον, τῇ 18 Ἰανουαρίου 1833 μετὰ τῶν Βαυαρῶν τῶν συγκροτούντων τὴν ἀντιβασιλείαν ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων καθυστερήσασαν παράδοσιν τῶν Ἀθηνῶν τῇ 20 Μαρτίου 1833 μετετέθη εἰς αὐτὰς ἡ πρωτεύουσα, εἰς ἣν εἰσηλθὲν ὁ βασιλεὺς τῇ 13 Δεκεμβρίου 1834. Ἐνῆλιξ δὲ γενόμενος τῇ 20 Μαΐου 1835 ἀνέλαβεν αὐτὸς τὰς ἡνίας τοῦ κράτους μετ' ἐξουσίας ἀπεριορίστου μέχρι τῆς 18 Μαρτίου 1844, ὅτε ὤμοσε τὸν ὄρκον εἰς τὸ ὑπὸ τῆς συγκληθείσης Ἐθνικῆς συνελεύσεως κατόπιν τῆς εἰρηρικῆς ἐπαναστάσεως τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843 ψηφισθὲν Σύνταγμα.

Τὸ βασιλεῖον, ὅπερ παρέλαβεν ὁ Ὁθων, οὐ ἡ ἐκκλησία ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀνεξέροητος διὰ πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ Ἰουλίου 1850, οὔτε πρὸς τὰς θυσίας καὶ τοὺς πόθους τοῦ διὰ μακρῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνισθέντος ἔθνους ἀντεστοίχει, οὔτε κίεν ἀπάσας τὰς χώρας περιελάμβανεν, ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Διὰ τοῦτο δὲν ἔλειψαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπαναστάσεις μὲν ἐν Κρήτῃ τῷ 1841, ἐπαναστατικὰ δὲ κινήματα ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ τῷ 1854 κατ' ἀκολουθίαν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἀγαγόντα εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ γαλλικῶν ἀγνημάτων ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1854 μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου 1857. Οὐδέποτε δὲ καὶ ἄλλως ἔπαυσεν ἡ ἐπιδίωξις τῆς λεγομένης *μεγάλης ἰδέας*, ἧς καὶ αὐτὸς ὁ Ὁθων ἦτο μέτοχος ἐν τῇ φιλοπατρίᾳ αὐτοῦ, καὶ τὰ πνεύματ' ἀνεταράσσοντο ἐν ἐκάστη περιστάσει, καθ' ἣν τὸ

ἔθνος ἐνόμιζεν ὅτι ἠδύνατο νὰ διεκδικήσῃ τὰ δίκαια αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ χώρα ἦτο ἀπαράσκευος καὶ ἀδύνατος διὰ τὴν σμικρότητα τοῦ βασιλείου, καὶ αἱ πρόοδοι αὐτῆς βραδεῖαι. Ἀντιμαχόμενα δὲ συμαέροντα τῶν προστατίδων δυνάμεων ἐπέδρων ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν καὶ ἀνέφερον ἐξευτελιστικὰς ἐνίοτε πιέσεις, ἡ ληστεία ἐλυμαίνετο τὴν χώραν καὶ τοπικαὶ στάσεις προεκάλλουν τὴν βασιλικὴν ἀντίδρασιν καὶ ἤγον εἰς ἀνωμαλίας ἐσωτερικάς. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεπε μέχρι τοῦ 1843 πολλὴν ἰσχὺν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν Βαυαροὺς καὶ παρεσύρετο ὑπ' αὐτῶν παρὰ τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ ἀγαθότητα εἰς ὑπερπροσύνην καὶ ἀδικίαν πρὸς τινὰς τῶν ἀγωνιστῶν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξωσιν τῶν Βαυαρῶν τὴν παρακολουθήσασαν τὴν ψήφισιν τοῦ Συντάγματος δυσαρέσκειαν προεκάλει ἡ ἀνάμιξις εἰς τὰς ἐκλογὰς, ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ κατάστασις, ἡ ἀτεκνία τοῦ βασιλέως καὶ ἡ αὐθαρεσία τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, θυγατρὸς τοῦ μεγάλου δούκους τοῦ Ὁλδενβούργου, νυμφευθείσης τῷ 1836, ἀντιβασιλευούσης ἐν ἀποδημίᾳ τοῦ βασιλέως. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγέννησαν δυσφορίαν, ὁσημέραι ἐπιτεινομένην, ἣτις ἀπέληξεν εἰς τὴν ἀναίμακτον ἐπανάστασιν τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1862. Δι' αὐτῆς καθηρέθη ὁ ἄλλως ἐνάρετος καὶ ἀγαθὸς ἡγεμὼν, ὅστις, μεταβὰς εἰς τὴν Βαυαρίαν, οὐδέποτε ἔπαυσε καὶ ἐν τῇ ξένη ἀγαπῶν τὴν Ἑλλάδα μέχρι τοῦ θανάτου (1867).

Εἰς δὲ τὸν διάδοχον αὐτοῦ Γεώργιον Α', τὸν ἐκλεχθέντα ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως τῆς ψηφισάσης νέον Σύνταγμα, ἐπεφυλάσσετο νὰ ἴδῃ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ πενήτηκοντα σχεδὸν ἔτη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἀὑξανομένην μὲν ἐδαφικῶς, ἐπιτελοῦσιν δὲ μεγάλας προόδους ὡσεὶ δι' ἁλμάτων.

Ὁ Γεώργιος Α', δευτερότοκος υἱὸς τοῦ ὀλίγου μετ' αὐτὸν ἡμέρας ἀναβάντος ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Δανίας Χριστιανοῦ Θ', ἀπεδέχθη τὸ ἑλληνικὸν στέμμα τῇ 25 Μαΐου 1863 ἐν Κοπενάγῃ. Ἀποδεχόμενος δ' αὐτὸ ἔδειξε διὰ τοῦ ῥητοῦ τοῦ ἐκφωνηθέντος πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους τοὺς μεταβάντας, ὅπως προσφέρωσιν εἰς αὐτὸν τὸν θρόνον, ἐπὶ ποίων θεμελίων ἀκραδάντων ἐμελέτα νὰ στηρίξῃ τὸν θρόνον ἐκεῖνον.

Τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο *Ἰσχύς μου ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ μου* ὑπῆρξε διὰ παντὸς τοῦ βίου ὁ φάρος ὁ φωτίζων τὰς τρίβους τοῦ βασιλέως, καὶ εἰς τὴν ἀγάπην ἐκείνην ἔμεινε πιστὸς μέχρι τοῦ θανάτου. Ἠγωνίσθη πάντοτε νὰ βολιδοσκοπῇ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς

βελήσεις τοῦ λαοῦ του, συγκαταβαίνων μέχρις αὐτοῦ, καὶ συναντι-
 ροῦμενος μετ' αὐτοῦ ὑψουμένου. Μετ' ἀφοσιώσεως εἰς τὸ βασιλι-
 κὸν καθήκον ἀπαρασαλεύτου, μετὰ πίστεως ἀκραιφνοῦς εἰς τὸ Σύν-
 ταγμα καὶ μετὰ διπλωματικῆς εὐφυΐας σπανίας κατώρθωσε νὰ
 παρακάμψῃ ἀμφιδεξίως πᾶσαν ἔξωτικὴν καὶ ἔσωτερικὴν ἀνωμα-
 λίαν καὶ νὰ καταπαύσῃ πᾶσαν δυσφορίαν δυναμένην νὰ ἐκραγῇ εἰς
 θύελλαν. Ἡτύχησε δὲ νὰ ἴδῃ παγιούμενον τὸν θρόνον αὐτοῦ διὰ
 τοῦ γάμου μετὰ τῆς προσφιλοῦς εἰς τὸ Ἔθνος ἀνάσσης Ὀλγας, με-
 γάλῃς ἀδελφῆς τοῦ ἐλέους καὶ ὑψηλῆς μητρὸς τῶν ὀρφανῶν, γάμου
 εὐλογηθέντος δι' ἐγγόνων Ἑλλήνων τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα,
 συνδεόντων ἀναποσπάστως τὴν δυναστείαν μετὰ τοῦ ἔθνους. Οὕτως
 ἡ Ἑλλὰς ἠνδρώθη, ἐδινυχήσασα νὰ ἴδῃ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Γεωργίου
 αὐξανόμενα μέγας τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης τοῦτο μὲν διὰ τῆς βασι-
 λικῆς καὶ τῆς κυβερνητικῆς μερίμνης, τοῦτο δὲ δι' ἰδιωτικῆς πρωτο-
 βουλίας, προαγομένην τὴν ἀσφάλειαν διὰ τῆς παύσεως τῆς λιστείας
 καὶ ἐπεκτεινομένην καταπληκτικῶς τὴν συγκοινωνίαν, τὴν ἐμπορίαν
 καὶ τὴν ναυτιλίαν.

Ἄλλὰ μετὰ τῆς προαγωγῆς τῶν ἔργων τῆς εἰρήνης συνηυξήθη
 τὸ βασιλείον ἐπὶ τοῦ Γεωργίου Α' διὰ μεγάλων ἐδαφικῶν ἐπεκτά-
 σεων. Ἡ ἐνδεικτικὴ προσωνομία, ἣν προσέλαβεν ἅμα τῇ ἀναρρῆσει
 ῥίκην ἄλλου βασιλικοῦ προγράμματος, ἐπικληθεὶς βασιλεὺς τῶν
 Ἑλλήνων καὶ οὐχὶ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ὁ προκάτοχος, συνεδέθη εὐ-
 θὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς βασιλείας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου,
 ὡς πρώτου σταθμοῦ εὐρύσεως τῶν ἐλληνικῶν ὄρων. Χαίρουσαι δ'
 ἐπανῆλθον εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, ἐκεῖναι,
 αἵτινες τὰς μὲν παραμονὰς τῆς ὑπὸ τοῦ Βοναπάρτου καταλύσεως
 τῆς βενεϊκῆς πολιτείας εἶχον περιέλθει εἰς τὴν γαλλικὴν δημοκρα-
 τίαν (1797—1799), κατόπιν δ' ἀπετέλεσαν τὴν Πολιτείαν τῶν
 ἐπὶ τὰ ἠνωμένων νήσων (1799—1807), ἔπειτα δὲ διὰ τῆς ἐν Τι-
 σίτ μεταξὺ Ἀλεξάνδρου Α' καὶ Ναπολέοντος συνθήκης τῆς 27 Ἰου-
 νίου 1807 κατελήφθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἕως ἐγκατέ-
 στη ἐν αὐταῖς ἡ ἀγγλικὴ προστασία μέχρι τῆς εἰς τὸν βασιλέα Γε-
 ωργίου παραχωρήσεως αὐτῶν (1814—1864).

Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατάβασιν τοῦ
 βασιλέως ἡ ἠρωϊκὴ Κρήτη ἡ δυσηνίως πάντοτε δάκνουσα τὸν ὀθω-
 μανικὸν χαλινὸν ἀπέδειξε διὰ νέας ἐπαναστάσεως (1866—1869),
 ὅτι ὄργα ἀκαύκτως πρὸς τὴν πολυπόθητον ἔνωσιν μετὰ τῆς μητρὸς

Ἑλλάδος. Καὶ κατεπνίγη μὲν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη, ἀλλὰ δὲν ἐπαν-
 τεν ἐν τῇ μεγαλονήσῳ ὁ ἐθνικὸς ἀγασμός. Ἐν τούτοις δ' ἡ Ἑλλὰς
 ηὐτύχησε νὰ προσλάβῃ τῷ 1881 μέρος τῶν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῆς ἐν
 Βερολίῳ συνδιασκέψεως τοῦ 1880 ἐπιδικασθειῶν βορείων ἐλλη-
 νικῶν χωρῶν, προσαρτίσασα τὴν νότιον Θεσσαλίαν καὶ μέρος τῆς
 Ἡπείρου. Νέα δ' ἐν ἔτει 1896 ἐπανάστασις τῆς Κρήτης ἣς εἶχον
 περικαρῆ τῷ 1889 τὰ εἰς αὐτὴν τῷ 1878 χορηγηθέντα προνόμια,
 συμπαρέσυρε καὶ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897.
 Ἄλλ' οὐχ ἤττον παρὰ τὴν ἤτταν ἐκείνην ἡ Κρήτη ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ
 κατερχόμενον εἰς αὐτὴν τῷ 1898 ὡς ὑπατον ἀρμοστήν τὸν βασιλό-
 παιδα Γεωργίου, πρωορισμένον νὰ νυμφαγωγῆσθαι τὴν Κρήτην εἰς
 τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Παντοῖαι δὲ ἀνα-
 βολαί, ἔσωτερικαὶ ἀνωμαλίας καὶ παρεκλύσεις τῶν Δυνάμεων καὶ
 τῆς Πύλης δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κάμψωσι τὴν ἔμμονον θέλησιν τοῦ
 κρητικοῦ λαοῦ περὶ τῆς συμπεριλήψεως τῆς νήσου εἰς τὰς χώρας
 τὰς τεταγμένας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν τούτοις δ' ὁ ἀτυχῆς πόλεμος τοῦ 1897 ὑπῆρξεν οἴονεὶ ἡ
 κολυμβήθρα, εἰς ἣν ἀνεβαπίσθη τὸ ἔθνος ἐπιζητήσαν κατὰ μικρὸν
 ἔσωτερικὴν ἀνάπτυξιν καὶ στρατιωτικὴν ἀνασύνταξιν χάριν ἐκδική-
 σεως τελεσφόρου. Καρπὸς δὲ τῶν ἀγώνων ἐκείνων ὑπῆρξεν ὁ φρο-
 νηματισμὸς ἐκεῖνος ὁ ἀγαθὸν τῷ 1912 εἰς τὴν ἐν συμπράξει μετὰ
 τῶν βαλκανικῶν ἔθνῶν νικηφόρον σταυροφορίαν, ἣεις ἀπέδωκε τὴν
 ἐλευθερίαν εἰς μυριάδας ἀλυτρώτων ἀδελφῶν, πρωτοστατούσης τῆς
 ἐλληνικῆς βασιλείας.

Ἐν μέσῳ τῆς ἐθνικῆς ἐκείνης πανηγύρεως καὶ τῶν ὡσαννὰ τοῦ
 θριάμβου ἐπληξε τὸν βασιλέα ἡ ἀνόσιος σφαῖρα ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ
 ἐκείνῃ, ἐν ἣ εἶχεν εἰσέλθει ὡς ἐλευθερωτῆς καὶ ὅπου παρέμεινεν
 ὡς ἀκοίμητος φρουρὸς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνδραγαθήσαντος
 ἔθνους. Ἡ δὲ μεγαλυνθεῖσα Ἑλλὰς, παραδίδουσα τὸν θρόνον εἰς
 τὸν νικηφόρον στρατηλάτην τοῦ ἐλευθερωτικοῦ πολέμου Κωνσταν-
 τῖνον ΙΒ' ἀπεκδέχεται ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὴν ἔτι μείζονα ἀνύ-
 ψωσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΕΚ ΤΟΥ ΒΙΕΝΝΑΙΟΥ ΚΩΔΙΚΟΥ PHIL. GR. 342

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΒΑΡΔΑ ΜΟΝΑΧΟΥ

α

Εἰς Βασιλείον μάγιστρον τὸν τοῦ κανικλείου.

Ἰὺναιων ἠπορημένον ἦκεν ὡς ἐμὲ μετὰ καὶ παιδῶν ὁριζανῶν, ταῦτο διασχυριζομένη, ὡς ἐμοῦ θέλοντος εὐρήσει μὲν τῶν λυπηρῶν τὴν ἀπαλλαγὴν, τεύξεται δ' ἐλέους καὶ φιλικανθρωπίας τῆς παρὰ σοῦ. Ἐγὼ δὲ μηδεμίαν ἀδειαν εὐρηκίης τοῦ γενέσθαι πρὸς σέ, ἅτε δὴ τῆς συντροφίου ἀσθενείας βαρέως ἡμῖν ἐπιχειμένης, τέως μὲν τὴν ἔλευσιν παρητησάμην, γράψαι δὲ περὶ τούτου [πρὸς] τὴν σὴν εὐλάβειαν ᾤήθη. Καὶ νῦν εἰ σοὶ τι μέτεστι φιλίας πρὸς τὸν θεὸν καὶ μένεις ἄλλον τῶν βεβιωμένων ἀκριβῆ δικαστήν, θᾶσσον διάλυσον τὴν ἀδικον τοῦ γυναιίου γραφῆν, καὶ ἐννόμως μὲν λέγουσαν ἐννόμως καὶ σὺ τὰ κατ' αὐτὴν ἀπορραίνου τῆς σῆς ψυχῆς ἕνεκα καὶ εὐμενείας θεοῦ τῆς πρὸς τὸ κοινόν, εἰ δ' ἔξω τι τοῦ δικαίου διανοουμένην εὔροις, κατακρίναί σε ταύτην παρακαλῶ. Ἐξ ἴσου γὰρ ἐστὶ χαλεπὸν καὶ τῷ περὶ τὸ δίκαιον ὠρμημένῳ μὴ βοτθῆσαι καὶ τῷ ἀδίκῳ ἔχοντι μὴ βαρέως ἐπιτιμῆσαι.

β

Τῷ αὐτῷ

15 Συνεχῶς ἐνοχλεῖν τὴν σὴν εὐλάβειαν περὶ πολιτικῶν πραγμάτων οὐχ ἰγούμαι δεῖν διὰ τε τάλλι καὶ μάλιστα διὰ τὸ μὴ φωραθῆναι ἡμᾶς λυμαινομένους τὸ σὸν ἦθος· ἀλλ' οὐχ ἦτρον αἰδοῖ τῇ περὶ σέ τοῦτο σκοπῶ ὅσον τὸ εἰς ἐμὲ συμβησόμενον. Δέδοικα γὰρ μή πως

1. Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 2^ο.

α. Περιλαμβάνεται ἐν φ. 483—49α τοῦ Βιενναίου κώδικος Phil. gr. 342.

4. μηδὲ μίαν β. πρὸς προσέθηκα 7. εἰ σοὶ 12 τί εὐρησ.

β' Περιλαμβάνεται ἐν φ. 49α—50α τοῦ Βιενναίου κώδικος Phil. gr. 342 17. τῆς περὶ 18. μὴ μήπως.

ἐκαστῷ τῆς ἐκ νέου συναυξηθείσης ἡμῖν ἀπραγμοσύνης τούτων ἐναπομείνας διὰ τὰ πρὸς αὐτὰ νεύσει καὶ προσοχῇ. Πλὴν οὐχ ἐκὼν τοῦτο ποιῶ, ἀλλ' ἐκ προτροπῆς πατρικῆς πρὸς τὸ τοιόνδε ὠρμησα, ταύτην δ' οὐκ ἄλλως οἶμαι διαφυγεῖν πρὶν ἢ τελέσαι καὶ πρὸς πέρας ἀγαγεῖν. Πᾶς γὰρ νοῦν ἔχων φροβεῖται καὶ τιμῆ γονέων εὐχάς, φησί ποῦ τις τῶν παλαιῶν, ἐν λόγοις τὸ βασιλείον ἔχων. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἱερὸν ἔπος οἶα προτείνεται περὶ γονέων τιμῆς οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς. Τοίνυν ὁ Ἰωάννης ὁ ὑπὸ σοῦ δικαζόμενος οἰκέτης ἐστὶ τοῦ πατρὸς μου τοῦ γέροντος, ὅστις καὶ γηροκομεῖ τούτον τὸν θεῖον γέροντα. 10 Τούτου τῆς δίκης ἤδη περατωθείσης, ὡς περὶ ἐξ ἀνατροπῆς ἀρχὴν ἀνεδέξατο, μιμουμένη κἀνταῦθα τοῦ πονηροῦ τὸ μυθολόγημα. Οὐκ ὀλίγος γὰρ χρόνος διέπλευσεν ἀφ' οὗ τὰ κατ' αὐτὸν πέρας εἴληφε παρὰ τοῦ τότε δικάζοντος, καὶ τὸ δις περὶ τῶν αὐτῶν δίκην μὴ εἶναι τοῖς πᾶσιν εὐδηλον. Καὶ τέλος, εἰ μὲν φωραθῆ ὁ 15 Ἰωάννης παραγραφόμενος μὲν τὸ ὀρθόν, πρὸς δὲ τὸ σκολιὸν ἀποκλίνων, ἀξύγγνωστον ἔξιν παρὰ σοῦ τὴν ἀπόφασιν ἐκλίπαρῶ, μηδεμίαν φειδῶ περὶ τὸ τοιοῦτον ποιούμενος, ἀλλ' εἰ δέοι, μεθ' ὕβρεως καὶ μαστίγων ἐξωθεῖσθαι τοῦ δικαστηρίου ὡς ἀναξίως τοῦ λογικοῦ πολιτευόμενος. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐθ' αἰρεῖται, οὔτε βούλεται, ἀλλὰ κατ' εὐθὺ τῆς ἀληθείας φέρεται καὶ τὰς αὐτοῦ ἀντιθέσεις 20 ἐρωμένους καὶ συνεστῶσας προτίθεται, πρὸς ταῦτα τί δεῖ σε ποιεῖν οὐ διδάσκω γελοῖον γὰρ ἂν εἴη, εἰ σὲ διδάσκοιμι τὰ σά. Ῥωσθείης ῥῶσιν δλόκληρόν τε καὶ ἀμετάκλητον καὶ μηδὲν τῆς κάτω χαμαιτηλίας ἔχουσαν, ἧς οὐδὲν ἀγαθόν. Ταύτης δ' ἂν ἐπιτύχοις, ε 25 μεταθήσεις τὸν ἔρωτα ἀπὸ τῶν ὄντως οὐκ ὄντων ἐπὶ τὰ ὄντως ὄντα. Εἰ γὰρ οὕτω διατεθῆς, εὐ οἶδ' ὅτι καὶ τὴν κατειρηθείσαν ἐν τῷ πηλίῳ καὶ σκοτεινῷ δεσμοτηρίῳ ψυχὴν μεγάλως ὀνήσεις, ὅσα στα διαβιβάζειν αὐτὴν ἐκ τῆς ἐντεῦθεν ἀχλύος εἰς τόπους θεοφειγεῖς, οὗς περ εἰκὸς αὐτὴν καὶ παρεδρεύειν καὶ ἐναυλίζεσθαι.

γ.

Εἰς τὸν γραμματικὸν Μιχαήλ

30 Ἐκαρτέρου ἂν ἔγωγε, καλέ Μιχαήλ καὶ ταῖς ἐλπίσι τὸν νοῦν

β. που τίς 12. ἀφοῦ 17. μηδεμίαν 20. αὐτοῦ

γ'. Περιλαμβάνεται ἐν φ. 50^α—^β τοῦ Βιενναίου κώδικος Phil. gr. 342 καὶ ἐν φ. 204β—205β τοῦ Ὁξωνιακοῦ κώδικος Miscell. 242 (B). Ἐπιγραφή: Εἰς τὸν—μιχαήλ Α: Τῷ μιχαήλ Β

1. ου κατέτρεφον, εἰ μὴ με θεία τις εἶχε κληδῶν καὶ ὄμφῃ μεγά-
λης οὐρανοπάντιδος βασιλείας. Τῷ θώκῳ γάρ μου τῆς μελέτης ἐφε-
ζομένου καὶ τοῖς παρὰ Μουσῶν μοι δεδωρημένοις ἐπαγρυπνοῦντος
ἐπιμελῶς, ὁ λύχνος ὃς ἦν ἐμοὶ φαίνων, ὑπ' οὐδενὸς ἀθισθείς, ἀλλ'
6 αὐτοματὶ πρὸς τοῦδαφος πεπτωκώς, ἅπας εἰς μέρη μαγείας ἠτιμά-
ζετο, τὸ δὲ παρ' αὐτῷ φῶς ἅπαν ἀποσβεσθὲν ἀπελήλατο, ὃ δ' οἰκί-
σκος ὄλος, ἐξ ὑλης ὧν, μὴ φέρων ἔτι οὐδὲν αὐλοῦ κάρης ἀναίμονος,
πεσεῖν ἅπας ἠπειγέτο, ἐμὲ δὲ φρενῶν ἔκτασις ἤρει, καὶ πρὸς τὴν
ὄψιν ἐπεπήγειν, καὶ φυγὰς ἂν ἐγεγόνειν, εἰ μὴ συνήθης τῶν πρα-
10 γμάτων ἐγενόμην ποτέ, καὶ τούτων οὕτως τυχθέντων, ἀπεικός ἦν
οὐδὲν οὐδὲ τῷ λόγῳ τι καινόν. Ἡ γὰρ ἀθανάτη βασιλεία καὶ τῶν
Μουσῶν ἄρχος Καλλιόπη, ὡς εἶδέ με τῇ θλίψει καταποθέντα καὶ
μηδενός με τυγχάνοντα τῶν θεραπείας ἀξίων παρὰ τῶν νῦν κτηνῶν,
ἵνα μὴ λέγω σοφῶν, αὕτη, πάντας ἀπαξιώσασα, ἐμὲ δὲ κατελεή-
15 σασα, τῷ δωματίῳ πρόσκεισαι, καὶ νῆ τὴν ἀλήθειαν οὐκ εἶδον αὐτήν,
ὡς ἔθος εἶχον ὄραν, εἰ μὴ ψιλὴν εἶδον σκιὰν καὶ φωνῆς ἤκουον
ἀμυδρᾶς. Ἡ φωνὴ δὲ ἦν αὕτη, «Φεῦ τῶν κακῶν ὧν ἔπαθες, ὦ
νεανία, ἀλλ' ἀναστάς ἴθι, ἐκεῖ δὲ γενοῦ ὅπου με δεῖ σοι καθο-
μιλεῖν, ἵνα σου καὶ τὰς θλίψεις κοιμίσω καὶ τὸν βίον ῥυθμίσω καὶ
20 χαρίτων πληρώσω νῦν ἢ πρότερον». Τούτοις μὲν τοῖς λόγοις κατε-
λεήσασα, τὸν οὐδὸν ὑπερβᾶσα καὶ τοῦ δόματος ὑπεξεληθοῦσα, τὸν

1. θεία A : θεῖα B ὄμφῃ A : πομπή B 3. ἐρεζομένω B : ἐγ-
καθημένω A. 4. μοι B : λείπει A δεδωρημένοις B : δεδωρου-
μένοις A 5. ἀλλ' A : λείπει B 6. ἠτιμάζετο B : ἠτιμάζετο A.
6. ἅπαν B : λείπει A 7. οἰκίσκος ὄλος B : οἶκος A 8. ἤρει B :
ἤρει B πρὸς A : παρὰ B 9. ἐπεπήγειν B : ἐπεπείγειν A 10 καὶ
τυχθέντων B : ταῦτα δὲ οὕτω γενέσθαι A 11. τί A : λείπει B
12. τῶν B : ἢ τῶν A 13. μηδενός B : μὴ δενός A με τυγχάνοντα
A : μου τυχόντος B Π. θεραπείας B : θεραπείας A παρὰ τῶν B :
παρατῶν 15. ἀπαξιώσασα B : ἀπεώσασα A 14. πρόσκεισαι A : πρόκεισαι
B. 17. δὲ A : δ' B Π. ἔπαθες A : ἔπαθες B ὦ B : λείπει A
19. σοι A : σε B 21. κατελεήσασα A : καθομιλήσασα B τὸν οὐ-
δὸν A : καὶ τῶν οὐδῶν A ὑπερβᾶσα B : ὑπερβᾶσα ἐκ τοῦ ὑπερβᾶ-
σαι A

πόλον ἵκανεν, ἐκεῖ δὲ παρεισέδου ἤχι περ ἄμβροτοι κοῦραι νέκταρος
ἀπτόμεναι ἀθάνατοι βιώσκουσιν.

Ταῦτά με, καλὲ Μιχαήλ, καὶ μικρόψυχον ἀποτελεῖ καὶ τοῖς πλα-
στοῖς καὶ φίλοις κωμικώτατον ἄθυρμα καὶ τοῖς ἀγαθῶν ἐχθροῖς
5 εὐκαταγώνιστον πτόλισμα καὶ τοῖς θέλουσιν ἐμοὶ βαίνειν ἔδαφος
λεῖον ὁμοῦ καὶ εὐρύχωρον.

δ.

Τῷ κυρῷ Σεργίῳ

Συνεχῶς μοῦ καθάπτεται θλίβων ὁ τῆς βίβλου δεσπότης πάπας.
σὺ δ' ὡς ἔχεις τάχος προνόησαι τὴν ἡμῶν ἄνεσιν, καὶ τὴν τιμὴν
ἀποστείλας ἔχε τὴν βίβλον αὐτός, ἢ τὴν βίβλον ἀποστείλας, ἢ τιμὴν
10 παραμεινάτω σοι. Ἐγὼ δέ, τοῦ μουσικοῦ κρατῆρος ἐμπλήδην ἀπο-
γευσάμενος, ὡς οὐκ οἶδ' εἶ τις ἄλλος, εἰμὶ μὲν ὡς οὐκ ἤμην, ὀφθῆ-
σομαι δὲ σοι μετ' ὀλίγον χαρίεις, πολλὰ μὲν σε κατατιπώμενος, ἴκα-
νῶς δὲ καὶ προσπτυσσόμενος, πολλὰ δὲ καὶ τὴν φωτοφόρον ὑμῶν
Καλλιόπην τὴν οὕτω σε σοφῶς θρεψαμένην, ἢ σου τὸν βίον κοσμή-
15 σασα χαμόθεν ὀφθῆναι πεποίηκε, καὶ τῶν ὑλῶν ἀφαρπάσασα αἰθε-
ρίως ζῆν παρεσκεύασεν.

ε.

Παύλῳ ὑποδιακόνῳ

Ἔσσης ἡμῖν παρηγορίας ἢ σὴ συνουσία γέγονεν αἴτιος, τοσαύτης
ἡμᾶς ἀνίας ἢ σὴ αἰφνίδιος ἐνέπλησεν ἀπουσία. Ἄλλ' ἐπεὶ τοῦτο μὲν
ἢ τύχη συνῆξεν οὐκ ἔχω λέγειν, πλὴν ἴσθι ὡς ἐν ταῖς πλαξὶ τῆς

1. παρεισέδου B : παρεισῆνεγκεν A ἤχι A : ἤχι B ἄμβροτοι B :
ἄβροτοι A 2 : ἀθάνατοι B : ἀθάνατα A βιώσκουσιν B : βιώ-
σκουσι A 3—6. ταῦτά με—εὐρύχωρον A : λείπουσι B 24.
εὐκαταγώνια A.

δ' Περιλαμβάνεται ἐν φ. 51α τοῦ Βιενναίου κώδικος Phil. gr.
342. 9. Ἡ ὀνομαστικὴ ἀπόλυτος τὴν βίβλον ἀποστείλας ἐγράφη
πάντως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐπιστολογράφου 12. χαρίης.

ε' Περιλαμβάνεται ἐν φ. 51^{α-β} τοῦ Βιενναίου κώδικος Phil.
gr. 342.

ἐμῆς καρδίας ἐγγεγραμμένος εἴης, καὶ οὐδ' ἂν σου λήσομαι τῶν καλῶν, οὐδὲ κατολιγορήσω ποτὲ τῶν σῶν, ἕως ἂν ἐπὶ δυσμὰς ἔλθω τοῦ βίου. Ἐρρωσο, καὶ ταῦθ' ἡμῖν παρὰ θεοῦ αἴτει, ἵν' ἢ πρὸς τὸ βέλτιον ἡμᾶς ἰθύνη ἢ θᾶσσον τοῦ ζῆν ἀπαλλάξῃ, ὡς ἂν μὴ πλείω δρῶντες κακὰ μείζους τίσωμεν καὶ τὰς δίκας.

στ.

Εἰς τὸν μυστικὸν Ἰωάννην τὸν Μαρμαρᾶν

Εἰ μὲν ἐπιρροπῶς εἶχες πρὸς τὰ κακὰ καὶ μηδεμίᾳ σοι φροντίς τῶν καλῶν ἦν, πάντως ἂν ἐκ τοῦ βίου τοῦ δεινοῦ κατησθόμην καὶ τὴν σὴν πρὸς ἡμᾶς λεληθυῖαν ἀνάγκην ἐκ τῶν πραγμάτων ἐτεκμαιρόμην. Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον αὐτὸς τοῖς καλοῖς ἐπερείδῃ, ἀλλὰ καὶ τοῖς θέλουσιν ἔξω τοῦ ὀρθοῦ βαίνειν ἀντιπίπτων ἐπιστομίζεις, πῶς οὐκ ἂν ἡμᾶς ἀπορεῖν δεῖ καὶ πρὸς ἀντινομίαν τὸν νοῦν ἰέναι καταναγκάζειν; Τὶ γὰρ, εἰπέ μοι, γένοιτ' ἂν σοφόν, εἰ, δικαίου παροραθέντος, ἀνομία συγκροτηθῆ; Ἄνθρωπος, ὃς πλημμελῶς ἐπὶ τὴν ὕλην συγκεκυφῶς καὶ τὸ θεῖον ὄμμα τῆς ἀκηράτου ψυχῆς ἐκ πονηρᾶς συνηθείας κατορωρυχῶς, οὐδὲν ἤττω τῶν παλαιῶν ἐκνόμων γλίχεται πρᾶττειν, εἰ ἀφευθῆ, ἀλλὰ τοῦ λογικοῦ μὲν ἀποπηδήσας καὶ θηρίου γνώμην ἀμφιασάμενος, σπαράξαι μου ζητεῖ μετὰ παιδῶν ἐλεεινῶν καὶ τὸν ἀγρόν. Ἔστι γὰρ μοι γῆ, ἀφ' ἧς ἢ πηλὸς τὴν χορηγίαν τῶν ἐπιτηδείων ἔχει. Τοῦτον ἐλέσθαι πειρᾶται παρ' ἑαυτῷ, καὶ μὲ κέρρικε φθείρεσθαι τῷ λιμῷ. Οἶσθα γὰρ ὡς ἢ πηλὸς ὑφ' ὧν εἴωθε συγκροτεῖσθαι, τούτων ἀμοιρηθεῖσα πάντως οἰχήσεται. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν, γηδίου παραπολωλότης, ἐξ ἀδρανοῦς αἱμασιᾶς τετειχισμένου, οὐ συναπόλλυται ψυχὴ, ὡς περ οὐδὲ λαμπροῦ χρυσοῦ, οὔτ' ἀργύρου οὔτε τινὸς ἄλλου τῶν ἐκ τῆς ὕλης εἰς πλῆθος ἀπειρον ἀθροισθὲν δύναται θεραπεῦσαι ψυχὴν, μὴ οὐχὶ βλαβερῶς ταύτη διατεθῆ. Ἡ γὰρ ψυχὴ, θεῖον γένος οὖσα, καὶ ἐγκρατής, ἀνομοίως ἔχουσα πρὸς τὴν ὕλην, τοῖς ἀλλήλοις ὡς ὁμοίοις ἀσπάζεται, αἴθρια δὲ καὶ ὑπέργεια δαιτωμένα καταγελά τῶν τῆδε ὡς δόξης μᾶλλον ἢ

ἀληθείας ἔχόντων τι. Οὐκοῦν, εἰ μὲν φιλοφρόνως ἔξεις περὶ τὰ χήραν καὶ ὀρφανούς, ἀντιφιλοφρονηθήσῃ παρὰ θεοῦ τὰ μέγιστα· εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐ βουληθῆς, τῆς φιλίας σε τῶν μοναχῶν ἐρεθιζούσης πρὸς τὸ κακόν, ἴσθι σαφῶς ὡς ἔξεις τὴν δίκην οὐδ' ἔλεω, οὔτ' εὐμενῆ, ἀλλὰ βαρέως ἔχουσαν περὶ σέ, ἐν οἰκτρῷ τέλει καταλύσεις τὸν βίον, καὶ, θεία μάλιστα τὴν ψυχὴν αἰκισθεῖς, χαλεπῶς ὑποίσεις τοῦ κακοῦ τὴν ποινήν.

ς' Περιλαμβάνεται ἐν φ. 51β—52β τοῦ Βιενναίου κώδικος Phil. gr. 342. 15. κατορωρυχῶς 24. οὔτέ τις 27. ἔχοντά

ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΚ ΤΟΥ ARCHIVIO DI STATO IN VENEZIA

Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΡΠΔ κατάλοιπον ἀποτελούμενον ἐξ 24 φύλων γεγραμμένων ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων περιέχει ἔγγραφα ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῆς Βενετίας ἅπαντα δημοσιεύομεν κατωτέρω. Κατὰ τὸν κατάλογον τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐστάλησαν τῷ Λάμπρῳ ὑπὸ τοῦ Rubio y Llich

Κ. Ι. Δ.

Doc. n° III (Begesti I n° 240) Comm. I. fol. 81.—Copia: n° 230 Galipoli 10 Mayo 1305 (III ind.).

230.—Hoc est exemplum aliarum litterarum.

Magnifico et Illustri viro domino Petro Gradonico dei gratia duci Veneciarum, Dalmatie atque Chroacie, ac domino quarti partis et dimidie totius Imperii Romanie amico suo karissimo tanquam patri plurimum diligendo Berengarins de entenca eadem gratiomagnus dux predicti Imperij Romanie ac dominus Natolij ac insularum eiusdem Imperij sa utem et prosperos ad vota successus cum omni promptitudine conplacendi litteris vestris gratanter receptis et honore quo decuit Magnificencie Vestre taliter duximus respondendum quod deo teste vobis vestris mercatoribus et toti potenti vestro comuni cupimus in omnibus conplacere et continuo fructuose duxerimus complacendum Creatore altissimo disponente. Et quia ad presens guerificamus cum domino Imperatore, ad eius culpam et sui consilii in incrementum fidelitatis vestre et firmitatem fidei ac nostrorum omnium amicorum habemus tot et tanto procurare et ducere adimplenda, quod non possumus intendere ad solucionem frumenti quod habuimus et recipi fecimus a galea nobilis viri domini Angeli de Cesauo et a sociis suis ad presens cum propter magna negocia que ex-

pedire habemus de pecunia infallibiliter careamus. Quare nos domine habere dignemini sensatos, pecuniam autem per nos debitam predicto domino Angelo et aliis nobiles vestris assignari faciemus Marco Gondolino eorundem nuncio in insulis supradictis, taliter quod ipsum habeat et recipiet infra breves dies ad ejus beneplacitam voluntatem. De statu nostro et homicidio infideliter facto de mandato eiusdem domini Imperatoris per Michaellem filium eiusdem lator presencium vestram dominacionem et magnificenciam clare penitus informabit; a qua dominacione et benivolencia vestra speramus est a patre karissimo et a potenti comuni auxilium consilium et favorem in honore et incremento catholice fidei, sacrosancte Romane matris Ecclesie et christianorum omnium devotorum. Si aliqua sunt que per nos fieri valeant et conpleri, nobis domine cum obtinendi fiducia rescribatis. Date Galipopolis, die X^o mardi mensis tercię indictionis.

344.—Super facto Raymundi Muntaneri: et est insertus tenor litterarum Regis Sicilie, silicet o Regis Federici.

In Christi nomine amen. Anno nativitatis eiusdem millesimo trecentesimo octavo. Indictione sexta, die V augusti. Constituto Guilielmo Michaeli asserente se fore procurator Raymundi Muntanery de Valentia, coram Illustri domino, Petro Gradonico dei gracia Venecie, Dalmacie atque Chroacie duci, domino quarte partis et dimidie totius Imperii Romanie, et suo minori consilio. Idem dominus dux fecit ibidem legi litteras Serenissimi domini Friderici Tercij Regis scriptas in favore dicti Raymundi tenoris succiusmodi continentes. Magnifico domino Petro de Gradonico dei gratia Illustri duci Venecie Dalmacie atque Chroacie, ac domino quarte partis et dimidie totius Imperii Romanie di-

lecto amico suo, Fridericus Tercius eadem gratia Rex, salutem, et omnium incrementa honorum. Post tractatam et habitam de dampnis per vestros fideles et subditos, nostris fidelibus et subiectis, ac per nostros vestris ab olim retroactis temporibus irrogatis, compositionem utriusque ac restorationem gratuitam vel emendam nunquam Vobis defuit et deerit firmum ex parte nostra propositum, et certa de vestra parte fiducia, quod pro bono dilectionis et pacis, neutra partium, alteri dampna, offensiones et gravamina aliqua deinde in antea irrogaret, et si qua forte hinc inde inferri contingeret, ipsa passis in integrum per inferrentes resarcirentur eadem. Cum igitur sicut Raymundus Montaneris de Valentia familiaris et fidelis noster, sua nobis querula expositione monstravit dum postmodum infra mensem julii proxime preterite quinte indicionis, idem Raymundus per mare veniret in comitam incliti infantis ferrandi Illustris domini Regis Macoricarum filii karissimi consobrini nostri, cum tribus galeis et ligno uno eiusdem infantis, ac alio ligno iprius Raymundi de portibus predicti imperii Romanie in Siciliam ad nostre presentiam mejestatis, ac deferret et haberet tunc secum in una ex galeis eisdem vocata Spagnola, quandam magnam quantitatem pecunie et certa jocalia et res alias eiusdem Raymundi ad valens per omnia comunitur uncias auri viginti quinque milia et ultra, et ad ipsum procedendo viagium cum predicto infante pervenisset ad portum civitatis vestre Nigropontis Baiulus vester in eadem civitate statutus, concessa per eum eisdem infanti et Raymundo securitate libere transeundi cum eorum comitiva per passagium pontis civitatis ipsius, et promisso eis, quod pro eorum et comitem ipsorum transitu, idem Baiulus hujusmodi passagium faceret apperiri, tam diu ipsos ibidem retinuit verbis propterea ducendo eosdem

donec galee undecim et lignum unum venetorum vestrorum armata, quorum tunc erant capitanei sive prepositi ordinati Johannes Corinus et Marcus Nigroctus cives Veneciarum ad portum predictum subito pervenerunt, et decem ex galeis ipsis cum ligno predicto intrantes portum eundem inuerunt hostiliter in predictas galeas et ligna predictorum Infantis et Raymundi, ac ceperunt eadem et veneti navigantes in decem galeis et ligno predictis, interfectis nonnullis quos in cohoptis predictorum vassellorum captorum poterant invenire, et certis aliis prohicientibus se in mare, ut mortis possent vitare periculum, indebite abstulerunt de predicta galea dicta Spagnola et secum abinde asportarint pecuniam, jocalia, et res omnia supradicta, simul cum rebus aliis quas persone eorundem vassellorum captorum tunc habuerunt in eisdem, dictusque Raymundus nostre celsitudini supplicavit, super emenda et restoratione predictorum pecunie, jocalium et rerum suarum nostras ad vos litteras destinari eius supplicationibus iustis ut pote annuentes, Magnificenciam et dilectionem vestram requirimus et rogamus, quatenus, visis cautelis scriptis et instrumentis que dictus Raymundus super premissis in Curia vestra ostendere asserit se paratum, seu alijs probationibus suis sibi vel ejus pro eo nuncio emendam et restitutionem predictorum pecunie jocalium et rerum suarum, quorum ablationem et damnificationem eidem Raymundo ut predicatur factam, vos ratione premissa fore non decet, sicut iusticia suadet fieri faciatis. Date Messane sub parvo sigillo nostro secreto XX° Junij, VI Indicionis.

Ad quarum significata idem dominus dux segnens narrata in eis, in earum exordio, in cuius exordij fine dicitur, nunquam nobis defuit et deerit firmum ex parte nostra propositum, et certa de vestra parte fiducia quod pro bono

dilectionis et pacis, neutra partium alteri damna offensiones et gravamina aliqua deinde in antea irrogaret, et si que forte hinc inde inferri contingeret, ipsa passis in integrum per inferrentes resarcirentur eadem, et considerans post facti narrationem, requisitionem ipsius domini Regis que est quatenus visis cantelis scriptis et instrumentis, que dictus Raymundus super premissis in curia vestra ostendere asserit se paratum, seu alijs probationibus suis sibi vel ejus pro eo nuncio emendam et restitutionem predictorum pecunie, jocalium et rerum suarum, quarum ablationem et damnificationem eidem Raymundo ut predicatur factam, vos ratione premissa ferre non decet, sicut justitia suadet fieri faciatis; Taliter predicto Guilielmo respondit presentem et Francisco de Cornellis se dicti domini Regis notario asserente quod paratus erat dare ei Guilielmo Curiam sive iudices qui debeant videre suas cautelas et scripta et suas probationes, tam quas habere se dicit, quam etiam quas facere vellit et qui de quolibet tam singulari in dictis litteris nominato, quam etiam de qualibet universitate vel comuni debeant audire querelam si quam deponere voluerit et facere fieri rationem et justicie complementum, et satisfactionem inventam de iure deberi. Et per predictam responsionem credit rationabiliter esse satisfactum cuidam requisitioni que continetur in quadam carta papiri, aperta, missa, ut videtur in ea contineri, per nobilem virum Bernardum de Sarriano Serenissimi domini Regis Aragonum admiratum consiliarium et familiarem, qui etiam in eadem scriptura videtur rogasse et requisivisse ipsum dominum ducem quatenus, probationes quas idem Raymundus vellet monstrare eidem domino Duci, vel cui mandaverit loco et tempore oportunis facere videri et examinari et fieri iustam restitutionem et emendam taliter quod predictus Ray-

mundus nec aliquis pro eo coram ipso domino Rege Aragonum seu eodem Bernardo eius officiali habeat materiam de defectu iusticie conquerendi. Actum Venecijs in ducali palacio presentibus dominis Bonmatheo de Betegno iurisperito Andrea de Norengis et Nicholao de Raynaldo scribis ducatus eiusdem testibus vocatis et rogatis.

(S.T.) Ego Benencasa de Greciis auctoritate Imperiali notarius et ducatus Veneciarum scribo predictis interfui, et ea rogatus scribere, scripsi, et in publicam formam redegi.

Et nota quod Franciscus de Comellis qui se dicebat notarium Regis Friderici fuit rogatus simile facere instrumentum.

Napoles 18 Marzo, 1318. Ind. 1

65. — Nobili et potenti viro domino Johanni Superancij Veneciarum duci Carissimo amico suo, Robertus dei gratia Rex Jerusalem et Sicilie, Ducatus Apulie et Principatus Capue, Provincie Forcalquerij, ac Pedimontis Comes salutem et sincere dilectionis affectum. Plurium fidelium fidedignorum insinuatione noviter accepimus, quod nobilis Alfonsus natus domini Frederici de Aragonia, inter alias offensiones quas intulit in quibusdam feudis que ex prencipatu Achaie ratione maioris domini sub nobis tenentur, nuper mediantibus quibusdam tractatibus, pretextu quorundam matrimonialium contractuum, manum ponens illicitam in messem alienam, in insula Nigropontis aliqua occupavit, ad residuum intendens simile perpetrare. In Comune nostrum et vestrum evidens preindicium atque dampnum. Quocirca amicitiam vestram ortamur, requirimus et rogamus, quatenus cum partes ipse prompte vestre potentie magis adiaceant, velitis indilate, cum oportuno effectum, eius et complicum suorum machinationibus et hostilibus

conatibus obviare. Nos cum ad requisitionem vestram concurrente vestra et fratrum nostrorum potentia, quorum in hac parte interesse vertitur, intendimus assistere. sicut fuerit oportunum. Unde Serenitati Vestre placeat, nobis celeriter super hoc vestrum bonum propositum rescribere, ut certius sciamus, quid per nos et fratres nostros fuerit faciendum. Nec ignoret vestra magnificentia, quod prout habet solempnium sapientum Sententia, ex verbis attento vigore trenguarum, inter nos et dictum dominum Fredericum, per legatos Apostolicos inditarum, idem dominus Fredericus, ob excessus et offensiones premissas, contra trenguam ipsam in domini nostri Summi Pontificis et Ecclesie contemptum impigisse censetur. Date Neapoli die XVIII marcij, Prime indicionis

Napoles (?) Marzo 1318

66.—Nobili et potenti viro domino... Veneciarum Duci, Amico suo Carissimo Philippus Tarenti princeps salutem et omnium incrementa bonorum. Ex facta nuper nobis fidedignorum insinuatione, habemus qualiter nobilis vir Alphonsus, natus domini Frederici de Aragonia ni alienam messem manum ponens illicitam diebus hijs, mediantibus quibusdam tratatibus, et pretextu quorundam matrimonialium, contractum aliqua in Nigroponte insula occupavit, preter offensiones alias quas intulit in Achaie principatu, simile satagens ad residuum perpetrare, non minus in Serenissimi Principis Reverendi domini et fratris nostri Jerusalem et Sicilie regis illustris quam nostrum et domini Johannis Gravine, comitis fratris nostri, vestrique comunis preindicium atque dampnum Verum cum potencie vestre partes magis prompte ibi adiaceant, ad huiusmodi eiusdem Alfonsi, suorumque complicum, machinationibus et conatibus

obviandum, nobilitatem et amiciciam vestram ex corde requirimus confidenter, et affectuose rogamus, ut velitis, si placet, tum contemplacione honoris eiusdem domini et fratris nostri regis illustris et tum nostro dictique domini Johannis fratris amore, ipsis hostilibus machinationibus et conatibus, cum celeris et prompti oportunitate remedij oviare. Nos enim ad requisitionem vestram concurrente in hoc dicti domini et fratris nostri domini regis, potentia dictique domini Johannis fratris nostri exfortio, intendimus ad ista Vobis assistere prout fuerit oportunum. Circaque vestrum bonum propositum, ut sciamus, quid et qualiter in hijs prosequi valeamus, nobis velitis celeriter reserare. Nec ignoret vestra nobilitas quod prout solempnium sapientum habet sententia, ex verbis attento vigore trenguarum, inter dictum dominum et fratrem nostrum dominum regem, ac predictum dominum Fredericum per legatos apostolicos indictorum, Idem dominus Fredericus ob excessus et offensiones huiusmodi contra ipsam trenguam in domini nostri Summi Pontificis et Ecclesie contemptum impigisse censetur.

Napoles 17 Marzo 1318. Ind. I.

67.—Magnifico et potenti viro domino Johanni Superancio Veneciarum Duci, predilecto amico suo. Johannes clare memorie illustris Jerusalem et Sicilie regis filius, Princeps Achaje, Comes Gravine et honoris montis Sancti Angeli dominus, placendi desiderium et salutem, et ex plurium fidedignorum insinuatione nuper accepimus, quod nobilis Alfonsus, natus domini Frederici de Aragonia inter alias offensiones quas intulit, in quibusdam feudis que ex predicto principatu Achaies subnobis tenere dinoscitur, nuper mediantibus quibusdam tractatibus pretextuque quo-

rumdam matrimonialium contractuum in messem alienam illicitam manum ponens, in insula Nigropontis aliqua occupavit, ad residium intendens simile perpetrare, in Comune nostrum et vestrum evidens preindiciam atque dampnum. Quocirca Serenitatem et dilectionem vestram ortamur, requirimus et affectuose rogamus, quatenus cum partes ipse prompte, Vestre potentie magis adiaceant velitis indilate cum opportuno effectu Eius et complicum suorum machinationibus et hostilibus conatibus obviare. Nos enim ad requisitionem vestram concurrente Serenissimi Principis domini Roberti, dei gratia Jerusalem et Sicilie regis illustris, reverendi domini et fratris nostri et aliorum fratrum nostrorum potencia atque vestras, quorum in hac parte vertitur interesse, intendimus assistere sicut fuerit opportunum. Quare Magnificencie vestre placeat nobis celeriter super hoc vestrum bonum propositum reserare, ut certius sciamus, quid per dictum dominum regem, dominum et alios fratres nostros, ac nos super causa huiusmodi extiterit faciendum, nec ignoret vestra magnificencia quod prout habet sollempnium sapientum sententia ex verbis attento vigore trenguarum, inter prefatum regem, dominum fratrem nostrum, et dictum dominum Fredericum, per legatos apostolicos inditarum, idem dominus Fredericus, ob excessus et offensiones premissas, contra trenguam ipsam in domini nostri summi pontificis et Ecclesie contemptum impigisse censetur. Scripta Neapoli die XVII marcij prime indicionis.

Nota quod predictae littere sunt in uno saculo posito in colto ubi ponuntur littere de Romania.

Doc. No X (Regesti I 98) Comm. II. f. 25 f.—Copia No 69
Abril 1318 (in lugar)

69a.—In Christi nomine amen. Anno domini M.CCC. XVIII mensis aprilis.

Infrascripta est Ambaxata quam Vobis magnifico et illustri domino, Domino Duci Veneciarum Vestroque honorabili consilio faciunt Johannes de Vallibus et Albertus de Lando milites, nuncii, Ambaxatores et procuratores Illustris domini domini Connestabilis Francie, et illustris domine domine Duchesse Athenarum, et Comitisse Brene et Lice nomine et vice Gualterii et Isabelle filiorum quondam domini Gualterii ducis Athenarum et Comitis Brene et Lice.

Inprimis precantur et requirunt predicti Ambaxatores Vestre ducali magnificencie quod vobis placeat eisdem parare florenos auri quadraginta milia, vobis, vestroque honorabili consilio facientes plenam et bonam securitatem, vel pignus dantes ad emendam vestri beneplaciti voluntatem et vestri honorabilis comunis, ut cum eis possint expedire suum intentum cum nostri domini et domina ad presens reperiantur sine moneta causis vobis dictis.

Item necesse est eis a Vobis vel a vestro comuni, vel ab aliqua speciali persona habere tantum navilium, quod possint conducere super insula Nigropontis vel Neapolim quadringentos vel quingentos homines cum equis et mille vel mille quingentos homines pedites et intendunt ipsi Ambaxatores satisfacere integre de sua pecunia, de eo quod erunt secum concordantes de naulis.

Item intendunt quod per omnes terras, loca, et districtus duzaminis, quod vestre gentes sint franche, libere et absolute, cum omnibus suis mercationibus et rebus. Et si

aliquid de rebus dicti duzaminis videtur vobis gratum, ex quo possetis aliquam sequi prerogativam, secure requiratis, quia parati sunt vobis in omnibus complacere liberaliter et libenter.

Item si Ducali Magnificencie et Comuni Veneciarum esset opus et necesse favor adiutorium in aliquo et auxilium in dicta insula Nigropontis, volunt teneri, et parati se offerunt, vobis dare et impendere totiens quotiens opus et necesse fuerit contra dompnum nanfusium et compagnam et eius segnaces et etiam contra quemlibet alium, salvo contra illos a quibus tenent feudum et legiam.

Item cum intendamus, quod vestrum magnum placere esset ac etiam vestrum desiderium pro honore vestro et vestri comunis et pro bono et pacifico esse illius vestre insule Nigropontis, quod haberetis in vobis feuda et legias a dominis, a militibus, et a vasalis supradicte insule, Nos vero, propter magnum amorem, quem vobis, vestroque comuni intulimus, ac etiam propter magnum desiderij favorem quem in vestris faciendis negotijs habemus operabimur et nostro posse dabimus operam cum effectu cum nostro domino et domina quod ipsos in vobis et vestro comuni habebitis liberos et franchos, et de hoc sumus certi facere et firmi operari iuxta posse, et credimus, Deo duce, ducere ad effectum.

Item rogamus vos vestreque Excellentie supplicamus, et vestroque consilio effundimus nostras preces, quatenus velitis nos breviter expedire cum vestra salubri responsione ut exinde possimus facere facta nostras.

Doc. No XI (Regesti I No p.191) Comm II f. 31 Copia 85

Avignon 8 Mayo 1318

85. — Johānes episcopus servus servorum dei. Dilectis

filiis nobilibus viris... Duci et comuni Veneciarum salutem et apostolicam benedictionem. Credimus vestram prudentiam non latere, quam gravibus ab olim per nonnullos iniquitatis filios, partes Achaye fuerint subiecti periculis, oppresse pressuris exinanite incolis enervate viribus evacuate opibus, ope deserte, et necessarie hucusque defensionis auxilio destitute, Nunc quoque dum tempus venisse debuerat quo illorum prava societas, aut deficeret fidelium viribus obruta, aut evanesceret coniunctionis inique divorcio dissoluta, rumor implacidus auribus nostris infortuit, quod nobilis vir Alfonsus filius naturalis Carissimi in Christo filij nostri Friderici Trinacrie Regis illustris ad partes illas se conferens, seque in fedus confederans eorundem, ut una cum eis, si quid exacte hostilitatis incursibus eventus forte sutraxerat, exponere valeat vastitati, cum nobili Muliere Marulla nata quondam Bonifacij de Verona habitatrice insule Nigroponti, matrimonium per verba de presenti contraxit, cuius contractus matrimonialis pretextu fratrem eiusdem Marulle, ad quem hereditas eiusdem Bonifacij, utpote ipsius legitimum filium et heredem de iure noscitur pertinere Castris Caristi et Armeni in dicta insula consistentibus, que ad dictum heredem iure hereditario pertinebat, et in quorum possessione tunc paccifica existebat, predictae societatis fultus potencia spoliavit. Et procedendo ulterius, quamois ad dictum Bonifacium dum vivebat, vel dictam Marullam seu fratrem suum in dicta insula nulla iurisdicio pertinuisset hactenus, vel pertinere noscatur, ad totius dicte insule occupationem aspirans, Cathalanos et Turchos in dictam insulam introduxit, ipsam exponens faucibus eorundem, qui usque ad menia Civitatis Nigroponti umanitate rabiem destructionis immanis exercuerunt hactenus et exercent immaniter in eadem. Cum itaque licet ad

tante nequicie molimina deprimenda cunctorum fidelium illarum partium intersit insurgere, quia tamen vestrum tanto magis precipuum vertitur interesse, quanto specialius concives vestri illis partibus conversantur, Universitatem vestram attente rogandam duximus et hortandam, quatenus meditatione pensantes, quod ubi vos nulla pagina paterne exhortacionis induceret, nullus instancia requisitionis extrinsece invitaret, res ipsa infausta que geritur, et que gerenda verisimili coniectura presumitur in futurum, debet et iam etiam debuisset accendere mentes vestras ad societatem predictam de dicta insula propellendam, ad defensionem insule et civitatis predictarum, viriliter exurgentes adversus maliquantes eosdem prestetis ipsis potentie vestre opem ut insula et civitas supradicte vestro fulto robore, favore vallate et potencia communitate, a predicti societatis faucibus liberentur, dictaque societas fedi federis passa divorcium vestris aliorumque fidelium viribus, non solum de dicta insula, sed de aliis vicinis partibus propellatur. Ad id etiam carissimum in Christo filium nostrum Robertum Sicilie Regem illustrem nostris litteris rogandum duximus et hortandum ut adversus eosdem insurgens viriliter, insule et civitati predictis oportune defensionis auxilium subministret.

Datum Avinioni VIII Idus Maij Pontificatus nostri anno secundo.

Doc. No XII (Regesti I. No 108). Comm. fol, 31. 2° m. del fol.—Copia No 86

Napoles 21 Junio 1318—Ind. I

86. Egregio et potenti viro domino Johanni Superancio, Venecie, Dalmacie atque Chroacie duci, domino quarte partis et dimidie totius Imperij Romanie, carissimo amico suo, Robertus dei gratia Rex Jerusalem et Sicilie, ducatus

Apulee et principatus Capue provincie forcalquerij ac Pedimontis comes, salutem et sincere dilectionis affectum. Accepto pridem plurium fidelium insinuacione, quod nobilis Alfonsus natus domini Frederici de Aragonias inter alias offensiones in insula Nigropontis de principatu Achaye aliqua occupaverat, intendens in residuo simile perpetrare in commune nostrum et vestrum evidens preiudicium atque dampnum. Nobilitati vestre scripsisse recolimus, quod velletis predicti Alfonsi conatibus obviare. Cum igitur domini nostri Summi Pontificis nuncij super hoc missi ad vestram presenciam nunc accedant propter quod verisimiliter nosce potestis eiusdem domini Summi Pontificis voluntatem in hac parte cum nostra concurrere. Nobilitatem et amicitiam vestram precamur quatenus intuitu predicti domini Summi Pontificis atque nostri, circa manutenendum et conservandum comunia iura dicte insule, velitis potenter solerter et efficaciter interponere partes vestras. Proinde namque dominus Summus Pontifex rationabilius animabitur. Nosque copiosius obligamur ad vestra et vestrorum comoda et honores.

Datum Neapoli die XXIII° Junij prime indicionis.

Doc. No XVII (Regesti I 436) Comm. II f. 175—Copia No 420
Pera 2 Agosto 1325

420.— Exemplum quarundam litterarum Episcopi Caffensis super facto Brize que fuit in Constantinopoli inter quosdam Venetos et Catellanos.

Excellentissimo domino et Illustrissimo domino Jacobo dei gratia regi Arragonum inclito frater Jeronimus ordinis fratrum minorum Caffensis Episcopus pauper et modicus se ipsum cum omni reverentia humili et devota. Notum sit vestre regie maiestati quod me existente circa Constantino-

polim, orta fuit discordia et seditio inter aliquos Cathelanos et Venetos mercatores procurante generis humani inimico, sed gratia Salvatoris nostri laboravi, et ad effectum perduxi reformare pacem et concordiam inter eos. Et testificor cum veritate vestre Serenissime Sapientie, quod nobilis vir Dominus Thomas Superantio ibidem tunc baiulus pro comuni Venetorum, nullam culpam habuit, nec occasionem dedit predictae feditioni quim potius reprenavit et extinxit, et ad pacem totis viribus laboravit, et de aliquibus damnis rerum illatis fecit sicut de buit iusticie complementum. Predicta autem mala ortum habuerunt ab aliquibus levibus et parvi valoris personis, tam Cathalanis quam Venetis, tandem per bonos et sapientes utriusque partis fuit facta remissio, et pax in integrum reformata. Conservet Altissimus Regem et regnum per tempora longiora, cuius gratie me ipsum humiliter recomendo. Datum Peredie II Augusti.

229.—Hoc est exemplum quarumdam litterarum missarum domino duci, quarum tenor est talis.

Magnifico et potenti viro domino Deracio Gradonico militi et totius et illustrissimi et potentis viris civitatis Venesie Duci et amico suo dominabili tanquam fratri plurimum diligendo Berengarius de entenca miles salutem et prosperos ad vota successus, cum prosperitatis continuo incremento ac omni promptitudine servitij et honoris. Magnificencie vestre notum facimus per presentes quod die mercurii die nono mensis septembris anno dominice incarnationis M^oCCC^oIII^o in mari portus de le quayle Imperij Romeorum invenimus tarritam sive galeam dompni Angeli de pezero civis Venesie caricotam frumenti, et ibi invenimus Detrum gondoli patronum dicte galee, Johanem filo

et Nicolauin bonum naclerium dicte galee una cum aliquibus alijs galea navigantibus in eadem, et quia carebamus pane seu panatica ad opus galearum nostrarum pro nostro felici viatico faciendo domino concedente, recepimus a predictis Petro Gondoli et alijs ad mutuuum tanquam de amicis nostris karissimis mensuras frumenti civitatis Candide quatuor milia et quatuor, que ad racionem de decem et octo ypperperis pro centenario measure predictae de costarunt predictae quatuor milia quatuor measure frumenti, setingentos viginti ypperperos ad racionem de duodecim venecianis grossis argenti pro quolibet ypperpero, nunc recepimus ab eodem patrono videlicet ser nauleo quod recipere debebat de predicto frumento ad racionem de quinque ypperperis pro quolibet centenario ypperperos ducentos, nunc recepimus ab eodem patrono in comitiva sua sive galee predictae, videlicet que amiserunt in pane, vino, caseis, et aliquibus alijs que pirate seu cursarij unius ligni vinorum habuerunt et receperunt ypperperos quinquaginta quatuor et grossos venecianos argenti duos, que omnia supradicta et predictae pecunie quantitates ascendunt ad summam ypperperorum noningentorum septuaginta quatuor et grossorum duorum ut constat per predictum patronum et alios et ut nobis oretenus et manifeste dixerunt ab eisdem sacramento ad sancta dei evangelia recepto amicabiliter ut est moris, quam pecunie quantitatem eisdem promittimus solvere et assignare integre eidem patrono vel nuncio suo inter civitatem messane hinc ad festum nativitatis domini Jesu Christi proximo venientis, et ne intelligatis domini quod nos hec recepimus pravo modo credatis et habeatis pro certo, quod propter indigenciam panatice quam in Clarenzia non potuimus recipere nec habere occasione fortune valide quod non potuimus ibi manere pro recipiendo panatica

supradicta, recepimus ad mutuum sepedictum frumentum et omnia alia supradicta, et sic domine vos una cum predicto potentissimo comuni, nos habere si placet dignemini scusatam quoniam predictam pecunie quantitatem eisdem solvi et assignari integre faciemus, ut iam superius est expressum, taliter quod a nobis contenti bene erunt, infalibiler et paccati. Quoniam nos intendimus comuni predicto et vobis domine conplacere, et pro eo vobis facere ea que redundarent comodo servicio et honori. Tamen rogavimus eos omnino ut unus eorum sequeretur nos usque ad Malvasiam pro recipienda a nobis predicta pecunie quantitate et dixerunt quod erunt pauce persone in galea predicta, et quod nullus eorum posse nos sequi aliquatenus in presenti. Si aliqua sunt domine que per nos fieri valeant et conpleri nobis cum obtinendi fiducia rescribatis. Scriptum ante insulam delinservi die X septembris tercię indictionis.

Η ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΙΝΑ

Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΝΕ' κατάλοιπον, τὸ φέρον ἐπιγραφὴν Moscopoli e la famiglia Sinas, ἀποτελεῖται ἐξ ἑπτὰ σελίδων γεγραμμένων ἐπὶ τῆς μιᾶς ὕψεως. Τὸ ἄρθρον τοῦτο, τὸ ἰταλιστὶ γεγραμμένον, ἔχει δημοσιευθῆ ἔν τῇ Vita Internazionale τοῦ Μεδιολάνου τῆς 20 Μαρτίου τοῦ 1913 ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν Moscopoli e la famiglia Sinas (σ. 149 πρὸβλ. Ν. Ἑλληνομν. τόμ. 10 σελ. 160 ὑποσ.) Τὸ κατάλοιπον τοῦτο δημοσιεύομεν κατωτέρω κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ γενόμενῃ χάριν τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν ὑπ' ἀνδρὸς εἰδήμονος τῆς τε ἰταλικῆς καὶ ἑλληνικῆς. Περὶ τῆς Μοσχόπολεως ἔχει ὁ Λάμπρος καὶ ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμῳ 10 σελ. 383 ἔ. γράφει.

Κ. Ι. Δ.

Η ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΙΝΑ

Οὐχ ἦτονον ἐνδιαφέρουσα τῆς ἱστορίας τοῦ βαλκανικοῦ πολέμου θὰ ἦτο ἢ τῶν κατεχομένων παρὰ τῶν συμμάχων χωρῶν. Δὲν λέγω κατελημμένων, καθόσον διὰ τὰς πλείστας ἐξ αὐτῶν δὲν πρόκειται περὶ καταλήψεως, ἀλλ' ὅσονδήποτε αἱματηρὰ καὶ διὰ θυσιῶν βεβαρυμένη ὑπῆρξεν αὕτη, περὶ ἀνακτήσεως ἰδίων χωρῶν αἱ ὁποῖαι ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους εἶχον στενάξει ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν.

Μεταξὺ τῶν σημείων τούτων τῶν ἀπελευθερωθέντων διὰ τῶν ὅπλων ἐν ἐκ τῶν ἦτονον γνωστῶν ἀλλὰ μᾶλλον ἐνδιαφερόντων εἶνε ἢ Μοσχόπολις, ἥδη εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων εὕρισκομένη. Ὁ νῦν ἐπισκεπτόμενος τὴν χώραν οὐδὲ νὰ φαντασθῆ κ' ἂν δύναται τί ἦτο ἢ Μοσχόπολις πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος, Μοσχόπολις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, αὕτη ἦτο ἐν τῷ παρελθόντι πόλις ἀειμάζουσα ἐκ πολλῶν χιλιάδων κατοίκων. Μεταξὺ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀλβανίας βορειοδυτικῶς τῆς Κορυτσᾶς καὶ ἀνατολικῶς τοῦ Βερατίου κειμένη, ταχέως εἶχεν ἐπωφεληθῆ τῆς θέσεως αὐτῆς ὅπως προσελκύσει εἰς τὴν ἀγορὰν αὐτῆς τῶν ὁμόρων χωρῶν τὸ ἐμπόριον καὶ κατορθώσει τὴν ἀνάπτυξιν καὶ συγκέντρωσιν ἀξιοσημειώτου βιομηχανίας. Εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος, καθόσον ἢ ἴδρυσίς αὐτῆς δὲν ἀνάγεται εἰς παρφημένους χρόνους.

Ὅτι περὶ αὐτῆς ἀφηγεῖται ὁ Πουκεβίλ, παρουσιάζων αὐτὴν ὡς πόλιν ἀρχαίαν, Μουσεῖον ὀνόματι καὶ θέλων νὰ παραγάγῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς τοῦτο ἐκ τινος πελασγικοῦ λαοῦ ὀνομαζομένου Μόσχοι, ὅστις θὰ εἶχεν ἐπίσης δώσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὸν νομὸν Μουζακίας, εἶνε πᾶν ἄλλο ἢ ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον. Τῇ ἀληθείᾳ τὰ πρῶτα τῆς Μοσχοπόλεως ἵχνη δὲν ἀπαντῶσιν ἢ περὶ τὰ τέλη τοῦ μεσαίω-
νος, κατὰ τὸ 1500. Πρὸ παντός, τὰ ταπητουργεῖα καὶ τὰ ὑφαντουργεῖα συνέτειναν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν κατοίκων αὐ-
τῆς. Ἄτυχῶς περὶ τούτων δὲν ὑπάρχει στατιστικὴ τοῦ 18 αἰῶνος, τῆς λαμπροτάτης ἐποχῆς τῆς Μοσχοπόλεως· μόνον δὲ ἐκ τῶν ἐρει-
πίων τῶν οἰκιῶν τῆς καταστραφείσης πόλεως δύναται νὰ ἀνακαθο-
ρισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν Μοσχοπολιτῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὑπάρχου-
σιν οἱ παραδεχόμενοι ὅτι ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἀνέλθει εἰς 200.000· ἴσως ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε ὑπερβολικὸς, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει
κατ' ἐλάχιστον ὄριον θὰ ἦσαν 85000².

Ἡ πόλις ἐκοσμεῖτο διὰ πλείστων ὄσων ὠραίων ἐπαύλεων ἐκτι-
σμένων κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν ῥυθμόν, καθόσον οἱ Μοσχοπολιταὶ
ἐταξείδευον πολὺ εἰς τὸ ἔξωτερικὸν πρὸς διάδοσιν τῶν προϊόντων
τῶν ἐργοστασιῶν αὐτῶν. Πρὸ παντός ἡ Οὐγγαρία καὶ ἡ Αὐστρία
ἐφιλοξένουν τοὺς ταλμηροὺς ἐκείνους ἐμπόρους οἱ ὅποιοι εἶχον κα-
τορθώσει διὰ τῆς δραστηριότητος αὐτῶν τὴν ἐπέκτασιν εἰς τὴν καρ-
δίαν τῆς βορείου Εὐρώπης. Ἀντιπρόσωποι τοῦ μοσχοπολιτικοῦ ἑλλη-
νισμοῦ ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλη-
σίας τῆς Κοιμήσεως ἐν Βουδαπέστη, κτισθείσης τῷ 1790 ἀντὶ δαπάνης
110000φρ. Μεταξὺ τῶν μεγάλων δωρητῶν τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ
τῆς ἑλληνικῆς ἐν Βουδαπέστη κοινότητος ἀπαντῶσι τὰ ὀνόματα τοῦ
Ἀλεξάνδρου Λέπορα καὶ ἑλληνίδος κυρίας ἐκ Μοσχοπόλεως τῆς Σο-
φίας Λύκα. Ἐπαγωγὸς εἶνε ἐπίσης ὁ ἔλεγχος τῶν ἐπιτυμβίων πλα-
κῶν τῶν Μακεδόνων καὶ Ἡπειρωτῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ αὐτῇ τῆς σερ-
βικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἐν Βουδαπέστη ἐνθα ἐνεταφιά-

1. Elléno Epéro e Albania, Nuova Antologia τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1913

2. Ὁ Ἀραβαντινός, λόγιος λίαν εὐσυνείδητος, ὁμιλεῖ ἐν τῇ Χρονο-
νογραφίᾳ τῆς Ἡπείρου, (Ἀθήναι 1856) περὶ 12000 οἰκογενειῶν. Πρέπει
νὰ πολλαπλασιασθῇ ὁ ἀριθμὸς οὗτος τοῦλάχιστον διὰ τοῦ 7 δεδομένου
ὅτι ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ τὰ ἀπανθροσμένα τέκνα συγκατοικοῦσι
μετὰ τῶν γονέων ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ

ζοντο καὶ οἱ Ἕλληνες πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἑαυτῶν ἐκκλησίας
καθὼς καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ.¹ Ὅλαι αἱ ἐπιτυμβιαὶ ἐπιγραφαὶ
τῶν ἀποθανόντων Μοσχοπολιτῶν ἐν Βουδαπέστη εἶναι γεγραμμέναι
ἑλληνιστί.

Ἄλλ' οἱ κίτιοι τῆς Μοσχοπόλεως δὲν ἐπεδίδοντο μόνον εἰς
τὸ ἐμπόριον. Πάντες σχεδὸν οἱ μεγαλέμποροι τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλά-
δος ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶ-
νας ἦσαν ἐν ταυτῷ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας προστάται καὶ διαδοταί,
ἐξ οὗ καὶ τὸ φαινόμενον ὅτι πᾶσα ἑλληνικὴ πόλις εἶχε τοὺς λογίους
αὐτῆς. Ἡ Μοσχόπολις δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι κατὰ τὸν XVII καὶ
XVIII αἰῶνα ὑπῆρξεν ἡ πατρὶς τοῦ μητροπολίτου Καστορίας Διο-
νυσίου Μανδούκα, τοῦ Ἰωάννου Χαλκέου, ἱερέως τοῦ Ἀγ. Γεωρ-
γίου τῶν Ἑλλήνων καὶ διδασκάλου τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικοῦ Σχο-
λείου, τοῦ ἱερομονάχου Κωνσταντίνου Θεολόγου, τῶν ἀδελφῶν Προ-
κοπίου καὶ Δημητρίου Πάμπερι καὶ ἄλλων λογίων.

Τοιαύτη φιλολογικὴ ἐπίδοσις προῦκάλεσε πλὴν τῆς ἰδρύσεως
ἀκμαζουσῶν σχολῶν, τὴν ἐν Μοσχοπόλει ἵδρυσιν ἑλληνικοῦ τυπο-
γραφείου, τρίτου τοιούτου ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις μετὰ τὸ ἐν
Κων(λεῖ) ἵδρυσθῆν τῷ 1500 παρὰ τοῦ Νικολάου Μεταξᾶ καὶ τὸ τῆς
Σμύρνης. Τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ μοσχοπολιτικοῦ τυπογραφείου
τούτου ἐδημοσιεύθη τῷ 1734.

Ἐν τούτοις τῆς Μοσχοπόλεως ἡ ἐμπορικὴ καὶ διανοητικὴ δρα-
στηριότης ὑπεκίνησε τὴν ζηλοτυπίαν τῶν Ἀλβανῶν Μουσουλμάνων
τῶν περιχώρων. Μετὰ διαφόρους διωγμοὺς οἱ Ἀλβανοὶ εἰσέβαλον
εἰς τὴν πόλιν καὶ κατέστρεψαν αὐτὴν σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου τῷ 1760.
Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐγκαταλείψεως, τὴν ὁποίαν ἐπηκολού-
θησε γενικὴ μετανάστευσις τῷ 1770.

Ἐκτοτε ἡ Μοσχόπολις κατήνησεν ἀσήμαντος κωμόπολις, οὕτως
ὥστε ὁ Κ. Ν. Μπουριλεάνου δὲν εὗρισκεν ἐν αὐτῇ τῷ 1905 εἰμῆ
240 οἰκίας. Ὁ ὄσυμανος οὗτος περιηγητὴς τοῦ ὁποίου αἱ πληροφο-
ρίαι δέον νὰ γίνωσι δεκταὶ μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως (αἱ προκαλέ-

¹ 1. Σπυρ. Λάμπρου Νέος Ἑλληνομνημῶν. Ἐρευναὶ ἐν ταῖς βιβλιο-
θήκαις καὶ ἀρχείοις Ῥώμης, Βενετίας, Βουδαπέστης, Βιέννης T. 17 σ. 118
κ. ἐ, 368 κ. ἐ, T. 18 σ. 48 κ. ἐ, 276 κ. ἐ, 374 κ. ἐ, T. 19 σ. 225 κ. ἐ,
T. 20 σ. 47 κ. ἐ, σ. 182 κ. ἐ.

σασαι τὴν διαμαρτυρίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας) ἰσχυρίζεται ὅτι τῆς Μοσχοπόλεως οἱ κάτοικοι «ἐλάχιστα γνωρίζουσι τὴν ἑλληνικὴν, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀγνοοῦσιν αὐτὴν τελείως». Ἐνῶ ὁμοῦ παραδέχεται ὅτι τὰ τοπικὰ ἄσματα εἶναι ἑλληνικά, ὁ ρουμᾶνος ἱεραπόστολος ἐλέγχεται ὡς μὴ δυνάμενος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναμφισβητήτως ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐν μιᾷ ἐκ τῶν χωρῶν ἐνθα οἱ τὴν ρουμανικὴν ἰδέαν ἐξυπηροῦντες πατριῶται καὶ οἱ προστάται αὐτῶν, ὡς ὁ γερμανὸς Weigand, ἐφαντάσθησαν ὅτι ἀνεῦρον τὸν Ρουμᾶνον ἢ τοῦλάχιστον τὸν Ἀρουμῆνον ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ Κουτσοβλάχου, συγκατοικοῦντος μετὰ τοῦ Ἑλληνοῦ ἐν ἀγασί ἢ Ἄρομονίᾳ. ἐνίοτε δὲ ἐν ἀφομοιώσει ἀμφοτέρων τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, πάντοτε ὁμοῦ ἐν ἀδιασπᾶστῳ ἐνότητι, ἐν τῇ εἰλικρινεῖ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐμμονῇ. Εἰς μάτην γίνεται ἡ ἀπόπειρα χρησιμοποίησεως διεστραμμένης στατιστικῆς πρὸς παραποίησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἢ ἱστορία τῆς Μοσχοπόλεως καὶ τὰ ἐκεῖ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας διατηρούμενα αἰσθήματα ἀποτελοῦσι τοῦναντίον τὴν ἀποτελεσματικωτάτην ἀπόδειξιν περὶ τῆς ἀδυναμίας ὅπως αὐτοὶ οὗτοι οἱ Κουτσοβλάχοι μεταπεισθῶσιν ὅτι δὲν ἔχουσι ἑλληνικὴν συνείδησιν καὶ δὲν ἔχουσι ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς τὰς Ἀθήνας μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ Βουκουρέστιον. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν τῆς Ρουμανίας τὴν ἀποτυχίαν κατόπιν τόσων καὶ τόσων ἐξόδων γενομένων ὑπὲρ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Μαργαρίτη ἐν τῇ Νοτίῳ Μακεδονίᾳ, τὴν τῆς ἰδρύσεως ρουμανικῶν σχολῶν ἐν Συράκῳ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἰωαννίνοις, σχολῶν κλεισθεισῶν... ἐλλείπει μαθητῶν. Ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του ὅπως ἀνεύρῃ Ἀρομῶνους ἐν μέσαις Ἀθήναις ὁ Weigand ἠυδόκησε νὰ τιμήσῃ τὸν συγγραφέα τοῦ ἄρθρου τούτου διὰ τῆς συγκαταλέξεως αὐτοῦ μετὰ τῶν αὐτῶν.

Εἶνε ἀληθέστατον μὲν ὅτι κατὰγομαι ἐκ Καλαρρυτῶν, μικροῦ χωρίου ἐπὶ τῆς παραμεθορίου γραμμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἔναντι τοῦ ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους Συράκκου, πατρίδος ἐνὸς ἐκ τῶν ἐξοχωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Κωλέττη, καὶ ἐνὸς ἐκ τῶν μᾶλλον φημισμένων ἡμετέρων ποιητῶν, τοῦ Ζαλοκώστα, αὐτοῦ τούτου τοῦ Συράκκου μετὰ τῆς τέως ρουμανικῆς ἀνευ

μαθητῶν σχολῆς· ἀλλ' εἶνε ἀκόμη ἀληθέστερον ὅτι ὁ πάππος μου ὑπῆρξεν ἐν ἐκ τῶν θυμάτων τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μου τῶν Καλαρρυτῶν, ὡς οὐδεὶς ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Συράκκου καὶ τῶν λοιπῶν χωρίων τῶν διεκδικουμένων ὡς ἀρουμανικῶν ἀναγνωρίζει ὅτι τυγχάνει ἄλλο τι ἢ γνησιώτατος καὶ ἀδιαφιλονείκητος Ἑλληνας.

Μόνον διὰ τοιαύτης ἱστορικῆς καὶ ἐθνικῆς πλαστογραφίας ἠδύνατο νὰ παρασταθῇ ἡ Μοσχοπόλις ὡς κωμόπολις ἀλβανικὴ ἢ ρουμανικὴ ἀντὶ ἑλληνικῆς τοιαύτης· ἵνα δὲ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν συζητήσιν ταύτην, ἀρκεῖ νὰ παραθέσωμεν μίαν σελίδα τῆς ἱστορίας μιᾶς ἐκ τῶν ἐκ τοῦ κέντρου ἐκείνου καταγομένων ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν μετὰ τὸν ἀλβανικὸν διωγμὸν τὸν ὁποῖον ἐπηκολούθησεν ἡ εἰς Αὐστρίαν, Οὐγγαρίαν καὶ ἄλλαχοῦ μετανάστευσις. Πρόκειται περὶ τοῦ οἴκου Σίνα, τοῦ ὁποῖου αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις ἐν πλήρει διαφυλάξει τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως δύνανται νὰ παρακαλοῦνται ἐπὶ τρεῖς γενεαί.

Ὁ Σίμων Σίνας ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τῆς μοσχοπολιτικῆς ἐκείνης οἰκογενείας τὸν ὁποῖον εὐρίσκομεν μετὰ τῶν ἐκ τῆς γενεαίρας πόλεως μεταναστευσάντων εἰς Βουδαπέστην, βραδύτερον δὲ εἰς Βιέννην. Ἐμπορὸς πλουτίσας, ἐπιβληθεὶς διὰ τῆς ὀξυδερκείας, τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς ἐντιμότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς κοινωνίας τῆς Βουδαπέστης καὶ τῆς οὐγγρικῆς Κυβερνήσεως, ὀνομασθεὶς βαρῶνος τῷ 1818, οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὴν ἑλληνικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν. Ὁ ὀκληρὸς ὁ βίος του ἀποδεικνύει ὅτι εἶχεν ἐμβαπτισθῆ εἰς τὴν πηγὴν τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας.

Ἡ Βιέννη ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς δράσεως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γεωργίου. Τὰ πλούτη τοῦ οἴκου ἤδη πολὺ ἠῤῥημένα ἐπέτρεψαν εἰς τὸν ἐκ Μοσχοπόλεως τοῦτον Ἑλληνα νὰ ἰδρύσῃ ἐν τῇ αὐστριακῇ πρωτεύουσῃ τὴν σπουδαιοτάτην ἐκείνην ἑλληνικὴν τράπεζαν, τὴν ἀμυλωμένην πρὸς τὰς αὐστριακὰς ἐταιρείας Fries und Compagnie Arnstein, Geymüller καὶ Suller. Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς ἑλληνικῆς ἐκείνης τραπέζης ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὰ ἐξ Ἀνατολῆς προερχόμενα ἐμπορεύματα ἐπληρῶνοντο ἐν Βιέννῃ εἰς cheques τετραμήνου προθεσμίας καὶ κατὰ τὴν ἐξαγωγήν τῶν διὰ τὴν Τουρκίαν προοριζομένων ἐμπορευμάτων τὸ ἀντίτιμον ἠδύνατο νὰ καταβληθῇ ἢ ἀμέσως τοῖς μετρητοῖς μετὰ μεγάλης προεξοφλήσεως ἢ εἰς ἑξαμηνιαίας προθεσμίας ἐξοφλητέας ἐν Βιέννῃ. Μετατρεπομένης οὕτω

1. «Eugenio Vaina Albanesi e Greci in Epiro» ἐν τῇ Voce τῆς 20 Φεβρουαρίου 1913 σελ. 1017, στ. 2. ἀφ. 1.

τῆς Βιέννης εἰς ἀνατολικὸν χρηματιστήριον ἐπεξετάθησαν αἱ ὑποθέσεις τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅστις διὰ τῶν λίαν ἐκτεταμένων αὐτοῦ σχέσεων μετὰ τῶν ἑλλήνων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, συνέκέντρωσε τέλος παρ' ἑαυτῷ πάσας τὰς ἀπεράντους οἰκονομολογικὰς ὑποθέσεις τοῦ μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπορίου, αἱ ὁποῖαι ἐνηργοῦντο ἐν Βιέννῃ, οὕτω δὲ ἐδημιουργήθη ἡ κολοσσιαία περιουσία τοῦ ἑλληνοῦ ἐκείνου Κροίσου, ὅστις τὴν ἐντιμότητα ἐν ταῖς τραπεζιτικαῖς καὶ ἐμπορικαῖς συναλλαγαῖς, τὴν δεξιότητα ἐν ταῖς χρηματιστηριακαῖς ὑποθέσεσι, τὴν τόλμην ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσι συνέδύαζε μετ' ἐλλικρινοῦς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μητέρα πατρίδα ἀγάπης ἐκδηλουμένης διὰ δαψιλοῦς καὶ γενναιοφρονος ἑπερ πάντων τῶν ὁμοεθνῶν προστασίας.

Ἐξ ἄκομῃ, ὅταν τὰ πατριωτικὰ αὐτοῦ ὄνειρα ἤρξαντο πραγματοποιούμενα διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου μετὰ τῶν Ἀθηνῶν ὡς πρωτευούσης.

Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους τῆς πόλεως ταύτης, συμβολίζουσης τὴν ιδέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ὀλοκλήρου, ἡ ὁποία ἐμέλλε νὰ ἀποβῇ πάντων τῶν ἀλυτρώτων ἑλλήνων ἡ ἐλευθερώτρια, καὶ αὐτοῦ ἄκομῃ τοῦ πατρῷου χωρίου, ἀνήγειρε τότε ὁ μοσχοπολίτης πατριώτης τὸ ἀστεροσκοπεῖον Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς κορυφῆς παραπλησίου τῆς ἀκροπόλεως λόφου, ἐνθα δὲν ἐκυμαίιζε πλέον τῶν Μουσουλμάνων δυναστῶν τῆς Μοσχοπόλεως ἡ σημαία.

Ὁ αὐτὸς πατριωτικὸς ζῆλος διετηρήθη ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Σίμωνος Σίνα, τοῦ υἱοῦ τοῦ Γεωργίου, τοῦ βαρῶνου Σίμωνος Σίνα. Πιστὸν τέκνον τῆς Ὀρθοδοξίας ᾠκοδόμησε ἐν αὐτῇ τῇ Βιέννῃ ἐν τῷ Fleischmarkt τὴν ὡραίαν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγ. Τριάδος. Πιστὸν τέκνον τῆς Ἑλλάδος ἔστρεψε καὶ ἐκεῖνος τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰς Ἀθήνας. Παρὰ τὸ Πανεπιστήμιον ὑψοῦται, στίλβουσα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἡ Ἀκαδημία, οἰκοδομηθεῖσα διὰ δωρεᾶς ἐκ 2 ἑκατομ. τοῦ Σίμωνος Σίνα. Τὸ κτίριον ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν σχεδίων τοῦ ἐκ Βιέννης ἀρχιτέκτονος Hansen καὶ κοσμεῖται δι' ὠραιότατου διαζώματος ἑλληνοῦ γλύπτου, γερμανικῆς καταγωγῆς, τοῦ Δρόσου, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλονται ἐπίσης τὰ ἐξωτερικὰ ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἡ αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων εἶνε κεκοσμημένη δι' ὡραίας καὶ μεγάλης συμβολικῆς εἰκόνας τοῦ ζωγράφου Griepenkerl, παριστάσης τὸν Προμηθεῖα κομίζοντα εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ πῦρ τὸ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀρπασθέν. Εἶνε τοῦτο τὸ σοφὸν πῦρ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς παιδείας, τὸ ὁποῖον πάντοτε προσφιλὲς εἰς τὴν πλουσίαν ταύτην ἐκ Μοσχοπόλεως οἰκογένειαν, δὲν ἦτο καὶ δὲν εἶνε ὀλιγότερον προσφιλὲς εἰς πάντας τοὺς προστάτας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ διεσπαρμένους ἀνὰ τὰς κοιλάδας καὶ τὰ ὄρη τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας.

ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΤΑΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΙΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΟΙΣ ΡΩΜΗΣ, ΒΕΝΕΤΙΑΣ, ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗΣ ΚΑΙ ΒΙΕΝΝΗΣ

Δημοσιεύσαντες ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει (Α' τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου τόμου) τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπὸ τὸ στοιχεῖον I τετραδίου δημοσιεύομεν νῦν τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπὸ στοιχεῖον ΙΑ' τετραδίου, ἀποτελουμένου ἐκ 37 σελίδων ἠριθμημένων, ὧν αἱ 6 πρώται ἔχουσιν ἀποκοπήν.

Κ. Ι. Δ.

Wien

Hof. und Staatsarchiv

f. 58. Türkei. Bericht, 1798. Jan-März

No 1. P.S. 10 Ἐκ Πέραν 10 Ἰαν. 1798.

Recommande de la quart du Drogman de la Flotte (Constantin Suzzo) le negociant Janinote Joani Lazaros établi a Venise (et recoblé par les vexations des français)

No 3 P. S. 12 ἐκ Πέραν 25 Ἰαν. 1798.

Reclamation du sujet Russe Dimitri Cappa contre la Chambre grecque d'assurance de Trieste.

No 5 ἐκ Πέραν 10 Φεβρ. 1798 d'arrivée du Fr. Ypsilanti (τὰς 28 Ἰαν. le vieux pr. Ypsilanti ἐφθασεν εἰς Κων)πολιν et alla se loger en maison louée a Ortakoy pour s'éloigner du centre des grecques).

No 5 P.S. ἐκ Πέραν 10 Φεβρ.

a. Sur les complots des Grecs, le remontage des bords du Bannat, et les troubles de Basvan Oglou, le Drogman de la Porte; les banqueroutes des grecs Royas et la police a établir parmi eux.

d. la detence dont se plaignant 18 maisons grecque de Vienne d'exporter des marchandises achettées en Valachie.

N. 6. 24 Φεβρ. 1798. Syrickoglou et Tournaviti partisans du rebelle (Πασβάνογλου) exécutés.

N. 6. P.S. I Se rends le plus compte par P. S. séparés 1 de nous entret. avent. M. de Kotschoubey.

3. de ce qui concerne le complot des grecs la garette de la même nation et la protection que merite le negociant Demetrius Oeconomus.

f. 8 Türkei Berichte 1798. April-Juni

N. 12 P.S. Πέραν 11 Ἀπριλίου 1798

Sur le proces de Demetrius Coppa contre la chambre grecque d'assurance.

N. 15 P.S 1.

b des P.S. séparés sur la navigation et les esclaves sur l'achat des provisions sur les conspirateurs grecs

N. 15 P S 6 Πέραν 10 Μαΐ 1798

a. aux banquerouter des grecs dans nos pays

b. à l'enlèvement d'un grand numerarie.

N. 17 P.S. 1. 25 Μαΐ 98. Les crimendes grecs P.S separé et l'assignation de la Caise de Trieste

N. 19. P.S 6 9 Ἰουνίου 1798.

a Dispositions faites pour v. consulat de Janina et Larta (=L'Arta)

b. J'ai étendu ces soins au vice consules d'Athenes avec dependances dans les liaisons mercantiles; avec nos cîtes sont connues, et j'ai confirmé vice consul le même Jos Macri, qui remplisait les memes fonctions sous l'ancien gouvernement et qui de plus est consul avec Berat d'Angleterre.

c J'ai en revanche rembarré un nommé Roma, se qualifiant consul aulique provisoire et s'arogeant de son sejour de Zante de donner des ordres pour la Morée.

f. 58. Türkei. Berichte 1798 Ὀκτ.-Δεκ.

N 40. Sollicite les bontes de votre excell. en fa-

veur d'une reclamasion des 1 Vlaccouzzi, Kariddi, Amiro et C ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοῦ ἐν Τεργέστη Νικολάου Μαυρούδογλου κατὰ παράκλησιν τοῦ Ὑψηλάντου.

N 44 (πρώτη) Πέραν 8 Νοεμβρ. 1798.

Διαδίδάξει ἀντιγραπτέαν ἔκθεσιν ἀνυπόγραφον γαλλικὴν περὶ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ στάσεως τῶν γενιτσάρων κατὰ τὰ τέλη Σεπτ. καὶ ἀρχῆς Ὀκτωβρίου.

N. 45 (πρώτη) 10 Νοεμβρίου 1798

Des isles (ioniennes) et de l'Albanie. Κατακτήσεις Ρωσῶν γάλλων καὶ Ἀλῆ πασᾶ.

N 47 (πρώτη) 17 Νοεμβρίου 1798.

c. Cuerre aux Isles Exvenitiennes.

N 51 (πρώτη) 3 Δεκεμβρίου 1798.

a. Nouvelles de la guerre a Malta aux Isles exvenitiennes en Egypte

Συνημμένον ἔγγραφον περὶ ληστείας. ἀπογρ. ὑπηκόων ἐν Σίφνῳ.

N. 55 (πρώτη) 18 Δεκεμβρίου

c. Sur le blocus de Corfou

ε. Ἐν τῷ ἀρ. 54 (πρώτη) τῆς 24 Δεκεμβρ.

ΒΙΕΝΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΓΓΡΑΦΑ

1. Πρὸς τοὺς κυρίους σπεδιστοὺς πραγματειῶν εἰς Ρουσσάβαν

Ἐκ Βιέννης τῆ 25]13 ἀπριλ. 1809

Τὸ ἀπὸ 1]13ης τοῦ παρόντος γράμμα σας ἐλάδομεν καὶ εἶδομεν τὰ ὄσα κινήματα ἐκάμετε διὰ τὴν λύτρωσιν τῶν παρὰ τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων κρατηθέντων 103 φορτωμάτων βαμβακίου καὶ ὄσας ἐλπίδας ἔχετε διὰ τὴν λύτρωσιν τῶν εἰς τὴν αὐτὴν περίστασιν εὐρεθέντων καραβίων. Οἱ ἐνεχόμενοι εἰς αὐτὰ θέλουν σᾶς γνωρίσει χάριτας, διὰ τὴν ὁποῖαν ἐδείξατε προθυμίαν, ἐπειδὴ εἰς τὰς τοιαύτας περιστάσεις τὸ γοργὸν ἔχει τὴν χάριν. Εἶθε νὰ εὐδοκιμήσωσι καὶ οἱ περαιτέρω σταλθέντες διὰ τὴν οἰκονομίαν τῶν λοιπῶν φορτίων, ὡς μᾶς σημειοῦτε, ἢ αὐτόθεν διὰ τὴν Τουρκίαν στελλομένων, εἴτε ἐκείθεν διὰ τὰ ὧδε ἐρχομένων. Βέβαια εἰς τὰ τοιαῦτα αἰτήματα ἐξοδα ἀκο-

λουθοῦσι, δὲν ἀμφισβῆλομεν, ὅτι ἐν συνειδήσει: προσπαθεῖτε τὴν οἰκονομίαν αὐτῶν, διὰ τὰ μοιράσητε ἀκολουθῶς κατὰ ἀναλογίαν εἰς τὴν ποσότητα τῶν λυτρουμένων φορτίων, ἢ κατὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, ἢ κατὰ τὴν ἐκτίμησιν κομμερχίου, ὡς τὸ δίκαιον ἀπαιτεῖ, καὶ τὰ πληρωθῆτε παρὰ τῶν κυρίων αὐτῶν. Ἐὰν δὲ συμφωνηθῆ τι διὰ τὸ ἀσφαλές εἰς τὸς ἐξῆς πέρασμα τῶν φορτίων, πάλιν ἐκ τῶν αὐτῶν τὰ λαμβάνηται τὸ συμφωνηθέν, ἔταν περῶσι, διὰ τὰ βοηθῶνται ἀμοιβαίως οἱ συνάδελφοι, χωρὶς τὰ γογγύζῃ τινάς. Προσμένομεν περὶ τούτου πληροφορίαν. Ἐν τῷ αὐτῷ ὑγιαίνετε.

Οἱ ἐκλελεγμένοι τῆς κοινότητος τῶν ἐν Βιέννῃ ἐμπορευομένων Γραικῶν, ὀθωμανικῶν ὑπηκόων.

Ὅπισθεν τοῦ αὐτοῦ.

Ἐπιμοτάτη καὶ χρησιμοτάτη ἀδελφότης τῆς ἐν Βιέννῃ καπώλης τῶν Ῥωμαίων Βλάχων προσκυνοῦμεν.

Ῥουσιὰ 13 Ἀπριλίου ἔτ. 1809

Ὅλλοι μας δὲν ἐλείψαμεν ἀπὸ τὰ προχθὲς εἰς τὸ τὰ σὰς κοινοποιήσωμεν τὰ διαφορετικὰ καὶ ἀκατάστατα συμβάντα τοῦ δρόμου, ὅσον τῆς ξηραῖς τόσον καὶ τοῦ νεροῦ εἰπῶντές σας ἐκεῖνα ὅπου ἤκούσθησαν καὶ ἐσυνέβησαν τῷ ὄντι.

Μὲ τὴν παροῦσάν μας ἔθεν κοινῇ γνώμῃ ἀπεφασίσαντες, σὰς εἰδοποιοῦμεν δι' ἐσταφέτας, ἔτι ἀπ' οὗ ἐπληροφορήθημεν τὰ ἔμποδα καὶ ἀταξίας ὅπου ἀκολουθοῦν εἰς τὰς πραγματείας σας, ὡς ἀνωτέρω, δὲν ἐλείψαμεν ὁμοθημαδῶν κινούμενοι, ὑπάγωντες ἕως Ἐξερνέτζι μεθ' ἄλλων τῶν ἀναγκαίων τῆς ἐδῶ διοικήσεως ὑποκειμένων συνοδευόμενοι, διὰ τὰ ἐξετάξωμεν καὶ πλοιοφορηθῶμεν τὰ αἷτια τῶν αὐτῶν αἰφνιδίων καὶ μὴ ἀνοικόντων ἐμπόδων καὶ ἀταξιῶν, ἐν ᾧ ἐστοχάσθημεν τὰ μὴν ὑπόκειται ἢ ὑμετέρα ἀδελφότης τὰ παρόμοια.

Παρήρησιασθέντες λοιπὸν εἰς τὸν ἀρχῶν πολυχρόνικον Ἐξερνέτζιου καὶ ὁμιλήσαντές του κάθε δέον καὶ ἀνοικῶν τοῦ ἰντερέσου σας μᾶς ἀπεκρίθει (μεθ' ἄλλων πολλῶν χρηστῶν ἐλπίδων τῶν πραγματειῶν σας) τὴν κατὰ τὸ παρὸν αἰφνιδίον προσταγὴν εἰς τὸ τὰ ἐμποδισθῶσιν αἱ πραγματεῖαι ὅσον τοῦ νεροῦ καὶ τῆς ξηραῖς καὶ ὅσον τῶν ἀπὸ Τουρκίαν εἰς τὸ μέρος τῶν ἐδρέθησαν καθῶς καὶ τῶν ἀπ' ἐδῶ διὰ Τουρκίαν ξεκινημένων ἐκεῖ δηλαδὴ ὅπου ἐδρέθησαν.

Ἐν τῷ ἀναμεταξὺ ἡμῶς ἔγεινεν ἡ συγκατάνευσις ἀπὸ τὸ μέρος του διὰ τὰ ἀφεθεῖ ἐν καρδάνι μὲ 1003 φορτία ἐλεύθερον εἰς τὰ ἐδῶ ἐλλῶν ὅπου ἐμποδισμένον ἐστέκετο, καθῶς καὶ περὶ τῶν καραβίων κατὰ τὸ λέγειν του (μ' ἄλλον ὅπου δὲν εἶχασιν πραγματείας σας) χρηστὲς ἐλπίδες τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἐκαταλάβαμεν.

Ἡμεῖς ἡμῶς ἀκούσαντες καὶ τὸν κατήφορον ἀκόμι ἔμποδα καὶ ἄλλων καραβίων, οὐ μὴν ἠμπορέσαντες τὰ μάθῶμεν τὸ θέδαιον, ἀεὺς δὲ ἀποστολῆς ἀποκάτω πραγματειῶν ἔχοντες, ἀπεφασίσαμεν καὶ ἐστελλόμεν τρεῖς πληρεξουσίου εἰς εἰς τὰς σκάλας τῆς Βλαχίας ὅπου ἀπερνοῦν αἱ πραγματεῖαι σας, εἰς τὸ τὰ ὑπάγουν ἐρευνῶντες πρῶτον καὶ πληροφοροῦμενα τὰ ἔμποδα, ὅπου, τὰ κινήθῶσιν δυνάμει παρακαλέσεων καὶ μετρητῶν εἰς τὸ τὰ ἐλευθερώσωσιν αὐτάς, προσέτι δὲ καὶ τὰς ἐν Βιδίνῃ ἐβρισκομένας πραγματείας, εἰ δυνατόν ἐλευθέρως τὰ φέρωσιν εἰς τὰ ἐδῶ καθῶς καὶ τὰς ἀπ' ἐδῶ διὰ Τουρκίαν τυχούσας πρὸ τινῶν ἡμερῶν ξεκινημένας, καὶ εἰ ἀπέρασταις τὰς δώσωσιν, ἢ διὰ Τουρκίαν, ἂν ἀφοβοῦν, ἢ δι' ἐδῶ πάλιν ὀπίσω δρόμου.

Ἐσυνοδεύσαμεν ἔθεν τοὺς αὐτοὺς τρεῖς πληρεξουσίου ἀνθρώπους μὲ ἀδιαν καὶ κάθε προφύλαξιν τοῦ ἰδίου ἀρχοντος πολυχρόνικου, ὅς δουλεύουν ἔθεν τὰ πάντα πρὸς ἡδῆσιν καὶ ἡσυχείαν σας τὰ πρακταῖα μας.

Θελήσαντες πρὸς τούτοις τὰ πλοιοφορηθῶμεν, ἂν τὸ κλείσιμον τοῦ δρόμου, θεδαίως θέλει ἐπικρατήσῃ καὶ διὰ τὸ ἐπόμενον, μᾶς ἐπλοιοφόρησεν ὁ ἴδιος ἀρχῶν πολυχρόνικος (μ' ἄλλον ὅπου πύστιν στερεὰν δὲν δίδομεν εἰς τοῦτο) ὅτι εἰς διάστημα δέκα ἡμερῶν τὸ μεταξὺ, λαμβάνουν καλὴν ἐκδοσὴν τὰ τοῦ δρόμου τῆς ξηραῖς καὶ μόνον, καὶ πραγματεῖαι θέλουν πασῆρει. Καὶ χωρὶς ἀπώτερον σὰς ἀναπροσκυνοῦμεν καὶ μένομεν.

	Οἱ δούλοι σας
(Κακογεγραμ.)	Μαρκο Ξένοβιτζ.
»	Φίλιππος. Θομα.—e Co
καλογ. καὶ ἀσφαλῆς γραφῆ	Ἀδελφοὶ Σαρβῆ.
» »	Πέτρος Νικ. Καλούδας.
» »	Λάλαρος ἀξόπλου (;)
» »	Θεόδωρος Δημητρίου Τέρκας.
» »	Δημήτριος Ἰωάννου Λαγαρῆς ἢ Λαγαράκης
» »	Ἰωάννης Δ Μπλάτζου.
κακογεγραμ.	Πετράκης Δημητρίου Κούλασι ;

Wien. Hof-und Staats archiv.
fasc. 58. Türkei. Weisungen.

φ. 195—205 omissis.

Die Untersuchung des in meiner vorigen von 2 Jan- (λε/πει) umständlich erwähnten griechischen Complot betreffend, welche wegen versuchten Selbstmordes des Haupttrüfführers Riga Valestenli etwas unterbrochen worden ist, wird nunmehr, nachdem seeben von seiner schweren Verwundung sich wieder hergestellt befindet und bereits von Triest hierher gebracht worden ist ferners von sich geben und hoffentlich in Kurzem beendigt werden.

Indessen, da unten den bisher hier eingezogenen Mitschuldigen auch der bekannte griechische. Zeitungsschreiber Pullio vorkömmt, selber sich vergebens, ohngeachtet des aufgestellten Zensors gleichwohl verschiedenen unstössigen Stellen neuerdings in seiner Zeitung einzuschalten hat begehen lassen, so ist nunmehr von Behörde die Fortetzung dieser griechischen Zeitung gänzlich untersaget, und hiermit auch hie-rinnern den schon öfters geäussert Wunsch der Pforte erfüllet worden

Endlich soll sich auf besonders vorwortliche Einschreitung des Gouverneurs von Triest Gr. von Brigido, die gegen selber geäusserten Besorgnisse des alldort festhaften Handelsmanns Demeter Oeconomus, welcher eben derjenige ist, so die von obbesagten Riga in Schuld geführte Aufrührstiftung in der Levante den Gubernium angezeigt hat, und sich dadurch die Feindschaft vieler von seiner Nation auf den Hals gezogen zu haben befurchtet zu erkennen geben, und demselben seine Handlungsinteressenten Messinesi Vlasto e Comp in Constantinopel dahin anempfohlen, dass Eure nöthigen Falls und nach Umständen, bey dem türkischen

Ministerium für selbe auf eine unterfängliche Art einige Einschreitung zu machen keinen Astand nehmen werden.

φ. 21' α—δ Συνημμένα.

1) Hochgeboren Reichsgraf.
Gnädiger Herr

Der hier sesshafte Handelsmann, Demeter Oeconomus, welcher aus rühmlicher Pflicht und Unterthanstreue, die von dem hier insitzendenten Riga Veletinlis ins Schild geführten Aufrührstiftung in der Levante zur Vorbeugung übler Folgen mir angezeigt hat und ebenderjenige verdienstliche Mann ist, welcher in meinem Berichtschreiben von 20 d.M. nachträglich namhaft zu machen mir vorbehalten habe, äussert in der ausschisiligen Vorstellung seiner Besorgnis, dass, wann der in Wien anwesende türkische Minister die Namen der dort eingezogenen Mitschuldigen der ottomanischen Pforte anzeige, ihre in der Levante befindlichen Anverwandten in das grösste Unglück gesturzet werden könnten. Er bittet daher, dass zu dessen Abwendung, die ottomanische Pforte von eigentlichen Verhältniss der Sache, durch den K.K. Internunzius verständiget und den Ackurrent nebst Interessenten in Constantinopel Messinesi Vlasto e Comp. in höchsten Schutz genommen werden mochte.

Da nun Oeconomus, durch die aus ächten Patriotism gemachte wichtige Anzeige viele szur Veeiltung der verdeblichen in der Frage stehendes Revoluzionsunternehmung beitragen und in dieser Rücksicht sich sowohl einer ausgezeichneten Belohnung, als auch der höchsten Landesfürstlichen Gnade allerdings würdig gemacht hat, so entstehe nicht, sein vorstehendes dessen gute Denkart nur noch mehr bestätigendes Gesuch Eurer Excellent hoher Beurtheilung mit dem submissensten Vorwort zu unter

zichen. Hochdieselben geruhen in Sachen die thunlich erachtende gnædige Einschreitung zu Beruhigung des Ackarrenten einzuleiten und mir gnaedig zu eröffnen, wie ich einstreiben demselben zu bescheiden habe. Der übrigens mit respektvollen Verehrung geharre

Eurer Excellenz

Triest am 11 Januar 1798

untertaenig gehorsamst

Eugen? Brigido

an 1 des K.K. Hohen Staats und Polizeiministers G. v. P. excellenz.

Ἔτερον συνημμένον
φ. 22α.

Euer Excellenz
Hochgeborenen Reichsgraf
gnaedigen Herr

Unterthans Pflicht und Treue gegen den geheiligten Thron seiner Majestaet Menschen und des Naechstens Liebes haben mich innigst bewogen die tollkühne Unternehmung, von Riga, Welestinli, die mehreren tausend ungeschuldingen das Lebens haette kosten könne Euer Excellenz anzuzeigen. Da aber die Mitschuldigen in Wien eingezogen sind und der dortige türkische Minister ohne Zweifel, davon die Ursache wird erfahren haben, so könnte es sich zutragen dass er die Nahmen der Eingezogenen der Pforte bekannt mache, wo dann zu befurchten waere, dass der turkische Hof die Anverwandten und Angehörigen derjeniger die darunten verstanden waren in das Verderben verurtheile.

Ich bitte, Euer Excellenz daher unterthaenigst die Sache erleichtest dahin einleiten zu wollen, dass mir nicht nur der allerhöchste Schutz seiner Majestaet allergnaedigst.

zu Theil werden und dem Turkischen Gesanden, diese Unternehmung die bloss von Tholkunen und Disperaten jungen Leuthen angezettelt worden, in dem wahren Lichte gesetzt werden, sonder auch, dem K.K. Herrn Internuntius der Auftrag ergehen möge, diese Geschichte der Pforte, wie sie sich zutrug zu eröffnen und dabey zu erinnern dass endesgefertigten Demeter Oeconomus, Compagnion der in Costantinopel etablirten Kaufleute Messinesi Vlasto e Comp. die Sache entdeckt habe, diese Vorschrift ist in der Absicht von diesen letzteren alles Ungluck abzuwenden um so nothwendigen, als sonst zu befahren staende dass da der in der Sache verflochtener, dummer Antonio Coronio ein anverwanther von Messinesi ist, Ihnen boshafterweise diese blosser Blutsfreundschaft, die sonst kein Verbrechen ist, zu Last gelegt würde.

Zugleich bitte ich Euer Excellenz unterthaenigst, dass nicht wegen des dummköpfigen, Verbrecher Coronio, sondern wegen der Erfüllung so vieler armen Familien, ihn so sich nur moglich ist heimlich einziehen zu lassen wenn er ankommt damit er examinirt wurde und Gott gebe dass er unschuldig sei

Triest den 10 Jan. 1798

Euerer Excellenz
unterthaenigster Diener
Demeter Oeconomus

ΒΙΕΝΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

2. Πρὸς τὴν ἐντιμωτάτην κοινότητα τῶν ἐν Βιέννῃ ἐμπορευομένων Γραικῶν, Ὀθωμανικῶν ὑπηκόων.
Πέστη τῇ 17 φεβρ. 1810.

Πολλάκις καθ' εἰς ἐξ ἡμῶν, ἔλαβεν γράμματα, καὶ ἀπεκρίθη κατ' ἰδίαν πρὸς τοὺς φίλους του, διὰ τὰ κατὰ καιροὺς συμβάντα τῶν βαρβαρικῶν, μάλιστα εἰς τὰς 23 παλ. τοῦ λήξαντος μὲ γράμμα τοῦ

ἐδῶ κυρίου Ζαφύρη Ἀθανασίου πρὸς τὸν αὐτοῦ κύριον Ἰωάννην Σκαν-
 δολίδην, ἐστάλη καὶ ἐν μαρτυρικῶν γράμμα, θεβαιωμένον παρὰ τοῦ
 ἐδῶ Κριτηρίου, διὰ μερικά θαμβάκια αὐτοῦσε φίλων, ὅπου εἶχε φορ-
 τώσει κάποιος ἀμαξᾶς ἀπ' ἐδῶ ὀνόματι Σύμων Μπέντερόρττερ κατευ-
 θείαν ἀπὸ ῥωσσάθαν δι' αὐτοῦ, καὶ διὰ τὰς ἀνωμαλίας τοῦ τότε και-
 ροῦ τὰ ἐξεφόρτωσεν ἐδῶ, εἰς τὰ ὅποια ἀνάμεσα εὐρέθησαν μερικά δγ.
 μὲ νζύσφδῶλλε, ὅτι οὕτως τὰ ἐπερίλαβα ἀπ' ἐκεῖ, καὶ μὴ θέλων-
 τας νὰ τὰ φορτώσῃ, τὸν ἐδεβαίωσεν ἐκ στόματος ὁ κύρ Δημήτριος
 Ἰωάννου Λαζάρου, ὅτι οἱ κύριοι τοῦ πράγματος ἔχουν τὴν εἶδησιν
 δι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ὅτι ἐδρέχθη καὶ μετεπατήθη, καὶ οὕτω, τὸν
 ἐκατέπεισε καὶ τὰ ἐφόρτωσε, ὅστις κατὰ τὸ παρὸν εὐρίσκεται αὐτοῦ
 καὶ ἠμπορεῖτε διὰ ζώσης φωνῆς νὰ ἀκούσετε παρ' αὐτοῦ τὰ ἴδια,
 διὰτὶ λοιπὸν ὁ κύρ Δημήτριος Ἰωάννου Λαζάρου δὲν ἔγραψε καὶ
 αὐτοῦ, τὰ αὐτὰ ὅσα εἶπε τῷ ἀμαξᾷ ἐκ στόματος, (ὅστις ὡς ἄνθρωπος
 γνωστὸς καὶ τίμιος δὲν ἔχει χρεῖαν νὰ κρύψῃ τὴν ἀλήθειαν), καὶ
 ἀφίνει νὰ κατηγοροῦνται οἱ ἀνέγκλητοι.

Ἀπὸ τῆς πρὸς ἡμᾶς κοινῆς ἀπαντασ τιμίας τῆς 10 Ν. τοῦ τρέ-
 χοντος, βλέπομεν μὲ μεγάλην μας λύπην καὶ δυσἀρέσκειαν τὰ ὅσα
 ἀκολουθοῦν εἰς τὰ θαμβάκια σας, ὅσας λέγομεν ἡμῶς εἰς ἀπόκρισιν τῆς
 αὐτῆς τιμίας σας, ὅτι εἰς τὴν κατάστασιν ὅπου λαμβάνομεν ἐδῶ τὰ
 αὐτὰ, θαμβάκιά σας, δὲν δύναται τις ἄλλος νὰ πιστεύσῃ, πᾶρεξ μόνον
 ἐκεῖνος ὅπου ἐστάθη αὐτόπτης τῆς ἀθλίας ἀποστολῆς τῶν ἀπὸ ῥωσσά-
 θαν ἕως ἐδῶ, ὡς δὲν ἀμφιδάλλωμεν ὅτι θέλει εὐρεθῆ κανεὶς αὐτοῦ ὅπου
 ἔτυχεν αὐτόπτης τοῦ πράγματος. Ὅθεν μ' ὄλην τὴν προσοχὴν καὶ
 ἐπιμέλειαν ὅπου διδομεν, μ' ὄλους τοὺς κόπους ὅπου καταβάλλομεν,
 δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιπαλεύσωμεν τὴν κακοκυδέρνητον ἀποστολὴν
 τῶν, καὶ αὐτὰ ὅσα γράφετε ἡμᾶς ἀνήκουν εἰς τοὺς ἐν ῥωσσάθα κυρίους
 σπεδιτόρους, ἐπειδὴ ὅσας εἶναι στοχαζόμεθα γνωστὸν, ἐν ὅσῳ ἤρχοντο
 τὰ θαμβ. ἀπὸ Ζέμων (μ' ὄλον ὅπου καὶ τότε δὲν ἦτο παντελεύθερα
 ἀπὸ μερικά συμβεβηκότα) μ' ὄλον τοῦτο ἤρχοντο εἰς καλυτέραν κατά-
 στασιν, ἀφ' οὗ ὅμως ἤνοιξεν ἡ ῥωσσάθα καὶ ἄρχησεν ἡ εἰσοδος τοῦ
 θαμβακίου νὰ πολυπλασιάζεται εἰς ἄκρον, ἤρχοντο μὲν ἕως ἕνα
 καιρὸν τακτικώτερα, τῶρα ὅμως πρὸ μερικῶν μηνῶν μᾶς ἔρχονται μὲ
 τὴν ἀταξίαν ὅπου εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἀντιπαλεύσωμεν ὡς ἄνω.

ὅσας εἶπομεν τὴν κακοκυδέρνητον στάσιν τῶν, αὐτὰ ἀφ' οὗ ἐλθῶ-
 σιν εἰς ῥωσσάθαν, Κύριος οἶδε πως, σταίκονται ἐκεῖ εἰς τὰς λάσπαις
 ὑπὸ μόνον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατασῆπονται, μετέπειτα τὰ στέλουν,
 πῶς καὶ μὲ τι κυδέρνησιν ὅμως ἀγνοοῦμεν, καὶ ἀντὶ κατευθείαν, διὰ
 Τιμισφόρι, ἐκεῖ ἀφ' οὗ σταθερῶν ἀρκετὸν καιρὸν ὡς ἄνω εἴρηται, τὰ
 φορτόνουν ἄλλοι μὲν κατ' εὐθείαν δι' ἐδῶ ἄλλοι δὲ μόνον ἕως Σεργα-
 θίνι, τὰ περισσότερα ὅμως, ἂν καὶ εἶναι κατευθείαν φορτωμένα, ξεφορ-
 τόνονται εἰς Σεργαθίνι καὶ ἔτσι τὰ περιλαμβάνουσιν οἱ ἐκεῖ σπεδι-
 τόροι, ἦτοι τὰ ἀφίνουν εἰς τὴν ἐρημίαν, ἦτοι ὁ εἰς ἀμαξᾶς τὰ παρα-
 δίδει τῷ ἄλλῳ, ἐκεῖ κείτονται ὡς ἄνω εἴρηται πάλιν μερικαὶς ἡμέ-
 ραις, νὰ μὴν εἰπῶμεν. ἐβδομάδες εἰς τὰς λάσπαις, καὶ ὑπὸ μόνον τὴν
 σκέπην τοῦ θεοῦ, καὶ τέλος πάντων ἔρχονται εἰς περιλαβὴν μας κατα-
 σαπισμένα, καταδρεγμένα, καταλασπομένα, καταξεσχισμένα καὶ
 ἐνίοτε κατακλεμένα, μὲ ἄλλους, ἀπ' ἄλλων, ἀμαξᾶδες τοὺς ὁποίους
 ἀφ' οὗ ἐδοκιμάσαμεν πολλάκις νὰ μὴ τοὺς πληρόσωμεν ἦτοι νὰ τοὺς
 παιδεύσωμεν ἀποκρίνοντα ὅτι οὕτως τοῖς τὰ ἐπαρέδωσαν, καὶ τὰ
 κριτήρια τοὺς δικαιολογοῦν, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα τοῖς παραδίδεται ἀζύ-
 γιαστον, καὶ διὰ τὰς λάσπαις καὶ βροχαῖς δὲν πταίουν αὐτοί· μᾶς
 ἔρχεται ὅμως ὅχι καθὼς ὅσας τὸ στέλομεν, παρὰ εἰς ἀθλιωτάτην κατά-
 στασιν, καὶ οἱ ἄνθρωποι μας ἐδῶ μ' ὄλις ἔχουν καιρὸν νὰ περιλαμ-
 βάνουν καὶ νὰ διορθώσων κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ αὐτὰ θαμβάκια, ὅχι
 ἐντ' αὐτῷ νὰ εὐγάζων τὰ καλὸν θαμβάκι καὶ νὰ δάξωσι τζύσφδῶλλε,
 καὶ νὰ τὰ βᾶπτωσι μάλιστα μὲ καζίλι, ὅπου ἐδῶ παντελῶς δὲν εὐρί-
 σκεται οὔτε ἀπὸ τοῦ ἐνὸς οὔτε ἀπὸ τοῦ ἄλλου εἶδους. Μ' ὄλον τοῦτο
 ἐπειδὴ καὶ μᾶς λέγετε, ὅτι αὐτοῦ λόγος ἄδεται νὰ εἶναι: ἐδῶ μέσα
 φρατρία κλέπτων ὅπου κάμνουσιν αὐτὴν τὴν κλοπὴν, θεβαιότατα πρέ-
 πει νὰ εἶναι καὶ οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι μας εἰς τὴν αὐτὴν φρατρίαν, ἄλ-
 λέως οἱ κλέπται δὲν ἠμποροῦν νὰ κλέψωσι; μάλιστα ὅπου τῶρα τὸσον
 καιρὸν ξεφορτόνουνται: τὰ θαμβάκιά σας μέσα εἰς μαγαζία τῆς πολι-
 τείας καὶ ὑποκάτω εἰς τὸ κλειδί, τὸ ὅποιον δὲν ἠκολούθησε πέρου
 ὅπου ἐξεφορτόνοντο ἔξω καὶ ἦτο ἡ προσότης τῶν θαμβακίων ἀσυγκρί-
 τως μεγαλητέρα. Παρακαλοῦμεν νὰ ἐπιμεληθεῖτε καὶ ἡ τιμιότης σας
 νὰ μᾶς δώσετε ἐν φῶς διὰ νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ εὐρωμεν αὐτοὺς τοὺς
 κακοτρόπους ἀνθρώπους, καὶ ξεσκεπάζοντες τοὺς ἀνεῖναι καὶ οἱ ἴδιοι

ἄνθρωποι μας θέλομεν προστρέξει εἰς τὴν δικαιοσύνην διὰ τὴν παιδεύωσιν ἀκόμη μὲ μεγαλητέραν ἀυστηρότητα πρὸς παράδειγμα ἄλλων τοιούτων, ἐπειδὴ τοιοῦτους ἀνθρώπους καὶ ἡμεῖς οὔτε δεχόμεθα, ἀλλ' οὔτε καταδεχόμεθα νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν δούλευσίν μας· ἡμεῖς ἕκ μέρους μας δὲν θέλομεν ἡσυχάσει ἐρευνόντες ἀκριβῶς νὰ εἰρωμεν ἂν σταθῇ δυνατὸν αὐτὴν τὴν φθοροποιὴν κλοπὴν, ποῦ ἔγινε, παραλοῦμεν δὲ καὶ τὴν τιμιότητά σας νὰ συνεπιμελειθῆτε παντὶ τρόπῳ καὶ ἀποκαλίπτοντες ἔγνη τινὰ τῆς αὐτῆς φρατρίας, νὰ μᾶς εἰδοποιήσετε πρὸς διακαγίην μας καὶ εὐχάρεϊαν τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. Σὰς προσκυνούμεν ταπεινῶς μένοντες ὡς ἀείποτε πρόθυμοι. Εἰς τοὺς ἀριστούς σας.

Ἄπαντες αἱ ἐν Πέστη, σπεδιτόροι καὶ κομισσιονάροι:

τῶν τε Καίσαροῦσικων καὶ Ἰθωμανικῶν ἐν

Βιέννῃ καὶ ἀναχοῦσε ἐμπορευομένων ὑπηκόων.

Πρὸς τὴν ἐντιμοτάτην ἀδελφότητα τῶν ἐν Βιέννῃ, Ἰθωμανικῶν ὑπηκόων τὴν προσκύνησίν μας.

Ἄν καὶ ἀφορμᾶς ὄχι ὀλίγας πολλακις εἶχωμεν νὰ ἐξώσωμεν τὴν φωνήν μας πρὸς τὴν ὑμετέραν σεπτὴν μας Ἀδελφότητα διὰ τὰ ἄλλεπάλληλα νεωτερίσματα μᾶς κάμουν τὰ ἐδῶ Αἰνῆ, μὲ μυρίας δυσκολίας εἰς ἡμᾶς, ἐμποδὰ καὶ ζημίας εἰς τὰ Interessa Σας καὶ ἐπομένως νέκρωσιν τῆς Skallas μας, ἀνεβάλαμεν μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὴν συναρμογὴν τοῦ ποτὲ ἐμπορικοῦ συστήματός μας νὰ ἐνεργήσωμεν τοῦτο, ὃ ἤδη εὐχόμεθα ν' ἀποκαταστήσωμεν διὰ καὶ εἶδομεν διὰ ταύτης μας καὶ εἰς ὑμᾶς ἀφορμὴν νὰ συνεργήσητε πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν μας, ἵνα βλέποντες τὴν προθυμίαν σας διὰ ἀΐξισιν τῶν Interessων σας, ἐγκαρδιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν σφικτοθλήκωσίν μας συστηματικῶς καὶ καθαιρέσωμεν ἐνεργίᾳ Σας κάθε ἐπιζῆμιον καὶ δύσκολον ἐμποδον.

Ἰνωστὸν εἶναι τῇ ὑμετέρᾳ ἀδελφότητι, ὅτι πρὸ καιροῦ ἔχει συνήθεια τὸ ἐδῶ Zoigstamt μας, ἵνα ἀπὸ πάσαν Bollet τοῦ Tsansito πράγματος διαπερνούντος ἐνταῦθεν, ἀνοίγῃ ἐν τῇ περισσότερᾳ Colle. Τοῦτο ἐγένετο ἕως τῆρα μὲ φεραφὴν τοῦ Embalass ἕως τοῦ πράγματος πρὸς πληροφορίαν του, ὅτι τὸ ἐνεχόμενον εἶναι τὸ ἐν τῇ Bollet διαλαμδανόμενον καὶ ὄχι ἄλλο. Ἡδὴ πρὸ δύο ἐβδομάδων ὅμως ἤρχισε τὸ αὐτὸ Zoigstamt μας ν' ἀνοίγῃ Transito Colli

ὄχι ἕως τοῦ κτ, ἀλλὰ πέραν πέραν ὥστε νὰ θεωρῇ τὸ παραμικρότατον εἶδος νὰ τὸ μετρήῃ καὶ νὰ τὸ ζυγιάξῃ, μάλιστα ἔτυχον μεγάλαί κίσται ὁ Ζοπτιῶν καὶ μεγαλυτέρου θάρους μὲ Λευφιάνικον, Νυρεμ-βεργιένικον καὶ ἄλλο πολυειδές πρᾶγμα, τὰς ὁποίας ἀδείασαν μὲ τὴν ὀλόγην καὶ δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ συνταχθῶσιν, ἀφ' οὗ τὸ πρᾶγμα κατεστραπαρίσθη, ἐκονιορτήθη καὶ ἡμέρας περισσοτέρας εἰς τὸ κακοσυμμάζωμά των (διὸ καὶ εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἐμπορέσωμεν, ἵνα τὸ θηκιάσωμεν ὡς ἄνωθεν καὶ ἀπὸ τὰς Italianicas εἶναι στηθεασμένο τὸ πρᾶγμα) ἐγρειάσθησαν.

Πόσαι δυσκολίαι, πόσα ἐξοδα καὶ ζημίαι τινες εἰς τοῦτο τὸ κακοσύνηθες ἀκολουθοῦν καὶ μάλιστα εἰς ὑμᾶς, διότι ἡμεῖς μὲν κοιτάζομεν, σεῖς δὲ ζημιούσθε ἐμποδιζομένου τοῦ πράγματός Σας ἐδῶ περισσοτέρας ἡμέρας καὶ κακοκυδενομένου. κρίνατε μόνοι Σας! καὶ δότε μας ὡτα ἀκροάσεως, κινούμενοι εἰς τὸ ἀντήκον μέρος αὐτοῦ πρὸς κατάρσεις τοιαύτης καταγρήσεως, ἵνα μὴ φέρῃ καὶ ἄλλα χειρότερα καὶ ἵνα καταβάλλωμεν ὅλα τὰ δυνατὰ μας καὶ ἡμᾶς βλέποντάς τους εἰς κίνησιν καὶ ἐνεργίᾳ σας καταργήσωμεν ὅλα ὅσα πρὸς ζημίαν Σας καὶ νέκρωσιν τῆς Skallas μας συνεβράφησαν κακά. Εὐχόμενοι νὰ ἰδῶμεν ὀλίγωρα ἐπιστολὴν Σας χαροποιάν, ὅτι ἐκαπορθώσατε τὸ πρόβλημά μας παρακαλοῦμεν.

Δεχθῆτε τὴν ἄκραν πρὸς τὴν ὑμετέραν Σεπτὴν μας Ἀδελφότητά Σας εὐπειθειαν καὶ ὑπόληψίν μας.

Ζήμων τῇ 11η Ἰουνίου Ν. 836.

(καλογρ.) Δημήτριος Μολλάς.

(καλογρ.) Νηκόλας Ἰω. Λύκο.

(καλογρ.) Γκνώζας καὶ Μισχάρο

Καλογρ. Κωνστ. Γ. Ἰάνκοβιτς.

» Γεωργ. Κ. Σπίρλας.

» Ζαφύρ. καὶ Τιμόλεον.

» Δ. Λόλιου Κυριάκη

» Ἀθανάσιος Ἀ. Μποϊκῆ.

Μὲ σφραγιδα ἐξωθεν βουλλομένον μὲ εἰκόνα δύο προσώπων ἐν τῇ μέσῳ καὶ γύρω ἐπιγραφὴν.

Wien

Hof und Staatsarchiv

Fasc. 59 Türkei Weisungen 1799 f. 1 ε.

Ἐνδιαφέροντα μόνον ἐν φ. ἤβ τῆς 2 Ἀπριλ. 1799.

Omissis

C. Indossen können eure dem türkischen Ministerium unsere freundschaftliche Theilnahme an der Bezwingung von Corfu und der wirklich erfolgten Untergabe dieser wichtigen Festung an die Vereinigten russisch und türkischen Flottenbefehlshaber zu erkennen geben ein Ereigniss, welches um desto vergnüglicher angesehen werden mag, als die Pforte und ihre Allirte dadurch in Stand gesetzt werden von ihrer vereinigten dortigen Seemacht andervvaerts die samens Gebrauch machen zu können.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ, ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ¹

Relazioni Collegio V (Secreta) F., 86

Ἐκθεσις τοῦ γεν. προνοητοῦ Giacomo Corner α. 1 Iazaretto Vecchio 23 Gennaro 1690.

Ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς ὕλης πρὸς εὐκολωτέραν καὶ καθαρότεραν πραγματείαν κρίνει σκόπιμον νάρχιση dalle considerationi della maggiore importanza κτλ.

Παραλείπει τὴν φυσικὴν περιγραφὴν τῆς χώρας.

Νῦν (1690) ἐπικρατεῖ τελεία ὑγεία.

Περιγραφή τῆς θρησκείας. Σπουδαῖος θὰ εἶνε ὁ εἰς τὰς ἐκάστοτε χηρευούσας διορισμὸς ἀνδρῶν ἀξίων λόγου. Ἡ καρδία τῶν λαῶν viene maneggiato da sei arcivescovi che risiedono nelle principali provincie e diciotto suffraganei di non poca autorità.

Τὰ κτήματα τῶν ἐκκλησιῶν ἀρέθησαν αὐταῖς ὡς ἦσαν ἐπὶ Τούρκων. Τὰ κτήματα κατήντων νὰ ὠφελῶσι μᾶλλον τοὺς Ιερεῖς ἢ νὰ συντείνωσιν al decoro della Chiesa. Ἀλλὰ καὶ οἱ λατῖνοι ἔσχον disordini ἐν τῇ λατρείᾳ πλὴν τῶν ἀσπηρῶς βιούντων Δομηρικανῶν.

Μετὰ τὴν θρησκείαν οὐδὲν μείζονος σημασίας τῆς ἀγάπης τῶν λαῶν, ἣν ἐπέζητησε con l'arti tutte della soavita e mentre dà una parte κτλ.

Περὶ τῶν Ἑλλήνων διαβεβαιοῖ ὅτι ἔχουσιν ὅλως ἐμπορικὸν πνεῦμα. Ὅπωςδὴποτε κατὰ τὰς δοθείσας αὐτῷ ἐντολάς ἐξήγαγέ τοὺς ἡλικία ῥωμαλεωτέρους ἐν ἐκάστη χωρᾷ ἧς ἔλαβε τὴν στατιστικὴν καὶ λογαριάζων τοὺς μεταξὺ 18—45 ἐτῶν εὔρεν αὐτοὺς 20,123 διηρημένους εἰς 1170 χωρῖα καὶ 21

1. Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχ. Α' σ. 37.

territorie, μὴ περιλαμβανομένων τῶν 4427 τῆς ἄνω καὶ κάτω Μανης.

Προσεκλήθησαν ἔκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος κάτοικοι οὐχὶ ἀνωφελήτως. Νῦν περὶ τὰς 6000 ἐν Πελοποννήσῳ ἰδίως ἐν Βοστίτζα, Καλαβρύτοις, Πάτραις. Ἐλπίζουσιν ἔτι συρροὴν ἐξ Ἰωαννίνων.

Θεωρεῖ περιττὴν τὴν περιγραφὴν τῶν φρουρίων ὅτε τὸ αὐτὸ μὴο haversi al solo rimirar delli disegni da me trasmessi con la sua Pianta κτλ. Ἰδίως παρετήρησεν universalmente in gravissimo sconcio le publiche fabbriche κτλ.

Τὸ Ναύπλιον ἐστάθη πάντοτε ἡ ἔδρα τοῦ Morapassa ἢ Commandante supremo della Morea κτλ. Ἰδίως ἐπέστησε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῆς Κορώνης, ἃτινα εἶχον πάθει κατὰ τὸν πόλεμον.

Ἐκ τῶν χωρῶν τῆς Δημητσάνας καὶ Σταμνίτζας copiosi di terra minerale se ne approffittavano li Turchi per la fabrica della polvere che riusciva κτλ. Ὑποβάλλει εἰς σκέψιν πρὸς σχετικὴν ἴσως ὠφέλειαν. Ἄλλως εὔρε ἀλλαχοῦ κακίστην τὴν τουρκικὴν πυρίτιδα.

Λίαν βεβλαμμένον καὶ τὸ φρούριον τῆς Ἀρκαδίας. Ἐκ τῶν περιχώρων τοῦ Castel Tornese ἐκ τῶν δασῶν ἐξήγαγον οἰκοδομήσιμον ξυλείαν καὶ ναυπηγήσιμον ὡς ἐπίσης ἐκ τῶν περὶ τὰς Πάτρας δασῶν. Ἐκ τοῦ τελευταίου 1600 scortami per senetio delle pubbl. navi ἐστοίχησαν 170 sechini πλὴν τῶν ἐξόδων μετακομίσεως. Ἀπηγορεύθη ἡ ὕλοτομία βαλάνιων διὰ τὴν ἐκ τοῦ φόρου τούτου ὠφέλειαν. Ἐν τῇ ἀγούσῃ ἀπὸ Βοστίτζας εἰς Κόρινθον quantita abondante de Zappini, κτλ.

Τοῦ σπουδαίου φρουρίου τῆς Κορίνθου otto solo pezzi κτλ.

Ἐπὶ τῶν ὀρέων τοῦ ἰσθμοῦ zappini. Πρὸς δὲ alle montagne dello stretto s'attacia un braccio de manti che sten-

dendosi sul golfo lo bipartisce e ne forma due, l'uno di Livadia e l'altro di Corintha κτλ.

Θὰ ἦτο εὐκταία ἡ ἀνοιξις λιμένος ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ναυπάκτου ἵνα ἐνναυστολῶσι τινεὶ νῆες anno nelle piu rigida stagione, et haverle in pronto κτλ. Καταλιπὼν λοιπὸν αὐτὴν τὴν ιδέαν ἐζήτησε κατάλληλον τόπον ἐν τε τῷ Μωρέῳ καὶ τῇ Ρούμελῃ ἐν τῷ κόλπῳ Ναυπάκτου. Ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Ρούμελης καὶ Ἀνατολῆς εὔρε τινεὶ καταλλήλους κόλπους καὶ ὑποβάλλει περιγραφὴν αὐτῶν (ἦτις λείπει) κτλ.

Ἐπ' αὐτοῦ ἐτακτοποιήθησαν πως καὶ τὰ οικονομικά. Aumentate poi di giorno in giorno le publiche entrate, ho col ritratto delle medesime sodisfatti per tutto κλ.

Εἶχε πολλὰ νὰ ἐπιτελέσῃ καὶ θα ἐξεπλήρου πλείω ἂν μὴ ἐκωλύετο ὑπὸ συχνῶν ἐκδρομῶν, hor nelle replicate marchie di Malvasia hora d' accorrere alla custodia κτλ.

Anesse, αἱ περὶ τῶν φρουρίων καὶ ἰδίως τοῦ ἐν αὐτῷ πολεμικοῦ ὕλικου ἐκθέσεις. Πρὸς τοῖς ἄλλοις histretto della Militie che s'attrova nelli pressidii tutti del Regno di Morea il giorno d' oggi con distintione delli Reggimenti, lasciati dall' Armata, tanto d'infanteria, come di Cavallaria, nel modo sera qui dichiarato. Τὸ ὄλον τῶν Militia, delli Pressidii 2421. Τὸ ὄλον τῶν militie d'Armata 1131. Ὁ κατάλογος Νοεμβρίου 1690.

Ὁ κατάλογος κατὰ χώρας καὶ ἀρχηγούς ὡς π.χ.

Romania.

Colonello Nicolo Giropodi 45.

Capitan Giorgio Fallachia 69 κτλ.

Ἐν τοῖς ἀξιωματικοῖς τούτοις ἀναγνωρίζομεν ἀρκετοὺς Ἕλληνας ἐκ τοῦ ὀνόματος ὡς τὸν ἄνω Γυροπόδην, τὸν ἐν τῷ Reggimento Policala d' Armata Ματθαῖον Κεφζλᾶν, Μάρκον Πολυκαλᾶν (:) Δημήτριον Ἀρδαβίνην (:) ἐν Καλερᾶ τὸν Νικόλαον Λάσκαριν κτλ. Σημειωτέον ὅτι ἐν τοῖς σημειω-

μένους ὡς φρουρὰ τῆς Μονεμβασίας 360 ἦσαν 121 convalescenti e feriti.

Summa in Ristretto,

	Millitie dei Pressidi:	Millitie d'Armata
Romania	No 499	
Corinto	124	
In. do li 2 reggimenti d'armata e le tre Compagnie del Policala		662
Malvasia	360	
Chielefa	132	
Zarnata	63	
Coron	285	
Modon	222	
Navarin nuovo	119	
Navarin vechio	36	
Castel Tornese	41	
Patrasso e castel di Morea	86	
Lepanto e Castel di Rumelia	256	

In do il Reggimento de Scutteri d' Armata 214.

Fuori di Pressidii compagnie quattro un l'ecmo general, sindici e N. N. H. H. Proveditori straordinari in Regno doi 198 Reggimenti di Cavalleria d'armata doi, Compreso una campagna de Capelelti 255.

N. 2421. N. 1131.

Collegio V. Secrèta 86.

1702. 12 Δεκεμβρίου Ἐκθεσις τοῦ Gerolemo Proveditore di Messina ultimo ritornato.

Ἐξ ὧν ἀραιῶς γεγραμμένων σελίδων.

... Bastera per hora rinovar à V. Serenita il dominio che tiene in quella provincia di tre città co' suvi Borghi

Navarin, Modon e Coron. La Fortezza di Navarin vecchio et il Castello d'Arcadia, le terre grosse di Filatrá Nixi, Stemenizza et un distretto di nove spatiosissime territorii, che dividendosi in 564 ville e 23 Monasteri, vistringa in un corpo di 11640 Famiglie un numero di 48385 Anime. Ἐκ τῶν φρουρίων τὸ παλαιὸν Ναβαρίνον σπουδαῖον ὀχυρωματικῶς, τὸ νέον ὀλιγώτερον χρησιμεῖον εἰς κατοικίαν τῶν ἀρχῶν. Τοῦτο costrutta in figura exagona e cinta di sei Baloardi κ.τ.λ. Διὰ τῶν φροντίδων του ἐπήλθεν αὐξήσις 13935 ρεαλίων.

Corone sec. XVII. Felippo Donado:

Δάσος Roveri παρὰ τὴν Κορύταιναν.

1691, 20 gennajo. Relatione del Nov. 5. Domenico Gritti ritornato di Sindaco e Catasticador in Morea 1692 12 Maggio.

S. Cadio Gradenigo ritornato di Proveditor straordinario di Morea.

Ἄρχ. Sostenuto dalle debolezze κ.λ.

Τελ. et all' occasioni col Sacrificio del Sangue e della vitta stessa. Gratie Venezia li 8 Marzo 1692.

Relatione del Nobile Antonio Molin ritornato di Proveditor extraod. di Morea, a 30 Maggio 1693.

Ἄρχ. La rimembranza di quell' ationi che furono κ.λ.

Τελ. con mira sempre al ventaggio et ingradingimento dell' invitissima patria gratie.

1701 8 ottobre. Relatione del Noy, S. Francesco Grimani ritornato di Proveditor General dell' armi in Morea.

Rittonato dalla Carica di Proveditor General dell' Armi in Morea κ.λ.

Τελ. ma nella piu distinta maniera pienamente capace dei soliti testimonii, del Publico genevoso aggrudimento. Gratie.

Dat. 15 Sett. 1701.

1708 18 gennaio, Relazione di Angélo Ecc. zitornato Prov. General in Morea.

La Morea doppo il giro de più secoli per dispositione κ. τ. λ.

Relation del Marco Loredan ritornato di Proveditor general in Morea.

Doppo impiegate per il κ. λ.

Copie d' informatione scritta dall' illustrissimo et Ecc. signor Marco Loderan proveditor general delle Armi in Regno all ill. et Ecc. signor Antonio Loderan suo successore.

Consumato il sacrificio della mia obbedienza κ. λ.

Τελ. Con che le baccio divotamente le mani.

Modone li 20 sett. 1711 s. N.

Υπ' ἀρ. Νο 2 τοῦ ἀριθμοῦ 1 ἀπολεσθέντος (;) Sindici inquisitori nel Regno die Morea Anzolo Morosini, Giacomo Minio, Vincenzo Grimani del 24 Ottobre 1701 sin 4 Agosto 1704.

Μετὰ τρεῖς μῆνας ἐνός τιανagliosissimo viaggio ἐφθασαν εἰς Μεθώνην. Ὁ Μίνιος ἀσθενής κ. τ. λ.

Τὸ ὄλον ἐπιστολαὶ 25 μετὰ πλείστων annesse, στατιστικῶν, καταλόγων, capitoli, διαταγμάτων, νόμων κ. λ.

Ἐν δὲ τῇ Filza 145 Senato I secreta Νο 441. Deliberationi del Senato 1704 7bre sin tutto Febraro. Εὕρσκεται καὶ ἡ ἐκθεσις ὑπογεγραμμένη καὶ ὑπὸ τῶν τριῶν. Datte 30 settembre 1704 (ἔντιγρ. ὄλη).

Ἐχομεν δὲ καὶ ἐν τῇ Stanza Νο 211 Secreta νεώτερον ἀντίγραφον ὑπὸ τὸν τίτλον Aleune Ieggì per Morea terminationi de sindici κ. λ.

40 φύλλα εἰς 4ον πλήν τῶν inquisitori ἐν τῶν καταστικατόρων κ. λ.

Ἐν ταῖς Filze τῶν Rettori Senato εὕρσκονται πολλὰ ἐγγραφα ἀπεσταλμένα εἰς τοὺς διαφόρους ἄρχοντας ἐν Μωρέα, τὸν Capitan general κ. λ. κ. λ.

Ἐν τούτοις καὶ τινα πρὸς τὸ σενάτον σταλέντα ἐγγραφα. Ἐν filza 120 ἐκθεσις τοῦ Gradenigo κ. λ. ἐκ Βενετίας τῇ 16 Ἀπριλ. 1692.

Ἄρχ. Impiegate la mia debole κ. λ.

Τελ. ridurlo all' abbidienza κ. λ.

Ἐν τῇ filza Rettori 143 (437 deliberi Senato). 1703 settembre sin tutto Febraro Rettori. Ἡ ἐκθεσις τοῦ Mosto Prov. General μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του 10 1]2 σελ. ἀνευ ἡμερομηνίας.

Ἄρχ. Con la propria rassegnatione κ. λ.

Τελ. il doppio Dacio che saranno tenuti κ. λ.

Ἐπίσης ὄλη ἐν τοῖς senato Misti, senati Rettori κ. λ.

Ἐν ταῖς relationi καὶ dispaci τῶν Prov. gen. (μάλιστα filze 75. 76) τῶν ἐξ Ἰουλιῶν, Δαλματίας κ. λ. ἐκθέσεων, τοῦ τελευταίου Ἰουλίου 5.

Ἐν βεν. ἀρχείῳ ὑπ' ἀρ. Miscellaneo-Codici 680 «Catastico ordinario che segue il disegno del territorio di Napoli di Romania dal quale prende il nome la provincia, fatto d'ordine del ill et Ecc. signor Francesco Grimani proveditor general dell' armi in Regno l' anno MDCC da Francesco Vandeyck ing. Publico.

Πυκνογραφημένος τόμος ἐκ φύλλων 379.

φ. 2α καὶ β. Descriptione dell territorio di Romania dal quale ha il nome la Provincia.

Ἄρχ. il territorio di Romania piccolo κ. λ.

Τελ. il territorio d'Argos.

Πλήθος στατιστικῶν. Καταμετρήσεις κατὰ στρέμματα καὶ τὸν ἀνάλογον ἀριθμὸν di Campi, Padovani et trevisani.

Ἡ καταριθμήσεις κατὰ πόλεις καὶ Ζευγολατιά.

φ. 3α—8β. Τὰ τῶν περιχώρων Ναυπλίου ἀνευ πινάκων.
φ. 9—17 λευκά.

φ. 17α Catastico ordinario che segne il disegno del territorio di Vostizza fatto κ.τ.λ.

φ. 18α Descrizione del tutto il territorio di Vostizza ἔω: φ. 33β.

34α Catastico ordinario che segne il disegno del territorio d'Argos fatto κτλ.

φ. 35 καὶ 36 λευκά.

φ. 37α Descrizione del territorio d'Argos in generale.

Ταῦτα πάντα εἶνε γενικαὶ στατιστικαὶ περὶ τῶν πόλεων καὶ ζευγολατιῶν ἐκάστης ἐπαρχίας, τῆς ἐπιφανείας, τῆς πεδινῆς καὶ ὄρεινῆς ἐκτάσεως, τῶν inutili per Grado, τῶν ἐκκλησιῶν κατεστραμμένων καὶ μὴ, οἰκῶν κεκαλυμμένων διὰ κοπί καὶ κεκαλυμμένων δι' ἀχύρων, τῶν κατοίκων, τῶν ξύλων, τῶν δένδρων. Αἱ δὲ εἰδήσεις εἶνε εἰλημμένοι κατὰ τὴν ὀπισθόγραφον μετὰ τὸ τέλος ἐκάστου καταστίχου σημειωσιν τοῦ Vandeyk ἐκ τοῦ Circonda περὶ ἐκάστης ἐπαρχίας καὶ τῶν ὑπὸ Nicolo Franco καὶ Ruger Ματατέκου μετὰ πάσης πίστεως συλλεγθεισῶν εἰδήσεων. Ἄνευ σχεδίων.

φ. 48—55 λευκά.

φ. 56α Catastico particolare d' ogni villa e luoco del territorio di Vostizza fatto d' ordine dell' ill. Ecc. signor Francesco Grimani proveditor general dell' armi in Regno κ.τ.λ.

Ἐκ τῶν πολλῶν σχεδίων εἰς διπλοῦν τοῦ μεγέθους τοῦ κώδικος λαμπρὸν σχέδιον Topographia della terra di Vostizza diviso nelle sue cingne Machalades ossia Contrade. Εἶνε δ' οὗτοι οἱ Μαχαλάδες ὁ τῆς Παναγίας τῆς Ξένης, τῆς Φανερωμένης, τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, τοῦ ἁγ. Γεωργίου καὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἐν ταῖς δύο τελευταίαις μάλιστα αἱ παραχωρηθεῖσαι τοῖς Ἀθηναίοις, καὶ Περαιμερίταις οἰκίαι

σημειωμένοι διὰ οὐρανίου χρώματος κατὰ τὴν ἄνω προδήλωσιν. Ἐπονται τὰ ὀνόματα τῶν κατοίκων κατ' ὄνομα καὶ συννοικίαν, τὰ ὀνόματα τῶν σημερινῶν κτητόρων κατὰ παράδοσιν, τῶν προτέρων Τούρκων κτλ. Κατάστιχα μετὰ σχεδίων διαφόρων κτημάτων, ἀμπελώνων, καταγραφαὶ τῶν καθ' ἐκάστων ἀμπελώνων. Εἶτα σχέδια μετοχίων τῶν μοναστηρίων, πόλεων, μετ' ἀριθμῶν καὶ τῆς σχετικῆς τῶν ἀναλύσεως κλ. Ἀπέναντι κατ' ὄνομα ὄρεινῶν ἔτι χωρῶν σχέδια μετὰ ποταμῶν κ.λ. Ἐκάστῳ σχεδίῳ πόλεως ἢ Ζευγολατίου ἔπεται σύντομος περιγραφή.

Ἐν Villa Diacopto τῆς Βοστίτζης ἐκ τῶν 466 pezzi di terreni ἐνός μόνον μαχαλᾶ περὶ τὰ 90 σημειοῦνται διαφοροὶς τῆς οἰκογενείας Paigiagni (ἢ Paigiani) 85 τῆς οἰκογενείας Samnaco, ὑπὲρ τὰ 60 τῆς οἰκογενείας Capesano κ.λ. Αἱ Vigne κατηριθμημένοι κατὰ Zappade καὶ στρέμματα.

φ. 280 κ.ε. Alfabetto universale di tutto il territorio di Vostizza, dal quale si conosce quanto terreno e vigne posse de ciasche κλ.

Ταῦτα μέχρι φ. 289α.

289—293 λευκά.

φ. 294α. Parte del Catastico particolare del territorio di Tripoliza fatto d' ordine dell' ill. et ecc. Signor Francesco Grimani proveditor general dell' armi in Regno l'anno MDCIC da Bortolo Carmoi lug. Publico.

φ. 307. 308 λευκά.

φ. 337—340 λευκά.

Ἐν τοῖς particular ὅ τε Vandeyk καὶ ὁ Carmoy συνειθίζουσι πρῶτον τὸ γενικὸν σχέδιον ἐν μικρῷ τὸ τοπογραφικὸν ἐκάστης Villa ἢ Ζευγολατιοῦ, εἶτα δὲ εἰς μέγα τὸ κατάστιχον μετὰ τῆς διαιρέσεως τῶν κτημάτων ἐν ἀριθμοῖς καὶ χρώμασιν. Ἐπειτα ἀπέναντι ὁ κατάλογος τῶν ἀντιστοιχοῦντων κτητόρων ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀριθμοὺς καὶ εἶτα οἱ καθ' ἕκα.

στον κτήτορες μετὰ τῶν κτημάτων των, ἐπάνω δ' ἐκάστου κρινοειδὲς κόσμημα τοῦ ἀντιστοίχου χρώματος.

Ἐν τῷ particolare τῆς Τριπολιτσᾶς ὑπὸ τοῦ Carmoy ἡ ἐξήγησις τῶν χρωμάτων ἀπέναντι ἐκάστοτε ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν κτητόρων προηγουμένη. Τόμος ἄλλος. *Comparsa della Provincia di Romania spedite all' ecc. Senato dall' ecc. signore Francesco Grimani Proveditor general dell' Armii in Regno di Morea.*

Ἀρχεται ἀπὸ φ. 19 ἀκεφάλως καὶ καθ' ὅσον σώζεται περιέχει τὸ κτηματολόγιον τοῦ Territorio di Zacogna καὶ τοῦ τῆς Κορίνθου ὑπὸ τὰ ὀνόματα τῶν κτητόρων. Περιλαμβάνονται δὲ τὰ διάφορα κτήματα, οἴκοι, ἀμπελοὶ κλ. ἐν μιᾷ στήλῃ ὀλογράφως καὶ ἐν διαφόροις ἄλλαις στήλαις εἰδικὸς ἀριθμὸς τῶν στρεμμάτων, δένδρων, ζώων, κήπων, οἰκημάτων κλ.

Ἄλλος τόμος ἀκέφαλος. *Comparsa della Provincia di Laconia spedite all' ecc. Senato dell' ecc. signore Francesco Grimani proveditor general dell' armi in regno di Morea.* Περιέχει τὸ territorio τοῦ Μιστρά, Barduqua, Malvesia.

Ἔβλε δ' ἐξηγούμενον ἐκ τῶν carte delle comparse fatte ὑπὸ τῶν καταστιχατόρων, αἵτινες ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Ρωμανίας. Ἐγένετο δὲ τῷ 1699 διαταγῇ τοῦ Γριμάνη. Περιλαμβάνει beni di raggione de greci καὶ περιέχει τὴν distinctione de territorii, ville de Medesimi, nomina de Possessori, quantita e qualita de beni stessi.

Ἄλλος τόμος. *Estratto di tutte le concessioni fatte in Morea dall' ill. et ecc. signor Francesco Grimani nel corso della sua carica di Proveditor general dell' armi in Regno qual accompagna κτλ.*

Ἔβλε διηρημένον κατὰ τὰς ἑπάρχειας Ἰωμανίας, Μεσσηνίας, Λακωνίας, Ἀχαΐας. Βλέπει τις δ' ἐν αὐτῷ σημειώμενους κατὰ χώρας ἢ nationi τοὺς εἰς οὓς παρεχωρήθησαν (ἴδε

μάλιστα τοὺς Θηβαίους, Ἀθηναίους, Σαλωνίτας, Ἰωαννίτας κλ.) τοὺς τόπους ἐν οἷς, τὴν ἔκτασιν, ποιότητα τῶν κτήσεων, ἀριθμὸν ζώων, οἰκημάτων κλ. Πρόσθετε τὰς παρεχωρήσεις εἰς οἰκογενείας ἐκ Λεβαδείας, Ρούμελης, Capea κλ.

Τὸ ὅλον εἰς φύλλα 91.

Περιλαμβάνει ἐπιστολὰς 66 καὶ πολλὰς annesse περὶ τὰς 180. Ἀντίγραφα ἐπιστολῶν, δίκας, σχέδια, λογαριασμοὺς, καταλόγους κ.λ.

Φθάνει εἰς Πάτρας μετὰ πλεον ἢ τριῶν μηνῶν ταξίδιον δύσκολον.

Ὡς annesse εἰς τὸν ἀρ. 11 σύντομα avisi τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Μακαρίου Πελεκάνου εἰς τὸν πρὸν. extraord. Gradonigo περὶ τῶν ἐν τῇ Στερεᾷ κινήσεων τῶν Τούρκων, ἃς παρακολουθοῦσι λίαν οἱ Ἑνετοί, λαμβάνουσι μάλιστα παρ' Ἀθηναίων ἐκ διαφόρων μερῶν καὶ ἰδίως παρὰ τοῦ μητροπολίτου των ἐπιστολὰς καὶ εἰδήσεις. Ἦδη ἐν τῇ 12 ἐπιστολῇ ἀναγγέλλει ὁ Ξένος ἐκ Βοστίτζης τῇ 6 Δεκεμ. 1690 ὅτι ἐπεθώρησεν ἤδη τὸ Castel Tornese, Πάτρας, Ναύπακτον, Ρίον, Ἀντίρριον. Ἐπιφυλάσσεται νὰ στείλῃ εἰδήσεις περὶ Ναυπλίου καὶ Κορίνθου.

13α Ἐξ Ἀργους 13 Δεκ. 1690.

Ἐπεσκέψατο ἤδη τὴν Κορίνθον καὶ Ναύπλιον con lettere dell' illustrissimo Proveditor di Chieffea κλ.

Ἐπιστολὴ μητροπολίτου Ἀθηνῶν 10 Δεκεμβρίου 1690 ἐκ Κορίνθου.

15α Ὡς annessa ἐκθεσις τοῦ μηχανικοῦ Fr. VanDeyck περὶ ἀνοικοδομήσεως καὶ ὀχυρώσεως τῆς Κορίνθου. Annassa ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τῶν καταστιχατόρων ἐκ Μιστρά τῇ 27 Δεκεμβρίου 1690 πρὸς τὸν Marcello προνοητὴν τοῦ Castel Tornese ἀναγγελλόντων ὅτι εἰς μικρὸν ποσὸν ἔχουσι deliberate τὴν πόλιν Cavassila παρὰ τὰς ἄλλας καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ συνδρομῆς πλειόνων πρὸς ὠφελιμωτέραν ἐκμισθωσιν.

16. Ἄξια λόγου περιγραφή τοῦ Castel Tornese καὶ τῶν ἀναγκῶν του.

Ἔνεκα πολλῶν ληστῶν καὶ λιποτακτῶν ἐκ Ζακύνθου, Κερκύρας καὶ Κεφαλληνίας καταφυγόντων εἰς Πελοπόννησον πολλοὶ ῥόνοι καὶ ἀταξίαι. Ἔστειλε τὸν Capitano Juane Belich μετὰ 50 ἵππων εἰς τὰς χώρας Γαστούνης καὶ Πατρῶν ἐνθα μάλιστα ἡ φωλεά. Ἦδη 14 συνελήφθησαν, ὧν τινες μὲν καὶ παρεδόθησαν, ἄλλοι ἀσφαλῶς κρατοῦνται ἐν Πάτραις. Τιμωρηθήσονται πάντες δεόντως. Ὡς annesse τῆς 16α ἐκθεσις τῶν ἐν Ναυπλίῳ Ἀθηναίων πρὸς τὸν Ξένον· περὶ τῶν τυχῶν των μετὰ πολλῶν ὑπογραφῶν (ἄντιγρ. ἑλλην.).

17α Ἐκ Ναυπλίου περὶ ἀλάτων τῆς Πελοποννήσου. Ὡς annesse τῆς 17α ἐπιστολῆς τμήμα (ἐκ greco) μεταφρασμένης ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ γραφείσης ὑπὸ τινος Νικολάου τῷ Diacono Constantin τῇ 7 Φεβρ. 1690. Ἀναγγέλλει τὴν εἰς Ἀθήνας τῇ 2 Φεβρουαρίου ἀφιξίν 3 πασσάδων con fanti e a cavallo huomini 500, τούτων εἰς πασσᾶς μετὰ 300 Zebezzī καὶ Γιανιτσάρων μείναντες κατέλαβον τὴν ἀκρόπολιν. Οἱ προὔχοντες τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν πασσάδων μετέβησαν εἰς Negroponte ἵνα παρακαλέσωσι τὸν Σερασκέρην νὰ τοὺς μετακομίση ἐκεῖθεν, ἀλλὰ δὲν πιστεύω νὰ κατορθώσωσι τι. Ἔνεκα τῆς κακοκαιρίας δὲν ἠδυνήθη νὰ γράψῃ ἀμέσως, οὐδ' ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ αὐτὸς ὡς ἠθέλε. Προσέτι, ἦσαν ἐν Χαλκίδι τρεῖς γαλέραι φορτόνουσαι κανόνια, ἵνα διὰ τοῦ Πορτοράφτη τὰ στείλωσιν εἰς Ἀθήνας.

18α Στέλλει τὴν γενικὴν σημείωσιν τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων del tutto il regno.

Annesse διάφοροι ἐπιστολαί, ὧν ἀντιγραπτέα ἡ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Ξένον. Πλὴν τούτων πλεῖστα ἔγγραφα καὶ ἐπιστολαί.

19α Τὰ κατὰ τοὺς Ἀθηναίους.

Annesse ἐπιστολὴ τοῦ Γάλλου δραγόνου de Ranuyers

ἐκ Νεγρεπόντε 20 Δεκεμ. 1690 πρὸς τὸν de Latigny major de dragons. Μετὰ ἰταλικῆς μεταφράσεως. Συνελήφθη ὑπὸ Τούρκων παρὰ τὴν Κόρινθον. 20α Περὶ τῶν ἐν Μορέᾳ νομισμάτων. Καὶ ὡς annessa κατάλογος.

Ὡς annessa μετάφρ. ἐπιστολῆ τοῦ Γάσπαρ, πρὸς Ξένον καὶ ἐπιστολῆ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Ξένον.

22. Σχετικὰ πρὸς τὰς Ἀθήνας διάφορα.

23α. Ἐκ Νεμπλίου 16 Ἀπριλ. 1691. Passati à Mistra κ.τ.λ.

Περὶ θρησκευτικῶν, φρουρίων καὶ δασῶν. Ολοεὶ ἐκθεσις μετὰ ταξίδιον.

24α. Ἐχει ὡς annesse avisi de confidenti Negroponte et Athene. 25α Annessa διαταγὴ τοῦ Ξένου ὀρίζοντος τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, αἵτινες θὰ ἑορτάζωνται διὰ κανονοδολισμῶν καὶ τὴν προσότητα τῆς πυρίτιδος πρὸς ἀποφυγὴν τῶν γινομένων καταχρήσεων.

Rep. No 28 Περὶ Λιβεράκη καὶ Ἀθηναίων. Ἐκ Ναυπλίου 23 Ἰουλ. 1691,

Ὡς annesse πλὴν ἄλλων τὸ Χάτι Σερίφ.

Ὡς annesse τῆς 32 διάφορα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς Ἀθηναίους, κατάλογοι Ἀθηναίων κατοίκων εἰς διάφορα μέρη. Συχνὰ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἰωάννου Βενιζέλου, Ἰωάννου Libona, Σταματίου Καντζιλέρρη κλπ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις Λεονάρδος Καλεφορνᾶς. Ἐν ἐπιστολῇ τῶν Ἀθηναίων διευθυνομένη πρὸς τὸν Proveditor generale dell'armi in Morea Giustⁿⁱ ἀπὸ 23 Μαρτίου 1691 ἐκ Ρωμανίας, ζητοῦσι παραχωρήσεις τινὰς ἐν Πάτραις καὶ Γαστούνη καὶ παρακαλοῦσι νὰ δεχθῇ τὸν τίτλον νέου κτίστου καὶ νέου Σόλωνος τῶν Ἀθηναίων.

Ὡς annesse τοῦ 34 διάφορα ἔγγραφα ἀνακριτικὰ περὶ Τούρκων καὶ τοῦ Μπέη Λιβεράκη.

Annesse ὠραῖος πίναξ τῶν Saline τῆς Κορώνης. Copie del processa criminale di capitan Constantin da Thebbe.

Λείπει filza ἀρ. 3.

Φαίνεται ὅτι τὴν θέσιν ταύτης καταλαμβάνει ἢ ἄνευ ἀριθμοῦ ἢ ἐπιγεγραμμένη Proveditori straordinario in Morea Zorzi Benzoni Tadino Gradenigo, Antonio Molin, Piero Duodo, Alessandro Bon da 20 Novembre 1687 sin 12 Genaro 1693.

Περιέχονται τοῦ Benzoni ἐπιστολαὶ 11 ὧν ἡ πρώτη ἐκ Κορώνης 20 Νοεμβρίου 1687, ἡ τελευταία ἐκ τοῦ Ἴσθμοῦ Κορίνθου 24 Σεπτεμβρίου 1688. Τινὲς ἐκ Κορώνης, ἄλλαι ἐκ Μιστρά, Ναυπλίου, Ἄργους, Castel di Morea, Βοστιτζης. Εὐρίσκει τὸν τόπον ἐκ τοῦ λοιμοῦ βεβλαμμένον, τὰς φρουρὰς μάλιστα. Ἐνώνει τοὺς ἐν Βαρδούνια Τούρκους μετὰ τῶν ἐν Μιστρά καὶ στέλλει εἰς Ἄργος, ὅθεν ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκ Μωρέως καὶ τοὺς συντροφεύει ἐκεῖ ἐν μέσφ. τῶν χιόνων καὶ τοῦ θαρέως ψύχους τοῦ χειμῶνος τοῦ 1688, ἐπιστρέφει εἶτα εἰς Μιστράν ἵνα βάλῃ εἰς τὰ ξιν τὰ πολεμεφῶδια, τὰς φρουρὰς κτλ. Ἀλλὰ φροντίζει καὶ περὶ τῶν οἰκονομικῶν, οὕτως ἐν Κορώνη περὶ τῆς συγκομιδῆς τῶν ἐλαιῶν, ἐξ ἧς εἰσπράττει τὰ 10α καὶ τὴν 3ην. Ἐπειτα διατάσσεται νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ναύπλιον, ἵνα ἦ ἐγγὺς τοῦ Ἴσθμοῦ καὶ νὰ ἐπιβιάσῃ χωρικοὺς εἰς τὰ πλοῖα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀκτῶν ἀπὸ πειρατῶν, ἐχθρῶν κλ. Παντοῦ λοιμὸς καὶ συμφορὰ. Διαβαίνων ἐκ Γαστούνης βλέπει τὰ πτώματα τῶν ὑπὸ τῆς νόσου ἀποθνησκόντων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, τὰς πόλεις ἐγκαταλελειμμένας, τοὺς κατοίκους ἐν σκηναῖς ἀπεχούσαις ἀπ' ἀλλήλων πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ μολύσματος. Ἐκφράζονται ἐν τῷ 10ῳ φόβοι περὶ τοῦ Σερασκέρη καὶ τοῦ ἐκ 10,000 στρατοῦ του.

Μία ἐπιστολὴ ἐν ταῖς 11 ἄνευ ἀριθμοῦ.

Τοῦ Γραδενίγου 35 καὶ τινες ἐν ἀρχῇ καὶ τέλει πρὸ τῆς

1. Ἴδὲ κατωτέρω εὐρεθεῖσαν τὴν filza.

ἀφίξεως καὶ μετ' αὐτήν. Αἱ ἐν Μωρέα ἀπὸ 11 Μαρτίου 1689 — 11 Ὀκτωβρίου 1691.

Ἐκ διαφόρων μερῶν. Ἦ 6 ἐκ Κελεφᾶ τῆ 20 Σεπτ. 1689 ὅπου μετέβη κατόπιν παραπονητικῶν ἐγγράφων dell' universale di Maina. Ταῦτα δὲ πάντα ὦν σκουδαίως ἀσθενῆς καὶ συμπαραλαβὼν τὸν ἰατρόν. Λαμβάνει ὅλα τὰ μέτρα του κατὰ τῶν συνεργῶν τοῦ Λιβεράκη καὶ φροντίζει περὶ τοῦ φρουρίου. 8. Περιγράφει διὰ μακρῶν τὴν διαδικασίαν καὶ τιμωρίαν τῶν συνεταίρων καὶ συγγενῶν τοῦ Λιβεράκη.

Αἱ πλεῖσται τῶν τελευταίων ἐπιστολῶν ἐκ Ναυπάκτου, ἐνθα πλεῖστα περὶ Λιβεράκη καὶ καπετὰν Ἑλῖα.

Ἐκ τῶν Μολίν 23 ἐπιστολαὶ ἀπὸ 9 Μαΐου 1688 ἕως 14 Μαΐου 1692. Πολλαὶ ἐκ τῶν περὶ Μονεμβασίαν.

Τοῦ Duodo 23 με annesse καὶ τινες ἄνευ ἀριθμοῦ ἀπὸ 17 Μαΐου 1692—19 Ἰανουαρίου 1694. Ἐκ Κορώνης καὶ Nissi καὶ Γαστούνης.

Ἐκ τῶν Alessandro Bon 11 ἡριθμημένοι. Τινὲς ἄνευ ἀριθμοῦ. Διάφοροι annesse.

Malvo ἀπὸ 29 Ἰουνίου 1692 ἕως 18 Ἰουλίου 1693. Αἱ πλεῖσται ἐκ Ρουμανίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ Γαστούνης, Κορίνθου κλ.

Ὡς ἀρ. 4 Proveditor general in Morea S. Marin Michiel da 25 Marzo.

1694 sin 11 Giugno 1695.

Ὡς annessa τῆς 10ης τὰ capituli τῆς Λακεδαιμονίας μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν προύχόντων.

Αἱ ἐπιστολαὶ του μεγάλαι. Αἱ πλεῖσται ἐκ Τριπολιτσᾶς, μάλιστα δὲ Ἄργους, Ναυπλίου, Κορίνθου. Ὁ κίνδυνος τὸν ἠνάγκαζε νὰ διατρίβῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ὀλίγαι annesse. Καὶ μικρὰ μελέτη πείθει ὅτι δὲν εἶνε καιρὸς διοργανώσεως, ἀλλὰ κινδύνων καὶ ἀμύνης. Αἱ ἐπιστολαὶ 43 τὸν ἀριθμὸν.

Ὡς ἀρ. 5. Proveditor general in Morea Agostin Sagredo da VI Aprile 1695 sin 5 Novembre 1696. Μέγας τόμος. 47 ἐπιστολαὶ καὶ πολλαὶ annesse.

N. 6. Proveditor general in Morea S. Agostin Sagredo da 30 Novembre 1696 sin (λείπει) Genuaro 1697. Proveditor general Polo Nani da 31 Agosto sin 8 Ottobre 1697.

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σαγρέδου ἀπ' ἀριθμοῦ 48 μέχρι 60 καὶ δύο ἐν τέλει ἄνευ ἀριθμοῦ. Πολλαὶ annesse. Αἱ τοῦ Νάνη δύο μόναι, μία μακροτάτη dal Cambo di Corinto 17 Sept. 1697 καὶ ἡ δευτέρα μετὰ τῶν annesse τῆς ἀναφερομένη εἰς τὰ τοῦ Λιβεράκη.

Καὶ τοῦ τόμου τούτου αἱ ἐπιστολαὶ διατετριμέναι κοπίδι κατὰ τῆς ἀσθενείας.

(Ἐπεται τὸ τέλος)

ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΑΝΑ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ¹

Οἱ ἔντυποι ὁδηγοί, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι τῶν περιηγητῶν ἀρῶνται τὰς πληροφορίες αὐτῶν περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὑπέχουσι τὴν εὐθύνην περὶ τῆς παραμελήσεως εἰς ἣν περιέπεσον πολλὰ μέρη τῆς ὡραίας ταύτης χώρας. Καὶ δὴ τὰ βιβλία ἐκεῖνα, στηρίζοντα τὰς μαρτυρίας αὐτῶν εἰς παλαιὰς καὶ ἀπηρχαιωμένας εἰδήσεις, περιγράφουσι τοὺς ὅρους τῆς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ περιοδείας δι' οὕτω σκιερῶν χρωμάτων, ὥστε νὰ ἐμβάλλωσι τρόμον εἰς τὴν καρδίαν ἀπάντων ἐκείνων, ὅσοι δὲν εἶνε αὐτόχρομα ἐρευνηταί. Ἀναγινώσκομεν πολλὰ περὶ τῆς ἀκαθαρείας τῶν μικρῶν ξενοδοχείων, περὶ τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης, ὅπως ὁ περιηγούμενος τὴν χώραν συμπαραλάβῃ μετ' ἑαυτοῦ διερμηνέα, περὶ τῆς κακῆς τροφῆς καὶ τῆς οἰκτρᾶς γεύσεως τοῦ ἡτινίτου. Οὕτω πολλοὶ τῶν ἐχόντων εὐχαρίστως τὴν πρόθεσιν νὰ ἴδωσί τι τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐπαρχιακοῦ βίβ. κλείουσι τοὺς ἐρυθρούς αὐτῶν ὁδηγοὺς μετὰ στεναγμοῦ, καὶ περιορίζονται εἰς τὴν συνήθη περιοδείαν τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κορίνθου καὶ ἴσως τῶν Δελφῶν. Ἀλλὰ τοιαύτη ἀπόφασις εἶνε ἀληθῶς θλιβερώτατη. Πράγματι πολλαὶ τῶν παρεχομένων ἐν τοῖς ὁδηγοῖς πληροφοριῶν δυνατὸν νὰ ἦσαν ἀληθεῖς ἐν ταῖς τελευταίαις ἡμέραις τοῦ βασιλέως Ὀθωνος, ἀλλὰ μικρὰ εἶνε ἡ πρακτικὴ αὐτῶν ἀξία ἐν τῷ παρόντι. Ἡ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Ἑλλάδος περιοδεία κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα, καθ' ἃ γινώσκω, ἐπισκεφθεὶς μετὰ τῆς συζύγου μου σχεδὸν πᾶν μέρος τοῦ βασιλείου, ἀπαιτεῖ τρεῖς καὶ μόνον προϋποθέσεις, ὑπομονήν, πρόχειρον γνῶσιν τῆς νέας ἑλληνικῆς καὶ μικρὰν προμήθειαν κυτίων ἐτοιμῶν ροφημάτων καὶ γαλακτοῦχος σοκολάτας χάριν ἀπροόπτων περιπτώσεων ἀνάγκης. Κατ' οὐδεμίαν τῶν ἐκδρομῶν ἡμῶν παρελάβομεν διερμηνέα, κλινοσκεπάσματα ἢ οἶνον, καὶ αἱ δαπάναι ἡμῶν περιορίσθησαν διὰ τοῦτο εἰς τὸ τέταρτον περίπου ἐκείνων ὅσα δαπανῶσιν οἱ ἀποδεχόμενοι τοιαύτας πολυτελείας. Πρὸς δὲ τούτοις, καίτοι ὁ διερμηνεὺς εἶνε ἀναπόφευκτος δι' ἐκείνους ὅσοι τελείως ἀγνοοῦσι τὴν ἑλληνικὴν, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἐπαρ-

1. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ Westminster Review τοῦ 1904 σ. 639 κ. ἑ. καὶ 1905 σ. 74 κ. ἑ.

χιωτάι ἐλαχίστην ἔχουσι γνῶσιν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ἀλλὰ συνεπιφέρει καὶ ζημίας. Ὡς εἰκός, ὁ διερμηνεύς, ὅπως ὠφελήθη, συνολογεῖ μετὰ τῶν ἐπιχωρίων πιεστικωτέρας δι' αὐτοὺς σύμφωνίας ἢ αὐτὸς ὁ περιηγητὴς, καίτοι οὗτος βεβαίως θὰ πληρώσῃ εἰς τὸν διερμηνέα πολὺ περισσότερα ἢ ἂν ἤθελε διαπραγματευθῆ ἅπ' εὐθείας μετὰ τῶν προμηθευτῶν.

Ἡ προσφορωτάτη ἑναρξίς περιουδεῖας ἀνά τὴν Πελοπόννησον γίνεται ἐκ τοῦ Ναυπλίου, πόλεως ἐπ' ἴσης ὠραίας εἴτε ἀπὸ θαλάσσης εἴτε διὰ τοῦ σιδηροδρόμου προσεγγίσωμεν εἰς αὐτήν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ὁδὸς παρέχει εἰς ἡμᾶς τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν τὰς δύο ἠρωϊκὰς νήσους Ὑδραν καὶ Σπέτσας, ὧν οἱ κάτοικοι, ὄντες ἀρχῆθεν Ἀλβανοὶ ἔποικοι ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἀπέκτησαν φήμην ἀθάνατον διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ιδέας ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος. Ἀπὸ τοῦ γραφικοῦ μικροῦ λιμένος τῆς Ὑδρας, ὅπου δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν στολίσκον ἀλιευτικῶν πλοιαρίων ἀνασυρομένων εἰς τὴν ξηρὰν καθ' ἑκάστην ἐορτάσιμον ἡμέραν καὶ ὁπότεν οἱ νησιῶται ἀποπλέουσι πρὸς ζήτησιν σπόγγων καθ' ἅπασαν τὴν Μεσόγειον, προῆλθον ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης, ὅτε μὲν πρόεδρος, εἶτα δὲ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ μεγάθυμος ναύαρχος Μιαούλης, ὁ Νείλων τῆς Ἑλλάδος, οὗ τὸ ὄνομα φέρει ἐν τῶν ἑλληνικῶν πολεμικῶν πλοίων, καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὀνομαστοὶ ναυτίλοι. Καὶ αἱ Σπέτσαι δ' ὑπῆρξαν οὐχ' ἦττον ἐπιφανεῖς ἐν τῷ νέῳ τούτῳ ὀμηρικῷ «Καταλόγῳ νηῶν», ὡς συνέλεξεν ἡ Ἑλλάς χάριν τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς, ἐπειδὴ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τῶν νήσων ἡ ἐπάρασα τὴν σημαίαν ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐν τῷ λιμένι αὐτῆς. Οὐδὲ δύνανται πολλοὶ κόλποι τῶν κατὰ μῆκος τῶν ὀδοντωτῶν Ἑλληνικῶν παραλίων νὰ ὑπερβῶσι τὸν βαθέως εἰς τὴν ξηρὰν εἰσχωροῦντα Ἀργολικόν, παρ' ᾧ κεῖται τὸ Ναύπλιον. Δι' αὐτοῦ ἔπλευσεν ὁ Ἀγαμέμνων στρατεύων ἀπὸ τῶν Μυκηναίων εἰς τὴν Τροίαν, δι' αὐτοῦ κατέπλευσεν ὁ Ὀθων, ὅπως πατήσῃ τὸ ἔδαφος τοῦ βασιλείου αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀξιωματικόν ἐκείνην ἡμέραν πρὸ ὀγδοήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν, καθ' ἣν τὰ πάντα ἐφαίνοντο κατὰμεστα προσδοκιῶν ἐπὶ τῇ ἰδρύσει τοῦ νέου βασιλείου. Ἀλλὰ καὶ ἡ χερσαία ὁδὸς ἔχει ὄχι ὀλιγώτερα ἐλκυστικὰ θέλητρα. Μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ναυπλίου σχεδὸν πᾶς σταθμὸς ἔχει ἰδίως ἀναμνήσεις. Ἐν τῷ ὀνόματι τῶν Ἑξαμιλίων, ὅπου κεῖται ῥωμαϊκὸν ἐρείπιον σχεδὸν ἀμνημόνευτον ἐγγὺς τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ,

διακρίνομεν τὸ ἄλλοτε ὀνομαστὸν Ἑξαμίλιον, ἦτοι τὸ ἕξ μιλίων μῆκος ἔχον τεῖχος ἐκεῖνο, ὅπερ συνήθως ἐξετείνεται διὰ τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ὅπερ κατὰ τινα τῶν τελευταίων ἐπιθανατίων ὑπὲρ ὑπάρξεως ἀγῶνων ἢ βυζαντιακῆ αὐτοκρατορίας μάτην ἀνέκτησε καὶ πάλιν χάριν ἀμύνης ἀπὸ τῶν Τούρκων. Διελθόντες δὲ τὴν Νεμέαν, ἣτις ἐνθυμίζει ἡμᾶς τὸν λεοντοκτόνον Ἡρακλέα καὶ τὸν ἠράκλειον ἄθλον ἡμῶν καθ' ὡς ἡμέρας σπουδάζομεν ἐν τοῖς ἀγγλικαῖς κολλεγίοις, λέγω τὰς μελέτας τῶν Νεμεονικῶν τοῦ Πινδάρου, εἰσερχόμεθα εἰς τὸ στενὸν τῶν Δερβεναζίων, τὴν θανάσιμον ἐκείνην παγίδα στρατιῶν, ὅπου οἱ Τούρκοι κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ἔπαθον τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην τὴν εἰκονίζομένην ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον ἐν ἐγχρώμοις λιθογραφίαις ἐπὶ τῶν τοίχων πολλῶν ἑλληνικῶν ξενοδοχείων καὶ ὅπου κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ὑπέστησαν ἄλλην οὐχ ἦττον φοβεράν καταστροφὴν. Ἐς τῷ κομψῷ μικρῷ σταθμῷ τῶν Φιχτίων ἐξερχόμεθα ἐκ τῆς πρωϊνῆς ἀμαξοστοιχίας, ὅπως ὁδεύσωμεν διὰ τῆς ἀνωφερίας τῆς ἀγούσης εἰς τὰς Μυκήνας. Οἱ ἔντυποι ὀδηγοὶ δὲν σημειοῦσι τὸ γεγονός, ὅτι σήμερον ὑφίσταται πανδοχεῖον ἐν τῷ μικρῷ χωρίῳ Χαρβάτη, ὅπου ὁ περιηγητὴς δύναται νὰ εὔρη τροφήν καὶ κλίνην ἐν ἀνάγκῃ. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ δ' ἐκείνου τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ τῶν νεωτάτων πραγμάτων, συνδυασμοῦ, ὅστις εἶνε κοινότατος ἐν Ἑλλάδι, ὁ προσδευτικὸς ἀγροτικὸς γαιοκτημῶν, ὅστις εἶνε ἅμα πανδοχεὺς καὶ ράπτης καὶ θεωρεῖ τὴν Μαγχεστρίαν, ἐξ ἧς προέρχονται τὰ ὑφάσματα αὐτοῦ, ὡς τὸν ὀμφαλὸν τῆς οἰκουμένης, ἐπωνόμασε τὸν οἶκον αὐτοῦ «Ἡ ὠραία Ἑλένη, σύζυγος τοῦ Μενελάου». Ἦτο αὐστηρότατος, καθ' ἣν καὶ οἱ λοιποὶ προῦχοντες τοῦ Χαρβάτη, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐπαιτείας, καὶ ἐπετίμα τὰ παιδιά τὰ περιφράσσοντα τὴν ὁδὸν καὶ ζητοῦντα *μπαξίσιοι* ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἐνοχλήσεως ἣν παρέχουσιν εἰς τοὺς διαβάτας. Οἱ δὲ περιηγηταὶ μόνον ἑαυτοὺς ὀφείλουσι νὰ μέμφωνται, ἂν οἱ Ἑλληνοπαῖδες ἀποκτῶσι τὰς κακὰς ἕξεις τῶν νεαρῶν Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν.

Τὸ Χαρβάτη, καίπερ ὄν ἀσημότατον, διότι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀσχημον χωρίδιον παρὰ τὴν πρὸς τὰς Μυκήνας ὁδόν, παρέχει ἀσυνειδήτως παράδειγμα τῆς σλαβικῆς ἐκείνης ἐποικήσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἣτις ὑπῆρξε τὸ θέμα σθεναρῶν συζητήσεων. Οὐδεὶς σήμερον ἀποδέχεται τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλλμεράγερ, καθ' ἣν οἱ νέοι Ἕλληνες οὐδαμῶς εἶνε Ἕλληνες, θεωρίαν τελείως ἀνασκευασθεῖσαν ἐκ τε ἱστορικῶν

καὶ πρακτικῶν λόγων. Εἶνε πάντως σαφὲς εἰς πάντα ἀμερόληπτον μελετητὴν τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ νέου ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, καθ' ἃ ἡ λατινικὴ, κέκτηται τὴν θαυμασιωτέραν ζωτικότητα, ἣτις ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν νὰ ἐπιζήσῃ μετὰ πάσας τὰς μεταναστεύσεις καὶ νὰ ποροροφήσῃ τὴν δρᾶσιν ἄλλων ἡττον σθεναρῶν ἔθνῶν. Ἡ ἀλαζονικὴ καύχησις τῶν Ῥωμάνων, ὅτι «ὁ Ῥωμᾶνος οὐδέποτε ἀποθνήσκει» εἶνε πολὺ ἀληθεστέρα περὶ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἑλλην πορθιμεὺς δὲν εἶνε πολὺ διάφορος τοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀριστοφάνους. Δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ εὔρωμεν ἄνδρας παραλλήλους πρὸς τὸν Κλέωνα ἐν ταῖς τάξεσι τῆς νέας ἑλληνικῆς Βουλῆς καὶ τὰ περίεργα πλήθη τὰ καταβιβρώσκοντα πρωίας καὶ ἐσπέρας τὸ Νέον Ἀστὺ καὶ τὴν Ἑστίαν δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ ἀπόγονοι τῶν Ἀθηναίων ἐκείνων, ὧν τὴν δόξαν περὶ τὴν ζήτησιν καινοῦ τινος ἐπέκρινεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Μόνον σχολαστικοί, λησμονοῦντες ὅτι μαρθάνομεν μόνον περὶ τῶν ἐξεχόντων ἄνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ εἴμεθα ἐπιρροεπεῖς εἰς τὸ νὰ ἐκλαμβάνωμεν αὐτοὺς ὡς καθολικὸν κανόνα δύνανται νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὴν γνώμην περὶ ἐκπτώσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς· ἀλλ' εἶνε ἐπ' ἴσης παράλογον νὰ θεωρῶμεν ἕκαστον τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ὡς ἄλλον Σοφοκλέα ἢ Δημοσθένην ὅσον καὶ νὰ εὐρίσκωμεν ἄλλον Σαικσπῆρον ἢ Βοῦρκε ἐν ἐκάστῳ ἀναγνώστῃ τοῦ Καθημερινοῦ Ταχυδρομοῦ (Daily Mail). Ἀλλὰ καίπερ ἀπορορίπτοντες τὴν περὶ ἐξαφανίσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπόθεσιν τοῦ Φαλλμεράγερ δὲν δυνάμεθα νὰ διαμφισβητήσωμεν τὸ ἀξιόπιστον γεγονός· μεγάλων σλαβικῶν μεταναστεύσεων εἰς τὴν Πελοπόννησον, καίτοι οἱ ἐποικήσαντες Σλάβοι βαθμηδὸν συνεχωνεύθησαν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ δὲ Χαρβάτη εἶνε παράδειγμα σλαβικοῦ ὀνόματος ἔτι διασωζομένου ἐν χωρίῳ εἰς ὃ ἐπὶ τινα χρόνον ἐγκατέστησαν Κροάται, οἵτινες ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὠνομάζοντο Χρωβάται ἐκ τοῦ σλαβικοῦ *Chrvat*, τὸ αὐτὸ δὲ ὄνομα εὐρίσκωμεν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ. Καὶ τὸ μεσαιωνικὸν δὲ ὄνομα τοῦ Αἰγίου Βοστίτζα εἶνε σλαβικόν, ἀλλὰ τὸ νέον σύστημα τῆς ἀποδόσεως τῶν ἀρχαίων τοπωνυμιῶν, ὅπου τοῦτο δυνατόν, ἐξήλειψε σχεδὸν τὰ ἴχνη τῆς σλαβοκρατίας καὶ τῆς τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τοῦ Χαρβάτη εἰς τὰς Μυκήνας ὠδήγησεν ἡμᾶς ὁ κύριος τοῦ φύλακος, ὅστις συνήντησεν ἡμᾶς ἔξωθεν τοῦ χωρίου καὶ ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν θέσιν, ἔνθα ἀνέμενεν ὁ κύριος αὐτοῦ. Αἱ ἀνασκαφαὶ περιεβάλλοντο ὑπὸ τάπητος ἀνθέων, καὶ τὸ ἄρωμα τῆς ἑλληνικῆς ὑπαί-

θρου χώρας ἐπλήρου τὸν ἀέρα. Ῥαδιῶς ἀσφοδελος, οἷον πάντως ἐφαντάσθη ὁ Ὀμηρος ψάλλον τὸν ἀσφοδελὸν *λειμῶνα* ἠνθῆι ἀκόμη, ὡς εἰ ἐβλάστανεν ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις καθ' ἃς ὁ Ἀγαμέμνων ἦρχε τῶν εὐκτίστων Μυκητῶν. Περίπατος περὶ τὰ εἰρηπία ταῦτα καὶ ἐξέτασις τῶν κυρτοσχημῶν τάφων ἀρκεῖ, ὅπως ἀνασκευάσῃ τὴν καύχησιν τοῦ «πρακτικοῦ» ἐκείνου ἀνδρὸς τοῦ πιστεύοντος ὅτι ὁ πολιτισμὸς ἦρχισε μετὰ τῶν ἀτμομηχανῶν καὶ θεωροῦντος τὸν πᾶμπλουτον Ἀμερικανὸν Πείροποντ Μόργκαν ὡς τὸν τελειότατον τύπον ἀνθρωπισμοῦ. Αἱ Μυκήναι, ἡ Τίρυνς καὶ ἡ Κνωσὸς ἐπαληθεύουσι γερμανικὸν γνώμικόν. Τὰ πάντα προὔπηρξαν ἤδη (*Alles ist schon dagewesen*). Ὁ ἀξιόλογος φύλαξ, ἀποστρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς μετὰ γνησίας ἑλληνικῆς εὐγενείας, καθ' ἠνώθεον ἡμεῖς παρεσκευάζομεν τὸ ἡμέτερον τέϊον ἔξωθεν τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως καὶ βεβυθισμένος εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς τελευταίας ἐφημερίδος τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε πιθανῶς πολλὰ τὰ κοινὰ μὲ τὸν ἀπομεινόμενον ἀρχαῖον φρουρὸν παρὰ τὴν Πύλην τῶν Λεόντων τὸν ἐρωτῶντα τὸν πνευστιῶντα ἄγγελον περὶ τῶν ἐκ Τροίας ἀγγελμάτων.

Καὶ οὐδαμοῦ μὲν ἴσως ἀλλαγῶν τὰ ἄτοπα τῶν Ἑλληνικῶν σιδηροδρομῶν καταπλήσσοις τοσοῦτον ὅσον ἐν Τίρυνθι. Ἡ ὑπαρξὶς σταθμοῦ ἐν ἀποστάσει πορείας δύο λεπτῶν ἀπὸ τῆς Κυκλωπέας ἀκροπόλεως τῆς πρὸ τῆς Ἰλιάδος ὑφισταμένης ἢς ἡ ἱστορικὴ σταδιοδρομία ἔληξε πρὸ εἰκοσιτριῶν αἰῶνων καὶ ὑπερέκεινα φαίνεται οἶονεῖ τις ἱεροσολία. Ἀλλ' ἀπ' ἑτέρου ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς τῆς Τίρυνθος εἶνε τελείως ἀπεριττος· δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ οὐδὲ σταθμάρχης, ὅπως σὰς πωλήσῃ εἰσιτήρια. Οὐδὲν δὲ θαῦμα, ὅτι ἡ Τίρυνς ἐπέζησε μετὰ τὰς ἀναριθμήτους περιπετείας, τὰς σαρωσάσας τὸ μωρολικὸν πεδῖον ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καθ' ἣν οἱ Τίρυνθιοι, ἐστεμμένοι μὲ τὰς ἐν τῇ μάχῃ τῶν Πλαταιῶν κερδηθείσας χλωρὰς δάρνας, ἐξώσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀργείων, ὅπως ἐπαυξήσωσι τὸν πληθυσμὸν τοῦ ἀντιζήλου Ἀργους. Τὸ θαῦμα τῆς διασώσεως τῆς Τίρυνθος ἐξηγεῖται ἐκ τῶν πελοποννησίων λίθων τῆς ἀκροπόλεως, ἐπειδὴ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Πausanias, ὅτι ζεῦγας ἡμιόνων δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μετακινήσῃ καὶ τὸν ἐλάχιστον αὐτῶν. Οἷτω στρατιαὶ ἦλθον καὶ παρήλθον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀγαμέμνονος μέχρι τῶν τοῦ Καποδιστροῦ πλησίον τῶν κολοσσιαίων ἐκείνων τειχῶν χωρὶς νὰ παραβλάψωσι τὰς στοᾶς τοῦ μοναδικοῦ ἐκείνου φρουρίου.

Ἡ ἐξαιρετὸς ἡμαξίτις, ἡ ἄγουρα ἀπὸ τοῦ Ναυπλίου εἰς τὸ

Ἀσκληπιεῖον τῆς Ἐπιδαύρου λέγεται κατασκευασθεῖσα κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, θέλοντος νὰ επισκεφθῆ τὴν θέσιν ἐκείνην, ὅπου ὑπῆρχε τὸ πρότυπον τῶν λουτροπόλεων καὶ ἰαματικῶν πηγῶν ἐκείνων ἐφ' αἷς εἶνε σήμερον ὀνομαστή ἡ Γερμανία. Ἴσως οὐδαμοῦ ἀλλοχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὸ ἀρχαῖον φαίνεται οὕτως νέον ὡς ἐν τῷ Ἱερῷ τῆς Ἐπιδαύρου. Συνειθίζομεν νὰ πιστεύομεν ὅτι τὰ νευρικά πυράριονα καὶ πᾶσαι αἱ φαντασιώδεις νόσοι τοῦ *κατὰ φαντασίαν ἀσθενοῦς* (malade imaginaire) ἀνήκουσι εἰς τὸν σημερινὸν αἰῶνα ταχειῶν ἀμαξοστοιχιῶν καὶ ἀστραπυίων προγευμάτων ἐν κλύακείῃς συστήματι ἀμερικανικοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐν τῇ ὁραίᾳ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς χαριέσσης ταύτης κοιλάδος οἱ ὑπερκεκορησμένοι κάτοιχοι τῶν πόλεων ὑπεβίβλονται εἰς ἀεροθεραπείαν ἐν κτιρίοις εἰδικῶς πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν προωρισμένοις. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς συμβαίνει ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Τήνῳ, ὁ ἀσθενὴς διενυκτέρευεν ἐν τῷ Ἱερῷ, κύνες δὲ καὶ ὄφεις διετηροῦντο περὶ τὸν ἱερὸν περίβολον, ὅπως ἐξακολουθῆ διεγειρομένη ἢ ἀταπάτη τῶν ὑστερικῶν ἐκείνων ὅσοι ἐνόμιζον ὅτι, ἂν εἶχον πίστιν εἰς τὸν θεὸν καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ, ἔμελλον νὰπέλιθωσιν οἴκαδε ὑγιεῖς. Εἶνε ὁρατὰ ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Ἐπιδαύρου αἱ στῆλαι ἐκτεῖναι αἱ μνημονευόμεναι ὑπὸ τοῦ Πανσανίου, ἐν αἷς ἦσαν *ἐγγεγραμμένα καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὀνόματα ἀκεσθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ προσέτι δὲ καὶ νόσημα ὃ τι ἕκαστος ἐνόσησε καὶ ὅπως λάθῃ*. Ὁ μὲν καὶ ὁ δέ, ἐγκοιμώμενοι ἐν τῷ Ἱερῷ, ἐξήρχοντο ὑγιεῖς, καθ' ἃ μανθάνομεν, ἀλλ' ἀτυχῶν περιστάσεων εἶνε περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν διεσώθησαν ἀναμνήσεις. Συγχρόνως δὲ δὲν ἔλειπον ἀναμφιβόλως εἰδικαὶ θεραπείαι, καὶ οἱ ἱερεῖς φαίνονται ἔχοντες γνῶσιν τινα ἀναισθητικῶν μέσων καὶ χειρουργικῆς. Ὁ Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβῆς, ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς Ἐπιδαύρου ἐπὶ τῆς ῥωμαιοκρατίας, ὅστις οὕτως ἐπήνεγκέ τινα ἐξίλασμον τῆς ἀπηνόου λαφυραγωγίας τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ναοῦ, ἦν μετῆλθεν ὁ Σύλλας, ὅπως πληρώσῃ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ, ἐκτισεν οἶκημα χάριν τῶν ἀνιάτων καὶ κατασκεύασεν ἴδιον οἶκον, ἐν ᾧ ἠδύναντο νὰ τίκωσιν αἱ γυναῖκες καὶ νὰ θνήσκωσιν οἱ μελλοθάνατοι. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ἐν Ἐπιδαύρῳ, καθ' ἃ ἐν Δήλῳ, οὔτε τοκετὸς οὔτε θάνατος ἐπιτρέπετο νὰ συμβῶσιν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου, καὶ πρὸ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ αἱ γυναῖκες ἔτικτον καὶ οἱ θάνατοι συνέβαινον ἐκτὸς αὐτοῦ ἐν ὑπαίθρῳ καὶ οὐχὶ ὑπὸ σκέπη.

Εἶχον δὲ χοεῖαν οἱ νοσηλευόμενοι καὶ διασκεδάσεων καὶ ψυχαγωγίας καθ' ἃ οἱ θαμῶνες τῶν σημερινῶν λουτρῶν τοῦ συρμού. Τοιοῦτον σκοπὸν εἶχε τὸ ὁραῖον θέατρον, τὸ ἐκπρεπέστατον, καίτοι οὐχὶ τὸ μέγιστον τῶν ἐν Ἑλλάδι. Οὐδεὶς ὁ πρὸ αὐτοῦ ἰστάμενος σήμερον θὰ δυνηθῆ νὰντιλέξῃ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦ Πανσανίου, ποῖος ἀρχιτέκτων θὰ ἦτο ἰσότημος πρὸς τὸν Πολύκλειτον ὑπὸ ἔποψιν ἀρμονίας ἢ κάλλους; Καὶ ὑπὸ ἔποψιν ἀκουστικῆς κατήσχυε πολλοὺς τῶν νεωτέρων, ἐπειδὴ ἠδυνήθημεν νὰκούσωμεν καθαρῶς ἀπὸ οἰουδήποτε μέρους τοῦ θεάτροῦ τὰς μάλιστα χαμηλοφώνους τῶν ὀμιλιῶν τῶν γινομένων ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐλκίει τὸν ἀθλητικὸν Ἀγγλον τὸ στάδιον μὲ τὰ ἀπηρχαιωμένα κατασκευάσματα τὰ ἐπιτρέποντα εἰς ἕνα ἕκαστον δρομέα νὰ ἔχη ἴδιον στίβον καὶ μεγάλως συγχύσαντα τοὺς θεωρητικὸς Γερμανοὺς, ἀλλὰ λίαν εὐνόητα εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς, καὶ μὲ τὰ ἔτι ὁρατὰ σημεῖα διὰ τὴν ἐνθεσιν τῶν διακτύλων τῶν ποδῶν κατὰ τὴν ἀφρῆσιν, ὅπου κατὰ γράμμα ἐπάτουν τὴν γραμμὴν καὶ ἐκλινον ὅπως λάβωσι φορὰν κατὰ τὴν ἐξόρμησιν. Ἐπιπολαία τις κυρία ἐξήνεγκε τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐξήγησις τῆς περιωνύμου Θόλου, ἧς τὰ λαβυρινθώδη πεμέλια ἐνέβαλον εἰς μεγάλας ἀπορίας τοὺς ἀρχαιολόγους εἶνε ὅτι σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ἡ ἐκτέλεσις ζωηρᾶς ἀθλητικῆς παιδιᾶς. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν εἶνε εὐφυῆς ἢ εἰκασία αὕτη, ἡ παιδιὰ ἐκείνη δὲν φαίνεται ὑπάρξασα μεταξὺ τῶν πολλῶν ψυχαγωγικῶν τῆς Ἐπιδαύρου. Τούτων οὐχὶ ἡ ἀσημοτάτη διὰ τὸν νέον ἐπισκέπτῃν εἶνε ὁ πλησιέστατος τοῦ θεάτροῦ κείμενος ἐπίκαιρος θερινὸς οἰκίσκος, ὅπου κατὰ τὰ διαλείμματα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπισκέψεως ὁ ξένος δύναται νὰ προγευματίσῃ.

Κομφὸν βυζαντιακὸν ἐκκλησύδιον, τὸ μόνον ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα, τὸ ἐπιβλητικὸν ἐπὶ λύφου τινὸς κάστρον Καζάρμι καὶ πρωτόγονός τις γέφυρα κυκλωπέου κατασκευῆς εἶνε τὰ μόνα διακόπτοντα τὴν μονοτονίαν τῆς μακρᾶς μέτροι τοῦ Ναυπλίου ἀμαξοδρομίας. Ἀλλ' οὐχ' ἦττον ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς ὄρεινῆς ἐκείνης ὁδοῦ καταλαμβάνεται τίς ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς τελείας ἐκείνης ἰσυχίας, ἣτις εἶνε ἐν τῶν μεγάλων θελητήρων τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν. Οὐδένα οἰκίσκον, οὐδὲν ἀνθρώπινον ὄν πλὴν τυχαίου τινὸς ποιμένος ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σιγαντᾶ τις. Ὅποια διαφορὰ ἀπὸ τῶν πολιτικῶν συζητήσεων ἐν τοῖς ἀθηναϊκοῖς καίφρῃσι, ἀπὸ τῶν ἀναχωρητῶν τῶν ἐφημεριδοπωλῶν ἐν τῇ Πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος.

Ἡ σιδηροδρομικὴ ὁδὸς ἀπὸ Ναυπλίου εἰς Τρίπολιν εἶνε τῶν ἐν Ἑλλάδι ὄρειοτάτων ὄρεινῶν σκηνογραφιῶν. Ἐξ ἑτέρου δὲ τὸ Ἄργος, ὅπου συναντῶμεν τὴν κυρίαν γραμμὴν τῶν πελοποννησιακῶν σιδηροδρόμων, εἶνε μία τῶν τῶν ἐλάχιστων ἐνδιαφέρον παρουσιαζουσῶν πόλεων, τῶν φρουρῶν μέγα ἱστορικὸν ὄνομα. Αἱ νέαι ὑπὸ κήπων περιβαλλόμεναι οἰκίαι αἱ ἐπέχουσιν τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως, μιᾶς τῶν ἄλλοτε ἰσχυροτάτων ἐν Ἑλλάδι, κατ' οὐδὲν εἶνε διάφοροι τῶν οἰκιῶν συνήθους ἐπαρχιακῆς πόλεως. Ἐπαθε δὲ τὸ Ἄργος ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν ἔποψιν ἕνεκα τοῦ γεγονότος, ὅτι ὑπῆρξε πάντοτε κατοκνημένον, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἀρχαῖα εἰσέπια διασώζονται κάλλιον, ὅταν ἐγκαταλειφθῶσιν ἐν τινι ἐρημίᾳ. Δὲν ὑπάρχει περίοδος ἐν τῇ μακρᾷ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος καθ' ἣν νὰ ἔκασεν οἰκοιμένη ἢ πόλις, ἐπειδὴ τὸ πλούσιον ἀργολικὸν πεδῖον προσεἴλκυσε πάντοτε τοὺς γεωργούς. Ἡ ὄρειά ἀκρόπολις τοῦ Ἄργους, ἢ Λάρισα, ἣς τὰ μετ' ἐπαύξεων τεῖχη, φέροντα ποῖ καὶ πον ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιγεγλυμμένον βυζαντιακὸν στωρόν, καὶ τὰ στρογγύλα προπύργια ἐπιστέφουσιν ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον τὸν ἀπότομον λόφον τὸν ὀπισθὲν τοῦ ἄστεως, ὑπέστη οὐκ ὀλίγας πολιορκίας ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Γουλιέλμου Σαμπλῆτου μέχρι τῶν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, οὗ ἡ ἠρωϊκὴ ἀντίστασις ἀπὸ τῆς εἶνε τῶν ἐπιφανεστάτων ἐπεισοδίων ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀπὸ τῶν ἐπισημάτων τῶν Μυκηνῶν, ἀπὸ τοῦ Ναυπλίου καὶ ἀπὸ τῆς Τίρυνθος ἢ Λάρισα ὁμοίως δρομένη κατακλήσσει τὴν ὄψιν μετὰ τῆς γραφικῆς λευκῆς μονῆς ἐν τοῖς ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτῆς βράχοις, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας τὸ Ἄργος, κεκρυμμένον ὀπισθεν τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἰηλίου, τῆς ἀρχαίας Ἀσπίδος, εἶνε ὄρατὸν μόνον ὅταν ὁ περιηγητὴς πλησιάζῃ ἐγγύς. Εὐρισκόμεθα νῦν ἐν γῆ θεόντων ἰδάτων, τοιούτων οἷα δύναται νὰ ζηλεύσῃ ἢ λεπτόγεως Ἀτικῆ. Μικρὸν πρὸς νότον τοῦ Ἄργους βλέπομεν τὸν πολυχεύμονα ποταμὸν Ἐρασῖνον, περὶ οὗ ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῇ διηγῆσει περὶ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Κλεομένου ἐναντίον τοῦ Ἄργους ἀναφέρει, ὅτι λέγεται ὄρων ἐκ τῆς Στυμφαλίδος λίμνης, ἐπειδὴ ἡ λίμνη αὕτη εἰσρέουσα εἰς χάσμα ἀραγῆς ἀναφαίνεται ἐν Ἄργει. Ἄλλος δὲ πολὺ ὀνομαστότερος ποταμὸς περαιτέρω κάτωθεν τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου τῶν Μύλων εἶνε ἡ ὄφιοειδῆς Λέρινα, ἣς τὴν ὕδραν ἐφένευσεν ὁ Ἡρακλῆς καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἔλος ὑπῆρχεν ἐν τῇ θέσει, ὅπου συνέβη ἡ ἦττα τοῦ Ἰβραὶμ πασσᾶ. Ἀπὸ τοῦ πλησιεστάτου

δ' ἐκείνοι εἰς τὸ Ναύπλιον σημείου ἕπιτομεν τὸ τελευταῖον βλέμμα εἰς τὸ Παλαμῆδι καὶ τὸν χθιμαλώτερον βράχον Ἰτς-καλέ, καὶ μετ' ὀλίγον καταλείπομεν τοὺς ἀμπελῶνας τοῦ ἀργολικοῦ πεδίου καὶ τὴν παραλίαν τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου, καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν λοκρῶδι χώραν τῆς Πελοποννήσου. Ἀπὸ τοῦ γραφικοῦ Ἀχλαδοκάμπου παρουσιάζονται ὑφούμενα ἐνώπιον ἡμῶν ἀλλεπάλληλοι γέφυραι, ἐφ' ὧν διέρχεται βραδεία ἢ ἀμαξοστοιχία, διαγράφουσα πελωρίαν καμπύλην ἐν τῷ ἀνηφορικῷ αὐτῆς δρόμῳ. Ἀπὸ δὲ τῆς ὑψηλοτάτης τῶν γεφυρῶν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν οὐχὶ μεγαλειτέρας μυῶν τὰς αἴγας, τὰς βαδίζουσας κατὰ μῆκος τῆς μακρῶν κάτω ἐξελισσομένης παλαιᾶς τουρκικῆς λεωφόρου. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἑτέρου μέρους τὰ εἰσέπια τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου Παλαιομουχλίου ἐπαναφέρουσιν ἡμᾶς εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Μουίμεθ Β', οὗ τὴν κατακτητικὴν σταδιοδρομίαν ἀνέστειλαν ἐπὶ τινα χρόνον τὰ τεῖχη αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου τὰ ὕψη τοῦ Παρθενίου ὄρους ἐφ' ὧν κοπιαιδῶς ἀναοριχᾶται ἡ ἀτμομηχανή, ἀνακαλοῦσι τὴν ἐγγύς ἐκεῖ ἐμυρῖναις τοῦ Πανὸς πρὸ τοῦ ἡμεροδρόμου Φειδιππίδου κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος. Καὶ ὄλην τὴν ὁδὸν τὸ κίτρινον σπάρτον εἶνε ἀνθισμένον, καὶ ἡ ὄρεινὴ κοιλάς ἢ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀχλαδοκάμπου εἶνε πρασίνη ὕασις ἐν μέσῳ τῶν ὄρειων. Παραχρῆμα ἡ ὄλη μακρὰ ἐλικοειδῆς γραμμὴ, ἣν διεδράμομεν, ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς δίκην χάρτου, καὶ τὸ τουρκικὸν μὲν ὄψιν, σλαβικὸν δὲ ὄνομα φέρον χωρίον Βερσοβὰ ἐνθυμίζει ἡμᾶς, ὅτι πλησιάζομεν εἰς τὸ κέντρον τῆς χερσονήσου, ὅπου ἡ τουρκικὴ ἐπίδρασις ὑπῆρξε μεγίστη καὶ ὅπου ἔχνη τῆς κυριαρχίας τῶν Μωαμεθανῶν δύνανται νὰ νευροθῶσιν ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τῶν οἰκιῶν. Ἐπειτα δ' ἡ ἀμαξοστοιχία ἀναβαίνει εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ εὐρισκόμεθα ἐν τῇ παλαιᾷ ἐπὶ τουρκοκρατίας πρωτεύουσῃ τῆς Πελοποννήσου.

Καὶ κατειχόμεθα μὲν ὑπὸ τοῦ φόβου, ὅτι οὔτε οἴκησιν οὔτε ὀχήματα ἐμέλλομεν νὰ εὕρωμεν ἐν Τριπόλει, ἐπειδὴ ἐγινώσκομεν, ὅτι ὁ κ. Δαῖρπελδ μετὰ τεσσαράκοντα καὶ πέντε Γερμανῶν ἐκδρομῶν κατεῖχε τὰ ὑπάρχοντα οἰκήματα καὶ εἶχομεν ἀκούσει, ὅτι εἶχεν ἐπιτάξει ἀπάσας τὰς ἀμάξας καὶ προκαταλάβει πάσας τὰς διαθέσιμους κλίνας τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἡ πληροφορία τοῦ ἐντύπου ὁδηγοῦ περὶ τῶν ἐν Τριπόλει εὐκολιῶν ἦτο ἀνακριβής, ὡς συνήθως, καὶ εὕρομεν, ὅτι ὑπῆρχεν ἀφθονος χώρος διὰ τε τὸν γερμανικὸν ὄμιλον καὶ δι' ἡμᾶς. Δύο τῶν κατοίκων, πρὸς οὓς εἶχομεν συστάσεις ὁ μὲν

εἷς ἰατρός, ἀδελφός τοῦ μητροπολίτου τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ ἄλλος βυρσοδέψης ἔχων πολλὴν ἐπιρροὴν ὑπεδέχθησαν ἡμᾶς μετ' ἀμάξης ἐν τῷ σταθμῷ καὶ πάραυτα μετεβιβάσθημεν εἰς καθαριώτατον «ξενοδοχεῖον ὕπνου» τὴν Εὐρώπην ἣς δὲν ἐφαίνοντο μὲν ἔχοντες γνῶσιν οἱ «Εὐρωπαῖοι», ἀλλ' ἥτις εἶνε ἀνταξία τῆς προστασίας αὐτῶν. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ξενῶνος ἦτο καὶ διευθυντὴς ἐστιατορίου ἐν τῇ πλατεῖα, ὅπου Ἴταλὸς μάγειρος ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς ἡμετέρας ἐπιθυμίας.

Εὐχάριστον δ' ἐνεποίησαν εἰς ἡμᾶς αἰσθησὶν τό τε κλίμα καὶ αἱ εὐκολίαι τῆς Τριπόλεως. Ἡ πόλις, κειμένη εἰς ὕψος διςχιλίων ποδῶν καὶ ὑπερέκεινα ἐν τῷ μέσῳ μεγάλου ὄροπέδιου περικυκλουμένου ὑπὸ ὄρέων φημίζεται ὡς ἡ ψυχροτάτη τῶν ἐν Ἑλλάδι, καὶ εἶχε δοθῆ εἰς ἡμᾶς ἡ συμβουλή νὰ φορέσωμεν ἐν αὐτῇ τὰ βαρύτερα τῶν ἡμετέρων ἐνδυμάτων Ἀλλὰ, καίτοι ὁ καιρὸς ἦτο ψυχρὸς, ὁ ἀῆρ δὲν ἐφαίνετο παγετώδης, καὶ τὸ θέρος εἶνε τερπνῶς ἠωστικόν. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἀπεφάσισε πρὸ εἰκοσιπέντε ἐτῶν νὰ ὀρίσῃ ὡς ἔδραν παραθερισμοῦ τὴν ἀρχαίαν τουρκικὴν πρωτεύουσαν. Καὶ διὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐπὶ ἀνοικτῆς ὑπαίθρου θέσεως δύναται τις νὰ ἴδῃ ἀκόμη τοὺς ἡμιτελεῖς τοίχους τῆς τοῦ οἰκοδομουμένου τότε ἀνακτόρου. Ἀλλ' ὅτε ἡ τοιχοδομία ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψος δέκα περίπου ποδῶν ὁ βασιλεὺς μετέβαλε γνώμη καὶ ἠγόρασε τὸ Τατόϊ πρὸς οὐ μικρὰν δυσαρέσκειαν τῶν ἀγαθῶν Τριπολιτῶν. Οὕτω δὲν ὑπάρχει βασιλικὸν ἀνάκτορον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, καίτοι ὁ Διάδοχος κέκτηται ἰδιὸν κτήμα, τὴν Μανωλάδα, μεταξὺ Πατρῶν καὶ Πύργου, καὶ ἡ Τρίπολις στηρίζεται εἰς τὰ φανελλοποιεῖα αὐτῆς καὶ τὴν οἰνοποιῖαν καμπανίτου πολὺ μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἐπέισακτον εὐημερίαν ἣν θὰ ἠθέλεν ἐπιφέρει ἢ ἐν αὐτῇ παρουσίᾳ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐπ' ἐσχάτων ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ ἐξηγόρασε ἀπάσας τὰς γαίας τὰς περὶ τὴν βασιλικὴν ἔπαυλιν ἀντὶ 45,000 δραχμῶν καὶ ἐδώρησεν αὐτὰς εἰς τὸν βασιλέα μετὰ τῆς παρακλήσεως, ὅπως συντελεσθῆ τὸ κτίριον.

Ἡ Τρίπολις εἶνε, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ πρὸςδοκῆσῃ ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, ἡ ἔχουσα πολὺ περισσότερον πάσης ἄλλης ἑλληνικῆς πόλεως ὄψιν τουρκικὴν. Καὶ κατεστράφη μὲν ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη τὸ κονάκιον τοῦ πασσᾶ κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἐκείνην, καὶ ἦν ἀνοικτιρμόνως ἐσφάγησαν ὀκτακισχίλιοι Τούρκοι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, ἐν τῇ πρώτῃ ὀρμῇ ἐπαναστατικοῦ ἐν-

θουσιασμοῦ. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἠδυνήθημεν νὰ διακρίνωμεν ἴχνη τῶν θεμελίων τῶν δωματίων καὶ τοῦ λιθοστρώτου ἐδάφους οὐ μακρὰν τοῦ ματαιωθέντος ἀνακτόρου τοῦ βασιλέως Γεωργίου. Αἱ πολυάριθμοι κυπάρισσοι ὑπενθυμίζουσι τὴν πρὸς τὸ δένδρον τοῦτο ἀγάπην τῶν Τούρκων, καὶ πολλάι τῶν οἰκιῶν εἶχον κτισθῆ διὰ τοὺς ἐν τῇ πόλει παρεπιδημοῦντας Τούρκους. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν κτίριον ἐν Τριπόλει ἔχει ἡλικίαν μεγαλειτέραν ἑβδομήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, ἐπειδὴ οἱ Αἰγύπτιοι τοῦ Ἰβραῖμ πασσᾶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν καὶ πάλιν μετὰ τέσσαρα ἔτη, καὶ πρὶν ἢ ἐγκαταλίπωσι τὴν Πελοπόννησον τῷ 1828 κατέστρεψαν πᾶν ὅ,τι οἱ Ἕλληες εἶχον ἀφήσει ὄρθιον καὶ ἔσπειραν δι' ἄλατος τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ἡ πόλις. Ἡ πολιφοιτητος πλατεῖα τῆς ἀγορᾶς μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν στοῶν εἶνε τὸ γραφικώτατον μέρος τῆς πόλεως, ἐκ δὲ τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς ὑψώματος, ὅπου ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς τουρκοκρατίας ἠγείρετο βρούσις, ὑπάρχει ὠραία ἀποψὶς συμπάσης τῆς πόλεως, ἐχούσης σήμερον ὀλίγον τι πλειότερον τοῦ ἡμίσεος τῆς προτέρας αὐτῆς ἐκτίσεως, ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ἀνέρχεται κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν μόνον εἰς 10, 465 κατοίκους¹. Τὰ ἐν τῷ βάλθι ἀδενδρα ὄρη ἔχουσιν ὄλα ἐκεῖνα τὰ θέλητρα, ἅτινα δύνανται νὰ προσδώσωσιν ἢ διαυγῆς ἀτμόσφαιρα καὶ αἱ ἀρχαῖαι αὐτῶν ἀναμνήσεις. Ἐκεῖ βλέπομεν τὰ ἱερὰ τοῦ Πανὸς ὄρη, τὸ Παρθένιον καὶ τὸν Μαίναλον, καὶ τὸ πρὸς βορρᾶν πεδίον εἶνε τὸ τῆς μάχης τῆς Μαντινείας, οὐ πλησίον δύναται νὰ κατοπτρευθῆ τὸ ὕψωμα, ὅπου ἠχθῆ ἐκ τῆς μάχης τραυματίας ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὅπου ἐτάφη ὁ «πρῶτος τῶν Ἑλλήνων» ἐκεῖνος.

Ἐκ Τριπόλεως ἀνεχωρήσαμεν ἅμα τῇ πρωΐᾳ, μεταβαίνοντες εἰς τὴν Σπάρτην, ἥτις ἀπέχει ἐξήκοντα καὶ δύο στάδια, ἥτοι χιλιόμετρα, ἐφ' ἀμάξης, ἅτινα διηλύσαμεν ἐντὸς ἐννέα ὥρῶν, σταθμεύσαντες ἐν τῷ μεταξὺ ἐπὶ μίαν ὥραν καὶ ἐν τέταρτον καὶ παρεκκλίναντες μικρόν, ὅπως ἐπισκεφθῶμεν τὴν Τεγέαν. Ἐπὶ μακρὸν ἔχει γεῖνει λόγος περὶ σιδηροδρόμου ἀπὸ Τριπόλεως εἰς Σπάρτην, ὅστις ἔπειτα ἔμελλε νὰ παρεκταθῆ μέχρι τοῦ ἐπινείου τῆς Σπάρτης, τοῦ Γυθείου. Καὶ τὸ μὲν δεύτερον τοῦτο τμήμα τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς δὲν ἔμελλε νὰ παράσχη τεχνικὰς δυσκολίας, ἐπειδὴ ἡ χώρα

1. [Ἀργότερον κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1907 ὁ πληθυσμὸς ἀνῆλθεν εἰς 10789].

μεταξὺ Σπάρτης καὶ Γυθείου εἶνε πεδινή· ἀλλ' ἡ κατασκευὴ τοῦ πρώτου τμήματος θὰ ἦτο πολὺ δαπανηρὰ καὶ αἱ εἰσπράξεις δυσκόλως θὰ ἦσαν ἱκανοποιητικαί. Ἄλλ' οὐχ ἦττον οἱ Σπαρτιαῖται παραπονοῦνται διὰ τὴν ἔλλειψιν σιδηροδρόμου, ὅστις θὰ ἔφερεν εἰς τὴν πόλιν πλείονας ἐπισκέπτας καὶ θὰ ἐπιμήξανε τὴν εἰημερίαν αὐτῶν. Διὰ δὲ τὸν περιηγητὴν, τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐπισκεφθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν πλείστα μέρη τῆς ὑπαίθρου χώρας, τὰ σημερινὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας εἶνε προτιμότερα κυρίως ἐπειδὴ ἡ ἀμαξιτὸς εἶνε ἐν τοῖς πλείστοις μέρεσι πολὺ ὠραία. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὸ πεδῖον εἶνε ἀδενδρον, καθ' ἃ καὶ τὰ ὄρη, καὶ τὸ ὑπαρὸν χωρίον Πιαλῆ, ὅπερ διήλθομεν ἐκ τοῦ πλαγίου, περιέχει ἐλάχιστα μόνον ἀνακαλοῦντα εἰς τὴν μνήμην τὴν ἄλλοτε περιφανῆ Τεγέαν. Οὐχ' ἦττον τὸ χωρίδιον ἐκεῖνο ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς πόλεως, ἣτις ἀπέστειλε πεντακοσίους ἄνδρας εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ τριςχιλίους εἰς τὰς Πλαταιάς, ὅπου οἱ Τεγεᾶται ἤρισαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους περὶ τῆς ἐν τῇ μάχῃ θέσεως τῆς τιμῆς. Τὰ εἰρημια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς, ὃν ὁ Παυσανίας ἐχαρακτήρισεν ὡς τὸν ὠραιότατον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἔκειντο ἐντὸς ὑδάτων βορβορωδῶν, ὅπου οἱ βάρτραχοι ἐκόαζον ἐν χορῶ καὶ τὸ μικρὸν μουσεῖον περιλαμβάνει τὰ μάλιστα ἐνδιαφέροντα τῶν ἀξιοθεάτων τῆς σημερινῆς Τεγέας. Ἐκεῖ, καθ' ἃ ἀπανταχοῦ ἀλλαχοῦ, σύμπαντες οἱ κάτοικοι εἰσώρμησαν μεθ' ἡμῶν εἰς τὸ κτίριον καὶ ἠτένιζον τὰ κυριότατα τῶν μνημείων τῆς συλλογῆς, ὡς εἰ μὴ εἶχον ἰδεῖ αὐτὰ ἄλλοτε ποτε. Ἴδιως δ' ἄξια σημειώσεως ἦσαν ὠραία κεφαλὴ λέοντος ἐπὶ λίθου καὶ τινὰ ὠραιότατα ἀποκεκρουσμένα γλυπτά, εὑρεθέντα πρὸ τεσσάρων μηνῶν ἐν ἀνάσκαφαις τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς, βρούσις δὲ τις φέρουσα σταυρὸν καὶ χρονολογίαν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸ σωτήριον ἔτος 895 ἀνέρχεται εἰς χρόνους πολὺ μεταγενεστέρους τῆς ὀριστικῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου καταστροφῆς τῆς Τεγέας. Ἐτι δὲ ὀλιγώτερα εἶνε τὰ λείψανα τὰ σωζόμενα εἰς τὸ Νίκλι, τὴν ἐγγὺς κειμένην μεσαιωνικὴν πόλιν, ἣτις μνημονεύεται ὡς περιβλεπτός βαρωνεῖα τῆς Πελοποννήσου ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως. Ἐκεῖ ἐκλήθη ὁ ἀυθέντης τῶν Ἀθηνῶν Γουίδων Α' Δελαρὸς ἐνώπιον βουλῆς ὁμοτίμων τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας ἅτε ἀρνηθεὶς νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον αὐτοῦ Γουλιέλμον Βελλαρδουῖνον. Καὶ αὐτὰ τὰ εἰρημια τοῦ Νικλίου ἐξέλιπον τελείως.

Ἐπιστρέφοντες δ' εἰς τὴν αὐτὴν ἀμαξιτὸν διήλθομεν τὴν λί-

μνην Τάκαν, καὶ ἠδονήθημεν νὰ διακρίνομεν κατὰ τὸ ἄκρον αὐτῆς τὸ στόμιον τοῦ ἄντρου ἢ *καταβόθρας*, εἰς ἣν ἐκκενοῦνται τὰ ὕδατα αὐτῆς, καθ' ἃ πολλῶν ἄλλων λιμνῶν καὶ ποταμῶν τῆς Ἑλλάδος. Πλείστοι ὅσοι ποιμένες μετὰ μεγίστων ποιμνίων προβάτων καὶ αἰγῶν συναντῶμεν ἡμᾶς καθ' ὁδὸν καὶ ἐνίοτε φρῖσσοι καθ' ὀλοκληρίαν τὴν διάβασιν. Ὀλίγα ἀπόψεις ὑπαίθρου βίου εἶνε γραφικότεραι τῆς *ἐξόδου* ταύτης τῶν ποιμένων ἀπὸ τῶν χθιαμάλων χειμαδίων περὶ τὴν Σπάρτην ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα εἰς τὰς ὑψηλοτέρας πλησίον τῆς Τριπόλεως νομάς. Οἱ ποιμένες ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν τὰς οἰκογενεῖας καὶ τὰ ὀλίγα ἐπιπλα. Καὶ τινες μὲν τῶν γυναικῶν ἔφερον βρεφῆ, ἐξηρημένα ἀπὸ τοῦ ὄμιου οἶονεῖ ἐν φαρέτρῳ, τινὲς δὲ τῶν ἀνδρῶν ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας ἀμνοὺς ἢ σκύλακας, ἄλλοι δὲ μετέφερον τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν ἐπὶ ὄνων. Ὁ παρακολουθῶν τὸ θέαμα ἐκεῖνο ὑπειμνήσκειτο ἀφρέκτως τὴν ζωγραφίαν τοῦ ποιμενικοῦ βίου ἐν τοῖς στίχοις τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου.

Omnia secum

armentarius Aler agit, tectumque Larumque,
arctaque, Amyclaeumque canem, Cressamque Iaretam.

Ἀκριβῶς σχεδὸν τεσσαράκοντα χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς Τριπόλεως ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς στενοπορίας, μεθ' ἣν ἠνεώχθη πρὸ ἡμῶν μεγαλοπρεπὴς θέα τοῦ ἐπιμήκου Ταυγέτου, κεκαλυμμένου ἐν μέρει ὑπὸ χιόνων. Τὸ ἠψηλὸν ὄρος δίκην εὐρέος τοίχους ἐκ βράχου κατέρχεται περικρασπέδου τὴν κοιλάδα, ἣτις ἐκτείνεται θαυμαστῶς εὐφορος καίωθεν αὐτοῦ. Οὐδεὶς ἐν ταῖς βάθροις τῶν σχολείων δύναται νὰ φαντασθῇ τὴν ἀπαράμιλλον σκηνογραφίαν καὶ τὴν εὐκαρπίαν τῆς Σπάρτης. Ἀκούομεν οὕτω περὶ τῆς αὐστηρῆς διαίτης καὶ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου τῶν Σπαρτιατῶν ὥστε φερόμεθα εἰς τὸ νὰ θεωρήσωμεν τὴν γῆν αὐτῶν ὡς ἄλλον τι ἀρχαῖον Μαυροβούνιον, χώραν βράχων καὶ λίθων. Ἄλλ' ὀλίγα μέρη τῆς Ἑλλάδος ὑπερερουσιν ὡς πρὸς τὴν εὐφορίαν τὴν χαρίεσσαν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα. Ἐν αὐτῇ ἀφθονεῖ ἡ ἐλαία, δαψιλῆ εἶνε ἐν αὐτῇ τὰ ὕδατα καὶ πορτοκαλλεῶνες ἀρωματίζουσιν ἐν αὐτῇ τὸν ἀέρα. Καὶ ἂν ἠδύνατο νὰ ἐπιζητηθῇ ἐξαίρεσις τοῦ ἀρχαίου ῥητοῦ, ὅτι «ἡ αἰτὴ γῆ δὲν δύναται νὰ παράγῃ θαυμασίους καρπούς καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς ἐν πολέμῳ», βεβαίως τοιαύτη γῆ ἦτο ἡ τῆς Σπάρτης.

Ἐπὶ τοῦ Εὐρώτα εἶνε ἐξευγμένη ἐκπληκτικῶς πρὸς τυχοῦς σιδηρᾶ

γέφυρα, καὶ μετὰ τὴν διάβασιν αὐτῆς φθάνομεν μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν Σπάρτην. Ἡ νέα πόλις, ἔχουσα περίπου τετρακισχιλίους κατοίκους, συνίσταται ἐκ δύο ἢ τριῶν μακρῶν ὁδῶν μετ' ἄλλων ὁδῶν ἐγκαρσίων καὶ κομψῆς πλατείας, τοῦ ἀμεταβλήτου τούτου χαρακτηριστικοῦ πάσης πόλεως τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Σπάρτη τῆς σήμερον εἶνε τελείως νέα, ἀνακτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὀθωνος τῷ 1834, καὶ ἡ εὐρεῖα κυρία ὁδὸς φέρει τὸ ὄνομα τῆς Ἀμαλίας χάριν φιλόφρονος ἀναμνήσεως τῆς βασιλίσης ἐκείνης, εἰς ἣν ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει πλεῖστα ὅσα καὶ τέλος ἀναγνωρίζει ὅτι ὀφείλει αὐτῇ. Ἄλλως δ' ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία τῆς ἀναζωπυρήσεως τῶν λαμπρῶν ἀναμνήσεων τῆς ἀρχαιότητος ἤγαγεν εἰς ὀνόματα οἷα ὁδὸς Ἀγησιλάου, ὁδὸς Ἀγιδος καὶ ὁδὸς Λεωνίδου, ἥτις λίαν προσφόρος εἶνε ἡ πρώτη προσπίπτουσα εἰς τὸν ὀφθαλμὸν κατὰ τὴν δι' ἀμάξης ἀπὸ Τριπόλεως εἰσοδὸν εἰς τὴν πόλιν. Ἡ μητρόπολις εἶνε ἐν τῶν ἀσχημοτάτων κτιρίων τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὁ ἐπισκεπτόμενος αὐτὴν παραμυθεῖται τελείως στρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τῆς θεᾶς αὐτῆς εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ἀπομιν τοῦ ἐπιμήκου Ταυγέτου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Μυστραῖ ἀπὸ τῆς πρὸ τῆς ἐκκλησίας πλατείας. Τρία πανδοχεῖα ἐν τῇ εὐρείᾳ ὁδῷ, ὧν τὸ ἀριστερὸν οὔτε ὄνομα φέρει οὔτε ἐστιατόριον ἔχει, ἀλλὰ δύναται νὰ εὐρεθῇ εὐκόλως εἰς τὴν ἐσχάτην ἄκρην τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ, πειρῶνται νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν σχετικῶς ὀλίγων ἐπισκεπτῶν τῆς Σπάρτης. Καὶ ὅμως οὐδεὶς ἔπρεπε νὰ παραλίπη τὴν ἀπόλαυσιν τῶν καλλονῶν τοῦ Ταυγέτου, τοῦ ποιητικοῦ ἐκείνου ὄρους, ἐφ' οὗ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Βιργιλίου «αἱ Λάκαιναι κόραι οἶονεὶ χορεύουσι βακχευόμεναι». Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Σπάρτη εἶνε τὴν σήμερον κατὰ μέγα μέρος οἷα ἦτο ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις ποιεῖται λόγον περὶ αὐτῆς ὡς **κατὰ κόμας τῷ παλαιῷ τῆς Ἑλλάδος τρόπῳ οἰκισθείσης**. Οἱ κῆποι τῶν οἰκιῶν εἶνε θελκτικοί, καὶ αὐτὸς δ' ὁ νεαρὸς καὶ μᾶλλον πέζος Σπαρτιάτης δικηγόρος, πρὸς ὃν εἶχον σύστασιν, μοὶ εἶπεν, ὅτι οὐδέποτε ἐκορέγνυτο ἀπολαύων τῆς θεᾶς ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ ὑπερῖεν τοῦ θεάτρου, ὅστις ἦτο ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Σπάρτης δὲν μοι ἐνεποίησαν τὴν αἴσθησιν φυλῆς πολεμικῆς, καὶ μόνον ἑβδομήκοντα ἄνδρες ἀποτελοῦσι τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως.

Ἡ Σπάρτη ὀλίγα ἔχει τᾶξιοθέατα, ἐξαιρουμένης τῆς μεγαλοπρεποῦς αὐτῆς θέσεως, καὶ ταῦτα πάντα ἐπεσκεψθῆμεν κατὰ ἐσπε-

ρινὸν περίπατον μετὰ δύο νεαρῶν Σπαρτιατῶν. Τὸ πλεῖστον τῆς ἀρχαίας πόλεως ἔκειτο ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς νέας καὶ δηλήθομεν, καθ' ἃ ἄλλως συνειθίζουσιν οἱ Ἕλληνες, διὰ μέσου αὐτῶν τῶν σιτοφόρων ἀγρῶν, ὅπως ἴδωμεν τὸ θέατρον καὶ τὸ σχῆμα ναοῦ ἔχον οἰκοδόμημα, ὅπερ οἱ ἐπιχώριοι θεωροῦσιν ὡς τὸν τάφον τοῦ Λεωνίδου. Οἱ δὲ συνοδοὶ ἡμῶν, καίπερ ἐνδιαφερόμενοι πολὺ μᾶλλον περὶ τῶν συγχρόνων πολιτικῶν πραγμάτων ἢ περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς ἰδίας πόλεως, παρετήρησαν, ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης τῶν σιτοφόρων ἀγρῶν δὲν ἔπρεπε νὰ καλύψη οὕτω τὴν ἀρχαίαν θέσιν καὶ παρσπονοῦντο, ὅτι δὲν εἶχον γεῖνει ἐπαρκεῖς ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἐν Σπάρτῃ.

Ἐπρεπε νὰ εἴχομεν φροντίσει περὶ ἡμιόνων ἐν τῷ νέῳ χωρίῳ Μυστραῖ χάριν τῆς διὰ τῆς φάραγγος Λαγκάδας διαβάσεως, ἐπειδὴ ἅπαντες οἱ ἡμιονηλάται οἰκοῦσιν ἐν αὐτῷ καὶ οὐχὶ ἐν Σπάρτῃ. Πράγματι μετὰ μεγίστης δυσκολίας εὗρομεν ἡμιόνους, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἐν Σπάρτῃ φίλοι ἔλεγον, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ εὐρεθῶσι, ὅτι ἡ πορεία ἦτο λίαν ἐπίπονος, εἰ μὴ καὶ αὐτόχρομα ἐπικίνδυνος καὶ ὅτι ἦτο πολὺ εὐκολώτερον καὶ διὰ τοῦτο καλλίτερον, συμφώνως πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων τῆς μέσης τάξεως, νὰ καταβῶμεν ἐφ' ἀμάξης εἰς τὸ Γύθειον καὶ ἐκεῖθεν νὰ πλεύσωμεν διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου εἰς Καλάμας. Καὶ δὴ συνειθίζουσιν οἱ ἔξευρωπαϊσμένοι Ἕλληνες νὰ ἐπιδεικνύωσι ποιὰν τινα περιφρόνησιν πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς ἰδίας ἑαυτῶν χώρας καὶ μόνη αὐτῶν δικαιολογία εἶνε, ὅτι δὲν εἶδον αὐτάς, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες δὲν περιοδεύουσι χάριν τέρατος ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ κατ' εὐθειαν ὁδὸς ἀπὸ Σπάρτης εἰς Καλάμας φθάνει μετὰ μίαν ὥραν καὶ τρία τέταρτα ἐν μέσῳ ὡραίων πορτοκαλλεῶνων διὰ τῆς πεδιάδος εἰς τὸ γραφικὸν χωρίον Τρύπην, ὀνομαζόμενον οὕτως ἐκ τῆς ὀπῆς τῆς διανοιγομένης ἐν τῷ Ταυγέτῳ ὑπὸ τῆς σινοπορίας τῆς Λαγκάδας. Ἡ Τρύπη κεῖται ἐπὶ χθιμαλοῦ ὑψώματος κατὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ στενοῦ, καὶ ἡ αὐτόθι ἀφθονία πτέρως καὶ βρύων παρέχουσιν εἰς τὴν τοποθεσίαν χαρακτῆρα ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς ἀγγλικὴν σκηνογραφίαν. Εἶνε τόπος πηγῶν ἐκρεουσῶν ἀπὸ τῶν βράχων, καὶ εἰς ἐν τῶν ἄντρων αὐτῶν, τὸν περιλάλητον Καιάδαν, οἱ Σπαρτιάται συνειθίζον νὰ ὀπίσωσι τοὺς κακούργους καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης. Ἡ θεὰ ἐν τῇ φάραγγι εἶνε ἔξαισία ὀλίγα ἑλληνικαὶ κοιλάδες δύναται νὰ συγκριθῶσι πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς τὸ μεγαλεῖον. Ὑψηλοὶ βράχοι κατατείνονται εἰς τὴν

ὁδὸν ἥτις μόνον ἐν ἐνὶ μέρει ἔχει ἐπεξεργασθῆ τεχνητῶς, κατὰ δὲ τὸ πλεῖστον εἶνε φυσικῆ οἴαι ἀμεταβλήτως εἶνε αἱ ἑλληνικαὶ ἡμιονικαὶ ὁδοί. Ἐνῶ δὲ κοπιωδῶς ὁδοιποροῦμεν δι' αὐτῆς, δὲν ἠδυνάμην νὰ μὴ καταληφθῶ ὑπὸ ἐκπλήξεως ἐπὶ τῷ ἄθλῳ τοῦ Τηλεμάχου, ὅστις συνφθὰ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ὀμήρου μετέβη ἐφ' ἀμάξης ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀπὸ τῶν φερῶν, ἦτοι τῶν Καλαμῶν, εἰς τὴν κοίλην Λακεδαίμονα, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ φάραγξ τῆς Λαγκαδάς εἶνε ἡ μόνος ὁδὸς συγκοινωνίας καὶ ὅτι εἶνε ἄβατος εἰς ἀμάξιας. Ἐν τῷ μικρῷ χανίῳ τῆς Παναγίτσας τέσσαρας ὥρας καὶ εἴκοσι λεπτὰ ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἐπροσφυσματίσαμεν ἐπὶ ξυλίνης τροπέζης σχηματισθείσης ἐκ τῶν θυροφύλλων, ὅπου Ἑλλήν παραγγελιοδόχος, ὁ μόνος ὁδοιπόρος, ὃν συνηντήσαμεν καθ' ὁδόν, ἠρκεῖτο εἰς μόνην τὴν ἀπόλαισιν μαῦρον καιρέ. Ὑψηλότερον δ' ἀναβάντες ἠδυνήθημεν νὰ διακρίνωμεν διὰ μέσου τῶν πτύων τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον ἀπαστρέπτοντα ἐν μακρινῇ ἀποστάσει, καὶ ἔπειτα κατέβημεν εἰς τὸ μεσσηνιακὸν χωρίον Λαδᾶ, οὗ αἱ κατὰ τὰ λεχθέντα εἰς ἡμᾶς ὠραῖαι οἰκίαι, ἐν αἷς εἶχομεν τὴν πρόθεσιν νὰ μείνωμεν ἀπεδείχθη, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ χάνιοι, ἦκιστα ἐλκυστικόν. Ἐκεῖθεν δ' ἀνήλθομεν καὶ πάλιν δι' ἀποτομωτάτης στενωποῦ, ἧς ἡ διάβασις ἀπετέλεσε τὸν δυσχερέτατον ἄθλον τῆς ὅλης ἐκδρομῆς, εἰς ἄλλην ράχιν. Αἴφνης ἐφάνησαν ἡ θάλασσα καὶ αἱ Καλάμαι μὲ τὸ ὠραῖον αὐτῶν μεσαιωνικὸν κάστρον, ἀλλ' ὁ θεατὴς ἀπατᾶται μεγάλως ὡς πρὸς τὰς ἀποστάσεις ἐν τῇ διαυγεστάτῃ ἀτμοσφαιρᾷ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐχρησάσθημεν δύο ὥρας καὶ εἴκοσιν λεπτὰ, ὃν τὸ μέγιστον μέρος ἀπέτελεσεν ἡ διάβασις διὰ λίαν πετρώδους ὁδοῦ, ὅπως φθάσωμεν εἰς τὰς Καλάμας. Σχεδὸν περὶ τὸ τέλος τῆς πορείας ἀνήλθομεν ἐπὶ χθιμαλοῦ λόφου ἐκτὸς τῆς πόλεως, καὶ τότε δι' ἀμμώδους στενωποῦ εἰσεδύσαμεν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς γοητευτικῆς ταύτης πόλεως δώδεκα σχεδὸν ὥρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκ τῆς Σπάρτης. Πράγματι αἱ Καλάμαι εἶνε τῶν τερπνοτάτων πόλεων τῆς Πελοποννήσου. Κείμεναι ἐν τῷ πλουσίῳ μεσσηνιακῷ πεδίῳ μεταξὺ πορτοκαλλεῶνων, ἐνθυμιζόντων τὰ χρυσᾶ μῆλα τῶν Ἐσπερίδων, καὶ φυτειῶν ἐκ βανανεῶν, αἵτινες ἀποδεικνύουσι τὸ λαμπρὸν κλίμα τῆς πόλεως, προστατεύονται ἀπὸ τῶν ψυχρῶν ἀνέμων ὑπὸ τῶν ὀρέων καὶ θὰ δυνηθῶσιν ἡμέραν τινα νὰ ποβῶσιν ἢ Νίκαια τῆς ἐγγυὲς Ἀνατολῆς, διότι ἡ φύσις ἔχει πράξει πολλά ὑπὲρ τῶν Καλαμῶν.

Ἡ πόλις εἶνε πολυκίνητος καὶ ἀνθηρὰ καὶ ἔχει δεκάοκτὼ περί-

που χιλιάδας κατοίκων, ἀναλαβοῦσα δὲ πρὸ μακροῦ χρόνου ἀπὸ τῶν δηώσεων τοῦ Ἰβραῖμ πασσᾶ κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα εἶνε νῦν ἡ δευτερεύουσα πόλις τῆς Πελοποννήσου. Ἀπὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου αἱ Καλάμαι συνδέονται πρὸς τὰς Ἀθήνας σιδηροδρομικῶς τε καὶ ἀτμοπλοικῶς, ἐπειδὴ τὸ ἐπίνειον ἀπέχει μόνον ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως. Σήμερον δύναται τις νὰ ναχωρήσῃ ἐξ Ἀθηνῶν τὴν πρωΐαν καὶ νὰ φθάσῃ εἰς Καλάμας αὐθημερὸν περὶ τὴν ἐνάτην ἔσπερινήν, οὕτω δ' αἱ ἀθηναῖκαὶ ἑφημερίδες πωλοῦνται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν. Καὶ οὐδὲν μὲν περιέχει τὸ ἀρχαῖον ἢ εἰημεροῦσα πόλις, ἀλλὰ φιλοπάτριδες Ἑλληνες συνδέουσι πάντοτε τὸν ποταμὸν Νέδωνα, τὸν διερχόμενον ἀλλὰ καὶ μόλις που διαρρέοντα πλησίον αὐτῆς πρὸς τὴν πρώτην ἐπινίκιον δοξολογίαν, ἣν ἐτέλεσαν οἱ ἐπαναστάται τοῦ 1821. Ἐνταῦθ' αὖτε ὡς καὶ ἐν Σπάρτῃ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐπαρχιακαῖς πόλεσιν ὁ ξένος εἶνε ἀστείρευτος πηγὴ ἐνδιαφέροντος τῶν ἐπιχωρίων, καὶ ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς τι κατάστημα εἶνε πάραυτα τὸ σύνθημα συναθροίσεως περὶ αὐτὸν ὀμίλου θέλοντος νὰ κούσῃ αὐτοῦ λαλοῦντος τὴν ἑλληνικὴν, τοῦθ' ὅπερ οἱ Ἑλληνες θεωροῦσι μεγάλην φιλοφροσύνην ἣν κρίνουσι πάντοτε μετὰ πολλῆς εὐνοίας. Τὸ μόνον ἱστορικῶς ἀξιοθέατον τῆς πόλεως εἶνε τὸ φραγκικὸν κάστρον, ὅπερ εἶνε ἰδρυμένον γραφικῶς ἐπὶ ὑψώματος ἀπέχοντος ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ὀπισθεν αὐτῆς, ὁ δ' ἐντὸς τῆς πόλεως πύργος εἶνε ὅλως νέος. Ζωηρὰ ἱστορία συνδέεται πρὸς τὸ κάστρον ἐκεῖνο, ὅπερ εἶχε πρὸς τοὺς Φράγκους ἡγεμόνας τῆς Ἀχαΐας ἦν σχέσιν ὁ Μυστράς πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς Δεσπότας. Καὶ δὴ αἱ Καλάμαι εἶλοντο παραχωρηθῆ εἰς τὸν Γοδοφρεῖδον Βιλλαρδουῖνον, ὅστις ἐβόηθησε τὸν Γουλιέλμον Σαμπλίτην νὰ κατακτῆσῃ τὴν Πελοπόννησον ὡς οἰκογενειακὸν αὐτοῦ τιμᾶριον ἀντὶ τῆς βενετικῆς ἀποικίας τῆς Μεθώνης, ἐντὸς δὲ τῶν τειχῶν αὐτοῦ, αἵτινα μέχρι τῆς σήμερον διασώζονται πλήρη, ἐγεννήθη ὁ ἱπποτικὸς Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Μυστρά, ὃν αὐτὸς ἐκεῖνος καὶ ἀπώλεσαν, ὁ πρῶτος τοῦ γένους αὐτοῦ ὁ ἰδὼν τὸ φῶς ἐν Ἑλλάδι. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ κάστρῳ καὶ ἀπέθανεν ὡς τελευταῖος ἀπόγονος τοῦ εὐγενοῦς ἐκεῖνου οἴκου, πρὸς μεγάλην ζημίαν τῆς ἡγεμονίας, ἧτις ἔκτοτε, κατεχομένη ὑπὸ ἀσθενῶν γυναικῶν, ἀπέβη λεία ἀντιζήλων μνηστήρων τῆς ἀρχῆς μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς. Ἀλλὰ τὸ κά-

στρον τῶν Καλαμῶν ἔχει καὶ βενετικὰς ἀναμνήσεις καὶ εὖρον ἐλ' αὐτοῦ τὸ σύμβολον τῆς βενετικῆς πολιτείας, τὸν πτερωτὸν λέοντα. Πράγματι, ὅτε ὁ Μοροζίνης ἐκυρίευσεν τὴν Πελοπόννησον περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, κατέλαβε τὸ ἀρχαῖον φρούριον τῶν Βιλλαρδουίνων, νομίζων, ὅτι οὕτως ἔμελλε νὰ καταπλήξῃ τοὺς ἀκαταδαμάστους Μανιάτας. Οἱ Τοῦρκοι ἐφείσθησαν τοῦ κάστρου ὡς ἐλπίζομεν δ' ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ διατηρήσωσι τοιοῦτον ἐνδιαφέρον καὶ γραφικὸν μνημεῖον τῆς φραγκοκρατίας.

Αἱ ἐξαίρετοι ἀπόψεις τοῦ ξενοδοχείου, ἐν ᾧ κατελύσαμεν, κατέστησαν τὴν διαμονὴν ἡμῶν εὐαρεστοτάτην, καὶ ἡ φιλοφροσύνη τοῦ ὑποπροξένου τῆς Ἀγγλίας κ. Δ. Α. Λεονταρίτου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ παρέσχεν εἰς ἡμᾶς πᾶσαν εὐκολίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς πόλεως καὶ παρασκευὴν τῶν ἡμετέρων εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν ἐκδρομῶν. Ὑπάρχουσι πρόξενοι καὶ πρόξενοι. Ἔτυχε νὰ συναντήσω ὑποπρόξενον τῆς Ἀγγλίας ἐχθρικῶς διακείμενον πρὸς αὐτὴν καὶ βεβαιώσαντά με ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐποφθαλμιᾷ τὴν Κρήτην, συνήντησα στεγνοὺς προξένους ἀποφεύγοντας νὰ παράσχωσι οἰανδήποτε πληροφορίαν, γνωστὴν δὲ μορφὴν τῆς ἀγγλικῆς διπλωματικῆς ὑπηρεσίας ἀποτελοῦσι πρέσβεις ὑπεράγαν ὑπέρφρονες καὶ διὰ ταῦτ' ἀδυνατοῦντες νὰ πράξωσι τι τὸ ὠφέλιμον. Εἶδον δὲ Βρεττανὸν ἀντιπρόσωπον καλέσαντά συντροφίαν ἡμετέρων συμπατριωτῶν, ἀλλ' οὐχὶ ἰδίων ἑαυτοῦ, εἰς τέϊον παρ' ἑαυτῶν, καὶ ἔπειτα ἐγχειρίσαντα εἰς αὐτοὺς λογαριασμὸν τριάκοντα καὶ ἑπτὰ δραχμῶν! Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλὰ ἐδιδάχθην περὶ τῶν προξένων τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὀφείλω νὰ πονοίμω τὴν δάφνην τῆς φιλοφροσύνης εἰς τὸν κ. Λεονταρίτην. Μετὰ δικαίας καυχήσεως μοι εἶπεν, ὅτι ὁ οἶκος αὐτοῦ εἶχε τὸ ἀξίωμα ὑποπροξένου τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τρεῖς γενεάς ἢ ἑβδομήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη, καὶ ἠλπίζεν, ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν ὁ υἱός. Μετέβημεν κατὰ τύχην εἰς τὴν οἰκίαν του χάριν πληροφοριῶν τινῶν καὶ οὐ μόνον ἔδωκεν αὐτὰς εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς νὰ ἴδωμεν τὰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις σχολείου θηλέων αἵτινες ἐγίνοντο ἐκτὸς αὐτοῦ ἐν ὑπαίθρῳ καὶ παρακολουθήσαμεν αὐτὰς ἀπὸ τῶν παραθύρων. Συμπαρέλαβε δ' ἡμᾶς, ὅπως ἴδωμεν ὁμοίας ἀσκήσεις κάτω, ἐν Νέαις Καλάμαις, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ 1897 ἡ γυμναστικὴ ἀμφοτέρων τῶν φύλων κατέλαβε προέχουσαν θέσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀγωγῇ καὶ ὁ συνδυασμὸς ἐκεῖνος ὠδικῆς καὶ γυμναστικῆς καὶ πορείας ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν οὐ μόνον ἀναπτύσσει

τοὺς μυῶνας ἀλλὰ καὶ ἐπαυξάνει, ἂν ὑπῆρχεν ἀνάγκη τούτου, τὴν φιλοπατρίαν τῆς ἑλληνικῆς νεότητος. Ὁ ὑποπρόξενος ἦτο καὶ λίαν ἀστεῖος εἴτε τὴν ἑλληνικὴν εἴτε τὴν ἰταλικὴν λαλῶν καὶ ἐπετηδεύετο τὸν τὰ μέγιστα δύσκολον μορφασμὸν τὸν δηλοῦντα ἄγνοιαν καλλίτερον παντὸς ἄλλου Ἕλληνας ὃν εἶχον συναντήσει. Καὶ δὴ πᾶς περιηγητῆς, ὅστις ἔτυχε νὰ ὑποβάλλῃ ἐρωτήματα εἰς Ἕλληνας καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν τὴν ποθουμένην πληροφορίαν, θὰ παρετήρησε βεβαίως τὸν τρόπον, καθ' ὃν στρέφουσι πρὸς τὰ κάτω τὰς γωνίας τῶν χειλέων καὶ συγχρόνως ἀνασπῶσι τοὺς ὄμους. Καὶ ὁ μὲν μορφασμὸς ἐκεῖνος εἶνε δυσχερέστατος πρὸς μίμησιν, πράγματι δ' ἐγὼ ἓνα καὶ μόνον Ἀγγλον ἐγνώρισα, ὅστις τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς δύναται νὰ κάμῃ χρῆσιν αὐτοῦ ὡς ἄλλος Ἕλληνας ἄλλ' εἶνε ὅμως ἐμφραντικώτερος ὁλοκλήρου ἀρνητικῆς δήσεως. Μόνοι οἱ Ἀγγλοὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μεταχειρίζονται μόνην τὴν γλῶσσαν, οἱ δ' ἑλληνικοὶ σχηματισμοὶ εἶνε οὐ μόνον δραματικοί, ἀλλὰ καὶ ποικιλώτατοι, καὶ ἡ γωνία καθ' ἣν κρατοῦσι τὰς χεῖρας αὐτῶν ποικίλλει μετὰ τοῦ θέματος, περὶ οὗ λαλοῦσι. Καὶ ὁ πεζότατος τῶν Ἑλλήνων ἐξάπτεται αἴφνης καὶ ἐνθουσιᾷ ἐπὶ μεγάλην τινὶ σκέψει, καὶ πάραυτα δίδει δραματικὴν ἔκφρασιν εἰς τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ ἀντὶ νὰ κρύψῃ αὐτά.

Καὶ θὰ ἠδύνατο μὲν τις νὰ δαπανήσῃ μακρὸν χρόνον τρώγων ζίζυφα ἢ μᾶλλον πορτοκάλια ἐν τοῖς κήποις τῶν Καλαμῶν, ἐν οἷς ποτε ὁ Ὀθων διέτριβεν ὑπὸ τὰ ἀρωματικὰ δένδρα καὶ λουόμενος ἐν τοῖς τερπνοῖς θερμοῖς ὕδασι τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου. Ἄλλ' ἡμεῖς εἶχομεν νὰ ἐκτελέσωμεν μακρὸν πρόγραμμα. Διὸ ἠναγκάσθημεν νὰ πέλθωμεν, ἐγκαταλιπόντες μετὰ λύπης τὴν πολυάνθρωπον ἀγορὰν καὶ τὸν ἀξιοθέατον πελεκᾶνον, τὸν ὑπεροπτικῶς βαδίζοντα διὰ τῆς πλατείας καὶ ἀφαρπάζοντα ὀλιγορούμενα ἢ καὶ ἄλλα μικρολογήματα ἀπὸ τῶν τραπεζῶν τῶν ἐστιωμένων καὶ ἐνίοτε δεχόμενον βαρέα κτυπήματα ἐπὶ τοῦ γιγαντιαίου αὐτοῦ θάμφους. Πρωτὰν τινά, σχεδὸν ἐν ᾧ ἦτο ἀκόμη σκότος, ἐπειδὴ ἡ ἀμαξοστοιχία ἀναχωρεῖ τὴν πέμπτην πρωινὴν ὥραν, ἀνεχωρήσαμεν εἰς τὸ Τζεφερεμίνην, σταθμὸν μικρὸν κείμενον εἰς ἀπόστασιν πενήκοντα λεπτῶν ἀπὸ τῆς κατ' εὐθείαν γραμμῆς, ἐκεῖθεν δὲ ἐξεκινήσαμεν πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς μονῆς Βουρκάνου καὶ τῶν ἑρειπίων τῆς Μεσσήνης. Ὁ ὁμιλῶν τὴν ἀγγλικὴν σταθμάρχης, φαινόμενον σπάνιον ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκεῖνοις, ἀνευ ἀπωλείας χρόνου ἐπρομήθευσεν εἰς ἡμᾶς ἴπ-

πον χάριν τῶν ἡμετέρων ἀποσκευῶν, ἡμεῖς δ' ἐτρόπημεν περὶ διὰ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους πρὸς τὴν μονὴν διὰ μέσου ἀγρῶν σιτοφόρων καὶ κατὰ μῆκος ἀπατηλῶν στενωπῶν. Εἶχομεν συστατικὴν ἐπιστολὴν τοῦ ὑποπροξένου πρὸς τὸν ἡγούμενον, ὅστις ὑπεδέχθη ἡμᾶς παρὰ τὴν πύλην τῆς εἰσόδου καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς τὸ δωμάτιόν του, προσφέρον ὀθωμανικὸν καφέν. Ὁ ἀτυχὴς ἀνθρώπος ἐφαίνετο κακῶς ἔχων ἕνεκα τῆς μακρᾶς νηστείας, ἐπειδὴ ἦτο τεσσαρακοστή, καὶ διηνεκὲς κάπνισμα ἐφαίνετο ἀποτελοῦν τὴν μόνην αὐτοῦ ἀνακούφισιν. Καὶ ἐπέδειξε μὲν εἰς ἡμᾶς νέον βιβλίον ἐπισκεπτῶν, ἀλλ' ἐφάνη ἀδιάφορος πρὸς ὃ τιδὴποτε, ἕως ἐνεχείρισα εἰς αὐτὸν ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα, ἣν κατεβρόχθισεν ἀπλήστως. Τὸ Βουρκᾶνον εἶνε ἐν τῶν ἐν ὠραιότατῃ θέσει ἐκτισμένων ἑλληνικῶν μοναστηρίων. Ἀπὸ τοῦ παραθύρου τοῦ κελλίου, ὅπου ἐμαγειρεύσαμεν τὸ πρόγευμα ἡμῶν, ἠδυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὸν γλαυκὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον καὶ τὴν πρασίνην εὐφορον πεδιάδα τὴν περιβαλλομένην ὀπίσθεν ὑπὸ τῶν ὄρεων. Καὶ δυσκόλως μὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ φαντασθῇ τοπεῖον εἰρηνικώτερον καὶ καταλληλότερον διὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας ἀνδρῶν οἷοι ὁ Κάρολος Ε' ἢ ὁ Καντακουζηνός. Ἀλλὰ τὸ Βουρκᾶνον δὲν δύναται ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ἐποψιν νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν Ὅσιον Λουκᾶν. Ὁ ἡγούμενος εἶπεν εἰς ἡμᾶς, τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ βεβαιουμένης ὑπὸ ἐπιγραφῆς τινος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς, ὅτι ἡ μονὴ ἐκτίσθη τῇ 20 Μαΐου 1842, τὸ δὲ νέον αὐτῆς μέρος συμφώνως πρὸς ἄλλην ἐπιγραφὴν χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1861. Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία, κειμένη ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς, εἶνε ἀρχαιοτέρα τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς μονῆς. Περιελάμβανε δ' ἡ μονὴ κατὰ τὸν ἡγούμενον εἴκοσι μοναχοὺς, ἐκτὸς δ' αὐτῶν δέκα «ὑπηρέτας καὶ μαγείρους», ὅπου ὁ πληθυντικὸς ὑπαινίσσεται γαστρονομικὰς τάσεις. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον ἴδει τὸ παλαιὸν βιβλίον τῶν ἐπισκεπτῶν, ἠρώτησα τίνες ἐπιφανεῖς ἄνδρες εἶχον φιλοξενηθῆ ἐν τῇ μονῇ. Οὔτε ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, καίπερ διατρέψας ἐν Καλάμαις, οὔτε ὁ Διάδοχος εἶχόν ποτ' ἐπισκεφθῆ αὐτήν, ἀλλ' ὁ Ὄθων, καθ' ἃ ἐδήλωσεν ὁ ἡγούμενος διὰ λακωνικῆς φράσεως ἐνθυμιζούσης τὸ περιώνυμον ἄγγελμα τοῦ Καίσαρος *ἦλθεν, ἔφαγε καὶ ἔφυγεν*.

Ἀπὸ τῆς μονῆς κατέβημεν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ἀγωγιάτου ἡμῶν Ἀνδρέου Θεοδοροπούλου διὰ τινος ῥάχεως τοῦ ὄρους εἰς τὸ χωρίον Μαυρομάτη, κείμενον πλησιέστατα τῆς εὐρείας ἐκτάσεως.

τῆς ἀρχαίας Μεσσηνίας. Ἡ πηγὴ, ἐξ ἧς προέρχεται τὸ ὄνομα τῆς μονῆς¹, ἐκρέει ἐκ τοῦ βράχου, ἀκριβῶς ἀπενάντι τινος χανίου, καὶ ἐν τινι πελωρίᾳ λιθίνῃ σκάφῃ πλησίον αὐτῆς ἔπιπυόν τινες Μεσσηνιαὶ τὰ ἀσπρόροχα αὐτῶν, ἐν ᾗ ἄλλοι ἠντλοῦν ὕδωρ ἐκ τῆς πολυχεύμονος πηγῆς. Οἱ χωρικοί, οἵτινες εἶχον συναθροισθῆ ἐν τῷ χανίῳ, ὅπως χαρτοπαικτήσωσι καὶ συνδιαλεχθῶσι περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἔρριπτον λίαν ἐνδιαφέροντα βλέμματα εἰς τὸ ἔξωθεν αὐτοῦ παρατεθὲν πρόγειμα ἡμῶν, ἐν ᾧ ὁ χατζῆς, γέρον γραφικώτατος, ὠραῖος τὴν ὄψιν καὶ φέρον κατάλευκον φροντισιανέλλαν, θὰ ἠδύνατο νὰ φανῇ ἀντάξις οἰαζδῆποτε πινακοθήκης ἐπαναστατικῶν ἠρώων. Ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Θεοδοροπούλου, ὅστις ἐγίνωσκεν ἄριστα τὰ κατὰ τὸ χωρίον, ἐπεσκέψθημεν ἐκεῖθεν τὰ ἐρεῖπια τῆς Μεσσηνίας. Ἐἴτερο τινὰ καὶ ἄλλα τῶν ἐν Ἑλλάδι καταπλήσσοισι τὰ πελώρια ἐκεῖνα τείχη, ὧν τὴν κτίσιν προσεκάλεσεν ὁ Ἐπαμεινώνδας χάριν ἀμύνης τοῦ πλουσίου μεσσηνιακοῦ πεδίου ἐναντίον τῶν πλεονεκτικῶν ἐπιθέσεων τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν τῶν Μεσσηνίων, τῶν Σπαρτιατῶν. Σεισμοὶ ἦλθον καὶ παρῆλθον, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν, καθ' ἃ ἔλεγεν ὁ ἡμέτερος ἀγωγιάτης, εἶχε διασαλεύσει τὰ τείχη ἐκεῖνα, ἐν ᾗ νέα κτίρια καθ' ὀλοκληρίαν διεσκάσθησαν ὑπὸ τῶν κλονισμῶν ἐκεῖνων. Μετὰ τὴν παρέλευσιν σχεδὸν εἴκοσι καὶ τριῶν αἰώνων τὰ τείχη ἐκεῖνα ἴστανται ἔτι ὄρθια κατὰ μέγα μέρος καίτοι ὁ ἀρχικὸς ἐκ δέκα περίπου χιλιομέτρων περίβολος δὲν διατηρεῖται πλέον ὅλος καὶ μόνον ἐπὶ τῶν τριάκοντα τετραγώνων πύργων διασώζονται μέχρι τοῦ νῦν. Ἡ ἀρχαδικὴ πύλη, ἣν οἱ ἐπιχώριοι ἐκάλουν Δίπυλον, εἶνε τὸ ὠραιότατον τῶν σωζομένων ἐρεπιπίων, καὶ ὁ μέσος λίθος τῆς ἐσωτερικῆς θύρας, ὃν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν βαίνοντες ἐγκαρσίως διὰ τῆς πύλης, ἐμποιεῖ ἔκτακτον αἴσθησιν. Εἰς τῶν πύργων πλησίον αὐτῆς, εἰς οὗ τὸ ἐσωτερικὸν εἰσεδύσαμεν μετὰ κόπου, ἐφάνη εἰς ἡμᾶς εὐρισκόμενος μᾶλλον ἐν ἐπικινδύνῳ καταστάσει, ἐπειδὴ οἱ λίθοι ἐν τίνι θέσει μικρὸν ἔχουσι κάτωθεν ὑποστήριγμα. Τὸ θέατρον καὶ τὸ στάδιον, ἢ ἀγορὰ καὶ ἡ στοὰ εὐρίσκονται σήμερον πάντα ἐν μέσῳ τῶν ἀμπελώνων τοῦ χω-

1. [Ὁ συγγραφεὺς γράφει Μαυρομάτι, ὡς συνήθως γράφεται τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου, θεωρεῖ αὐτὸ προερχόμενον ἐκ τῆς λέξεως μάτι τῆς δηλοῦσης τὴν πηγὴν, ἀλλ' ὁ μεταφραστὴς νομίζει, ὅτι τὸ ὄνομα γραπτέον Μαυρομάτη, εἶνε τῶν γεωκοσμήμων ἐκεῖνων κτητικῶν ὀνομάτων τῶν δηλούντων ἀρχαῖον κτήτορα].

ρίου Μαυρομμάτη, καὶ ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀνελογίσθημεν, ὅτι τὰρχαῖα νομίσματα τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων ἀντὶ ὀλίγων λεπτῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι γνήσια, ἐπειδὴ ἐπὶ ἐκτάσεως οὕτω μεγάλης ἢ εὐρεσις τοιούτων ἀρχαιοτήτων εἶνε, ὡς εἰκός, μεγάλη καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκεπτῶν δὲν εἶνε ἄξιος λόγου. Ἀλλὰ τὸ ὠραιότατον μέρος τῆς ἐκδρομῆς ταύτης εἶνε ἡ θεὰ ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου λόφου τῆς Ἰθώμης, ὃν καθ' ἃ περιγράφει ὁ Πausanias μετὰ ζωηρότητος μεγαλειτέρας τῶν συνήθων αὐτοῦ ξηρῶν καὶ τυπικῶν ἐκθέσεων, ἐκυρίευσαν οἱ ἀντίπαλοι τῶν Μεσσηνίων Σπαρτιάται κατὰ τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον καὶ ὃν οἱ ἐπαναστατημένοι εἴλωτες ὑπερήσπισαν ἐπὶ μακρὸν ἐναντίον τῶν τυραννούντων αὐτούς.

Ἀπὸ τοῦ χωρίου Μαυρομμάτη κατήλθομεν καὶ πάλιν διὰ τῆς στενωποῦ εἰς τὴν μονήν, καὶ ἔπειτα, ἀφήσαντες τὸν ἵππον ἐπισσαγμένον μεταξὺ τῆς Ἰθώμης καὶ τοῦ ἀπέναντι αὐτῆς ὄρους, τῆς Εὐας, ἀνερχομένημεν ἐντὸς μᾶς περίπου ὥρας εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως τῆς Μεσσήνης. Εἶνε δὲ αὕτη ἐπίπεδος πλὴν ἐνὸς ὑψώματος ἐκατέρωθεν, καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου σημείου κεῖται ἡ μικρὰ μονὴ τῆς Θεοτόκου ἀκριβῶς ἐν ἣ θέσει ἔκειτο ἄλλοτε τὸ ἱερόν τοῦ Ἰθωμάτα Διός, εἰς ὃν ὁ Ἀριστομένης τρεῖς προσήνεγκε θυσίαν ἐπὶ τῷ φόνῳ ἑκατὸν πολεμίων. Οἱ νέοι Ἕλληνες οὐχ ἦττον τῶν ἀρχαίων ἀρέσκονται κτίζοντες τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφων, καὶ εἶνε εὐκόλον νὰ νοηθῇ πῶς ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν ἁγίων προσηρομόσθη εἰς τὴν ἀρχαίαν λατρείαν τῶν ἐθνικῶν ἀπαράλλάκτως καθ' ἃ ἡμεῖς ἐν Ἀγγλίᾳ προσηρομόσαμεν τὰ νεώτερα ἡμῶν πολιτικὰ θέσμινα εἰς τοὺς χάρτας τῶν μεσαιωνικῶν βασιλέων. Καὶ ἀντικατέστησε μὲν ἡ Παναγία τὸν Δία ὡς φύλαξ τῆς κορυφῆς τῆς Ἰθώμης, ἀλλὰ ἡ μονὴ αὐτῆς ἐνταῦθα, ἣτις ἦτο πολὺ ἀρχαιοτέρα τῆς τοῦ Βουρκάνου, ἔμεινε ἔρημος. Καὶ ἀνέρχεται μὲν μετὰ κόπου ἐνίοτε εἰς καὶ μόνος μοναχὸς ἀπὸ τῆς κάτω μεγάλης μονῆς χάριν τελέσεως λειτουργίας, ἀλλ' εὕρομεν τὴν πύλην ἀνοικτὴν καὶ τὰ ἐντὸς τῆς μονῆς κελλία τελείως ἠρημωμένα. Ἐξωθεν δ' αὐτῆς σώζεται περίεργον λείψανον τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν τῆς εἰδωλολατρείας, ὅτε ἐκάπνιζον βωμοὶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων, εἶνε δὲ τοῦτο μεγάλη κόγχη ἐπὶ τοῦ βράχου μετ' ὀπῶν χάριν ἀναθημάτων, οἷα ἢ κατὰ τὴν ἱερὰν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ Δαφνίον. Ἐνταῦθα κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οἱ Μεσσηνιοὶ ἱερεῖς ἐδέοντο

τοῦ Διός, ὅπως βοηθήσῃ αὐτοὺς ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν ἀποτολμώντων νὰ προσβάλλωσι τὸ ἱερόν αὐτοῦ ὄρος. Ἐνταῦθα δὲ πατὴρ τῶν θεῶν μάτην παρεκλήθη νὰ σώσῃ τὴν πόλιν. Ἀπὸ τοῦ χώρου τούτου ἡ θεὰ εἶνε μεγαλοπρεπῆς, ὠραιότερα δὲ, νομίζω καὶ αὐτῆς τῆς ἀπὸ τοῦ Ἀκροκορίνθου, καὶ καθ' ἅπασαν δὲ τὴν Εὐρώπην ὀλίγαι εἶνε ἰσάξια αὐτῆς. Ἀπὸ τοῦ ὄρους ἐκεῖνου κατωπεύσαμεν τὴν χινοσκεπῆ ὄροσειρὰν τοῦ Ταυγέτου καὶ τὴν μυστηριώδη περιοχὴν τῆς Μάνης ἐκτεινομένην μέχρι τοῦ Ταϊνάρου· τρεῖς δὲ γλαυκαὶ ἐκτάσεις ἐδήλουν τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον, τὸ πέλαγος τὸ ἐγγὺς τῆς ἀμμοέσεως Πύλου καὶ τὸν Κυπαρισσιον κόλπον. Παρὰ τοῦς πόδας ἡμῶν ἔκειτο τὸ ὅλον πεδῖον τῆς Μεσσηνίας, πλούσιον σίτου καὶ ἀμπέλων καὶ πέραν αὐτοῦ ἐν τῇ μεσογαίᾳ ἐφαίνοντο τὰ ὄρη τῆς Μεσσηνίας. Ἀπὸ τοῦ ἑτέρου δὲ μέρους, ἀμέσως κάτω, ἐθεώμεθα τὰ τεῖχη καὶ τοὺς πύργους τῆς Μεσσήνης ἐν ὅλῳ αὐτῶν τῷ ὀγκῶδει μεγέθει καὶ τοὺς περὶ αὐτὰ λόφους ὑπὸ ἀνθέων κατασπάρτους. Καὶ ἡ μὲν κορυφή, ἐφ' ἣς κεῖται ἡ μονή, ἀπολήγει εἰς κρημνὸν ἐπικλινῆ, ἀλλὰ τὸ ἕτερον μέρος, ὅπερ ἐκάλυπτον οἱ ἱψηλοὶ μίσχοι ὀλίγων φυτῶν ἀπεξηραμμένων, εἶνε ὀλιγώτερον ἀπόκρημνον. Ἐκεῖθεν κατήλθομεν ἐπιστρέφοντες εἰς τὸ Βουρκάνον, παρεκκλίναντες μόνον ὅπως πῖωμεν ὕδωρ ἀπὸ τινος φρέατος καὶ βαυμάσωμεν τὰ πλησίον αὐτοῦ λείψανα τοῦ Ἰωνικοῦ λαοῦ.

Καὶ εἵχομεν μὲν ζητήσαι τὴν ἄδειαν νὰ διανυκτερεύσωμεν ἐν Βουρκάνῳ, καὶ εἵχομεν τύχει αὐτῆς προθύμως· ἀλλ' ἐθεωρήσαμεν προτιμότερον, ἐπειδὴ ἔφεγγεν ἀκόμη, νὰπέλθωμεν τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐσπέραν ἀντὶ νὰπέλθωμεν ἀκατάλληλον ὥραν τῆς προσεχοῦς πρωίας. Οὕτως ἐζητήσαμεν συγγνώμην παρὰ τοῦ ἡγουμένου, ὅστις ἐδώρυσεν εἰς ἕκαστον ἡμῶν ἐν πορτοκάλιον κοπὴν ἐκ δένδρου φρουμένου ἐν τῇ αὐλῇ ὡς ἀποχαιρετιστήριον δῶρον, καὶ κατήλθομεν διὰ τοῦ λόφου εἰς τὸ χωρίον Μελιγαλιᾶ, ἀπέχον δύο περίπου ὥρας. Ἐν ᾧ δὲ κατηρχόμεθα διὰ τοῦ ἀποκρήμνου στενωποῦ, ἠδυνήθημεν νὰ ἀκροασθῶμεν τοῦ ἤσματος τῶν μοναχῶν ψαλλόντων τὸν ἑσπερινὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἄλλως τὰ πάντα ἦσαν ἡσυχία, οὐδεμία ψυχὴ ἐφαινετο ἀγρουπνοῦσα ἐν τῷ μεγάλῳ μεσσηνιακῷ πεδίῳ. Τοιαύτην ἠρεμίαν, οἷα ἐκείνη, μόνον ἡ Ἑλλάς παρουσιάζει, καὶ μόνον ἐντὸς τῶν τοίχων τῶν μονῶν αὐτῆς εἶνε δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ ἀκόμη ἢ ἀνάπαυσις ἐκείνη τοῦ πνεύματος, ἣτις ἐγκατέλιπε διὰ παντὸς τὸν νευρικὸν νεώτερον ἡμῶν βίον.

Ἡ νῆξ ἦτο σεληνόφωτος, ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἴρωμεν τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὰ κάτω διὰ τῶν ξηρῶν ὄρεινῶν χειμῶρων καὶ διὰ τῶν στενῶν μονοπατίων. Συντροφία εὐθύμων χωρικῶν, ἐπιστροφόντων οἴκαδε ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐνέδειξεν ὅτι προσηγγίζομεν εἰς τι χωρίον, καὶ διαβάντες περίεργον τριπλῆν γέφυραν, βαίνουσαν κατ' εὐθείαν καὶ ἔπειτα διχαζομένην δεξιὰ καὶ ἀριστεριὰ, ἐφθιάσαμεν μετ' οὐ πολὺ εἰς Μεγαλαῖ, μεγάλην κομόπολιν παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Καλαμιῶν εἰς Κόρινθον. Ἐκεῖ ἀπεχωρήτισεν ἡμῶς ὁ ἀγαθὸς Θεοδωρόπουλος, ἀφ' οὗ πρῶτον προσεφέρθη νὰ δώσῃ εἰς ἡμῶς σιστατικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, δικηγόρον ἐν Μεγάλῃ πόλει. Τοιαύτη εἶνε ἡ ἑλληνικὴ δημοκρατία· ὁ εἰς ἀδελφὸς δικηγόρος καὶ ὁ ἄλλος ἡμονηγός. Εὐρισκόμεθα ἐν ὑπαίθρῳ ἐπὶ δεκαῆξ ὥρας, καὶ μετὰ χαρῆς ἐφθιάσαμεν εἰς τὸ χάνιον διατηρούμενον ὡς τὸ τοῦ Μαυρομμάτη, ὑπὸ ὠραῖον φουστα ελλοφόρου προεσβύτου, ὅστις αὐτὸς ἐφρόντισε περὶ ἡμῶν καὶ ἐξύπνισεν ἡμῶς τὴν πέμπτην προῖνὴν ὥραν, εἰσελθὼν κατ' εὐθείαν εἰς τὸ δωμάτιον ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς κλίμακος, ἐνῶ εὐρισκόμεθα ἐν τῇ κλίνῃ. Ἐν τῇ ἔτι ἡμιφῶτῳ πρωΐᾳ ὁ πελώριος ἐκεῖνος φουστανελλοφόρος ἰστίμενος σιγηλὸς παρὰ τὴν θύραν, ἐφαίνεται οἶονεὶ τὸ φάσμα ἀποιχομένοι τινὸς παλληκαρίου νεῦον εἰς ἡμῶς νὰ κοίλουθῆσωμεν αὐτό. Καὶ τὸ μὲν χάνιον ἦτο ταπεινὸν ἀλλ' ἡ τροφὴ ἦτο καλή, καὶ τὸ ἐστιατόριον ἐκέκτητο πρωτόγονον μηχάνημα πρὸς ἀνέλκυσιν τῶν φαγητῶν καταπλήξαν ἡμῶς.

Τὴν πρωΐαν ἐκεῖνην ἀνεχωρήσαμεν διὰ τῆς πρωῖνῆς ἀμαξοστοιχίας εἰς Μεγάλῃν πόλιν, εἰς ἣν ἄγει διακλάδωσις πέντε χιλομέτρων, κατισκευασθεῖσα πρὸ πέντε ἐτῶν. Τὸ τμήμα τῆς κυρίας γραμμῆς τὸ ἀπὸ τοῦ Διαβολίτη εἰς τὸ Μπιλαλῆ εἶνε θαυμασίον διὰ τὰ τεχνικὰ αὐτοῦ ἔργα. Δι' ἀλλεπαλλήλων καμπυλῶν ἡ ἀμαξοστοιχία ἀναβαίνει διὰ τοῦ στενοῦ Μακρουπλαγίου, ὅπου τῷ 1264 συνεκροτήθη ἡ μεγάλη μάχη μεταξὺ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων, καθ' ἣν ἐνίκησαν οἱ Φράγκοι, βοηθούμενοι ὑπὸ Τούρκων μισθοφόρων. Αὐτὸ δὲ τὸ στενὸν εἶνε ὠραία κλεισώρεια, καὶ ἐκ τῆς κορυφῆς κατοπτεύσαμεν τὸ Βουρκῆνον ἔτι ὄρατὸν μικρὸν ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους, καὶ τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον. Τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον ἐγκατέλιπε καὶ μετὰ τὰ τρία ἔτι τέταρτα αἰῶνος ἤδη λείψανα αὐτοῦ ἐν ταῖς τοπωνυμίαις τοῦ μέρους τούτου τῆς Πελοποννήσου, καὶ εἰς μὲν τῶν σταθμῶν ἔχει τὴν κατάληξιν ἀγῆ (Κούρταγα), ἄλλος δὲ λήγει εἰς μπέη ἀπαραλλάκτως ὡς ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκίᾳ ἔχομεν τὰς

τοπωνυμίας Χαϊδάο πασσῆ καὶ Μουσταφᾶ πασσῆ· Ἑλλην συνοδοιπόρος ἐξέφρασε τὴν ἐκπληξιν αὐτοῦ, ἣν καὶ συνεμερίσθην τελείως, ἐπὶ τῷ ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν ἀντικατεστάθησαν κατὰ τὸ σύνηδες ἄλλως ἑλληνικὸν σύστημα δι' ἀρχαίων τοπωνυμῶν ἢ τοῦλάχιστον διὰ χριστιανικῶν ἀντιστοιχῶν.

Ἡ Μεγάλῃ πόλις, ἣτις σήμερον ὀνομάζεται Μεγαλόπολις, ἔχει μὲν ὄνομα μέγα, ἀλλ' εἶνε πράγματι μικρὸν χωρίον, συνιστάμενον ἐκ μιᾶς καὶ μόνῃς ὁδοῦ καὶ εἰσείας πλατείας, οὐδὲν παρεχούσης ἐνδιαφέρον. Καίτοι δ' ἔχει μόνον χιλίους πεντακοσίους κατοίκους, διατηροῦν καθημερινὴν ἐφημερίδα προσωπικοῦ μᾶλλον χαρακτηριστοῦ, καὶ σήμερον, ὅτε ἔχει σιδηροδρομικὴν συγκοινωνίαν, δύναται ἴσως νὰ προσδεύσῃ. Ἀλλὰ μόλις δύναμαι νὰ φαντασθῶ, ὅτι αὕτη ἦτο ἡ ἄλλοτε ἔχουσα τὸ μέγεθος τῆς Μεσσήνης εὐρεῖα πόλις ἢ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὅτ' ἔκτισε καὶ τὴν ἄλλην ἐκεῖνην ὀχυρὴν πόλιν, ὅπως συγκρατῆ τὴν Σπάρτην. Οὐδὲ ἔχουσα ὑπάρχει τῆς οἰκίας, ἐν ἣ ἐγεννήθη ὁ Πολύβιος, ὁ μέγας ἐκεῖνος βαρὺς ἱστορικός, ὅστις ἐθεώρει τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατὰκτησιν ὡς τὴν μόνην διασωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς ἔχει ἔσθρον καθῆκον νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν Μεγάλῃν πόλιν, ἐπειδὴ ἡ ἐκκακρὴ τοῦ θεάτρου αὐτῆς εἶνε τὸ μέγιστον ἔργον τῆς Ἀγγλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς, καθιδρύματος, ὅπερ ἤθελε δυνηθῆ νὰ προύξῃ πλείονα, ἂν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἦτο οἷα ἡ γερμανικὴ, ἢ ἂν οἱ ἐκ τῆς νοτίου Ἀφρικῆς ἑκατομμυριοῦχοι ἤθελον καταβάλλει τὰς δαπάνας ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν ἐν Ἑλλάδι ἀντὶ ν' ἀσχημίζωσι τὸ Park Lane τοῦ Λονδίνου μετὰ τῆσδε αὐτῶν μέγαρον. Οἱ Ἄγγλοι ὡς ἔθνος εἴμεθα ὑπὸ τοιαύτην ἐποχῇ πολὺ ὑποδεέστεροι οἰκονομικῶς, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς Γάλλους, τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Ἀμερικανούς. Τὴν σήμερον ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις χορηγεῖ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ἀρχαιολογικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν περίπου τὸ ἡμισυ ἐκεῖνου ὅπερ προοδευτικὴ ἐφημερίς τοῦ Λονδίνου ἐπλήρωσέ ποτε διὰ τὰ πρῶτα ἀγγέλματα περὶ ἀγώνων τοῦ κρίκετ ἐν Αὐστραλίᾳ. Οὐδὲν λοιπὸν τὸ ἀπορον, ἂν ἔνια τῶν πανεπιστημίων τῆς Ἀγγλίας θεωροῦσι τὴν ἀρχαιολογίαν ὡς ἔργον ματαιόσχολον καὶ τρέπονται ἀντ' αὐτῆς εἰς τὸ ἐπαγγελματικὸν ἀγώνισμα τῆς σχολικῆς διδασκαλίας. Ἀλλ' ἐν τῇ Μεγάλῃ πόλει αἱ ἀναμνήσεις τῶν Ἄγγλων ἀνασκαφῶν εἶνε ἀκόμη ζοηραὶ καὶ οἱ ἐπιχώριοι ποιῶνται εὐλαβεστάτην μνεῖαν τοῦ καθηγητοῦ Gardner. Ὁ δήμαρχος, ὁ ὠραιότατος τύπος

φρουσανελλοφόρου ὃν δύναται τις νὰ φαντασθῆ καὶ αὐτόχρομα ἠγέτης λαῶν ἐλάλει ἐνθουσιωδῶς περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ σὲρ Ἑδβίνου Ἑγερωτῶν, τοῦ πρώην πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις, ὃν τὸ ὑπὲρ τῆς ἀρχαιολογίας ἐνδιαφέρον ἤγαγεν εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Μεγάλης πόλεως. Ἴσως ἐνεκα τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐπικοινωνίας μετὰ διακεκριμένων Ἀγγλων ὁ δήμαρχος ὑπῆρξε σχεδὸν ὁ μόνος τῶν Ἑλλήνων οὓς συνήντησα ὁ μὴ ὑποβαλὼν με εἰς ἐρωτήσεις καὶ οὐδὲ τὴν παραμικρὰν ἐπιδείξας περιέργειαν περὶ τῶν κατ' ἐμέ. Ἐχὼν τι τὸ αὐταρχικὸν καὶ ὢν ὀλιγόλογος ἐφρόντισε νὰ προμηθεύσῃ εἰς ἡμᾶς σοῦσταν χάριν τῆς εἰς Ἀνδρίτσαιναν μεταβάσεως, λαβὼν αὐτὴν παρ' ἀπροθύμου ἰδιοκτῆτου διὰ τρόπου ὀλίγον ἀπέχοντος ἐπιτάξεως ἐν μέσῳ πόσεως κυπέλλου καφὲ ἐν τῷ κάτωθι τῶν δωματίων μου καφενείῳ. Θὰ συγίστων εἰς πάντα περιηγητὴν μέλλοντα νὰ διατρίψῃ ἐν Μεγάλῃ πόλει νὰ καταλάβῃ τὰ δωμάτια ἐκεῖνα, ἕνα κοιτῶνα καὶ μίαν πολὺ μεγάλην αἴθουσαν ἐν τῷ πρώτῳ πατώματι οἰκίας κειμένης ἐπὶ τῆς πλατείας. Ἡ οἰκία δὲν εἶνε αὐτόχρομα ξενοδοχεῖον, οἷα καυχᾶται ὅτι ἔχει δύο ἢ Μεγάλη πόλις, ἀλλ' ὁ ἰδιοκτῆτης αὐτῆς Σωκράτης Σκούρλας καὶ ἡ ἐρασμία αὐτοῦ σύζυγος δέχονται εὐχαρίπτως ξένους, καίτοι δὲ ἡ εἴσοδος πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν κλίμακα δὲν ἦτο ἐπαγωγός, ἡ διευθέτησις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἦτο ἀμέμπτως καθαρὰ.

Τὸ θέατρον κεῖται ἐκτὸς τῆς πόλεως πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ἑλισσῶνος καὶ εἶνε λίαν ὑγρὸν καὶ τελματῶδες. Ἄν παρουσιάζετο εἰς τινα θεατρῶνην ἢ εὐκαιρία νὰ παραστήσῃ ἐν αὐτῷ τοὺς Βατράχοις τοῦ Ἀριστοφάνους, δὲν θὰ εἶχεν ἀνάγκην νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ χοροῦ, διότι οὗτος εὐρίσκεται πάντοτε ἐν ἐνεργείᾳ αὐτόθι. Τὸ θέατρον τοῦτο, καίπερ ὃν τὸ μέγιστον τῶν ἐν Ἑλλάδι, οὔτε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τῆς Ἐπιδαύρου παρέχει, καθ' ἃ ἀντελήφθημεν, οὔτε τὸ κάλλος ἐκείνου κέκτηται. Πράγματι δέ, ἂν ἠδυνάμην ὡς Ἀγγλος νὰ κάμω τοιαύτην παρατήρησιν χωρὶς νὰ κατηγορηθῶ ἐπὶ ἑλλείψει φιλοπατρίας, νομίζω ὅτι δὲν ἠθέλε ὑπάρξει μεγάλη ζημία διὰ τὸν κόσμον, ἂν τὸ θέατρον τῆς Μεγάλης πόλεως δὲν εἶχεν ἀνασκαφῆ καὶ ἂν ἡ Ἀγγλικὴ σχολὴ ἠθέλεν ἀφιερῶσαι τὴν δραστηριότητα αὐτῆς ἀλλαχοῦ που. Πολὺ σπουδαιότερα εἶγε, καθ' ἃ μοι ἐφάνη, ἢ πλησιέστατα τοῦ θεάτρου, καὶ δὴ μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ ποταμοῦ, γενομένη ἀνακάλυψις τοῦ ἀρκαδικοῦ βουλευτηρίου, τοῦ ὀνομαστοῦ Θερσιλίου, ἐν ᾧ συνήρχοντο οἱ δεκακισχίλιοι Ἀρκάδες, ὃν ἐνώπιον ἐδημηγόρησεν ὁ Δημοσιθένης. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀντι-

προσωπευτικῶν θεσμῶν τὸ κτίριον τοῦτο ἐπέχει ὅλως ἐξαιρετικὸν θέσιν καὶ δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν αὐτὸ τὴν μητέρα τῶν βουλευτηρίων. Ἐν αὐτῷ ἡ ἀρκαδικὴ ἀγροτικὴ ἀπλότης τοῦ κ. Δελιγιάννη ἐξεῦρε πιθανῶς τὰ σπέρματα τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐκείνης ἐμπειρίας, ἐφ' ἣ διακρίνεται ὑπὲρ πάντας τοὺς ζῶντας Ἑλληνας. Ἐν αὐτῷ ὁ πιστὸς ὁ ἐμμένων εἰς τὸ νὰ θεωρῆ τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα ὡς τὸ ἱψιστον προῖόν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας δύναται νὰ σταθῆ μετ' εὐλαβείας ἐν τῷ χώρῳ, ἐξ οὗ τοῦτο προέκυψεν.

Ἐχρηιάσθημεν ἑπτὰ ὥρας καὶ εἴκοσι λεπτὰ συμπεριλαμβανομένου σταθμοῦ μιᾶς ὥρας ἐν τῷ χανίῳ Δραγομάνη καθ' ὁδόν, ὅπως φιλάσωμεν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας σοῦστας ἀπὸ τῆς Μεγάλης πόλεως εἰς τὴν Ἀνδρίτσαιναν. Ἡ κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ εἶχε μεγάλως προβιβασθῆ ἀφ' οὗ χρόνου εἶχον γραφεῖ οἱ ἐντυπῶι ὁδηγοί, καὶ τὸ μόνον ἐμπόδιον τῆς προχωρήσεως ἡμῶν ἦτο ὁ τιναγμὸς τῆς σοῦστας, ἢ ὁ ἀμαξηλάτης ἡμῶν ἄφινε νὰ διέλθῃ ἐπὶ παντὸς λίθου κειμένου κατὰ τὴν ὁδόν. Αἴφνης τὸ μέγα μεσαιωνικὸν κάστρον τῆς Καρυταίνης, τὸ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς θέσεως ὠραιότατον τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, ἐνεφανίσθη ἐνώπιον ἡμῶν καὶ ἐπὶ μακρὸν διέμεινε τὸ ἐξέχον χαρακτηριστικὸν τῆς τοπογραφίας. Ἡ πόλις Καρύταινα εἶνε τῶν γραφικώτατα κειμένων ἐν Ἑλλάδι. Αἱ οἰκίαι αὐτῆς, ὧν ὑπερέχει κωδωνοστάσιον ἔχον αὐτόχρομα βενετικὴν τὴν ἀποψιν, ἀποτελοῦσιν ἡμικύκλιον περὶ τὴν κλιτὸν τοῦ λόφου τοῦ ὑψουμένου πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς Μεγάλης πόλεως ἀμιάξιτόν. Ἐξ ἀριστερῶν δ' ὑπέρχεται ὁ ὄγκωδης περίβολος τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου, ἀπὸ τῆς βάσεως δ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Ἀνδρίτσαιναν πλευρᾶς ὁ ἀπότομος κρημνὸς κατέρχεται κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν βραχώδη κοίτην τοῦ μακρὰν κάτω ῥέοντος Ἀλφειοῦ. Ἐν τινι θέσει ὑπάρχει ἐπικλινῆς ἀπορροῆς ἑκατὸν πενήκοντα περίπου ποδῶν, εἰς ἣν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξιχθῆ ἀναβατικὴ κλίμαξ, καὶ ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ μέρους τῆς πόλεως ἡ πρόσοδος εἰς τὸ κάστρον, καίπερ οὕσα μᾶλλον βράτη, εἶνε ἱκανῶς ἀπότομος. Ὁ πολυέλικτος ποταμὸς, δι' οὗ ἢ εἰς τὴν Ἀνδρίτσαιναν ἄγουσα ὁδὸς διέρχεται ἐπὶ περιέργου γεφύρας, κτισθείσης πιθανῶς ἐν διαφόροις χρόνοις, ὑπενθύμισεν εἰς ἡμᾶς, ὅτ' ἐξήρχετο ὁρμητικῶς διὰ τῆς στενῆς φάραγγος, τὸν Τάγον ἐν Τολέδῳ. Ὁ Ἀλφειὸς εἶνε ἐνταῦθα ῥεῖθρον ὅλως διάφορον τοῦ ἀμιώδους ποταμοῦ τοῦ μαιανδρικῶς ῥέοντος ἠρέμα διὰ τῶν λειμῶνων ἐν Ὀλυμπίᾳ. Πράγματι ὀλίγοι ἑλληνικοὶ ποταμοὶ κέκτληται τὴν ὁρμὴν τοῦ ὄρειοῦ τούτου

χειμῶρου ἀναγκαιζομένου κάτωθεν τῶν ἀπορρώγων τῆς Καρυταίνης. Οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον, ὅτι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας γίνεται συχνή μνεία τοῦ κάστρου ὡς τῆς ἑτέρας τῶν δύο μεγάλων βαρυνειῶν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, κτισθέντος πρὸς τὸν εἰδικὸν σκοπὸν τῆς συγκρατήσεως τῶν φιλοταράχων Σλάβων τῶν Σκορτῶν τῆς νέας Γόρτυνος. Ἐν τοιοῦτοις κάστροις οἱ Φράγκοι βαρῶνοι, καθ' ἃ λέγει τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, ἔζων τὸν καλλίτερον βίον τὸν ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ζήσωσιν.

Οὐδὲ δύναται ὁ βλέπων τὸ κάστρον ἐκεῖνο νὰ ἐκπλαγῇ πῶς ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ φορῶν τὴν περιώνυμον περικεφαλαίαν, ἠδυνήθη νὰ ὑπεραιμυνηθῇ αὐτοῦ ἐπὶ μακρὸν ἐναντίον παντὸς ἐπερχομένου κατὰ τὰς ἡρωϊκὰς ἡμέρας τῆς Ἑλλάδος.

Ἢ κατ' εὐθείαν ὁδὸς δὲν εἰσέρχεται ἀμέσως δι' ἀναβάσεως εἰς τὴν Καρύταιναν, ἀλλ' ἀφίνει τὴν ὑψηλὰ κειμένην ταύτην πόλιν δεξιὰ καὶ ἀναβαίνει διὰ τοῦ λόφου ἀριστερὰ τοῦ ποταμοῦ. Ἡ ἀνάβασις εἶνε ἀπότομος καὶ ἐφαίνετο ὁμοίως ἐπιπονωτέρα διὰ τοὺς ἵππους ἕνεκα τῆς ἀφινιδίας προσθήκης ἐπιβάτου τῆς ἡμετέρας σούστας, ἡμιονηγοῦ τινος καθεσθέντος παρὰ τὸν ἀμαξηλάτην. Καὶ δὴ ἐν Ἑλλάδι συμβαίνει οὐ σπανίως ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα ὅπως διαβάται καταλάβωσιν αὐτὸ βούλως θέσιν ἐν τινι ἰδιωτικῇ ἀμάξῃ, τυγχάνοντες ἄλλως πάντοτε τῆς προθύμου ἀποδοχῆς τοῦ ἀμαξηλάτου. Καὶ διεμαρτυρήθη μὲν ἐγὼ καὶ ἐκεῖνος κατέβη, ἀλλὰ, πρὶν ἢ παρέλθῃ πολλὴ ὥρα, ἄλλος ἡμιονηγὸς ἐπειράθη νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ δυσκολίας κατωρθώσαμεν νὰ παλλαχθῶμεν τοῦ προσθέτου ἐκείνου βάρους, ὅπερ ἔχει μεγάλην σημασίαν, ὅτιν πρόκειται περὶ μακρῶν ἐκδρομῶν, καθ' ἃς ὁ χρόνος εἶνε πολύτιμος.

Ἡ Ἀρκαδία δὲν ἔχει πολὺ τὸ ἀρκαδικὸν καίτοι, ὅτε ἐπρογευματίζομεν κάτωθεν ἀμφιλαφοῦς δένδρου ἐν τῷ χανίῳ τοῦ Δραγομάνη, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσδοκήσωμεν, ὅπως ἴδωμεν ἐμφανιζόμενον τὸν αἰγοβοσκὸν Τίτυρον τῶν εἰδυλλίων τοῦ Θεοκρίτου καὶ τῶν Ἐκλογῶν τοῦ Βιργιλίου. Πράγματι ἡ ὄρεινὴ ἐκείνη χώρα, ἐν ἣ τὰ δένδρα εἶνε ὀλίγα καὶ λείπονσι χλοάζουσαι βῆσσαι, εἶνε αὐτόχρομα τὸ ἀντίθετον τῆς ὑφ' ἡμῶν φανταζομένης ποιμενικῆς σκηνογραφίας. Οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ διηγηματογράφοι τῆς Ἀναγεννήσεως ἐπενόησαν διὰ τῆς φαντασίας αὐτῶν ἰδεώδη τινὰ Ἀρκαδίαν, ἣτις ἔχει ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πραγματικὴν τὴν

ὁμοιότητα ὅσην ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὴν ἀγγλικὴν κατὰ βουλήν τῶν κοινοτήτων. Ἀγνοοῦντες τὴν γεωγραφίαν καὶ κοίνοντες περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐκ τῶν βιβλίων οἱ συγγραφεῖς ἐκεῖνοι εἶνε ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ διαστροφῇ τῆς ἀληθείας. Αἱ ποιητικαὶ αὐτῶν εἰκόνας εἶνε τοιοῦτον ἀπεσχοινησμέναι τῆς πιστῆς ἐξεικονίσεως τοῦ βίου ὅσον καὶ αἱ γραφικαὶ παραστάσεις ἀρχαιοτέρου τινὸς δημόδου ἀγγλικοῦ βιβλίου περὶ Ἑλλάδος, ἐνῷ ἡ Πελοπόννησος φωτίζεται παντοῦ ὑπὸ ἀκτίνων φωτὸς καὶ βρεϊτανικῆ βλάστησις ἀνθεῖ περὶ τὴν βάσιν ἐκάστου ναοῦ.

Ἡ μικρὰ πόλις Ἀνδρίτσαινα ἢ μᾶλλον ἀποτελοῦντ' αὐτὴν τέσσαρα χωρία εἶνε νῦν τὸ τέριμα τῆς ἀμαξιτοῦ, ἥτις μίαν ἡμέραν θὰ παρεκταθῇ μέχρι τῆς Ὀλυμπίας. Εἶνε πόλις ἔχουσα τελείως τουρκικὴν ἀπομνη, οἰκουμένη ὑπὸ διςχιλίων μέχρι τριςχιλίων κατοίκων, ὧν αἱ οἰκίαι θὰ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ εἶνε τουρκικαὶ καὶ πράγματι ἀκουσίως στρέφομεν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὅπως ἴδωμέν τινα μιναρῆν. Ἐν τῇ κυρίᾳ ὁδῷ ὑψοῦται ἀξιοθέατον γηραιὸν δένδρον, πληροῦν μέγα μέρος τῆς ἀμαξιτοῦ διὰ τοῦ ὄγκου αὐτοῦ, ἄλλο δὲ δένδρον ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας μετεβλήθη εὐφυῶς εἰς κωδωνοστάσιον. Καὶ τὸ μὲν δωμάτιον ἡμῶν, καίπερ στερούμενον ἰελοπινακῶν, εἶχε τὴν πολυτέλειαν νὰ καλύπτεται ὑπὸ τάπητος· ἀλλ' αἱ ἡμέτεροι κλῖναι ἦσαν σανίδες ἐπὶ κλλιβάντων οἷαι ἐκεῖναι, ἐρ' ὧν εἶχομεν κατὰ τὴν περιοδείαν ἡμῶν σκευθίσαι νὰ κοιμώμεθα ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς Πελοποννήσου. Ἐὰ πάντα ἦσαν ἐξαιρέτως καθαρά, καὶ μόνον τὰ κατὰ τὴν τροφήν παρέσχον εἰς ἡμᾶς δυσκολίας. Τρόφιμα δὲν ἠδύνατο νὰ εὐρεθῶσιν, ἀλλ' οὐχ ἦτονον ἢ γυνή, εἰς ἣν ἀνήκεν ἡ οἰκία, εἰς ἣλθε κρατοῦσα ζῶσαν ὄρνιθα, καὶ προσεφέρθη νὰ σφάξῃ αὐτὴν ἀμέσως. Ἐσφάγη λοιπὸν καὶ πρῶτον μὲν ἐχορηγίμεισε πρὸς παρασκευὴν ζωμοῦ, εἶτα δὲ παρετέθη βραστή. Ἀτυχῶς ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ κατῴκει σιδηροουργός, ὅστις ἐξηγέρθη ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ, ὅπως πεταλώσῃ ἵππον τινὰ ἐν τῷ κάτωθι σιδηροουργεῖῳ, διακόπτων οὕτω τὸν ἡμέτερον ὕπνον. Διακοπὴ τοῦ ὕπνου εἶνε τῶν ἀναποφεύκτων ἐπεισοδίων περιοδείας ἐν Ἑλλάδι. Ἐξαιρουμένης τῆς μεσημβρίας, ὅτε ἀναπαύονται, οἱ Ἕλληνες ἐγορηγοροῦσι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ καθ' οἵανδῆποτε ὥραν τῆς νυκτὸς δύναται τις νὰκούσῃ αὐτοὺς διαλεγόμενους μεγάλῃ τῇ φωνῇ. Πάντες ἐν Ἑλλάδι, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ζώων, εἶνε μεγαλοφωνότεροι ἢ ἐν τῇ Δύσει, καίτοι δ' οὐδεὶς πλείοτερον ἑμοῦ θανατᾶζει τὸ ἔμμουσον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

σης, ἐθεώρησα λίαν ἐνοχλητικὴν τὴν ἐκ τοῦ ὕπνου ἐξέγευσίν μου ὑπὸ κραυγῶν ὄριστε ἐν μέσῃ τῇ νυκτί. Μετὰ δὲ τὸ λυκαυγὲς ὁ ὕπνος εἶνε ἀδύνατος.

Ἡ Ἀνδριτσaina εἶνε τὸ ἄριστον μέρος, ἐξ οὗ δύναται τις νὰ ἐκκινήσῃ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἐν Βάσσαις ναοῦ, ὅστις ἀπέχει αὐτῆς δύο ὥρας καὶ ἡμίσειαν. Ἡ ἡμιονικὴ στενωπὸς ἀνέρχεται καὶ κατέρχεται δι' ὄρεινῶν κοιλάδων, ὧν μεταξὺ ἀκούομεν τὸν μονότονον ἦχον τῆς φωνῆς τοῦ κόκκυγος. Ὁ ναὸς αὐτὸς ἐμφανίζεται μόνον ὀλίγα λεπτὰ πρὶν ἢ φθάσῃ τις εἰς αὐτόν, καὶ καταναλώσαμεν πολὺν χρόνον ἀναμετροῦντες ἂν θάπετελοῦμεν ἐξαίρεσιν τοῦ σχεδὸν ἀμετατρέπτου ἐκείνου κανόνος, καθ' ὃν οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Φιγάλειαν ἔχουσι κακοκαιρίαν. Εὐτυχῶς ἐνετύχομεν αὐτόθι εἰς τὸν ἐξαιρετικὸν ἐκεῖνον καιρὸν, ὅστις εἶνε ἀπανταχοῦ ἀλλαγῶς τῆς Ἑλλάδος ὁ συνήθης, καὶ ἅμα τῇ διαβάσει τῆς ῥάχεως τοῦ βουνοῦ εἶδομεν ἀκριβῶς ἐν τῇ κάτωθι ἡμῶν κοιλάδι τοὺς ψυχρῶς τεφροὺς κίονας τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος. Καθ' ὁδὸν οὐδεὶς τῶν παροικούντων γινώσκει τὴν θέσιν ταύτην ὑπὸ τὸ ὄνομα Βάσαι. Οἱ δὲ ἡμιονηγοὶ ἡμῶν, ζητοῦντες ὁδηγίας, ἠρώτων ἀπλῶς ποῦ κεῖνται οἱ *κολῶνες* ὁμοίως ὡς ἐν Ἀθήναις ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ἐρημικώτερος τόπος δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκλεχθῆι πρὸς ἴδρυσιν ναοῦ, καὶ δὲν δύναται τις νὰ πορήσῃ πῶς αὐτὴ ἢ ὑπαρξίς αὐτοῦ ἐμείνεν ἄγνωστος ἐπὶ αἰῶνας ὅλους, ἕως ἀνεκαλύφθη τῷ 1766. Ἐπὶ τοῦ ὕψους ἐκείνου τετρακισχιλίων σχεδὸν ποδῶν, ὅπου ἦοθα νόμισθα ψῦχος καὶ περὶ αὐτὰ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου, ὀλίγη βλάστησις ὑπάρχει πλὴν λεπτῶν θάμνων καὶ τῶν γραφικῶν ὑπερύψθρων λειχίνων τῶν ἐπιχρῶννουσῶν ἀπαλῶς τοὺς ἐκ πωρίνου λίθου κίονας καὶ τοὺς πέριξ βράχους, ἐξ ὧν οἱ κίονες οὗτοι εἶχον λατομηθῆι πρὸ εἴκοσι καὶ τριῶν αἰώνων. Οὐδὲ μία ψυχὴ ζῶσα ἐφαίνετό που ἐκτὸς ἡμῶν αὐτῶν, τῶν δύο ἡμιονηγῶν καὶ μικροῦ παιδός, ὅστις εἶχε προστεθῆι εἰς τὴν συντροφίαν ἡμῶν. Πράγματι τὸ μέρος τοῦτο τῆς Πελοποννήσου εἶνε οὕτως ἔρημον, ὥστ' ἐν τῇ μακρᾷ ἐπὶ ἑνδεκά ὥρας Ἰππασίᾳ ἀπὸ τῆς Ἀνδριτσαίνης μέχρι τοῦ Διαβολίτση διὰ δύο μόνον χωρίων διήλθομεν, τοῦ Δραγόνι καὶ τοῦ Μπογάζι. Αἱ Βάσαι, ὡς ὁ ἥλιος ἐφώτισε πλουσίως τοὺς κίονας τοῦ ναοῦ διὰ τῶν νεφῶν ἐπιφανείς, παρῆγον ἰδεώδη εἰκόνα ἐπιβλητικοῦ μεγαλείου ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὄρεινῆς ἐκείνης ἐρημίας. Καὶ εἶνε μὲν ὠραιότεροι ἄλλοι ἑλληνικοὶ ναοί, ἄλλοι δὲ κεῖνται ἐν θέσει χαριε-

στέρα, ἀλλ' ὁ τοῦ ἐν Βάσαις Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ὑπερτερεῖ αὐτοὺς πάντας ὑπὸ τὴν ἔποψιν μεγαλοπροφείας καὶ σεμνότητος αἰδεσίμου. Ἄν εἶνε ἀληθὴς ἡ μαρτυρία τοῦ Πausανίου καὶ ὁ ναὸς οὗτος ἐκτίσθη πράγματι ὡς ἀνάθημα εἰς τὸν θεὸν τοῦ φωτός ὡς ἀπαλλάξαντα ἀπὸ τοῦ δεινοῦ ἐκείνου λοιμοῦ, οὗ γραφικὴν περιγραφὴν κατέλιπον εἰς ἡμᾶς ὁ μὲν Θουκυδίδης ἐν περὶ λόγῳ, ὁ δὲ Λουκρήτιος ἐμμέτρως, ἀληθῶς ἐπιτυχῆς ὑπῆρξεν ἢ ἐκλεχθεῖσα θέσις πρὸς τοιοῦτον σκοπόν. Καὶ κοπιώδης ὑπῆρξε πάντως ἡ ὁδὸς τῶν πιστῶν πρὸς τοῦτο τὸ ἱερόν, καὶ μακρὰ ὑπῆρξεν ἡ πορεία τοῦ ἀποδημητοῦ ἕως φθάσῃ μέχρις αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ θέα τῶν κίωνων ἐκείνων ἐν τῷ ἐρήμῳ ἐκείνῳ τοπίῳ παρῆγεν πλουσίαν ἀνταμοιβὴν τῶν μόχθων τῆς ὁδοιπορίας. Ὁ κ. Καββαδίας, ὁ γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων, μελετᾷ τὴν ἀνέγερσιν τῶν κίωνων, οἵτινες σήμερον κεῖνται χαμαὶ ὡς ἔπεσον· ἀλλ' ἴσως ἐν τῇ μερικῇ αὐτοῦ ἐρειπιώσει ὁ ναὸς τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ἐμποιεῖ ἔτι μεγαλειτέραν αἰσθησιν ἢ ἂν ἦτο πλήρης μετὰ τῶν ἐν τῷ Βρετανικῷ μουσεῖῳ μετοπῶν καὶ πάντων αὐτοῦ τῶν μερῶν.

Πορευόμενοι πρὸς τὸ χωρίον Διαβολίτση, ὅπου ἐμέλλομεν νὰ ἐπιβιβασιῶμεν τοῦ σιδηροδρομοῦ τοῦ ἄγοντος εἰς Καλάμας, διήλθομεν διὰ πολλῶν εὐφροσυνώτερων χωρῶν, διασπομένης ὑπὸ πολλῶν ὑδάτων καὶ ἐχούσης πλουσίαν νομάς, ὅπου ἠδονήθημεν νὰ πίνωμεν γάλα θερμὸν ἀπὸ τῶν προβάτων καὶ ὅπου ποιμένες περιενδεδυμένοι δορᾶς παρηκολούθουν τὰ ποίμνια αὐτῶν κάτω μέχρι τοῦ χαριτωμένου ποταμοῦ, τῆς Νέδας, περιβαλλομένης ὑπ' ἀμφιλαφῶν πλατάνων. Γραφικαὶ κατασκευασθεῖς ἀνδρῶν κατασκευαζόντων τυρὸν ἔξωθεν τῶν σκιηῶν αὐτῶν ἀντικαθίστανον κατοικίας μονίμους, καὶ δὲν ὑπῆρχον πανδοχεῖα. Ἡ ἀτραπὸς ἀνιήρχετο εἰς λόφους καὶ κατήρχετο εἰς αὐλῶνας, ἐνίοτε μόλις ἀναγνωριζομένη, ἕως τέλος ἠναγκάσθημεν νὰ καταβῶμεν ἀπὸ τῶν ἡμιόνων καὶ νὰ ὀδεύσωμεν περὶ δι' ἐπισφαλῶν ἀτραπῶν ἢ ὁρίων, ὅπως τέλος εἰσέλθωμεν εἰς τὸ μέγα χωρίον Μπογάζι. Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου ἔχει ὀρθῶς, ἐπειδὴ κεῖται, καθ' ἃ οἱ Δελφοὶ, εἰς τὸ βάθος πελορίας χαράδρας ἐντὸς τῶν βράχων, ἀλλ' ἐν μέσῳ θείθρων πολὺ δαιρλεστέρων τοῦ μικροῦ ἑνακίου τῆς Κασταλίας. Ἐκεῖθεν δὲ πορεία μιᾶς ὥρας καὶ ἐνὸς τετάρτου τοῦλάχιστον ἄγει διὰ τοῦ μεσσηνιακοῦ πεδίου εἰς τοῦ Διαβολίτση, ὅπου σήμερον εἶνε ἀπλοῦς στρωμὸς ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἀλλ' ὅπου ἄλλοτε ἦτο τὸ τέριμα, ἔνθα

οὐ περιηγηταὶ κατέληγον διαβαίνοντες τὴν στενοπορίαν τοῦ Μακρυπλαγίου. Καὶ λέγουσι μὲν ὅτι τώρα ἔχουσι ὀλίγους ἐπισκέπτας, ἀλλ' οὐχ ἦττον τὸ πλεῖστον τοῦ σταθμοῦ πανδοχεῖον τὸ διατηρούμενον ὑπὸ τοῦ Παπαμιχαλοπούλου εἶνε ἄξιον συστάσεως εἰς τοὺς ἀπλῶς διαβαίνοντας ἐκ τοῦ χωρίου καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ παραπεδημήσωσιν ἐν αὐτῷ περιηγητάς.

Ἐπιστρέψαντες εἰς τὸ ὄρητιριον ἡμῶν, τὰς Καλάμας, ἀπὸ τῆς περιοδείας ἡμῶν, καθ' ἣν μόνην δυσκολίαν εἶχομεν τὴν εὐρεσιν τροφίμων ἕνεκα τῆς μεγάλης πρὸ τοῦ Πάσχα τεσσαρακοστῆς, ἐφρόντισαμεν περὶ ἀτμοπλοίου πλέοντος παρὰ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸ Κατάκωλον ἅτε ἔχοντες τὸν εἰδικὸν σκοπὸν νὰ ἴδωμεν τὸν ὄρμον τοῦ Ναβαρρίνου. Καὶ εἶδομεν μὲν αὐτόν, ἀλλ' ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἐπειδὴ τὸ ἀτμόπλοιο ἡμῶν ἐξέπλευσε δώδεκα ὥρας ἀργότερον, καὶ ἦτο ἡ δευτέρα καὶ ἡ ἡμίσεια μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ὅτ' ἐφθάσαμεν τὸ τριπλῶς ἐνδιαφέρον τοπίον ἐκεῖνο, ὅπου ὁ Νέστωρ ὑπεδέχθη τὸν Τηλέμαχον, ὅτε ὁ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσεῶς ἦλθε νὰ μάθῃ εἰδήσεις περὶ τοῦ πατρός, ὅπου οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀντεπεξῆλθον κατ' ἀλλήλων διὰ τοῦ καταπληκτικοῦ ἐκείνου ἀγῶνος, οὗ ἡ περιγραφή πληροῖ μέγα μέρος τοῦ τετάρτου βιβλίου τοῦ Θουκυδίδου, καὶ ὅπου πρὸ ἑβδομήκοντα ὀκτῶ ἐτῶν συνέβη τὸ ἄκαιρον ἐκεῖνο γεγονός τὸ ἐπενεγκὸν τὴν σχεδὸν τελείαν πανωλεθρίαν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, δι' ἧς ἐκρίθη ἡ τύχη τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τῶν ἐπιβατῶν, ὅστις ἐγίνωσκε καλῶς τὸν τόπον, μοὶ ἐξήγησε τὴν τοπογραφίαν τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρρίνου. Εἶχομεν ἀγκυροβολήσει ἀκριβῶς ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ τοῦ ὄρμου, ὅπου τῇ 20 ὀκτωβρίου 1827 ὁ ναύαρχος Κόδριγκτων καὶ οἱ Γάλλοι καὶ Ρῶσοι αὐτοῦ σύμμαχοι ἐναυμάχησαν πρὸς τὰ τουρκικὰ πλοῖα. Ἐπὶ λόφου ἡμικυκλικοῦ ἀπέναντι ἡμῶν οὗ ὀπισθεν ὑφούται ὄρος ὄξυτενές, κεῖται ἡ λευκὴ πόλις Πύλος λουομένη ὑπὸ ἀπλέτου σελιναίου φωτός. Ἐκτεινομένη ἀπέναντι τοῦ ὄρμου δίκην πελωρίου κήτους ἀπλοῦται ἡ ἄδενδρος νῆσος Σφακτηρία, διεσπασμένη εἰς διάφορα χωριστὰ τεμάχια ὑπὸ τῆς ὄρμης τῶν κυμάτων. Ἐπὶ τῆς νησίδος τῆς παρὰ τὸν νότιον εἴσπλουν, ὅπου καὶ μόνον εἶνε δυνατὴ ἡ προσέγγις εἰς τὰ ἀτμόπλοια ἐγείρεται τὸ μνημεῖον τῶν ἑβδομήκοντα πέντε Ἀγγλῶν τῶν πεσόντων ἐν τῇ μάχῃ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ νησίδι ἐκτίσθη ὁ φάρος. Τρία ἄλλα μνημεῖα ὑπομνησκουσιν εἰς τὸν ἐπισκέπτην τὴν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξα-

τησίας ναυμαχίαν, τὸ τῶν Γάλλων, τὸ τῶν Ρῶσων καὶ τὸ τοῦ Ἰταλοῦ φιλέλληνος Σανταρόζα, πεσόντος ἐπὶ τοῦ κλασικοῦ ἐδάφους τῆς Σφακτηρίας τῷ 182ῷ, οὗ μμητῆς ὑπῆρξε κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 ὁ νεαρὸς ἐκ Φορλιβίου (Forli) ἦρως Ἀντώνιος Φράττης, φονευθεὶς ἐν Δομοκῷ ὅπου ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς βορρᾶν δὲ τοῦ ὄρμου ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν εὐκρινῶς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Πύλου, ἐπιστεφομένης ὑπὸ μεσαιωνικοῦ κάστρου. Καὶ τὴν μὲν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ἐκείνης ἐπισκιάζει ὁ Κλέων καὶ ὁ ναύαρχος Κόδριγκτων. Ἀλλὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ναβαρρίνου, ὅπερ ἔφερε τότε ἡ πόλις, ἔγινε χρῆσις ὡς ἐπιχειρήματος πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Σλάβων κατάληψις τῆς Πελοποννήσου ὑπῆρξε μέγα ἱστορικὸν γεγονός. Καὶ διὸ κατὰ τὸν Φαλλμεράγερ τὸ Ναβαρρίνον ὀνομάσθη ἀπὸ τῶν Ἀβάρων φυλῆς συγγενοῦς τῶν Οἰννων, καταλαμβανούσης σπουδαῖον μέρος ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῆς ἱστορίας τῆς Δαλματίας καὶ ἐπιδραμούσης τὴν Ἑλλάδα τῷ 589 μ. Χ. ὁμοῦ μετὰ τῶν Σλάβων. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἐπιπόνων ἐρευνῶν τοῦ Χόπφ ἀπεδείχθη ὅτι τὸ Ναβαρρίνον οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς Ἀβάρους. Κατὰ τοὺς ταραχωδεστάτους χρόνους τῆς ἱστορίας τῆς Πελοποννήσου, περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὅτε ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας περιεσπάτο ὑπὸ τῶν ἀξιώσεων διαφόρων μνηστήρων, ἑταιρεία μαχητῶν ἐκ Ναβάρρας τῆς Ἰσπανίας ἀνέλαβε τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου χάριν τοῦ Ἰακώβου de Bauk, ἑνὸς τῶν πολυαρίθμων ἀπαιτητῶν. Παραορμώμενοι οἱ Ναβαρραῖοι ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν Καταλωνίων, οἵτινες ἐν προτέροις χρόνοις τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος εἶχον γέινει διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτῶν κύριοι τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, ἐπεχείρησαν τὴν δῆωσιν τῆς Ἑλλάδος μετὰ ζήλου ἀκαθέκτου. Κατώρθωσαν δὲ νὰ ζωγήσωσι τὸν Φλωρεντῖνον τραπεζίτην Νέριον Α' Ἀτζαῖώλην ὅστις εἶχεν ἀναδειχθῆ δοῦξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὅστις ἠναγκάσθη νὰ γυμνώσῃ τὸν Παρθενῶνα τῶν κειμηλίων αὐτοῦ καὶ νὰ τήξῃ τὰς ἀργυρᾶς πλάκας τῶν θυρῶν αὐτοῦ χάριν ἐξοικονομήσεως τῶν ἀναγκαίων λύτρων. Τέλος δι' οἱ Ναβαρραῖοι, διακόψαντες πᾶσαν ὑπακοὴν πρὸς πάντα ἄλλον πλὴν τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν ἀρχηγοῦ Πέτρου Βόρδου τοῦ Ἀγίου Σουπερανοῦ ἐγκατέστησαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Πύλῳ καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτὴν τὸ ἴδιον ὄνομα ἀποκαλέσαντες Κάστρον τῶν Ναβαρραίων, ἐξ οὗ κατὰ παραφθορὰν προῆλθε τὸ ὄνομα Ναβαρρίνον. Ἐκεῖθεν δὲ τὸ ὄνομα ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὸ νέον Ναβαρρί-

νον, τὴν νέαν Πύλον, ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1572 χάριν ἀιμύνης τοῦ εἰς τὸν ὄρμον εἰσπλου.

Οὐδέποτε θὰ λησιμονήσω τὴν ποιητικὴν ἐκείνην ἐν τῷ ὄρμῳ τοῦ Ναβαρρίνου σεληνόφωτον νύκτα· γνωσταὶ δὲ εἶνε αἱ σεληνόφωτοι ἑλληνικαὶ νύκτες εἰς πάντας τοὺς ἀναβάντας εἰς τὴν Ἀκρόπολιν κατὰ τινα νύκτα οἷα ἐκείνη. Πᾶς Ἄγγλος μεριμνῶν περὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ ὀφείλει νὰ θεωρῇ τὸ Ναβαρρίνον ὡς ἐν τῶν ἱερῶν τῆς θεότητος ταύτης. Τὸ πρῶτον τότε ὁ στόλος τῆς Ἀγγλίας κατήνεγκε τραῦμα κατὰ τῆς τυραννίας, ἣτις ἠπεῖλει νὰ καταβάλλῃ τὴν διὰ δεινῶν ἀγῶνων κτηθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ Ναβαρρίνου, νίκης σπουδαιότερας τῆς ἐν τῇ ναυμαχίᾳ τῶν Ἑχινάδων (Ναυπάκτου) δὲν ἠγωνίσθη ἡ Ἀγγλία καὶ πάλιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἐνίστε δὲ συνεπεράξαμεν μετὰ τῆς δυνάμεως ἐκείνης, εἰς ἣς τὴν ἐξασθένησιν συνετελέσαμεν τότε. Ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἀπὸ τοῦ 1827 ἡ φωνὴ Ἀγγλῶν πολιτευτῶν ὑπῆρξεν εἰς ἄλλοττος πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἑλληνικῶν δικαίων. Ἡ ἰδρυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἡ παραχώρησις τῶν Ἰονίων νήσων, ἡ εἴρηνσις τῶν ὁρίων τοῦ 1881, ἡ ἐκκένωσις τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1897, ἡ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος τῷ 1898, ταῦτα πάντα ὑπῆρξαν κατὰ μέγα μέρος ἔργον τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Οὐ μόνον τὸ αἶσθημα, ὅπερ ἐπέχει μέγιστον μέρος ἐν ταῖς σχέσεσιν ἡμῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ ἐμπορικὰ ἡμῶν συμφέροντα ἐπιβάλλουσι τὴν σύνεσιν τῆς διηνεκοῦς συνεχίσεως ἡμελλητικοῦ προγράμματος. Ὁ μὲν Τούρκος εἶνε ὁ προστατευόμενος ὑπὸ τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐμπορικῆς ἀντιζήλου, τῆς Γερμανίας, ὁ δ' Ἕλληνας εἶνε ὁ ἐχθρὸς τῆς μεγίστης ἡμῶν πολιτικῆς ἀντιζήλου, τῆς Ρωσίας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἐν τῇ Νοτίῳ Ἀφρικῇ πολέμου οἱ Ἕλληνες, σχεδὸν μόνον πάντων τῶν ξένων ἔθνων, συνεπάθουν ὑπὲρ ἡμῶν, παρορμώμενοι ὑπὸ διπλῆς εὐγνωμοσύνης, τῆς χάριν εὐεργεσιῶν παρασχεθεῖσων ἐν τῷ παρελθόντι καὶ τῆς χάριν εὐεργεσιῶν προσδοκωμένων ἐν τῷ μέλλοντι. Εὐρισκόμην ἐν Ἀθήναις περὶ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς Μπόρξ καὶ κατεπλησσομένην ὑπὸ τοῦ θερμοτάτου πόθου, ὃν ἐπεδείκνυεν ὁ ἑλληνικὸς τύπος ὑπὲρ παύσεως τοῦ πολέμου, ὅπως ἡ Ἀγγλία δυνηθῇ καὶ πάλιν νὰ ἔχῃ ἐλευθερίαν ἐνέργειαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Εὐρισκόμην δ' ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅτε ἔληξεν ὁ πόλεμος ἐκεῖνος καὶ ἀνέγνωσα μετ' ἐνδιαφέροντος τὰ ἐγκώμια τῆς Ἀγγλίας τὰ

πληροῦντα τὰ κύρια ἄρθρα τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων. Ἄγγλοι οὐδέποτε ἀναγινώσκοντες τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἱστορίαν λησιμονοῦσιν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἱστορικοὶ συσχετισμοὶ ἔχουσι μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο τῶν φιλαναγνωστῶν. Καὶ δι' ἐκείνους μὲν ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρρίνου εἶνε γεγονὸς ἐπ' ἴσης πραγματικὸν ὡς ἡ μάχη τοῦ Βελεστίνου, διὰ πολλοὺς δὲ τῶν Ἀγγλῶν εἶνε φρεῦ, ἀντικείμενον ἐρεῦνης, συμβάν ἄξιον διονυχίσεως καὶ ἔπειτα λησιμοσύνης.

Ὁ ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου ξεναγὸς μου ἐπεθίμει πολὺ νὰ ποβιβασιῶ ἐἰς τὴν παραλίαν κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τῶν φασμάτων καὶ νὰ πῶ καφὲν ἢ λεμονάδα ἐν τινὶ καφενεῖῳ. Ἀλλ' ἐγὼ προετίμησα νὰ μείνω ἔξω ἐν τῷ ὠραίῳ ὄρμῳ καὶ νὰ κρουασιῶ τῶν ἐξηγήσεων αὐτοῦ περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς μάχης, ὃν Ἕλληνες τινες στρατιῶται, μεταβαίνοντες εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν, χάριν τοῦ Πάσχα συνηροῦντο μετὰ μεγίστης περιεργείας. Ὅτε δὲ τὸ ἀτμόπλοιον περιεστράφη, καὶ, ἐξερχόμενον διὰ τῆς αὐτῆς στενῆς εἰσόδου, δι' ἣς εἶχεν εἰσπλεύσει, περιέπλευσε τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τῆς Σφακτιρίας, ἐπεφάνη προβάλλουσα ὀξέως πρὸς τὸν ὀρίζοντα ἡ θέσις ἐκείνη, ἐν ἣ ὁὶ Σπαρτιάται εἶχον ἀντιτάξει τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν. Ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τὴν Κυπαρισσίαν ἡ ἀκτὴ ὀλίγον παρέχει ἐνδιαφέρον. Ὁ Μάραθος, ὁ πρῶτος σταθμὸς μετὰ τὸ Ναβαρρίνον, εἶνε χωρίον ἄσημον τὴν ὄψιν, προστατευόμενον ὑπὸ τῆς ἀδένδρου νήσου Πρώτης, καὶ μόνον ἄξιον λόγου ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ἡ θέσις, ἐξ ἣς ὁ τελευταῖος δεσπότης τῆς Πελοποννήσου, ὁ δειλὸς Θεομᾶς Παλαιολόγος, ἐξέπλευσε διὰ παντός ἐκ τῆς χώρας, ἣν αἱ ἴδιαι αὐτοῦ ἐριδες πρὸς τὸν ἀδελφὸν Δημήτριον εἶχον μέγανως συνετελέσει νὰ καταστρέψωσιν. Οὗτος εἶνε ὁ Παλαιολόγος οὗ τὸ ὄνομα φέρει μίαν τῶν ὁδῶν τῆς Κερκύρας, οὗτος δ' εἶνε ὁ ἀνακομιστὴς ἐκ Πατρῶν εἰς Ῥώμην τὴν κόραν τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου¹, οὗτος δ' εἶνε καὶ ὁ ἀνεὶ ἐλαχίστου ἴχνους πιθανότητος ὑποτεθεῖς ὡς ὑπάρχας ὁ πρόγονος τοῦ Παλαιολόγου τοῦ κειμένου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Λανδούλφου ἐν Κορνοναλλίᾳ.

Ὁ κατόπις σταθμὸς, ἡ Ἁγία Κυριακὴ, οὐδὲν παρέχει τὸ ἄξιον περιεργείας, ἀλλ' ἡ Κυπαρισσία εἶνε πόλις ἔχουσα τινα σημασίαν, ἣτις θὰ προσδεύσῃ ἔτι μᾶλλον τώρα, ὅτε παρεδόθη εἰς τὴν συγκοι-

1. [Ἰδε Σπυρ II. Δάμπρου Ν. Ἑλλ. Τόμ. 10 σ. 35 ἐ.]

ωνίαν ἢ νέα ἐκ Πύργου σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ἢ παρεκτεινομένη μέχρι τοῦ Μελιγαλά. Τὸ μεσαιωνικὸν κάστρον τῆς Κυπαρισσίας καὶ ἢ κάτωθεν αὐτοῦ πόλις, ἣτις οἰκεῖται μὲν ὑπὸ πεντακισχιλίων περίπου κατοίκων, ἀπέχει δὲ μικρὸν ἀπὸ τῆς *σκάλας*, παρέχουσιν εἰς τὸν θεώμενον ἔξωθεν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐνδιαφέρον μεγαλείτερον τοῦ πραγματικοῦ. Ἄλλ' ἢ πόλις ὑπῆρξε πριεόνυμος ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας, ὅτε ὠνομάζετο Ἀρκαδιὰ, καὶ ἦτο μιὰ τῶν δώδεκα βαρωνειῶν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας.

Ἐκεῖθεν τὸ ἀτμόπλοιον ἔπλευσε κατ' εὐθείαν γραμμὴν διὰ τοῦ ἐλικοειδοῦς Κυπαρισσίου κόλπου εἰς τὸ Κατάκωλον, τῶν ναυτῶν παρασκευαζομένων διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα καὶ βαφρόντων κόκκινα ῥά, ἀπαραλλάκτως ὡς ἐθίζεται καὶ ἐν Κουμβεργλάνδῃ τῆς Ἀγγλίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπιχροννυόντων διὰ τοῦ αὐτοῦ χρώματος τράγον τινὰ συμπλέοντα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος.

Τὸ Κατάκωλον, ὅπου ἀπεβιβάσθημεν ἐν μέσῳ τρικυμίας, ἔχει σήμερον σημασίαν μόνον ὡς ἐπίνειον τοῦ Πύργου, μεθ' οὐ συνδέεται διὰ μικρᾶς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἐχούσης μῆκος δεκατριῶν χιλιομέτρων. Ὅλον τὸ σημερινὸν Κατάκωλον, οὗ τὸ ὄνομα προσέρχεται ἐκ τοῦ βυζαντιακοῦ οἴκου Κατακαλῶν, σύγκειται ἐξ ὀλίγων πενιχρῶν χανίων πλησίον τῆς θαλάσσης, οἰκιῶν τινῶν ἀναξίων λόγου, ἐνὸς καφενείου καὶ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ. Ἄλλὰ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὸ Κατάκωλον ἦτο λίαν περιζήτητος ἀποβάθρα διὰ τοὺς πλέοντας ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, καθ' ἃς εἰς τὴν Νέαν Γαλλίαν, ὡς ὁ πάπας Ὀνώριος ἀπεκάλεσε τὴν φραγκικὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας, προσήρχοντο διαρκῶς νέοι ἐπὶ ἡλυδες τολμηροὶ ἱππῶται ἐκ τῆς γενετείρας. Ἐκεῖ ἢ αὐτοκράτειρα Ἰολάνθη ἔτυχε δεξιῶσεως παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, πλέουσα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀξιῶσῃ τὸν θρόνον τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐκ τῶν χρόνων δ' ἐκείνων τὸ Κατάκωλον περισώζει ἔτι καὶ σήμερον ἄξιον πολλοῦ λόγου μνημεῖον. Καὶ δὴ ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ προεκβάλλοντος ἐνταῦθα εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπερ ἐκαλεῖτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπὸ τοῦ σχήματος Ἰχθύς, ὑφοῦνται τὰ ἔρειπια τοῦ φραγκικοῦ ἐκείνου κάστρου τοῖ γνωστοῦ εἰς τοὺς ποιμένας τοὺς ἐν μέσῳ τῶν ἔρειπιῶν αὐτοῦ νέμοντας τὰ ποιμνία ὑπὸ τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα Ποντικόκαστρον, ὅπερ οἱ Γάλλοι οἱ κτίσαντες αὐτὸ ὠνόμαζον Beauvoir. ἦτο δὲ καλῶς ἐκλελεγμένον τὸ γαλλικὸν ὄνομα, ἐπειδὴ, ὅτε ἀνερορχήθη

εἰς αὐτὸ ὑπὸ τὸ κράτος σφοδροτάτου ἀνέμου, ἀπήλαυσα θαυμασίας θεάς τοῦ πελάγους καὶ τῆς πελοποννησιακῆς ἀκτῆς ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους τῆς χερσονήσου καὶ τῆς Ζακύνθου καὶ τῆς Κεφαλληνίας ἐκ τοῦ ἄλλου. Ἐδέησε δὲ πρῶτον νάπομακρίνω διὰ ῥίψεως λίθων τὸν μολοσσὸν τοῦ ποιμένος, λυσσώδη, ὡς εἶνε πάντες οἱ τοιοῦτοι κύνες ἐν Ἑλλάδι, πρὶν ἢ δυνηθῶ νὰ ἐξετάσω τὰ ἔρειπια τοῦ κάστρου. Τείχη, εἷς πύργος καὶ πολλὰ ὑπόγεια κτίρια διασωζόμενα ἀκόμη μαρτυροῦσι τὴν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας λαμπρότητα τοῦ φρουρίου, ἐν ᾧ ἄλλοτε διέτριβον γενναῖοι ἱππῶται καὶ εὐγενεῖς δέσποιναι.

Τὰ δ' ἔρειπια τῆς Ὀλυμπίας κεῖνται ἐν θέσει τερπνοτάτῃ διὰ τὸν ἀμέριμνον. Πλανώμενός τις ἐν μέσῳ τῶν λαμπρῶν ἐκείνων λειψάνων ἐπὶ τῆς παχείας γλῶσσης, ἐν ᾧ αἱ σαῦραι ἠλιάζονται ἐπὶ τοῦ Ἡραίου καὶ τῆς βυζαντιακῆς ἐκκλησίας μετὰ νωθρᾶς νοχελείας ἢ ἴσως μετὰ καθολικῆς συμπαθείας πρὸς πάντα τὰ μνημεῖα ἀδιαφόρος, ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν φρικίαν τοῦ φιλαρχαίου ἀναπνέει τις ἴσως πλείοτερον ἢ πανταχοῦ ἀλλαχοῦ τὸν γνήσιον ἀέρα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὀλίγαι ἡμέραι ἐν μέσῳ τοῦ περιβάλλοντος ἐκείνου δύνανται νὰ διδάξωσι τὸν μελετητὴν περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου πλείονα ἢ τὰ δέκα ἔτη, ἅτινα καταναλίσκομεν ἀνωφελῶς ἀναδιφῶντες τὰς διαφόρους γραφὰς καὶ τὰς σχολαστικὰς ὑποσελιδίους σημειώσεις ἐκδόσεων ματαιοσχόλων. Ἐδῶ ἔχομεν δώδεκα αἰῶνας ἑλληνικοῦ βίου ἐντὸς τοῦ περιορισμένου μέτρου πρωῖνου περιπάτου. Ὁ Νέρων, ὁ μέγιστος τῶν ἐπὶ θρόνου ποτὲ καθεσθέντων συλλογῶν καλλιτεχνημάτων, ἀντιμετωπίζει ἐνταῦθα τὸν Πίνδαρον, καὶ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, τὸ πρότυπον αὐλικῆς φιλοσοφίας, συνωστίζεται πρὸς τὸν Φειδίαν. Ἀπὸ τοῦ Πέλοπος, τοῦ μυθικοῦ νικητοῦ τῆς πρώτης ἄρματοδρομίας, μέχρι τοῦ Θεοδοσίου Α', τοῦ ἀπαγορεύσαντος τοὺς ἀγῶνας, φαίνεται ἐνταῦθα ἐν καὶ μόνον βῆμα διὰ τοῦ Κλαδέου, ὅπου οἱ βάτραχοι κοάζουσι μεγάλη τῆ φωνῇ. Ἐδῶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ Ἀθηναῖος Ῥόζβερν, ἠξιώθη πολιτικῆς φήμης διὰ τῆς ὀλυμπιακῆς αὐτοῦ νίκης. Ἐδῶ ἔχθηροὶ συνηντῶντο ἐπὶ ἐδάφους οὐδετέρου καθ' ἃ Ἀγγλοὶ καὶ Μπόιερς συνηντήθησαν ἐπὶ τῆς κονίστρας τοῦ κρίκετ. Ἐδῶ σύμπας ὁ Ἑλληνισμὸς, τὸ ἔθνος, ὡς θὰ ἔλαγον οἱ νέοι Ἑλληνες, εὗρισκεν ἐν τῷ ἀθλητισμῷ σύνδεσμον ἐνότητος ἐθνικῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου τούτου οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες παρέλαβον τὴν μέτρησιν τοῦ χρόνου, τὴν κατὰ Ὀλυμπιάδας,

λαμβάνοντες ὡς βάσιν τῆς χρονολογήσεως ἀφορμὴν μᾶλλον εὐφρόσυνον τοῦ βυζαντιακοῦ συστήματος, καθ' ὃ ὁ χρόνος ἐμετρεῖτο κατ' ἰνδικτιῶνας, συνδεομένας πρὸς τὴν ἐπινέμησιν τῶν φόρων.

Ἡ Ὀλυμπία ἔχει ὑπὲρ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ὑπαιθρον χώραν καὶ τὴν εὐλογίαν ὅτι παρέχει εἰς τὸν ἐπισκέπτην τὴν προσήκουσαν εὐμνᾶριαν διατριβῆς ἐν αὐτῇ. Ἐνταῦθα καὶ μόνον ἐν τῷ μέσῳ τελείας ἡσυχίας, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα χωρίον, ἀλλὰ μόνον ὀλίγα παντοπωλεῖα καὶ τὰ ξενοδοχεῖα, δύναται καὶ αὐτὸς ὁ δύσκολος Ἑὐρωπαϊὸς, ὅστις ἔχει ἀνάγκη νὰ γευματίσῃ, νὰ τύχῃ πάσης εὐκολίας. Ἀλλὰ λυσιώδης εἶνε ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο ξενοδοχείων. Ἴδιον ἀπὸ τοῦ Πύργου ἢ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν Πατρῶν ὁ περιηγητὴς ἐλλοχεύεται ὑπὸ ἀπεσταλμένων τῶν δύο τούτων ἀντιζήλων ἰδρυμάτων, ἐξαιρόντων τὰ προτερήματα τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν ξενοδοχείου καὶ διασυστόντων τὰ κατὰ τὸ ἄλλο δι' ἐκκινήσεων; οἷτινες ἐν Ἀγγλίᾳ ἠθέλον προκαλέσει καταγγελίαν ἐπὶ δυσφημίσει· «Γουρουνότοπος» λέγει ὁ Ἑρμῆς τοῦ ἑτέρου τῶν ξενοδοχείων, «Τόπος δι' Ἑλληνας, καὶ ὄχι δι' Ἑὐρωπαίους» ἀνακραυγάζει ὁ Γανυμήδης τοῦ ἄλλου· «Θάποιάνητε σχεδὸν ἀπο τὴν πεῖναν ἂν ὑπάγητε ἐκεῖ», ψιθυρίζει ὁ πρῶτος μεσίτης, θέλων νὰ ἐμπούσῃ αἰσθήσιν. «Τὸ ξενοδοχεῖον ἐκεῖνο στερεῖται τελείως ἐπίπλων» ὑπολαμβάνει ὁ δεύτερος μεσίτης. Ἀλλὰ καὶ ὅταν τις κλείσῃ συμφωνίαν καὶ εἶνε εὐμαρῶς ἐγκαταστημένος ἐν τῷ ξενοδοχείῳ Α, ὁ ἀμείλικτος ἀνταγωνισμὸς τοῦ ξενοδοχείου Β δὲν θεωρεῖ ὅτι ἀπωλέσθη ὀριστικῶς ὁ πελάτης. Ἐνῶ περιεπάτουν ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων μίαν ἡμέραν ἢ καὶ πλεόν μετὰ τὴν τὴν ἀφίξιν μου ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀντιζήλου ξενοδοχείου μ' ἐπλησίασε θρασέως καὶ μοι προέτεινε νὰ μὲ παραλάβῃ ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ δραχμῶν ὅσον τελείως πλανώμενος ἐνόμιζεν ὅτι ἐπλήρωνον εἰς χρυσᾶ φράγκα ἐν τῷ ξενοδοχείῳ, ὅπου διέμενον. Ἀλλὰ καὶ ἡ τοιαύτη παράτολμος ἀπόπειρα δεκασμοῦ ὑπερηυδοκιμήθη ὑπὸ νεωτέρου τεχνάσματος, ὅτε ὁ ἀποκρουσθεὶς ξενοδόχος παρέδωκεν εἰς τινὰ τῶν φίλων μου φάκελον περιλαμβάνοντα κατάλογον τῶν φαγητῶν, ἅτινα οἱ πελάται αὐτοῦ εἶχον κατὰ τὸ πρόγευμα καὶ ἕτερον τῶν φαγητῶν τοῦ γεύματος μετὰ τῆς εὐγενοῦς παρακλήσεως νὰ ἀναγνώσῃ τὰ περιοχόμενα καὶ ἔπειτα νὰ παραδώσῃ τοὺς καταλόγους ἐκεῖνους εἰς τὸν ξενοδόχον αὐτοῦ.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ὀλυμπίας ὀρθῶς παρεστάθησαν ὑπὸ νεωτέρου βιογράφου τοῦ ἀυτοκράτορος Φρειδερίκου Γ' ὡς ἐν τῶν νεωτέ-

ρων ἀρίστων μνημείων τοῦ ἀξιολύτου ἐκείνου ἡγεμόνος. Πράγματι ἡ ἐπιχείρησις τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου ὀφείλεται εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν αὐτοῦ, ὅτε ἦτο διάδοχος τοῦ γερμανικοῦ θρόνου καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Δρούβας ἐγκατέστη τὸ στρατήγιον τῶν ἀνασκαφῶν ὧν εἰς κεῖται τεθαμμένος πλησίον τῆς ἐκκλησίας. Καὶ τίς θέσις καταλληλοτέρα ἐκείνης ἠδύνατο νὰ ἐκλεχθῆ χάριν τοῦ τάφου ἀρχαιολόγου; Καὶ πῶς μὲν ἀπέθανεν ὁ «Κάρολος Κράους ὁ ἐκ Τρανσυλβανίας, ἐπιθεωρητὴς τῶν γερμανικῶν ἀνασκαφῶν» δὲν λέγεται ἐν τῇ γερμανικῇ ἐπιταφίῳ ἐπιγραφῇ, ἣτις τελευτᾷ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ χαιρετισμοῦ *Κράους χρηστὸ χαῖρε*. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐπὶ τῇ θεᾷ τῶν πόνων αὐτοῦ ὁ πεσὼν ἐκεῖνος στρατιώτης τῆς ἀρχαιολογίας, ὅστις ἐξετίμα τὰς ἐν αὐτῇ νίκας οὐχ ἦττον τῶν ἐν πολέμῳ, εἶνε εὐτυχέστερος τῶν δύο ἐκείνων ταξίαρχων τῆς ἀρχαιομαθείας τοῦ Ὀτφρείδου Μυλλέρου καὶ τοῦ Καρόλου Λενορμάν, ὧν οἱ τάφοι ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Κολωνοῦ ἐν Ἀθήναις εἶνε σήμερον σημεῖον σκοποβολίας παντὸς παιδίου καὶ ἐφ' ὧν ὁ τυχὼν ἀγράμματος δύναται νὰ κακογραφήσῃ τὸ ἄσημον αὐτοῦ ὄνομα. Οὐδεὶς δὲ θαυμαστής τοῦ Σοφοκλέους δύναται νὰ ἐπισκεφθῆ τὸν Κολωνὸν ἀνευ αἰσθήματος συγγενοῦς πρὸς ἐκεῖνο, μεθ' οὗ βλέπομεν ἱστορικὸν τι μνημεῖον ἀσβεστοποιούμενον.

ΟΙ ΦΡΑΓΚΟΙ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ,

Ὀλίγα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἱστορίᾳ ἐπεισόδια ποιητικώτερον τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτίσεως τῆς Πελοποννήσου. Ἡ εὐκολία, μεθ' ἧς αὕτη ἐπιτεύχθη, τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς ἐγκαταστάσεως ἐσπερίου πποτισμοῦ ἐν ἐδάφει κλασικῷ, ἢ κατάληψις τῆς χερσονήσου ὑπὸ μικροῦ σώματος ἀνδρῶν διαφόρων τῶν κατακτηθέντων, ὡς πρὸς τὴν φυλὴν, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν καταπλήσασσι τὴν φαντασίαν. Καίτοι οὐδεὶς Ἄγγλος διηγηματογράφος ἔλαβεν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὡς ὑπόθεσιν αὐτοῦ, οὐδεμία ἐν τῇ καθόλου ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ εἶνε περιεργότερα αὐτῆς¹ οὐδ' ἐν ταῖς κατ' ἡμᾶς δὲ ἡμέραις, ὅτε ὁ εὐρωπαϊκὸς ἔλεγχος εἶνε μία τῶν ἀνεγνωρισμένων λύσεων τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἢ τοιαύτη κυριαρχία τῶν Φράγκων ἐν Ἑλλάδι στερεῖται διδαγμάτων διὰ τοὺς νεωτέρους πολιτευτάς. Ἄλλ' οἱ Λατῖνοι κατακτηταὶ τῆς Σπάρτης, τῆς Πύλου καὶ τῆς Ἡλίδος, ὅτε ἀνελογίζοντο τὰ κατ' ἑαυτούς, θὰ ἐξεπλήσσοντο βεβαίως ἐνίοτε πῶς ἄρα ἐρύτρωσαν αὐτόθι. Πράγματι οὔτε ἡ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν κατάκτησις τῆς Ἀγγλίας οὔτε ἡ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν κατάκτησις τῆς Σικελίας ἦτο ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν οὔτω παράδοξος ὡς ἡ φαντασμαγορικὴ ὑπὸ παρατόλμων ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἵπποτων εἰσόρμησις εἰς τὰς χώρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ διαρπαγὴ κτήσεων, αἵτινες εἶχον ὑπάρξει ὀνομασταὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ὀμήρου.

Τὸ τόλμημα ἦτο πράγματι ὀμηρικὸν ἐν τῇ συλλήψει αὐτοῦ. Καὶ δὴ συνέβη, ὥστε μικρὸν χρόνον πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Γοδοφρείδος Βιλλαρδουῖνος, ἀνεμὸς τοῦ γλαφυροῦ χρονογράφου τῆς τετάρτης σταυροφορίας, εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀποδημίαν χάριν προσκυνήσεως εἰς τὴν Παλαιστίνην. Φθάσας δ' εἰς τὴν Συρίαν, ἔμαθε περὶ τῶν μεγάλων κατορθωμάτων τῶν σταυροφόρων καὶ ἀπεφάσισεν ἀνευ χρονοτριβῆς νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀλλὰ τὸ πλοῖον τὸ φέρον αὐτὸν παρεσίρθη ὑπὸ σφοδρᾶς τρικυμίας, καὶ ὁ Γοδοφρείδος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης ἐν τῇ ἀκτῇ τῆς Πελο-

ποννήσου. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ χειμῶνος τοῦ 1204, κατ' ὃν διεχέμασεν ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει, ἐκλήθη ὑπὸ ἐπιχωρίου τινὸς ἄρχοντος νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ ἐπιτιθέμενος ἐναντίον τῶν κτήσεων τῶν γειτόνων Ἑλλήνων. Ὁ Βιλλαρδουῖνος οὐκ ἀπροθύμως ἔθηκε τὰς στρατιωτικὰς αὐτοῦ ὑπηρεσίας εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ἑλληνοπροδότου, καὶ τὰ ὄπλα τῶν ἀρυσίκων ἐκείνων συμμάχων ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἄλλ' ὁ Ἑλληναρχὼν ἀπέθανε, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὢν πατριωτικώτερος ἢ συνετώτερος τοῦ πατρός, ἀπέστη τῆς μετὰ τοῦ Φράγκου ξένου συμμαχίας¹. Πλὴν ἄλλ' ὅμως ἦτο ἀργά. Ὁ Βιλλαρδουῖνος εἶχεν ἀνακαλύψει τὸ δλέθριον μυστικόν, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου ἦσαν φυλὴ ἀπόλεμος καὶ ὅτι ἡ χώρα αὐτῶν ἠδύνατο νὰ περιπέσῃ εὐκόλως εἰς εὐτόλμον στίφος Λατίνων. Τότε περιῆλθεν εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα, ὅτι Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς ἐπολιόρκει τὸ Ναύπλιον, καὶ πάραυτα ἐξώρμησε διὰ χώρας ἐχθρικῆς, ὅπως ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως ἐκείνου τῆς Θεσσαλονίκης. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Βονιφάτιος δὲν ἔστρεψε νὰ φανῇ εὐμενὴς πρὸς τὸ σχέδιον ἐκεῖνο, ἀλλ' ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Βιλλαρδουῖνου εὗρεν ἀρχαῖον φίλον, τὸν Γουλιέλμον Σαμπλίττην, ὅστις ὑπῆρξε πρόθυμος νὰ βοηθήσῃ αὐτόν. Περιέγραψεν εἰς τὸν Σαμπλίττην τὸν πλοῦτον τῆς χώρας ἠτις ἐκαλεῖτο Μορέας, ὅπερ ὄνομα ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον τότε ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ὅπερ ἀπεδίδετο τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ἡλίαν καὶ ἐξ αὐτῆς ἐπεξετάθη εἰς τὴν ὅλην χερσονήσον². Ἐπέδειξεν δὲ τὴν προθυμίαν αὐτοῦ ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν

1. Βιλλαρδουῖνον Histoire de la Conquête de Constantinople ἐκδ. Buchon σ. 252 Ὡς εἰκός, ὁ Βιλλαρδουῖνος εἶνε διὰ πᾶν ὃ τι ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀνεμὸν αὐτοῦ πηγὴ καλλιτέρα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ὅπερ διηγεῖται τὰ γεγονότα ταῦτα κατὰ διάφορον τρόπον.

2. Ἡ παραγωγή τοῦ ὀνόματος Μορέας συζητεῖται μεγάλως. Ὁ κατ' ἀρχαιοτέραν παράδοσιν συσχετισμὸς πρὸς τὴν λέξιν *μωρέα* τὴν σημαίνουσαν τὸ δένδρον ἐγκατελείφθη νῦν ὑπὸ πάντων. Προετάθησαν δ' αἱ ἐτυμολογίαι ἐκ τοῦ σλαβικοῦ πορὸ τοῦ σημαίνοντος τὴν θάλασσαν, ἐκ προτέρως τινὸς πόλεως τῆς Ἡλίδος [Μουργιάς] καὶ ἐξ ἀναγραμματισμοῦ τῆς λέξεως Ρωμαία. Ἐν δ' εἶνε βέβαιον, ὅτι τὸ Μορέας δὲν ἀπαντᾷ πρὸ τῶν ἡμερῶν τῆς φραγκοκρατίας ὡς ὄνομα τῆς ὅλης χερσονήσου. Ἴδε Finlay History of Greece. Τόμ. Δ' σ. 28 μετὰ τῆς σημειώσεως τοῦ Tozer.—Horn ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ Ersch καὶ Gruber Τόμ. 85 σ. 264. Σάθα Μνημεῖα Ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α' σ. XXX—XXXVIII—Παπαρρηγοπούλου ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Τόμ. Ε' σ. 88—92.

1. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περιοδικῷ The Gentleman's Magazine Τόμ. 296 ἀρ. 2081 σ. 478 κ. ε.

Σαμπλίττην κυρίαρχον ἐπ' ἀνταλλαγῇ τῆς βοήθειάς αὐτοῦ, καὶ δὲ Βονιφάτιος τέλος συνήνεσεν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν. Μετὰ δραστικὸς μόνον ἵπποτῶν καὶ μεγαλειτέρου τινὸς σώματος ὀπλιτῶν οἱ δύο φίλοι ἐξεκίνησαν ἐκ τοῦ πρὸ τοῦ Ναυπλίου στρατοπέδου, ἵνα κατακτήσωσι τὴν ἀρχαίαν χώραν, ἣτις εἶχεν ὑπάρξει ποτὲ ἢ γενέτειρα τῆς σπαρτιατικῆς φυλῆς.

Ἡ τύχη τῆς Πελοποννήσου, καθ' ἃ ἢ τῆς σαξωνικῆς Ἀγγλίας, ἐκρίθη διὰ μιᾶς καὶ μόνης μάχης ἐκ τοῦ συστάδην. Αἱ Πάτριαι, τὸ ἐπίγειον τοῦ Κατακόλου καὶ ἡ ἐπικαίρως κειμένη Ἀνδραβίδα, ἦν ὁ πρηνηγητὴς διέρχεται μεταξὺ τῆς Ὀλυμπίας καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, δὲν ἀντέταξαν σοβαρὰν ἀντίστασιν εἰς τὸν Σαμπλίττην καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἵπποτας, οἵτινες ἔλαβον τὰς Καλάμας καὶ τὴν Κυπρισσίαν ὡς τιμάρια παρὰ τοῦ φίλου αὐτῶν ἀντὶ τῆς Κορώνης, ἣν εἶχον καταλάβει οἱ Βενετοὶ δυνάμει τῆς συνθήκης τῆς διανομῆς τῆς ὁμολογηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ γενικῶς μὲν εἶπεῖν οἱ ἐπιχώριοι εἶχον ἀδιαφόρως πρὸς τὴν μεταβολὴν κυριῶν, ἰδίως ὅτε εἶδον, ὅτι οἱ Φράγκοι δὲν εἶχον σκοπὸν νάνυμιχθῶσιν εἰς τὰ κοινοτικά αὐτῶν προνόμια. Ἄλλ' οὐχ ἦττον οἱ πατριωτικώτεροι καὶ δραστηριώτεροι μεταξὺ αὐτῶν συνέλεξαν στρατὸν ἐκ τῶν ὑπολειπομένων βυζαντιακῶν φρουρῶν τῶν πολιτοφυλάκων καὶ τοῦ φιλοπολέμου σλαβικοῦ φύλου τῶν Μελιγγῶν, οἵτινες εἶχον ὑπάρξει φιλοταραχώτατοι ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ἀρχῆς τῶν Βυζαντινῶν.

Ἡ μάχη ἐξ ἧς ἔμελλε νὰ κριθῇ ἡ τύχη τῆς Πελοποννήσου συνεκροτήθη παρὰ τὰ Κοῦνδουρα ἐν τοῖς βορειοανατολικοῖς τῆς Μεσσηνίας τῷ 1205. Αἱ ἑλληνικαὶ δυνάμεις, οὔσαι ἐξαπλάσιαι τοῦ μικροῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, ἐβοηθοῦντο ὑπὸ τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου, ὅστις εἶχε διαπεραιωθῆ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλ' ἡ μάχη ἐκρίθη διὰ τῆς δεξιότητος καὶ οὐχὶ τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ ὁ δεσπότης ἠναγκάσθη νὰ πορευθῇ εἰς τὴν ὄρεινὴν αὐτοῦ χώραν. Μία μετὰ τὴν ἄλλην περιέπεσον τότε αἱ πόλεις εἰς τοὺς Φράγκους, καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ ὄρη τῆς νοτίου Λακωνικῆς, ἡ δυσπόρθητος βραχώδης Μενεμβασία καὶ ἡ πατριος κληρονομία τοῦ τολμηροῦ ἀρχόντος Λέοντος Σγουροῦ ἐν Κορίνθῳ, Ναυπλίῳ καὶ Ἄργει, ἣν εἶχε καταλάβει ὁ ἀδελφὸς τοῦ δεσπότη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σγουροῦ, ὑπῆρξαν τὰ μόννα μέρη τῆς Πελοποννήσου ὅπου οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον ὑποκύψει. Ὁ Σαμπλίττης μετὰ καυχῆσεως ὠνόμασεν ἑαυτὸν ἡγεμόνα συμπάσης τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἐπεδόθη

εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ, ὅτε ὁ θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐν Γαλλίᾳ, ὅπως προσκυνήσῃ ἀναλαμβάνων τὸ γαλλικὸν αὐτοῦ τιμάριον. Ἀφήσας δὲ τὸν ἀνεπιθὸν ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ ἀπῆλθεν σκοπῶν νὰ ἐπιστρέψῃ ὅσον τὸ δυνατόν ταχέως. Ἄλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπέθανεν καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀνεπιθὸς αὐτοῦ ἀπεβίωσεν ὁμοίως ὀλίγον χρόνον μετ' αὐτόν, οἱ βαρῶνοι τῆς Ἀχαΐας ἀνέθεσαν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν Βιλλαρδουῖνον μέγχις ἔλθῃ ἐκ Γαλλίας καὶ ἀξιόση αὐτὴν ὁ πλησιέστερος κληρονόμος.

Πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ εἰς Γαλλίαν τῷ 1209 ὁ Σαμπλίττης εἶχε διοργανώσῃ τὰς κτήσεις αὐτοῦ ἐπὶ αὐστηρῶς τιμαριωτικῆς βάσεως. Εἶχε διορίσει ἐπιτροπέαν, συγσταμένην ἐκ δύο Λατίνων ἐπισκόπων, δύο βαρῶνων καὶ πέντε Ἑλλήνων ἀρχόντων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Βιλλαρδουῖνου ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς διαιρέσεως τοῦ Μορέως εἰς τιμάρια καὶ παραχωρήσεως αὐτῶν εἰς τοὺς κυριωτάτους ἀρχηγούς τοῦ κατακτητικοῦ στρατοῦ. Ἐν τῇ βουλῇ τῇ συγκροτηθείσῃ ἐν Ἀνδραβίδᾳ, τῇ νέᾳ πρωτεύουσῃ, ἰδρύθησαν δώδεκα βαρωνεῖαι, ὧν οἱ κύριοι ἀπετέλουν βουλὴν ὁμοτίμων καὶ ὑπεχρεοῦντο ὑπὸ τῶν ὄρων τῆς ὑποτελείας αὐτῶν νὰ παρέχωσι στρατιωτικὴν βοήθειαν εἰς τὸν ἡγεμόνα κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἰδίων τιμαριῶν. Κατὰ δὲ τὴν ἴδρυσιν τῶν βαρωνειῶν ἐκείνων ἐλήφθη προσηκόντως ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Φράγκοι ἀπετέλουν στρατιωτικὴν ἀποικίαν ἐν μέσῳ ξένου καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἐχθρικοῦ πληθυσμοῦ. Διὸ ἕκαστος τῶν νέων βαρῶνων ἐγκαθιδρύθη ἐν τινι στρατηγικῇ θέσει, ἐξ ἧς διὰ ἰδίονατο νὰ δεσπόζῃ τῆς περικειμένης ὑπαίθρου χώρας. Ἀμα δὲ τῇ διανομῇ τῶν βαρωνειῶν ἠγέρθησαν ἐν ἐκάστη αὐτῶν ὄχυρά κάστρα, ὧν τὸν κύριον σκοπὸν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὀνομαστοῦ κάστρου Ματίγριφον, σημαίνοντος φόνον τῶν Ἑλλήνων ἦτο δὲ τοῦτο φρούριον κτισθὲν ὑπὸ τοῦ αὐθέντου τῆς Ἀκοβας Βαλιθέρου de Rosières χάριν ἀμύνης τῆς πλουσίας κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ. Τὰ πολυπληθῆ μεσαιωνικά εἰρεπία τὰ μέχρι καὶ τῆς σήμερον διεσπαρμένα ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον δεικνύουσι ὅπως τέλειον ἦτο τὸ τιμαριωτικὸν δίκτυον, δι' οὗ οἱ Φράγκοι ἐκάλυψαν τὴν χώραν. Καὶ ἡ μὲν θέσις τοῦ Ματαγρίφου δὲν εἶνε ἀσφαλῶς γνωστὴ, ἀλλὰ λαμπρὰ λείψανα ὑψηλὰ ὑπερθεῖν τοῦ Ἀλφειοῦ δεικνύουσι τὴν θέσιν, ὅπου τὸ κάστρον τῆς Καρυταίνης, τὸ κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Οὐγῶνος de Bugyeres ἐκ τῶν εἰρεπιῶν τῆς ἀρχαίας Βρένθης, ἐνέβαλέ ποτε τρόμον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ περιηγητὴς δύναται νὰ ἴδῃ τὸν λόφον τὸν ἐπι-

στεριόμενον ὑπὸ τοῦ κάστρου Πασσαβᾶ, οὕτως ὀνομασθέντος ἀπὸ τῆς πολεμικῆς κραυγῆς τῶν Γάλλων *Passe—avant*, ὁπόθεν ὁ Ἰωάννης de Neuilly, κληρονομικὸς στρατοπεδάρχης τῆς Ἀχαΐας ἐπέτρηε ποτὲ τοὺς Μανιάτας, καίτοι δι' ἔνεκα σεισμῶν δὲν περιεσώθησαν μεσαιωνικὰ κτίρια ἐν Βοστίτζη, ἤτοι ἐν Αἰγίῳ, ἢ βαρωνεῖα τοῦ Οὐγῶνος de Lilles, αἱ Πάτραι, καυχῶνται ἔτι ἐπὶ τῷ φραγκικῷ αὐτῶν φρουρίῳ, ὅπερ ἔκτισεν ὁ Γουλιέλμος Ἀλεμᾶνος ἐκ τῶν λίθων τῆς οἰκίας καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου. ¹ Πλὴν δὲ τῶν δώδεκα ὁμοτίμων ὑπῆρχον καὶ ἑπτὰ ἐκκλησιαστικοὶ βαρῶνοι, ὧν ἠγεῖτο ὁ Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν Ἀνσέλμος ὡς πρῶτος ἱεράρχης τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλ' ἀπαντες οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ καὶ ἐπλήρονον φόρους εἰς μόνον τὸν ἡγεμόνα. Τὰ δὲ τρία στρατιωτικὰ τάγματα, τὸ τῶν ἵπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τὸ τῶν Ναϊτῶν καὶ τὸ τῶν Τευτόνων, ἔλαβον ἕκαστον τέσσαρα τιμάρια, ἀλλὰ δὲν μανθάνομεν τὰ ὀνόματα τῶν ἵπποτῶν καὶ ἀκολούθων ἐκείνων, ὧν ἕκαστος ἔλαβεν ἀνὰ ἓν τιμᾶριον. Ἀπαντες οἱ ὑποτελεῖς ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσι τετράμηνον στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ νὰ διατρέψωσιν ἑτέρους τέσσαρας μῆνας ἐν φρουρᾷ, ἧς μόνον οἱ ἱεράρχαι καὶ τὰ τρία στρατιωτικὰ τάγματα ἀπηλλάσσοντο καὶ κατὰ τοὺς ὑπολοίπους δὲ τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἶνε ἔτοιμοι, ὅπως ὑπακούσωσιν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ ἡγεμόνος καὶ νὰ μὴ ἐξέρχονται ἐκ τῆς ἡγεμονίας. Ἡ δὲ Ἥλις ἐπεφυλάχθη ὡς ἰδία κτῆσις τοῦ οἴκου τοῦ ἡγεμόνος. Καθ' ἣ δ' ἐν Ἀθήναις, αἱ Ἀσσίτζαι τῶν Ἱεροσολύμων εἰσῆχθησαν ὡς κῶδιξ τῆς Πελοποννήσου ², καὶ οὕτως ἡ διοργάνωσις τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας συνεπληρώθη τελείως, τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ χάρτου.

Εἶδομεν, ὅτι ὁ Βιλλαρδουῖνος εἶχεν ἐκλεχθῆ βαῖλος, ἤτοι ἐπίτροπος τῆς ἡγεμονίας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γουλιέλμου καὶ τὸν τοῦ Οὐγῶνος Σαμπλίττου. Δὲν ἦτο δ' εὐκόλον, ἵνα ἀνὴρ οὕτω δεξιὸς καὶ φιλόδοξος δεχθῆ νὰ ὑποχωρήσῃ χάριν ἄλλου μέλους τοῦ οἴκου τῶν Σαμπλιτῶν, ἐρχομένου τυχὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως διεκδικήσῃ τὴν κληρονομίαν. Συμφώνως πρὸς τὸν τιμαριωτικὸν νόμον τιμᾶριόν τι δὲν ἠδύνατο νὰ διατελέσῃ ἐν χηρείᾳ ἐπὶ χρόνον μακρότερον ἐνὸς ἔτους καὶ μιᾶς ἡμέρας καὶ κατὰ ταῦτα ἂν

1. Παπαρηγοπούλου ἐνθ' ἀν. Τόμ. Ε' σ. 42.

2. Παπαρηγοπούλου ἐνθ' ἀν. Τομ. Ε' σ. 42.

δὲν ἠθέλε παρουσιασθῆ μνηστήρ τις μετὰ τὴν λήξιν τῆς προθεσμίας ταύτης ὁ Βιλλαρδουῖνος ἔμελλε νὰ γείνη ἡγεμὸν τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλ' ἔγεινε γνωστόν, ὅτι ἄλλος τις ἀνεψιὸς τοῦ Γουλιέλμου Σαμπλίττου, καλούμενος Ροβέρτος, εὗρίσκετο καθ' ὁδὸν ἐρχόμενος ἐκ Γαλλίας ἵνα καταλάβῃ τὴν θέσιν τοῦ Οὐγῶνος. Ὁ Βιλλαρδουῖνος ἀπεφάσισε πάραυτα νὰ παρεμβάλλῃ ἐμπόδια εἰς τὴν ἐγκαιρὸν ἰσχύειν αὐτοῦ. Καὶ δὴ ἔγραψεν εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου ὁ Ροβέρτος προστίθετο νὰ ἐπιβιβασθῆ πλοίου, ἵνα κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ παρεκάλεσε τὸν δοῦκα νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ, καὶ ἐπιμῆ ἢ ἄλλη προφάσει ὁ νεαρὸς μνηστήρ παρεκρατήθη ἐπὶ δύο μῆνας ξενιζόμενος ὑπὸ τῆς πολιτείας τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ὅτε δὲ τέλος ἀπέπλευσεν, ὁ πλοίαρχος ἔλαβεν ὁδηγίας νὰ ἐγκαταλείπῃ αὐτὸν ἐν Κερκύρα, ὁπόθεν μετὰ δυσκολίας ἠδυνήθη νὰ διαπεραιωθῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ πάρονος ἐξ Ἀπουλίας. Ἀλλὰ παρὰ τὸν χρόνον τὸν δαπανηθέντα κατὰ τὴν ἀποδημίαν αὐτοῦ δὲν εἶχε παρῆλθαι τὸ ἓν ἔτος καὶ ἡ μία ἡμέρα τοῦ τιμαριωτικοῦ νόμου. Ἀλλ' ὁ Βιλλαρδουῖνος, μεταβαίνων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, κατώρθωσε νὰ πορεύῃ νὰ συναντηθῆ μετ' αὐτοῦ, ἕως παρῆλθεν ὁ χρόνος ἐκεῖνος. Ὅτε δ' ἔληξε τελείως ἡ τεταγμένη προθεσμία, ἀνέμεινε τὸν Ροβέρτον ἐν Λακεδαιμονίᾳ, ὅπου εἶχε κληθῆ παρλαμέντον, ὅπως χαιρετίσῃ τὸν προσδοκώμενον ἡγεμόνα. Ἀλλ' οἱ βαρῶνοι εἶχον κερδηθῆ ὑπὸ τοῦ πανούργου Βιλλαρδουῖνου, καὶ ἐξετέθη ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἢ ἀποβίβασις τοῦ Ροβέρτου εἰς τὴν Πελοπόννησον, καίπερ γενομένη, καθ' ἣ ἀπεδέχοντο, ἐντὸς τῆς προδιαγεγραμμένης προθεσμίας ἐνὸς ἔτους καὶ μιᾶς ἡμέρας, δὲν καθίδρουν ἔννομον ἐμφάνισιν καὶ ὅτι, ὅτ' ἐνεφανίσθη δημοσίᾳ πρὸ τῆς συνελεύσεως ἐκείνης, εἶχεν ἐκπνεύσει ἡ προθεσμία. Οὕτω συμφώνως πρὸς τὸ γαλικὸν Χρονικὸν τῆς κατακτίσεως τοῦ Μορέως ὁ Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος ἔγεινε κύριος τῆς ἡγεμονίας χάριν ἑαυτοῦ διὰ δόλου καὶ στρεψοδικίας. Ἀλλ' ὅπισθεν τῶν σοφιστειῶν ἐκείνων ὑφίστατο τὸ σπουδαῖον γεγονὸς, ὅτι οἱ βαρῶνοι, οἵτινες εἶχον μετὰ ζήλου μετάσχει τῆς κατακτίσεως καὶ βαστάσει τὰ βάρη αὐτῆς ἦσαν ἀπόρθητοι νὰ δεχθῶσιν ὡς ἡγεμόνα αὐτῶν νεανίαν ἄπειρον, συνοδευόμενον ὑπὸ στίφους ἐνδεῶν ἀκολούθων. Κατὰ τὰς ἀρχὰς δυναστείας τινὸς ὁ ἡγεμὸν πρέπει νὰ εἶνε δεξιός, καὶ ὁ Γοδοφρεῖδος ἐκέκτητο ἐν συνδυασμῷ τὰ προσόντα εὐτολμίας καὶ ἐπιδειότητος, ἅτινα ἐθαίμαζον οἱ τε τολμηροὶ βαρῶνοι καὶ οἱ δολεροὶ Ἕλληνες.

Εὐθύς δ' ὡς διέθεσε τὰ κατὰ τὸν Ῥοβέρτον Σαμπλίτην, ὅστις ἐπέστρεψε δυσηρεστημένος εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ Γοδοφρεῖδος ἐπεχείρησε νὰ κατακτήσῃ τὰς πόλεις ἐκεῖνας τῆς Πελοποννήσου, ὅσαι κατεῖχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐφ' ὅσον, εἶπε, δὲν δεσπόσω τῆς Κορίνθου, τοῦ Ἄργους, τῆς Ναυπλίας καὶ τῆς Μονεμβασίας, «δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ φέρω τὴν προσωνομίαν ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας». Εἰς δὲ τὴν ἀλωσιν τῶν τριῶν πρώτων ἐκείνων πόλεων ἐβοήθησεν αὐτὸν ὁ αὐθέντης τῶν Ἀθηνῶν Ὁθων Δελαρός, ὅστις ἐπ' ἀμοιβῇ τῆς βοήθειας αὐτοῦ ἔλαβε τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ναυπλίαν ὡς τιμάρια τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας. Ἄλλ' ἢ τελεία κατάκτησις τῆς Πελοποννήσου ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γουλιέλμον, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς ἀρχῆς τοῦ Γοδοφρείδου Α' ἐπληρώθη κυρίως ὑπὸ διενέξεων περὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων. Καὶ δὴ οὐ μόνον ἡ ἀνεξιθρησκεία ἦν ἐπεδείκνυε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν προέβαινε ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δυσηρεστὴ τὸν φανατικὸν λατινικὸν κλῆρον, ἀλλὰ καὶ ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ πάπα δημεύσας κτήματα ἐκκλησιαστικὰ καὶ διανεμηθεὶς μετὰ τῶν συμμαχητῶν αὐτοῦ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς ἐπισκοπῆς τῆς Κορίνθου. Ὅπως δὲ ἐμποδίσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου πώλησιν τῶν τιμαρίων αὐτοῦ, ἀπηγόρευσε τὴν παραχώρησιν γαιῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔνεκα τῶν πλημμελημάτων τούτων ἀνεθεματίσθη. Ἄλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἀχαΐᾳ ὁ κλῆρος μικρὰν εἶχεν ἐπίδρασιν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπεκόμισαν μέγα ὄφελος ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων αὐτῶν κυριάρχων ἀναστολῆς τῶν προνομίων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ Γοδοφρεῖδος εἶχεν ἀρκετὴν σύνεσιν, ὥστε νὰ προσελκύσῃ τὴν φιλιαν τῆς τε Βενετίας καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ εἰς μὲν τοὺς Βενετοὺς ἠγγυήθη τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις αὐτῶν, τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην, καὶ παρεχώρησε τὴν ἐλευθέραν ἐμπορίαν καὶ ἰδίαν εἰς αὐτοὺς χωριστὴν συνοικίαν ἐν ἐκάστη πόλει. Προέβη δὲ καὶ εἰς ὄρκον πίστεως περὶ ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου πρὸς τὴν Βενετίαν, ὁμοιόθεν ἐν Σφρακτηρίᾳ τῷ 1209, εἰς ἀπόδειξιν δὲ τῆς πίστεως αὐτοῦ ἔστειλεν εἰς τὴν Βενετίαν τρεῖς *χλαμύδας* κατ' ἐνιαυτόν. Ἄλλ' ἐντεῦθεν δὲν παρελύετο ὁ ἕτερος ὄρκος, ὃν εἶχεν ἀναλάβει πρὸς τὸν Λατίνον αὐτοκράτορα¹, καί, ὅτε ἡ αὐτοκράτειρα Ἰολάνθη, ἡ σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρου τοῦ ἐκ Κουρτεναίας, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Κατάκωλον κατὰ τὴν

1. Παπαρηγοπούλου ἐνθ' ἀν. Τόμ. Ε' σ. 44.

ἐξ Ἰταλίας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποδημίαν αὐτῆς, ἐνεφανίσθη πρὸ αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἰδιότητα πρωτοστράτορος τῆς Ρωμανίας, ὅπερ ἄξιωμα εἶχε λάβει παρὰ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Ἐρρίκου, καὶ προσεκάλεσεν αὐτήν, ὅπως διατρίψῃ ἡμέρας τινὰς ἐν τινι γειτονικῷ κάστρῳ. Ἡ δ' αὐτοκράτειρα ἐδέχθη εὐχαρίστως τὴν πρόσκλησιν, καὶ ἐκεῖνος ἐπωφελήθη τὴν ἐπίσκεψιν ἐκείνην χάριν συνομολογήσεως γάμου μετὰ τοῦ ἰδίου υἱοῦ Γοδοφρείδου καὶ τῆς θυγατρὸς τῆς αὐτοκρατείας, τῆς Ἀγνῆς. Ἡ δὲ τῶν ἀπετελεσμάτων τῆς κηδεστίας ἐκείνης ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς νύμφης, τοῦ αὐτοκράτορος Ῥοβέρτου, εἰς τὸν Γοδοφρεῖδον Β' παραχώρησις τῆς προσωνομίας ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, ἣν οὐδέποτε εἶχε περιβληθῆ ἐπισήμως ὁ Γοδοφρεῖδος Α', καίτοι οὕτως ἐπωνομάζετο ὑπὸ τοῦ πάπα. Καὶ δὴ δημοσίᾳ ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Βιλλαρδουίνων ἠρκεῖτο εἰς τὴν μετριόφρονα προσωνομίαν *αὐθέντου*², ταύτην δὲ φέρον εἶχε κατορθώσει νὰ γείνη ἀγαπητὸς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ἀπέθανε τῷ 1218 *εἰπαντες ἐπένθησαν, πλούσιοί τε καὶ πένητες ὡς εἰ ἕκαστος ἐθρήνηει τὸν θάνατον τοῦ ἰδίου πατρός*³ οὕτω μεγάλη ἦτο ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ». Καθ' ἣ δὲ εἶπέ τις τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἱστορικῶν, ὁ Γοδοφρεῖδος ἦτο «ἴσως ὁ ἀριστος ἀπάντων τῶν Φράγκων ἡγεμόνων τῆς ἀνατολῆς».

Ἡ εὐθύμερος ἀρχὴ τοῦ Γοδοφρείδου Β' ὑπῆρχε μεγάλως ἐπωφελῆς εἰς τὴν ἡγεμονίαν. «Ἐκέκμητο, καθ' ἣ ἔγραψεν ὁ Βενετὸς ἱστορικὸς Μαρκῖνος Σανουῦδος, εὐρείας κτήσεως καὶ μεγάλη πλοῦτη» εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ ποστέλλῃ τοὺς ἐμπίστους αὐτοῦ συμβούλους ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὰς ἀγλάς τῶν ἰδίων ὑποτελῶν, ὅπως ἴδῃ πῶς ἔξων καὶ πῶς ἐφέροντο πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀγλῇ διετῆρει διαρκῶς ὄγδοῦντα ἰππότας φέροντας χρυσοῦς πτεροιστήρας, εἰς οὓς ἔδιδε πᾶν ὃ τι ἐζήτουν πλὴν τοῦ μισθοῦ των. Οὕτως ἤρχοντο ἰππόται ἐκ τῆς Γαλλίας, τῆς Βουργουνδίας καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γενετείρας αὐτοῦ Καμπανίας, ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ. Καὶ τίνες μὲν ἤρχοντο χάριν διασκεδάσεως, ἄλλοι πρὸς πληρωμὴν τῶν χρεῶν αὐτῶν, ἄλλοι δ' ἔνεκεν ἐγκλημάτων, ἅτινα εἶχον πράξει οἴκοι». Μόνη δὲ δυσκολία ἦν εἶχε νᾶντιμετωπίσῃ, ἦτο ἡ ἀφιλοπατρία τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ὅστις

1. H o p f ἐνθ. ἀν. Τόμ. 85 σ. 269.—F i n l a y' History of Greece ἐκδ. Tozer Τόμ. Δ' σ. 190

2. F a l l m e r a y e r Geschichte der Halbinsel Morea Τόμ. Α' σ. 390

νοχελῶς ἀπολαύων σχεδὸν τοῦ ἑνὸς τρίτου τῶν γαιῶν, ἀπέφευγε νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν χάριν ἐκδιωξέως τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἀπορρήτου ὀχυρᾶς Μονεμβασίας. Καθ' ἃ εἶδομεν ἄνωτέρω, κατὰ τὴν διοργάνωσιν τῆς ἡγεμονίας τὰ τιμάρια τοῦ κλήρου ἐξηρωτῶντο ἐκ τῆς ἐκτελέσεως ὠρισμένων στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν. Διό, ὅτε οἱ κλιτοχοὶ αὐτῶν ἠρνήθησαν νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ὤφειλον ὑπακοὴν εἰς μόνον τὸν πάπαν, ὁ Γουδοφρείδος εἶχε πληρέστατον δικαίωμα νὰ δημεύσῃ τὰ τιμάρια αὐτῶν. Ἀλλὰ, θέλων νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀφιλοκερδῆ φιλοπατρίαν, ἐδαπάνησε τὰ ἐξ αὐτῶν εἰσρέψαντα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον χρήματα εἰς οἰκοδόμησιν μεγάλου φρουρίου ἐν τῇ δυτικῇ Ἰλλιδι κατὰ τὴν Γλαρέντζαν¹. Ἰς τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἦτο τότε μὲν ὁ κυριότατος λιμὴν τῆς Πελοποννήσου, νῦν δὲ ἀνακτῆ πως τὴν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας σημασίαν αὐτῆς. Τὸ κάστρον τοῦτο, οἷ τὰ ἐρεῖπια σώζονται ἐπὶ δίκην ὀμηροῦ ἀσπίδος ἐπὶ λόφου ὀμηλοῦ, ἐχρειώθη τρία ἔτη ὕψος κτισθῆναι, καὶ ἐκαλεῖτο τότε Clermonte ἢ Χλομοῦτζι. Εἰς τὰ ὀνόματα δὲ ταῦτα προσετέθη ἀργότερον καὶ τὸ ὄνομα Castel Tornese, ὅτε τὸ κάστρον ἐκεῖνο ἀπέβη τὸ νομισματοκοπεῖον ἐν ᾧ ἐκόπτοντο τὰ νομίσματα τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα tournois². Ἀμα δὲ τῇ ἀποπερατώσει τῆς κτίσεως ὁ Γουδοφρείδος ὑπέβαλε τὸ ὄλον ζήτημα εἰς τὸν πάπαν, ὅστις μέχρις ἐκεῖνου τοῦ χρόνου εἶχε ταχθῆναι ὑπὲρ τοῦ κλήρου. Ἐξέθιξε δέ, ὅτι, ἂν οἱ Λατῖνοι ἱερεῖς δὲν ἤθελον βοηθήσει αὐτὸν χάριν καταπολεμήσεως τῶν Ἑλλήνων, μόνον ἑαυτοὺς θὰ ὀφείλον νὰ μέμψονται, ἂν ἡ ἡγεμονία καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἐκκλησία αὐτῶν ἤθελε περιπέσει εἰς τοὺς σχηματικὸς ἐκεῖνους. Ὁ δὲ πάπας συνείδε τὸ ἰσχυρὸν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου. Αἱ ἀπειλαὶ τοῦ πάπα ἀπεσύρθησαν, ὁ ἡγεμὼν ἔπαυσεν ἰδιοποιούμενος τὰς προσόδους τοῦ κλήρου, καὶ εἰρήνη ἐβασίλευσε μεταξὺ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν. Κατ' ἀκολουθίαν, ὅτε ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠπειλεῖτο ὡς ἡγεμῶν καὶ ὁ κληρὸς ἀνταπεκρί-

1. Ὁ Leake (Peloponnesiaca σ. 212) ἀποκρούει τὴν γνώμην, καθ' ἣν ἡ προνομία τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ δουκὸς τῆς Κλαρεντίας (Clarence) προέρχεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς Γλαρέντζης.

2. Ἐν Γλαρέντζῃ ὑπόκειται ἐν μέρει ἡ σκηνὴ τοῦ Αἰατίου τοῦ Βοννακίου, ἡτοι τῆς ἐβδόμης διηγήσεως τῆς δευτέρας ἡμέρας τοῦ Δεκαημέρου. Ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ μνημονεύεται ὁ «ἡγεμὼν τοῦ Μορέως» καὶ παραστάνονται Γενουήνσιοι ἔμποροι ἐν ἐμπορικῇ ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῆς Γλαρέντζης.

θησαν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ πάπα, παρορμῶντος αὐτοὺς νὰ συνεισφέρωσι χεῖμα πρὸς συντήρησιν αὐτῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔμελλε νὰφιερῶθῃ ἡ δεκάτη ἀπασῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων, ὁ δὲ Γουδοφρείδος, οὗ ἡ χώρα ὑπῆρξεν ὁ τύπος, ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ Ροβέρτος εἶχε περατώσει τὸν ταλαίπωρον αὐτοῦ βίον, ἐγορήγησε εἰς τὸν αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον Β' μέγα ἐνιαύσιον βοήθημα, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ἡ ἀρίστη κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ. Προεχώρησε δὲ καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ μεγάλης δυνάμεως καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς ἀμοιβὴν τῆς βοηθείας αὐτοῦ τὸ ἐν Γαλλίᾳ τιμάριον τῆς Κουρτεναίης, ἐξ οὗ ἐπήγαγε τὸ ὄνομα τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Θ' ἠρνήθη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν παραχώρησιν ταύτην, ἡτις καὶ ἠκυρώθη ὡς ἐκ τούτου. Μετεβίβασε δ' εἰς αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Αἰγαίου, οἱ δὲ τριτημόριοι τῆς Εὐβοίας ἔγειναν ὑποτελεῖς αὐτοῦ. Ἡ ἄμυνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξηκολούθησε κατέχουσα τὰς σκέψεις αὐτοῦ μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1245 θανάτου. Ὅτε δ' ἠσθάνθη πλησιάζοντα τὸν θάνατον, παρεκάλεσε τὸν ἀδελφὸν Γουλιέλμον νὰ ἐκτελέσῃ τάγμα, ὅπερ εἶχεν αὐτὸς παραλείψει νὰ ἐκπληρώσῃ, κτίζων ἐκκλησίαν, ἐν ἣ θὰ ἠδύνατο ν' ἀναπαυθῆναι ὁ νεκρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς κτίσεως τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου τῆς Ἀνδραβίδας, ὑποῦ ἐν καταλλήλῳ ὥρᾳ κατετέθησαν τὰ ὀστᾶ τῶν πρώτων Βιλλαρδουίνων. Καὶ τοῦ μὲν περιωνύμου τούτου μαυσσωλλείου τοῦ οἴκου τῶν Βιλλαρδουίνων ὀλίγα μόνον λείψανα περισώζονται σήμερον, καὶ καθ' ἃ οἱ κτίσται αὐτοῦ, περιῆλθε καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἀλλὰ νορμανικὸν τόξον πλησίον τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ μαρτυρεῖ ἀκόμη τὰ παρελθόντα κλέα τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῆς καθεδρικῆς ἐκκλησίας τῆς φραγκικῆς πρωτεύουσας¹.

Ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος ὁ διαδεχθεὶς τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τῶν τῆς δυνάστείας ὁ γεννηθεὶς ἐν Πελοποννήσῳ. Ὡν γέννημα τῶν Καλαμῶν ἐλάλει τὴν Ἑλληνικὴν εὐχερῶς δίκην ἰθαγενοῦς, ὡς πρὸς δὲ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν δραστηριότητα παρηυδοκίμει ἅπαντας τοὺς ὑπηκόους. Ἀλλ' ἡ μακρὰ αὐτοῦ ὑπερτριακονταετῆς ἀρχὴ ὑπῆρξε σχεδὸν ἀδιάκοπος σειρὰ πολέμων, καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ ἐκτελέσῃ ἐπὶ βραχὺ τὴν συμπλήρωσιν

1. Chronique de Morée ἐκδ. Β u c h o n σ. 372—373.—Ρωμανοῦ Γρακιανὸς Ζώρξης σ. 47 σημ. 3.

τῆς κατακτήσεως τῆς χερσονήσου, ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἤρχισεν ἡ ἀνάκτησις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πρώτη αὐτοῦ ἐπιχείρησις ὑπῆρξεν ἡ καθυπόταξις τῆς Μονεμβασίας, τῆς τελευταίας ἑλληνικῆς ὀχυρᾶς πόλεως, ἣτις εἶχεν ἀντιστῆ εἰς ἀμφοτέρους αὐτοῦ τοὺς προκατόχους. Οὐδεὶς τῶν ἰδόντων τὸ γραφικὸν τοῦτο ἔργον δύναται νὰ ἐκπλαγῆ ἐπὶ τῇ συνεφεῖ καὶ ἐρρωμένῃ αὐτοῦ ἀντιστάσει εἰς τοιαύτας στρατιᾶς οἷας ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρωσι κατ' αὐτοῦ οἱ Φράγκοι. Ἡ Μονεμβασία, ἐξ ἧς οἱ Ἄγγλοι τῶν παρελθόντων αἰώνων συνείθιζον νὰ λαμβάνωσι τὸν περιώνυμον μονεμβασιωτικὸν οἶνον (Malmssey), ὑπέρκειται τῆς θαλάσσης καὶ εἶνε προσιτὴ κατὰ γῆν μόνον ἐκ στενῆς τρίβου, ἀφ' ἧς ὡς τῆς μόνης ἐμβάσεως προῆλθε τὸ ὄνομα αὐτῆς. Ἡ Βενετία εἶχε φροντίσει, ὅπως ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας μὴ ἀποβῆ νηυτικὴ δύναμις, οὕτω δὲ ὁ ἡγεμὼν συνείδεν, ὅτι ἀνεβόηθειας τῶν Βενετῶν κατὰ θάλασσαν οὐδέποτε νὰ ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν ἐκείνην. Διὸ κατώρθωσε νὰ τύχῃ τῆς βοήθειας τεσσάρων βενετικῶν γαλερῶν, καὶ ἔπειτα προσέβη εἰς τὸν ἀπὸ γῆς καὶ θαλάσσης ἀποκλεισμὸν τῆς Μονεμβασίας. Ἐπὶ τοιαῦτα ὅλα ἔτη ἡ φρουρὰ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μαμωνᾶ καὶ δύο ἄλλων ἀρχόντων τῆς πόλεως ἀντέσχεν, ἕως ἐξηντηλήθησαν τὰ ἐπιτήδεια, καὶ τότε μόνον παρεδόθησαν ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅπως ὑπηρετῶσι μόνον κατὰ θάλασσαν καὶ πληρόνωνται διὰ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν¹. Ὁ Γουλιέλμος παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὰ ζητηθέντα προνόμια καὶ ἐν τῷ ποθητῷ φρουρίῳ ἐγκατεστάθη Φράγκος φρούραρχος, μέχρι δὲ καὶ τῆς σήμερον βλέπομεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τὸ οἰκόσημον τοῦ Βιλλαρδουίνου. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ τοῦ οἴκου ἐκείνου ἐν Μονεμβασίᾳ διήρκασε μόνον δεκατέσσαρα ἔτη. Οἱ γείτονες Ἰσακῶνες, οἵτινες κατήγοντο ἴσως ἀπὸ τῶν αὐτοχθόνων τῆς Πελοποννήσου² καὶ ὄν ἀπόγονοι σώζονται μέχρι τοῦ νῦν ἐν Λεωνιδίῳ καὶ τοῖς περικειμένοις χωρίοις, ὑπετάγησαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. Καὶ χάριν μὲν συμπληρώσεως τῆς καθυποτάξεως τῆς Πελοποννήσου ἔκτισε τότε ὁ

1. Chronique de Morée ἐκδ. Buchon σ. 184.

2. Ὁ Finlay θεωρεῖ αὐτοὺς ἀπογόνους δουλοπαροίκων, ἀλλὰ ταυτίζει τὸ ὄνομα αὐτῶν πρὸς τὸ τῶν Λακώνων, ὃ δὲ Hoff υπολαμβάνει αὐτοὺς Σλάβους. Ὁ λόρδος Strangford νομίζει, ὅτι ἡ διάλεκτος αὐτῶν, ἣτις περισώζεται μέχρι τοῦδε, δεικνύει ἵχνη τῆς δωρικῆς. Ὁ κ. Definer, ὅστις ἔγραψε γραμματικὴν τῆς διαλέκτου τῶν Τσακῶνων, θεωρεῖ αὐτοὺς ἀπογόνους τῶν Λακώνων καὶ τὴν διάλεκτον αὐτῶν λέγει «νεοδωρικὴν».

Γουλιέλμος τρία ὀχυρὰ κάστρα, ὅπως ἐκφοβῆ τοὺς Σλάβους τοῦ Ταυγέτου καὶ τοὺς ὄρεινους τῆς Μάνης. Εἰς ἀπόστασιν δὲ μιᾶς περιῖπου ὥρας ἀπὸ τῆς Σπάρτης ἐκεῖ ὅπου ἔκειτο ἡ ὀμηρικὴ Μέσση ἔκτισε τὸ φρούριον τοῦ Μυζητηρᾶ ἢ Μυστρᾶ, οὗ τὰ εἰρημια εἶνε καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη τῶν περιφανεστάτων μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅστις διεδραμάτισε σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπομένων δύο αἰώνων. Ἄμεσον δ' ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν ἐκείνων ὑπῆρξεν ἡ καθυπόταξις τῶν Μελιγγῶν, οἵτινες εἶχον ἐν προτέροις χρόνοις παράσχει μεγάλας ἐνοχλήσεις εἰς τὰς Βυζαντιὰς ἀρχὰς καὶ οἵτινες τότε τὸ πρῶτον συνεφώνησαν νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν τῇ στρατιᾷ τοῦ ἡγεμόνος ἐφ' οἷς ὄροις καὶ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Βυζαντινῶν. Τὰ δὲ δύο ἄλλα νέα κάστρα, ἡ Μαΐνη καὶ τὸ Beaufort περιέφραξαν τοὺς Μανιάτας. Οὕτως ἡ ἀρχὴ τοῦ Γουλιέλμου ἀνεγνωρίσθη καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον πλὴν τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης, ὅπου ἐκυμάτιζεν ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἡ ἡγεμονία εἶχε φθάσει τότε εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἡκμαζε μὲν τὸ ἐμπόριον, οἱ δὲ βαρῶνοι εἶχον κτίσει κάστρα ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν, ὅπου κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως ἔξων τὸν καλλίτερον βλον, ὃν ἠδύνατο νὰ ζήσωσι. Ἡ αὐλὴ τοῦ ἡγεμόνος ἐν τῇ Λακεδαιμονίᾳ, ἣν οἱ Φράγκοι ἐκάλουσαν La Crémonie, ἦτο ἡ ἀρίστη σχολὴ ἵπποσύνης ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ λαμπροτέρα τῆς αὐτῆς πολλῶν βασιλείων. Ἰκαναὶ ἑκατοντάδες ἵππέων πάντοτε ὑπηρετοῦν παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Θ', μεθ' οὗ ὁ Γουλιέλμος συνηντήθη ἐν Κύπρῳ ἐπεθύμησεν, ὅπως τινὲς τῶν ἀρρενωπῶν εὐπατριδῶν τῆς Ἀχαΐας βοηθήσωσιν αὐτὸν κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον στρατείαν αὐτοῦ. Παρ' αὐτοῦ δὲ ὁ ἡγεμὼν ἔλαβεν ἄδειαν νὰ κόψῃ τργνέσια συμφώνως πρὸς τὸ γαλλικὸν νομισματικὸν σύστημα. Ἄλλ' ἡ φιλοδοξία τοῦ Γουλιέλμου ἐνέβαλε καὶ πάλιν εἰς πόλεμον τὴν χώραν αὐτοῦ. Καὶ δὴ μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου, προσερχομένης ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Δαλλεκάρτσερη τῆς Εὐβοίας, ἠξίωσε τὸ εἰς αὐτὴν ἀνήκον ἐν τρίτον τῆς νήσου, καὶ, ὅτε ὁ ἀφθίντης τῶν Ἀθηνῶν Γουίδων Δελαρὸς ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ, ζητήσαντος τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ βοήθειαν, προσέβαλε καὶ ἐνίκησεν αὐτὸν παρὰ τὸ ὄρος Καρύδι. Ὁ Γουίδων ἐκλήθη νὰ ἐμφανισθῆ ἐνώπιον συνεδρίου τῶν βαρῶνων εἰς τὸ Νύκλι, ἀξίαν λόγου πόλιν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, κειμένην οὐ μακρὰν τῆς Τεγέας, ἀλλ' οἱ βαρῶνοι ἀνέβηκαν τὴν ἀπό-

φασιν περὶ τῆς τιμωρίας αὐτοῦ εἰς τὸν Λουδοβίκον Θ. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἔμφυλῳ ἐκείνῳ πολέμῳ ὁ Γουλιέλμος ἀπέβη εἰς τὸ τέλος νικηφόρος· ἀλλ' ὁ τρίτος αὐτοῦ γάμος μετὰ μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β' περιέπλεξεν αὐτὸν εἰς ἀτυχῆ πόλεμον μετὰ τοῦ Ἑλληνος ἐκείνου δεσπότη καὶ τοῦ Ἑλληνος αυτοκράτορος τῆς Νικαίας. Ἡ καλλονὴ γυναικὸς ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς διαιρέσεως ἐν ταῖς τάξεσι τῶν συμμάχων. Ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ νόθος υἱὸς τοῦ δεσπότη, παρεπονέθη εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας, ὅτι εἰς τῶν Φράγκων ἱπποτῶν εἶχεν ἀξιῶσαι αὐτὴν ἀναπολογίτου φιλοφροσύνης, ὁ δὲ ἡγεμὼν ἀπήντησε προσβαλὼν τὸν ζηλότυπον σύζυγον, ὅστις ἐξεδικήθη, αὐτομολήσας πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἐν κρισίμῳ ὥρᾳ. Ἡ μάχη τῆς Πελαγονίας ὑπῆρξεν ὀλεθρία εἰς τοὺς Φράγκους ἱππότες. Ὁ ἡγεμὼν, ἀγωνισθεὶς τὸ πρῶτον γενναίως, ἀπεκαλύφθη ἔπειτα κεκρυμμένος ὑπὸ σωρὸν ἀχύρου καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐκ τοῦ προεξέχοντος προσθίου ὀδόντος, καὶ ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς τὴν αὐλήν τοῦ Ἑλληνος αυτοκράτορος ἐν Λαμψάκῳ. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ εὔρε τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον καὶ ἐζήτησεν οὐδὲν ὀλιγώτερον ἢ αὐτὴν τὴν παραχώρησιν τῆς Πελοποννήσου ἀντὶ λύτρων τοῦ ἡγεμόνος, ἡ δὲ κατάλυσις τῆς λατινικῆς αυτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου τῷ 1261 ἐπηύξησε τὴν σπουδὴν αὐτοῦ περὶ καλινορθώσεως τῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐκείνῃ ἑλληνικῆς κυριαρχίας. Ἀλλ' ὁ Βιλλαρδουῖνος ἀντέστη εὐσταθῶς εἰς τὴν ἐπονείδιστον ἐκείνην ὑποχώρησιν, ἕως τέλος ὁ αὐτοκράτωρ ἐτροποποίησε τοὺς ὅρους τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ Βιλλαρδουῖνου, καὶ ὑπεσχέθη νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν δεσμώτην, ἂν παρεδίδοντο εἰς αὐτὸν τὰ τρία κάστρα τῆς Μονεμβασίας, τοῦ Μυστρά καὶ τῆς Μαΐνης. Τὸ ζήτημα ὑπεβλήθη εἰς συνέδριον συνελθόν ἐν τῷ Νύκλι ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηναίων Γουίδωνος Δελαρός, ὅστις εἶχεν ἐκλεχθῆ βαίλος τῆς Ἀχαΐας διαρκούσης τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ ἡγεμόνος. Μετὰ πολιτικῆς συνέσεως ὁ Γουίδων ἀντέταχθη εἰς διάβημα, δι' οὗ ἡ βυζαντιακὴ κυβέρνησις ἤθελεν ἀποκτήσῃ ὄρμητήριον ἐν ταῖς φραγκοκρατούμεναις ἑλληνικαῖς χώραις. Ἀλλ' ἀπεφασίσθη ἡ ἀποδοχὴ τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προτεινομένων ὄρων. Οὕτω τῷ 1262 τὰ τρία ἐκεῖνα κάστρα περιήλθον εἰς τοὺς Ἑλληνας, οἵτινες διώρισαν στρατηγόν, ὅπως διοικῆ τὴν νέαν αὐτῶν ἐπαρχίαν, καὶ μετὰ τρία ἔτη φυλακίσεως ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἐπέστρεψεν εἰς τὸ ἡλαττωμένον αὐτοῦ κράτος. Ἐκτοτε ἡ ἀντιζηλία μετὰ τῶν Φράγκων τῆς ἡγεμονίας καὶ τῶν Ἑλλήνων

τῆς βυζαντιακῆς ἐπαρχίας ἤγαγεν εἰς ἄσχεδὸν συνεχεῖς συγκρούσεις. ἐρημισάσας τὴν χώραν, ἰδίως διότι συνήθως ἐκατέρωθεν ἐγένετο χρῆσις μισθοφόρων, οἵτινες ἐν ἐλλείψει τοῦ μισθοῦ αὐτῶν ἐδήρουν ἀνηλεῶς τοὺς ἀτυχεῖς κατοίκους. Οὕτω δὲ μέγα ἦτο τὸ πλῆθος τῶν πεσόντων Φράγκων ὥστε, καθ' ἣ λέγεται, δέσποινά τις εἶχε λάβει ἑπτὰ σύζυγους τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον καὶ ἀπέβαλε πάντας πεσόντας ἐν μάχαις, καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ καταστροφὴ ἰδιοκτησιῶν, ὥστε πόλεις τινές, ὡς ἡ Λακεδαιμονία, ἠρημώθησαν καὶ ἐδέησε νὰ προσλάβωσι νέους ἐποίκους. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ δυσηρεστημένοι Ἑλληνες ὑπῆκοι τῶν Φράγκων εὗρισκον ὑποστήριξιν καὶ ἐνθάρρουνσιν ἐν τοῖς γειτονικοῖς βυζαντιακοῖς διαμερίσμασι, καὶ ἡ ἐνότης τῆς Πελοποννήσου εἶχε ἐκλείπει ἄσχεδὸν ἅμα τῇ ἐγκαθιδρούσει αὐτῆς καὶ εἶχεν οὕτω τέλος παραιοκρατορίας ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν.

Δὲν ἠδύνατό τις νὰ προσδοκῆσῃ, ὅτι εἴτε ὁ Βιλλαρδουῖνος εἴτε ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλον ἐπὶ μακρὸν ἀποστῆ ἐκεῖνος μὲν τῆς ἀνακτίσεως τῶν τριῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀποβληθέντων κάστρων, οὗτος δὲ ἀπὸ ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν πάμπαν ἀπέλυε τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας πάσης ἀνησυχίας τῆς συνειδήσεως, ἦν γὰρ ἠδύνατο νὰ αἰσθανθῆ, ὁ δὲ Βυζαντῖνος στρατηγὸς ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐπωφεληθῆ τὴν πρώτην τυχούσαν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν ἔναρξιν ἐχθροπραξιῶν. Ὁ στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου εὔρε προσθίμους εἰς συμμαχίαν τοὺς Μελιγγοὺς καὶ τοὺς Τσαίκωνας, οὓς ὁ Βιλλαρδουῖνος εἶχε λίαν ἀγαθὰ ὑποτάξει καὶ εἰσέγαγε μεγάλην δύναμιν Τούρκων μισθοφόρων εἰς τὴν χερσόνησον, οἷονεὶ προκατασκευάζων τὴν ἀπωτέραν αὐτῆς δούλωσιν ὑπὸ τὸν τούρκικόν ζυγόν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ἐπιτυχία ἔστειψε τὰ ὄπλα τῶν Βυζαντινῶν, ἠπειλήθη δὲ καὶ αὐτὴ ἡ Ἀνδραβίδα, ἀλλ' ἡ ἄμετρος ἐπικρατήσει τῶν Φράγκων ἐν μάχῃ ἐκ τοῦ συστάδην, ἐν ἣ εἰς αὐτῶν, καθ' ἣ λέγεται, ἐξισούτο πρὸς εἴκοσιν Ἑλληνας, ἐξεδηλώθη ἐν Πρινίτση πλησίον τοῦ Ἀλφειοῦ, ὅπου εἰς τολμηροῦς, ἀλλὰ ποδαλγὸς μάχητῆς μετὰ μικροῦς στρατιᾶς ἐνίκησε πολυαριθμοτέραν δύναμιν. Οἱ Τούρκοι, ἀδιαφοροῦντες τίνα ὑπηρετοῦν, ἤρκει νὰ πληρόνωνται καλῶς, ἠῤτομολήσαν πρὸς τοὺς Φράγκους, ὅτε ἤρξισε καινιστεροῦμενος ὁ μισθὸς αὐτῶν, καὶ ἐβοήθησαν τοὺς νέους αὐτῶν κυρίους νὰ νικήσωσι τὸ δεύτερον ἐν τῷ στενῷ τοῦ Μακρουπλαγίου, μετὰ τῶν Καλαμῶν καὶ Βελίγιστης, τῆς μεσαιωνικῆς βαρβαρίας, ἣτις εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ ἐν τοῖς ἐρειπίοις

τῆς Μεγάλης πόλεως. Ἀποκατεστάθη τότε ἡ εἰρήνη ἐπὶ τινα χρόνον, καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος ἠσθάνθη, ὅτι εἶχεν ἀρκετὴν δύναμιν, ὥπως ἀποπέμψῃ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ἔνιοι αὐτῶν ἐγκατέστησαν ἐν ταῖς γαίαις αὐτοῦ καὶ δι' ἐπιγαμιῶν μετὰ τῶν ἐπιχωρίων παρήγαγον νέον στοιχεῖον ἐν τῷ μικτῷ αὐτῶν πληθυσμῷ.

Ἡ προσεχὴς πρᾶξις τοῦ Βιλλαρδουῖνου ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἔσχε σοβαρώτατα ἐπακόλουθα διὰ τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ δὴ ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουῖνος Β' εἶχε συνομολογήσει ἐν Βιτέρβω τῷ 1268 μετὰ Καρόλου τοῦ Ἀνδηγανοῦ συθήκην, καθ' ἣν παρεχώρει εἰς αὐτὸν τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας. Ὁ δὲ Βιλλαρδουῖνος οὐ μόνον ἀνεγνώρισε τὸν Κάρολον, ὅστις εἶχε γείνει βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν, ὡς ἐπικυρίαρχον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἠγωνίσθη ὑπὲρ αὐτοῦ αὐτοπροσώπως μετὰ τοῦ ἀνθίου τῶν Ἰπποτῶν τῆς Ἀχαΐας ἐναντίον τοῦ Κορραδίνου ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Γαλιακότηζου καὶ διεπραγματεύθη γάμον μετὰ τῆς πρεσβυτέρας αὐτοῦ θυγατρὸς Ἰσαβέλλης καὶ Φιλίππου, τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ Καρόλου. Ὁ φιλικώτατος σύνδεσμος μετὰ τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Ἀχαΐας, ὁ προελθὼν ἐκ τῶν πολιτικῶν καὶ προσωπικῶν τούτων σχέσεων ἔγεινεν αἰσθητὸς ἐν ταῖς τύχαις τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα χρόνον. Καὶ ἡ μὲν Ἀχαΐα προσηρμόζετο πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦ Καρόλου τοῦ Ἀνδηγανοῦ ἐπιδιώκοντος τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ δὲ Ἀνδηγανοὶ παρεῖχον εἰς τοὺς Φράγκους τῆς Πελοποννήσου ἰσχυρὰν ὑποστήριξιν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἡ μακρὰ ἀρχὴ τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουῖνου ἔβαινεν ἤδη εἰς τὸ τέρας. Ἀπέθανε τῷ 1278 καὶ ἅμα τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἤρχισε νέα, ὀλιγώτερον εὐδαίμων ἐποχὴ. Ἐκτοτε ἡ ἡγεμονία ἐκυβερνᾶτο συνήθως ὑπὸ ἀπόντων, οἵτινες οὔτε τῆς δραστηριότητος οὔτε τοῦ ζήλου ἐνεφοροῦντο, ὃν εἶχεν ἐπιδείξει ὁ μέγιστος τῶν Βιλλαρδουῖνων ἐν τῇ διοικήσει τῆς χώρας ἐν ἣ ἔζησε καὶ ἀπέθανεν.

Ὁ γαμβρὸς τοῦ Βιλλαρδουῖνου εἶχε προαποθάνει αὐτοῦ, καὶ ἐπειδὴ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἰσαβέλλα ἦτο ἀκόμη ἀνήλικος, Κάρολος ὁ Ἀνδηγανὸς διώρισε βαίλους, ὥπως διοικήσωσι τὴν Ἀχαΐαν. Ἡ περίοδος δὲ αὕτη συνεπήγαγε μεγίστην ἀτυχίαν τῶν κυβερνωμένων. Καὶ συνέπιπτε μὲν ποτε νὰ εἶνε ὁ βαῖλος συνετὸς διοικητής, οἷο' ὑπῆρξαν ὁ δούξ τῶν Ἀθηνῶν Γουλιέλμος Δελαρὸς καὶ ὁ αὐθέντης τῶν Θηβῶν Νικόλαος Σαιντομέρ' ἀλλ' ἐνίοτε ἦτο ξένος οὐδεμίαν, ἔχων γνῶσιν τῆς χώρας καὶ τῶν κατ' αὐτήν. Διχόνοιαί περὶ τιμαρίων

συγχύσεις μετὰ τῶν Τούρκων ἐποίκων καὶ πόλεμος πρὸς τοὺς Ἑλληνας τῆς βυζαντιακῆς ἐπαρχίας συνεπλήρωσαν τὰς ἀτυχίας τῆς Πελοποννήσου. Διὸ τέλος οἱ βαρῶνοι παρεκάλεσαν τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Κάρολον Β', ὅστις εἶχε γείνει ἐπικυρίαρχος αὐτῶν, νὰ στείλῃ εἰς αὐτοὺς ἡγεμόνα, μέλλοντα νὰ διατρίψῃ μονίμως ἐν τῇ χώρᾳ. Κατ' ἀκολουθίαν συνωμολογήθη γάμος μετὰ τῆς χήρας Ἰσαβέλλης Βιλλαρδουῖνης καὶ νεαροῦ εὐπατρίδου, Φλωρεντίου τοῦ Ἀννονικοῦ (de Hainaut), ὅστις ἔζη τότε ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νεαπόλεως, καὶ τῷ 1289 οἱ νεόνυμφοι ἀνεχώρησαν εἰς Πελοπόννησον. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Φλωρεντίου, ἣτις διήρκεσε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, συμβάντος μετὰ ὀκτὼ ἔτη, ἡ Πελοπόννησος ἀνωρθώθη ἐκ τῆς ἀθλιότητος, εἰς ἣν εἶχε περιπέσει μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουῖνου. Ὁ Φλωρέντιος συνείδεν, ὅτι ἦτο μέγιστη ἀνάγκη εἰρήνης πρὸς τὴν βυζαντιακὴν ἐπαρχίαν χάριν εὐημερίας τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ὑπηκόων, καὶ κατώρθωσε νὰ παράσχῃ εἰς τὴν χώραν ἑπτὰ ἔτη ἡσυχίας καθ' ἣ ἡ Ἀχαΐα, «ἀπέβη οὕτω καρποφόρος καὶ ἀπέκτησε τοιαύτην δαψίλειον ἐν παντὶ ὥστε οἱ ἄνθρωποι οὐδὲ κἂν τὸ ἡμῖν τῶν ὄσων εἶχον ἐγίνωσκον». Ἀλλ' οὐχ ἦτρον καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Φλωρεντίου, τοῦ τελευταίου σθεναροῦ ἀνδρὸς τοῦ διοικήσαντος τὴν ἡγεμονίαν, δὲν ἔλειπαν ποὺ καὶ ποῦ ἀνωμαλίας καὶ παρανομίας. Καὶ αἱ μὲν παραλίας ἐδηλώθησαν ὑπὸ τοῦ Σικελοῦ ναυάρχου Ρογήρου δὲ Λόρια, ὅστις ἀδιαφόρως ἐλαφρυργῶγει Φράγκους τε καὶ Ἑλληνας. Οἱ δὲ Σλάβοι τοῦ Γαυγέτου, δι' οὓς ἡ βυζαντιακὴ κυβέρνησις οὐδεμίαν ἀνελάμβανεν εὐθύνην, κατέλαβον τὸ προγονικὸν κάστρον τῶν Βιλλαρδουῖνων, τὰς Καλάμας, ἐν ἡμέραις τελείας εἰρήνης. Οἱ Φλαμανδοὶ εὐπατρίδαι, οἵτινες εἶχον συρρεύσει εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀκολουθοῦντες τὸν συμπολίτην Φλωρέντιον εἰσέπραττον διὰ τῆς βίας χρήματα παρὰ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες, μὴ δυνάμενοι νὰ τύχωσι τοῦ δικαίου, προέβαινον εἰς αὐτοδικίας. Μία δὲ τοιαύτη περίστασις ὑπῆρξε ἰδιαζόντως δεινὴ. Μεταξὺ τῶν Φλαμανδῶν, οἵτινες εἶχον ἔλθει, ὅπως εὖρωσι τύχην ἐν Ἑλλάδι, ὑπῆρχε καὶ ὁ νεαρὸς Βάλθερος de Liedekerke, ἑξάδελφος τοῦ ἡγεμόνος καὶ διοικητῆς τῆς Κορίνθου. Ἐχὼν δ' ἀνάγκην χρημάτων ὁ θρασὺς ἐκεῖνος διοικητῆς συνέλαβε πλούσιόν τινα Ἑλληνα γαιοκτήμονα, καλούμενον Φώτιον, ἐπὶ οὐδαμνῇ τινι προφάσει, ἐξεργίζωσας δύο τῶν ὀδόντων αὐτοῦ καὶ ἠπειλήσεν, ὅτι ἔμελλε νὰ παγχονίσῃ αὐτὸν, ἕως ἠνάγκασε νὰ πληρώσῃ βαρῆα λύτρα. Καὶ ἐπλήρωσε μὲν ὁ Φώτιος, ἀλλ' ἅμα

τῇ ἀπολυτρώσει αὐτοῦ, βλέπων τὸν Φλωρέντιον ἐπιμένοντα εἰς τὴν ἄρνησιν νάπονεϊμη εἰς αὐτὸν δικαιοσύνην, ἀπεφάσισε νὰ φουνεύσῃ τὸν διώκτην αὐτοῦ. Λιὼ ἔστησεν ἐνέδραν ἐναντίον τοῦ Liedekerke κατὰ τὰ γότια παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀπεκδεχόμενος ὅτι οὗτος ἔμελλε πιθανῶς ν' ἀποβιβασθῇ αὐτὸς χάριν ἀναπαύσεως ἐν θεοῦ τιμῇ ἡμέρα. Αἴφνης ἐπεφάνη γαλέρα τις ἐν τῷ κόλπῳ καὶ ἐξ αὐτῆς ἔξεπήδησεν εἰς τὴν ξηρὰν νεαρὸς τις βαρῶνος ἔχων καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Κορίνθου. Ὁ Φώτιος, ὄν ἀσφαλῆς περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπιθέσεως, ἀνέμεινε, ἕως ὃ βαρῶνος ἐκάλησε χαμαί, καὶ ἔπειτα ἐπλήξεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους, ἀναβοήσας μετὰ χαρᾶς μεστῆς ἐκδικήσεως «Ἴδοὺ, αὐθέντα Βάλθερε, λάβε τὴν πληρωμὴν σου». Καὶ ἀνεκραύγασαν μὲν οἱ ἀκόλουθοι τοῦ τραυματίου πρὸς τὸν Φώτιον, ὅτι εἶχεν ἐκ λάθους ἐκλάβει τὸν αὐθέντην τῆς Βοστίτζης ἀντὶ τοῦ διοικητοῦ τῆς Κορίνθου, ἀλλ' ἦτο πλέον παρὰ πολὺ ἄργα. Ὁ ἀθῶος Φράγκος ἀπέθανεν ἐκ τῶν πληγῶν, καὶ ὁ Φλωρέντιος μάτην ἀπήτησε παρὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατηγοῦ τὴν τιμωρίαν τοῦ δολοφόνου, οὕτω δ' ἐτελείωσεν ἡ ὑπόθεσις. Καὶ δὲν ἐπετρέπετο μὲν, ὅπως τοιαύτη ἔρις κατευνασθῇ ἄνευ πολέμου μεταξύ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ παρασκευῶν ὁ Φλωρέντιος ἀπέθανε τῷ 1297.

Τῷ 1294 αἱ ἔξωτερικαὶ σχέσεις τῆς ἡγεμονίας ὑπέστησαν μεταβολὴν. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Κάρολος Β' εἶχε μεταβιβάσει ἅπαντα τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ὡς ἐπικυριάρχου εἰς τὸν υἱὸν Φίλιππον τὸν ἡγεμόνα τοῦ Τάραντος ὅστις καὶ ἀνεγνωρίσθη προσηκόντως παρὰ τοῦ Φλωρεντίου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Φλωρεντίου ἡ χήρα αὐτοῦ ἐξηκολούθησε κυβερνῶσα τὴν χώραν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, ὅτε, εὐρίσκουσα τὸ ἔργον ὑπεράγαν βαρὺ διὰ γυναῖκα μόνην, ἀπεφάσισε νὰ συζευχθῇ καὶ πάλιν. Μεταβάσασα δ' εἰς Ρώμην χάριν τοῦ πρώτου παπικοῦ ἰωβιλαίου ἐγνώρισε Φίλιππον τὸν Σαβαυδικόν, ὅστις καὶ ἔγεινε σύζυγος αὐτῆς καὶ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας. Εἶνε δὲ οὗτος γνωστότατος διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνασύστασιν τῶν Ἰσθμίων ὑπὸ τὸν τύπον μεγαλαπρεποῦς ἱππικοῦ ἀγῶνος, τελεσθέντος ἐν τῷ Ἰσθμῷ τῷ 1305. Εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον παρέστησαν ἅπαντες οἱ Φράγκοι δυνάσταί τῆς Ἑλλάδος, μετέσχον δ' αὐτοῦ χίλιοι ἱππῶται ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας καὶ ὑπερέκεινα. Ἄλλ' ὁ νέος ἡγεμὼν δὲν ἤργησε νὰ καταστῇ ἀντιδημοτικὸς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις. Ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ ἐπικυριάρχος ἀπεδοκίμαζε τὸν γάμον αὐτοῦ, καὶ ὁ φόβος μὴ ἐν

οὐδέποτε ὄρα παυθῆ ὑπ' αὐτοῦ ἠῤῥησε τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ἐναποταμιεύσεως χρημάτων χάριν ἡμερῶν δυσφόρων. Ἐπιθυροῖζετο ὅτι εἶχε διδαχθῆ τὸ χρηματίζεσθαι οἴκοι ἀπὸ τῶν τυράννων τῆς Λομβαρδίας. Καὶ ἐκαρὰδόκει μὲν παρὰ τῶν πλουσίων αὐτοῦ ἀκολούθων νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὸν ἄξια λόγου δῶρα, ἐξηρέθισε δὲ τοὺς Σλάβους τῶν Σκορτῶν τῆς Ἀρκαδίας, οἵτινες εἶχον ἀξιοθῆ ἰδίων προνομίων ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου, εἰσπράττων παρ' αὐτῶν φόρους. Ἐπηκολούθησεν ἀποστασία, καθ' ἣν οὗτοι ἐβοηθήθησαν ὑπὸ τῶν βυζαντιακῶν ἀρχῶν καὶ κατεστάλη μὲν αὕτη, ἀλλ' ἡ πίστις τῶν κατοίκων τῶν Σκορτῶν εἶχεν οὕτω μεγάλως σαλευθῆ, ὥστ' ἔκτοτε ἤρχισαν συμπράττοντες μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Φράγκων. Τέλος ὁ Φίλιππος, ἀρνηθεὶς νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ ἐπικυριάρχου ἐν τινι στρατείᾳ ἐναντίον τῆς Ἡπείρου, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν νὰ παύσῃ αὐτὸν, ἀλλ' αὐτὸς τε καὶ ἡ σύζυγος εὐχαρίστως ἐγκατέλιπον τὴν δυσήνιον καὶ στασιάζουσαν ἡγεμονίαν καὶ τῷ 1307 παρητήθησαν τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν, ἀνταλλάξαντες αὐτὴν πρὸς ἡσυχον μικρὸν κτῆμα ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος Φίλιππος ἀπέβη πράγματι ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν ἔτη διώκησεν αὐτὴν ἐκ τῆς ξένης δι' ἐπιτρόπων, ὧν ὑπῆρξε καὶ ὁ δουξ τῶν Ἀθηνῶν Γουίδων. Ἐπειτα δὲ μετεβίβασεν αὐτὴν διὰ λόγους οἰκογενειακοῦς εἰς Λουδοβίκον τὸν Βουργουνδικόν, οὗ ἡ σύζυγος Ματθίλδη ἡ Ἀννονικὴ ἦτο θυγάτηρ τῆς Ἰσαβέλλης Βιλλαρδουίνης καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀντιπρόσωπος τοῦ περιφανοῦς ἐκεῖνου οἴκου.

Μέχρις ἐκεῖνων τῶν χρόνων παρὰ τὰς λοιπὰς αὐτῆς δοκιμασίας ἡ Ἀχαΐα εἶχε διασωθῆ ἀπὸ τῶν δεινῶν τῆς διαμφισβητήσεως τῆς διαδοχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀτυχία αὕτη προσετέθη τότε εἰς τὰς ἄλλας συμφορὰς τῆς ἡγεμονίας. Ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος εἶχεν ἀφήσει καὶ νεωτέραν θυγατέρα, τὴν Μαργαρίταν, γνωστὴν ἐν Ἀχαΐᾳ ὡς δέσποιναν τῆς Ἀκοβας. Τὴν θυγατέρα δ' αὐτῆς ἔλαβεν ὡς σύζυγον Φερνάνδος ὁ τῆς Μαϊορικῆς, πρίγκηψ φιλοκίνδυνος ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ποτὲ ἀρχηγὸς τῆς μεγάλης καταλωνικῆς ἐταιρείας. Ὁ πιστὸς αὐτοῦ σύντροφος Μουντάνερ ἔχει ἐκθέσει μετὰ χάριτος τὰ κατὰ τὸν βασιλόπαιδα ἐκεῖνον καὶ κύριον αὐτοῦ, ὅστις πρὸ τινῶν ἐτῶν εἶχεν ὑπάρξει δεσμώτης ἐν τῇ Καδμεΐᾳ τῶν Θηβῶν¹ καὶ ὅστις τῶρα, ὅτε

1. Chronique de Ramon Muntaner ἐκδ. Buchon τόμ. Β' σ. 242

οἱ Καταλώνιοι εἶχον κατακτήσει τὰς Ἀθήνας εὐλόγως ἦτο ἰσχυρὸς παρὰ τοῖς φοβεροῖς ἐκείνοις μαχίμοις τυχοδιώκταις. Ἀλλὰ τὴν καταλωνικὴν ἐκείνην κηδεστίαν δυσαρέστως ἔβλεπον οἱ βαρῶνοι τῆς Ἀχαΐας, οἵτινες εἶχον συντελέσει εἰς τὸ νὰ βοηθήσωσι τὰς ἀθηναϊκὰς δυνάμεις ἐν τῇ παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχῃ. Διὸ ἐφυλάκισαν τὴν δέσποιναν τῆς Ἀκοβας· ὁ δὲ ταχέως ἐπελθὼν θάνατος αὐτῆς, εἰς ὃν ἐπηκολούθησεν ὁ τῆς θυγατρὸς, ἐφάνη καταπαύων πάντα φόβον ἀναμίξεως τῶν Ἰσπανῶν εἰς τὰ τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλ' οὐχ' ἦττον τότε ὁ Φερδάνδος προέβαλεν ἀξιώσεις περὶ ἡγεμονίας ἐπ' ὄνοματι τοῦ ἀηλίκου υἱοῦ, καὶ ἀμελλητὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Πελοπόννησον. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς εὐωδοῦντο πάντα τὰ κατ' αὐτὸν πόλις μετὰ πόλιν παρεδίδοτο καὶ μόνον ὅτ' ἔφθασε Λουδοβίκος ὁ Βουργουνδικὸς μετεβλήθησαν τὰ τῆς τύχης τοῦ πολέμου. Ἡ ἀπερισκεια τοῦ Φερδάνδου ἤγαγεν εἰς ἦτταν αὐτοῦ παρὰ τὴν Γλαρέντζαν, καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐγκατέλιπον αὐτὸν εὐθὺς ὡς εἶδον, ὅτι εἶχεν ἠττηθῆ, καίτοι δὲ ἠγωνίσθη δίκην λέοντος, οἱ πολέμοι, κατίσχυσαν αὐτοῦ ἔνεκα τοῦ ὑπερέτερου ἀριθμοῦ καὶ ἀπέτισε δίκην τῆς τολμηρᾶς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεως ἀπαγχομισθεῖς. Οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐγκατέλιπον τὰς ὑπ' αὐτῶν κρατουμένας πόλεις καὶ ὁ Λουδοβίκος ἐφαίνεται κύριος τῆς ἡγεμονίας. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος αὐτοῦ ὑπῆρξε βραχυχρόνιος· καὶ μετ' οὐ πολὺν ἀπέθανεν δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου κόμιστος τῆς Κεφαλληνίας τοῦ φρονεύσαντος τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ. Αὐτοῦ δὲ θανόντος ἡ χήρα αὐτοῦ ἐπάλαμπε πρὸς τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐν τῇ χώρᾳ ἀναρχίαν. Ἀδυνατοῦσα δὲ νὰ καταπαύσῃ τὴν αὐξομένην σύγχυσιν, ἀπειλουμένη ὑπὸ τοῦ ἐν Μυστρᾷ Βυζαντινοῦ στρατηγοῦ καὶ κινδυνεύουσα παρὰ τῶν Καταλωνίων τῶν Ἀθηναίων ἢ ἀτυχῆς ἡγεμόνη ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ροβέρτου. Ὁ δ' ἐπίβουλος ἐκεῖνος ἡγεμὼν ἐθεώρησε τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον, ὡς ἐξασφάλισεν τὴν τε πραγματικὴν γκατοχήν καὶ τὴν ἐπὶ ψιλῶ ὄνοματι ἐπικυριαρχίαν τῆς Πελοποννήσου χάριν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ οἴκου. Διὸ ἐκάλεσε τὴν ἡγεμόνην εἰς τὴν ἐν Νεαπόλει αὐλήν, ὅπου εἶχεν ἔτοιμον νέον σύζυγον αὐτῆς, τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ἰωάννην, κόμιστα Γρανίνης. Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ τύχῃ τῆς εἰς τὸν γάμον τοῦτον συναιρέσεως τῆς Ματθίλδης βδελυσομένης τὸν μελετώμενον σύζυγον αὐτῆς καὶ διαγινωσκούσης τοὺς σκοποὺς τοῦ πολυμηχάνου βασιλέως. Ἀλλὰ μονάρχης καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Νεαπόλεως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διὰ τοιούτων μικρολογιῶν ματαίωσιν τῶν σχε-

δίων αὐτοῦ. Ἡ Ματθίλδη ἐσύρθη πρὸ τοῦ ἐν Ἀθηνῶν διαμένοντος πάπα, οὗ τὸ κῦρος ἠλπίζετο, ὅτι ἐμελλε νὰ κάμῃ αὐτήν. Ἀλλ' ἡ ἡγεμόνη εἶπεν εἰς τὸν πάπαν ὅτι ὁ γάμος ἦτο ἀδύνατος. Ἐπειδὴ ἤδη εἶχε συνδεθῆ μετὰ τοῦ Βουργουνδίου ἱππότου Οὕγωνος de la Palisse. Ἀλλ' οὐδ' ἡ ὁμολογία ἐκείνη ἀπέστησε τὸν ἰσχυρογνώμονα ἀνδηγαυικὸν οἶκον ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως ἐδήλωσεν, ὅτι, ἐλθούσα εἰς γάμον ἄνευ τῆς συναιρέσεως τοῦ ἐπικυριάρχου, εἶχεν ἀποβάλλει τὰ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας δικαιώματα, ἅτινα μετεβιβάσθησαν διὰ τοῦτο εἰς τὸν κόμιστα τῆς Γρανίνης Ἰωάννην. Τέλος ἡ τύχη αὐτῆς ὑπῆρξε τραγικὴ. Δι' οὐδὲν ἄλλο ἔγκλημα πλὴν τῆς ἀποπειρας ματαίωσεως τῆς βασιλικῆς θελήσεως ἐφυλακίσθη τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῷ κατὰ τὴν Νεάπολιν Κάστρω τοῦ Ὄου (Castel dell' Uovo), εἶτα δ' ἐν τῇ εἰρηκτῇ τῆς Ἀβέρσης, ὅπου καὶ ἀπέθανε τέλος. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πέρας τοῦ σταδίου τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ οἴκου τῶν Βιλλαρδουίνων, καὶ οὕτως ὁ δόλος τοῦ Γοδφρείδου Α' ἐξέσπασε κατὰ τῆς κεφαλῆς τῆς ἀτυχοῦς αὐτοῦ ἀπογόμου.

Ὁ κόμισ Γρανίνης Ἰωάννης ὑπῆρξε τελείως ἀνίκανος ν' ἀποκαστήσῃ τὴν τάξιν ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ. Καὶ ἐδανείσθη μὲν μεγάλα ποσὰ παρὰ τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ τραπεζιτικοῦ οἴκου τῶν Ἀτζαΐωλῶν χάριν ἐκστρατείας εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ τὸ μόνον ἄξιον λόγου ἀποτέλεσμα τοῦ δανείου ἐκείνου ὑπῆρξεν ἡ ἐγκατάστασις τῶν τραπεζιτῶν ἐκείνων ὡς γαιοκτημόνων ἐν Πελοποννήσῳ, ὅπου μετ' οὐ πολὺ κατώρθωσαν ν' ἀποκτήσωσι μεγάλην δύναμιν. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως ἀπουσίαζεν ἐκ τῆς ἡγεμονίας, οἱ βαρῶνοι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ὑπερασπίζωνται ἑαυτοὺς ἐκ τῶν ἐνότων ἐναντίον τῆς ἐνεργείας τῶν Βυζαντινῶν στρατηγῶν, οἵτινες νῦν διωρίζοντο ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ διὰ τοῦτο κατώρθουν ν' ἀποκτήσωσι πραγματικὴν γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν χώραν. Ἡ Ἀρκαδία προσηρηθῆ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπαρχίαν, καὶ πολλοὶ Φράγκοι, ἀπελπίζοντες νὰ τύχῃσι προστασίας παρὰ τοῦ ἀπόντος ἡγεμόνος, ἐν τῇ ἀπογνώσει αὐτῶν ἠσπίασθησαν τὴν ὀρθοδοξίαν. Καὶ τινες μὲν τῶν βαρῶνων αὐτόχρομα διεπραγματεύοντο πρὸς τὴν Βενετίαν περὶ τῆς εἰς αὐτὴν παραχωρήσεως τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, ἀλλ' οἱ προνοητικοὶ Βενετοὶ δὲν εἴρον συμφέρον ν' ἀποδεχθῶσι τὴν πρότασιν ἐκείνην. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἀρχαία ἀριστοκρατία εἶχεν ἐκλείψει. Ἐχομεν ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἀναγραφὴν τῶν κυριωτέρων βαρωνειῶν, ἧτις δεικνύει πόσον οἱ κύριοι αὐτῶν εἶχον μεταβληθῆ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς κατακτήσεως.

Νέοι ἄνδρες, ἐκ Νεαπόλεως καὶ ἀλλαχόθεν, ἀγνοοῦντες τὴν γλώσσιν καὶ τὰ ἔθιμα τῶν κατακτηθέντων, εἶχον ἀντικαταστήσει τοὺς ἀρχαίους κατακτητὰς χωρὶς νὰ κληρονομήσωσι τὴν γενναιότητα αὐτῶν καὶ τὴν δραστηριότητα¹. Ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ καὶ ταῖς Ἀθήναις εἶχον καταστῆ αἰσθητὰ τὰ ποτελέσματα τῆς μάχης τοῦ Κηφισοῦ, καὶ οἱ Φράγκοι εὐπατρίδαι τῆς Ἑλλάδος οὐδέποτε ἀνέλαβον ἐκ τοῦ πλήγματος τοῦ κατ' αὐτῶν κατενεχθέντος ὑπὸ τῶν Καταλωνίων. Καὶ αὐτὸς ὁ κόμης Γρανίνης Ἰωάννης ἐβαρύνθη τέλος τὴν ἀχάριστον ἐκείνην κτῆσιν. Διὸ τῷ 1332, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ επικυριαρχοῦ Φιλίππου, τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Γάραντος, ἀπαυδήσας μετεβίβασεν αὐτὴν ἐπ' ἀνταλλαγῆ τῆς Ἀλβανίας καὶ τοῦ Δυρραχίου εἰς τὴν χήραν τοῦ Φιλίππου Αἰκατερίνην τὴν Βαλεσιακὴν, ἣτις οὕτως ἔγεινεν ἡγεμόνη τῆς Ἀχαΐας. Καὶ ἡ μὲν ἐπίσκεψις τῆς Ἑλλάδος ὑπ' αὐτῆς καὶ τοῦ δεξιοῦ αὐτῆς συμβούλου Νικολάου Ἀτζαϊώλη ἐπήνεγκε προσωρινὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἤρχισε καὶ πάλιν ἡ ἀναρχία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Βενετία εἶχεν ἀρνηθῆ νὰ δεχθῆ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας, φανερὰ τις τῶν βαρῶν προσήνεγκεν αὐτὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, ὅστις μόνον ὑπὸ ἀποστασίας ἐν ταῖς ἰδίαις ἑαυτοῦ κτῆσεσιν ἠμποδίσθη ἀπὸ προσαρτήσεως τῆς χερσονήσου. Ἐπειτα δ' ἀπεπειράθησαν νὰ πείσωσι τὸν ἡγεμόνα τῆς Μαϊορικῆς Ἰάκωβον Β' υἱὸν τοῦ Φερνάνδου καὶ κατὰ ταῦτα κληρονόμον τοῦ οἴκου τῶν Βιλλαρδουίνων, ὅπως ἐπιβάλλῃ διὰ τῆς βίας τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόπειρα ἐκείνη οὐδὲν ἔσχεν ἀποτέλεσμα. Θανοῖσις δὲ τῆς Αἰκατερίνης ἦν διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτῆς Ῥοβέρτος, ὁ ἡγεμὼν τοῦ Γάραντος, ὅστις ἦτο ταῦτοχρόνως επικυριαρχὸς καὶ κύριος τῆς ἡγεμονίας, προσεδοκᾶτο ἡ βελτίωσις τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος ἦτο οὐ μόνον ἀπὼν, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος, καὶ ἔνεκα τούτου ἡ σύγχυσις ἠΐξησεν. Οἱ βαρῶν ἐβλεῶρουν ἑαυτοὺς ἀνεξαρτήτους. Ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν ἀπεινάξε τὴν τιμαριωτικὴν αὐτοῦ ὑποτελείαν, καὶ τὰ ἵπποτικά ἐκκλησιαστικά τάγματα ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ ἱεράρχου. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι ἐδήρουν τὰς παραλίας καὶ τοιοῦτος ἦτο ὁ φόβος ὃν προεκάλεον αἱ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν ἐν Κορίνθῳ, ὥστε οἱ Κορίνθιοι παρεκάλεσαν τὸν ἡγεμόνα νὰ στείλῃ εἰς αὐτοὺς σθεναρὸν ἄνδρα πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Συνετῶς δὲ φερόμενος ὁ Ῥοβέρτος παρεχώρησε τὴν πόλιν

ταύτην καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτῆς φρούριον εἰς τὸν Νικόλαον Ἀτζαϊώλην, ὅστις οὕτως ἀπέβη ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ φραγκοκρατούμενῃ Ἑλλάδι. Ἀλλ' ἡ βυζαντιακὴ ἐπίδρασις προέβαινεν ἀδιακόπως ἀξανομένη. Τῷ 1348 ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου προέβη εἰς μέτρον, ὅπερ ὡς τελικὸν σκοπὸν εἶχε τὴν ἐκ νέου καθυπόταξιν τῆς Πελοποννήσου εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Καὶ δὴ κατήργησε τὴν ἀρχὴν τοῦ *στρατηγοῦ* καὶ διώρισεν ὡς ἰσόβιον διοικητὴν τῆς βυζαντιακῆς ἐπαρχίας τὸν ἴδιον δευτερότοκον υἱὸν Μανουὴλ Καντακουζηνὸν ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν *δεσπότης*.

Ἡ νέα αὕτη διάταξις ἀπεδείχθη μετ' οὐ πολὺ τελείως δεδικαιολογημένη. Ὁ Μανουὴλ, ἀρριζόμενος εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἶδεν μὲν αὐτὴν *σκυθῶν ἐρημοτέραν*¹, ἀλλὰ ταχέως ἠγάγευ αὐτὴν εἰς τὸ ν' ἀνθήσῃ δίκην ἑσόδου. Καὶ ἀπήλασε μὲν τοὺς Τούρκους πειρατὰς, ἔδωκε δὲ νέαν ζωὴν εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ὑποστηρίζας ἰδίως τοὺς μοναχοὺς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, εἰς οὓς ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε παραχωρήσει προνόμια διὰ χρυσοβούλλου, καὶ ἀνέδειξε τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ πάραυτα πρότυπον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διαλαλελιμένην ἐντὸς αὐτῆς φραγκικὴν ἡγεμονίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ δραστήριος ἐκείνος δεσπότης δὲν ἠδυνήθη νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἔμφυτον τάσιν πρὸς κτῆσιν οἰκογενειακῶν *προνοιῶν*, ἦτις ἦτο χαρακτηριστικὴ διὰ τοὺς ἄρχοντας τῆς Πελοποννήσου. «Οὔτε γὰρ κατοπραγία, οὔτε εὐθυμερία, οὔτε χρόνος ὁ πάντα διαλύων διαλύειν δύναται αὐτοῖς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν, ἀλλὰ διὰ βίου τε πολέμοι εἰσιν ἀλλήλοις καὶ μετὰ τελευτὴν ὥσπερ τινὰ πατρῶον κλῆρον καταλείποντες τοῖς παισὶ τὴν πρὸς τινὰς διαφορὰν» λέγει ὁ πατὴρ τοῦ Μανουὴλ, ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἱστορικὸς Ἰωάννης Καντακουζηνός². Εἰς δὲ τῶν τοιούτων ἐπερίστων ἀνδρῶν, καλούμενος Λαμπούδιος, ὅστις ὑπερέβαλλε πάντας τοὺς συμπολίτας ὡς πρὸς τὴν κατοπραγίαν, εἶχε τύχει ἔξαιρέτου προστασίας ὑπὸ τοῦ δεσπότη, ὃν ἐβεβαίον πάντοτε περὶ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ ἀπέδειξε διὰ πρῶξενος ἀισχροσύνης. Καὶ δὴ ὁ Μανουὴλ εἶχε θεωρήσει ἀναγκαῖον νὰ εἰσπράξῃ εἰσφορὰς χάριν ναυπηγήσεως πλοίων πρὸς ἄμυναν τῶν ἀκτῶν ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν πολυμήχανον Λαμπούδιον τὴν εἰσπραξίν τοῦ φόρου τούτου. Γινώσκων δὲ ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ φόρου τούτου ἦτο ἀντιδημοτικὴ ἐπωφελήθη ὁ Λαμ-

1. *Καντακουζηνοῦ* ἐκδ. Βόννης Τόμ. Γ' σ. 85, 23.

2. Ἐνθ. ἀν. σ. 85, 19 γ. ε.

1 *Παπαρηγοπούλου* ἐνθ. ἀν. Τόμ. Ε' σ. 161.

πούδιος τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐξερεθίσῃ τοὺς Πελοποννησίους ἐναντίον τοῦ εὐεργέτου. Σύμπασα ἡ βυζαντιακὴ ἐπαρχία ἐξηγέρθη εἰς ἀποστασίαν, καὶ αὐτὸς ὁ Λαμποίδιος δὲν ὠκνησε ν' ἀναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ κάστρου τοῦ Μυστρᾶ, τῆς ἔδρας τῆς διοικήσεως. Ἄλλ' ὁ Μανουὴλ ἦτο γενναῖος στρατιώτης, μὴ ἐκφοβούμενος εὐκόλως. Εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ μικρὸν σῶμα Ἄλβανῶν, οἵτινες τότε πρῶτον παρουσιάζονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, ὄντες μαχηταὶ ἐκ γενετῆς, κατόρθωσαν μετ' οὐ πολὺ νὰ τρέψωσιν εἰς φυγὴν τοὺς ἀποστάτας. Δευτέρα δὲ ἀποστασία κατεστάλη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ ὁ Μανουὴλ, κυρίως χάρις εἰς τὴν ἀλβανικὴν αὐτοῦ φρουρὰν, συνετήρησε τὴν ἐπαρχίαν ἀνεὺ ἄλλων ταραχῶν μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1380 θανάτου. Ἀντήμειψε δὲ τοὺς γενναίους αὐτοῦ ὑπερασπιστάς, παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς γαίας ἐν τοῖς νοτιοδυτικοῖς καὶ τῷ κέντρῳ τῆς χερσονήσου, ὅπου ἐξυπηρετοῦν τὸν διπλοῦν σκοπὸν τῆς φυλάξεως τῶν συνόρων ἐναντίον τῶν Φράγκων καὶ τῆς καλλιέργειας τοῦ ἡρημιωμένου ἐδάφους. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀρχῆς ἐνός τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τοῦ Θεοδώρου Α' Παλαιολόγου, δεκακισχίλιοι Ἄλβανοὶ μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἀπέβησαν ἄξιος λόγου παριάγων.

Καίτοι δ' ὁ Μανουὴλ ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην μετὰ τῶν Φράγκων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ συνέπραξε μετ' αὐτῶν ἐν τιγὶ ἐπιθέσει κατὰ τῶν Καταλωνίων τῆς Ἀττικῆς, ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀττικῆς ἱξηκολούθησεν εὐρισκομένη ἐν οἴκτρῳ συγχύσει. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Ἰάκωβου Ροβέρτου ἡ χήρα αὐτοῦ Μαρία ἡ Βουρβωνικὴ ἐξώρμησεν, ἵνα καταλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν, ἣν ἠξίου καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Φίλιππος Β' ἡγεμὼν τοῦ Ἰάκωβου¹. Ἄλλ' ἡ Μαρία συνείδε μετ' οὐ πολὺ, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ δαμάσῃ τοὺς ἐν ἀποστασία εὐρισκομένους βαρῶνους, καὶ παρητήθη τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς χάριν τοῦ Φιλίππου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ βαρῶνοι, οἵτινες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς τοὺς πραγματικοὺς κυρίους τῶν τυχῶν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ χώρας, προσήνεγκον τὴν προσωνυμίαν ἡγεμόνης εἰς τὴν βασίλισσαν τῆς Νεαπόλεως Ἰωάνναν Α' ἐπὶ τῷ ὄρφ, ὅπως αὕτη ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς νὰ πράττωσι τὸ δοκοῦν. Καὶ ἐδέχθη μὲν ἡ βασίλισσα, ἀλλὰ μετὰ βραχὺν χρόνον ἔδωκε τὴν χώραν ὡς ἐνέ-

¹ Ὑπὸ τινων ἀριθμεῖται Φίλιππος Γ' ἐν τῇ ιδιότητι ἐπὶ ἡλικίᾳ ὀνόματι αὐτοκράτορος τῆς Ρωμανίας.

χυρον εἰς τοὺς ἱππῶτας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἀντὶ ἐνιαυσίας πληρωμῆς. Οἱ βαρῶνοι εὐχαρίστως ἐπεδοκίμασαν τὴν συμφωνίαν ταύτην, δι' ἧς ἐφαίνετο, ὅτι ὀλοεῖ ἐτίθεντο τὰ ξίφη τῶν ἱπποτῶν ἐκείνων εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν, ὅτε ἤθελον ἀπειληθῆ ὑπὸ Τούρκων ἢ Ἑλλήνων. Ἄλλ' οἱ ἱππῶται μετ' οὐ πολὺ μετεμελήθησαν ἐπὶ τῇ σνομολογηθείσῃ συμφωνίᾳ, τῷ δὲ 1381 ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἡ ἑταιρεία τῶν Ναβαρραίων, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἰακώβου de Bauk, ἀνεμιῶ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Ἰάκωβου Φιλίππου, ὃν ἀνεκήρυξεν ἡγεμόνα καὶ κατέκτησεν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τὴν χώραν πρὸς ἴδιον ἑαυτῆς ὄφελος. Ἐλθὼν δὲ ἄλλων πόλεων κατέλαβον τὸ Σόγκλον, τὴν ἀρχαίαν Πύλον, ἣτις ἐξ αὐτῶν ὀνομάσθη Ναβαρρῖνον, καὶ τὴν μεσσηνιακὴν Ἀνδροῦσαν, ἣτις ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἡ πρωτεύουσα τῆς φραγκικῆς ἡγεμονίας. Οἱ ἱππῶται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἀνεχώρησαν, ἀρήσαντες τοὺς Ναβαρραίους ἀδιαφιλονεικῆτους κυρίους τῆς ἡγεμονίας, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου ἦσαν διανεμημένα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Μυστρᾶ, τῶν Βενετῶν κατεχόντων τὴν Μεθώνην, τὴν Κορώνην καὶ τὴν Ἀργοῦδα καὶ τῶν Ἀτσαῖωλῶν δεσποζόντων τῆς Κορίνθου. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰακώβου de Bauk οἱ Ναβαρραῖοι προσέβαινον καταλαμβάνοντες ἐν τιμῶριον μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ οὕτως οἱ μισθοφόροι ἐκεῖνοι ὑπεισῆλθον εἰς τὰς βυρωνεῖας τὰς ἐν ἀρχῇ παραχωρηθείσας εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Σαμπλίττου καὶ ἔπειτα μεταβιβασθείσας εἰς Νεαπολίτας αὐλικούς. Οἱ ἀρχαῖοι οἴκοι εἶχον πράγματι ἐκλίπει κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον σχεδὸν τελείως. Καὶ σώζεται μὲν ἀναγραφή τις τῶν τιμῶριων τῆς Ἀχαΐας ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῶν ἀρχαίων φρουδαλικῶν ὀνομάτων περιέχει. Καὶ αὐτῶν τῶν Νεαπολιτῶν οἱ πλεῖστοι εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὰ πάτρια, οὕτω δὲ ἡ ἑταιρεία τῶν Ναβαρραίων ἐπέχεεν ὡς τὸ πλεῖστον ἐν τῇ φραγκοκρατουμένῃ Ἀχαΐᾳ τὴν αὐτὴν ἐκείνην θέσιν, ἣν οἱ Καταλωνιοὶ ἐν ταῖς φραγκοκρατουμέναις Ἀθήναις. Τῷ δὲ 1386 ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στίβου τῶν Ναβαρραίων, Πέτρος Βόρδος ὁ τοῦ Ἁγίου Σουπερανοῦ ἀνεκηρύχθη βικάριος τῆς ἡγεμονίας ἀνθ' ἧς προσωνυμίας ἀργότερον ἔλαβε τὸν ἐπισήμμερον τίτλον ἡγεμόνος. Οἱ διάφοροι μνηστῆρες οἵτινες εἶχον παρουσιασθῆ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰακώβου de Bauk, ὃν ἐπιφανέστατος ἦτο Ἀμαδαῖος Στ' ὁ Σαβανδικός, οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαθιδρουθῶσιν ὅπωςδῆποτε ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ὅπου ὁ Σουπεριανὸς διετηρήθη μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1402 θανάτου του.

Ἄλλὰ καὶ αὐτός, καίπερ ὢν λίαν ἰσχυρός, ἐστενοχωρεῖτο ἐνίοτε ὑπὸ ἐχθρῶν πολὺ κινδυνωδεστέρων τῶν σκιοδῶν ἐκ τῆς Ἑσπερίας μνηστήρων τῆς ἡγεμονίας. Ὁ ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνος ἠδῆ ξάνετο καθ' ἕκαστον ἔτος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Ναβαρραῖος ἡγεμὼν διέπραξε τὸ ἀλέθριον σφάλμα, ὅπερ εἶχεν ὑπάρξει ἢ καταστροφῇ τῆς χριστιανικῆς κυριαρχίας ἐν τῇ ἐγγυῆ Ἀνατολῇ, ἢτοι τὸ νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς Τούρκους χάριν προαγωγῆς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ μικροφιλοδοξίας. Καὶ δὴ, μισῶν τὸν ἐν Μυστρᾷ κυριαρχοῦντα δεσπότην Θεόδωρον Α' Παλαολόγον, ἐκάλεσε τῷ 1395 τὸν φοβερὸν τοῦρκον στρατηγὸν Ἐβρενὸν βέην, ὅπως βόηθήσῃ αὐτὸν ἐν ἐπιθέσει κατὰ τοῦ Ἑλλήνων γείτονος. Μετὰ τῆς ἔταιρείας τῶν Ναβαρραίων καὶ τῶν Τούρκων αὐτοῦ συμμάχων ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἱστορικοῦ κέντρον τῆς Ἀκοβας ἀλλ' ὅτε ὁ Ἐβρενὸς ἀπεχώρησεν, ὁ Σουπερανὸς περιέπεσεν αἰχμάλωτος εἰς τὸν δεσπότην. Τὸν δὲ τέλειον ἀπὸ τῶν τουρκικῶν ὅπλων κίνδυνον ἐπέσεισε κοινῇ κατὰ τε τῶν Ναβαρραίων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡ μεγάλη ἐν τῇ παρὰ τὸν Δούναβιν Νικοπόλει τῷ 1396 νίκη τῶν Τούρκων. Οὕτω δέ, ὅτε ὁ Ἐβρενὸς βέης ἐπέδραμε καὶ πάλιν τὴν Πελοπόννησον τὸ προσηγῆς ἔτος, ὁ δεσπότης καὶ ὁ ἡγεμὼν ὑπεστήριξαν ἀλλήλους. Ὁ Θεόδωρος Α', ὅστις εἶχε γείνει κύριος τῆς Κορίνθου, ἀνέλαβε τὰρχαῖα σχέδια τῶν Πελοποννησίων, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ξέρξου, τοῦ Βαλεριανοῦ καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ ὀχυρώσεως τοῦ ἰσθμοῦ διὰ τείχους ἐκτεινομένου ἀπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς τὸν Πελοποννησιακόν. Ἄλλὰ τὸ ἔργον δὲν εἶχε προχωρήσει μεγάλως, ὅτε ὁ Ἐβρενὸς βέης ἐνεφανίσθη ἐν τῷ ἰσθμῷ. Καὶ δὲν ἐδυσκολεύθησαν μὲν οἱ Τούρκοι νὰ αναγκάσωσι τὸν τε δεσπότην καὶ τὸν ἡγεμόνα, ὅπως ὑποσχεθῶσι τὴν πληρωμὴν φόρου, ἀλλ' ὑπέλαβον, ὅτι δὲν εἶχεν ἐπιστῆ ἀκόμη ὁ καιρὸς δριστικῆς καθυποτάξεως τῆς Πελοποννήσου. Διό, δηρώσαντες τὸ Ἄργος, ὅπερ ἦτο τότε πόλις βενετικῆ, ἀπῆλθον καὶ πάλιν, συναπάγοντες μέγα πλῆθος αἰχμαλώτων, οὓς ἐξηνδράποδισαν, συντελοῦντες οὕτως εἰς περαιτέραν ἐλάττωσιν τῶν κατοίκων τῆς Χερσονήσου. Ἡ δ' ἐν Ἀσίᾳ στρατεία τοῦ Ταμερλάνου καὶ ἡ μεγάλη ἐν Ἀγκύρᾳ ἦττα τῶν Τούρκων παρέσχεν εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Φράγκους περαιτέραν ἀνάπαυλαν πρὸ τῆς μοιραίας καταστροφῆς.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ Βενετία εἶχεν ἐπεκτείνει τὰς κτήσεις αὐτῆς ἐν Πελοποννήσῳ. Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου αἱ κτήσεις αὐτῆς εἶχον περιορισθῆ εἰς τὰς δύο ἀξίας λόγου ἀποικίας, Μεθώνην

καὶ Κορώνην, αἵτινες εἶχον περιέλθει εἰς τὸ μερίδιον τῆς βενετικῆς πολιτείας ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀρχικῆς διανομῆς τῶν βυζαντιακῶν κτήσεων μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ δὲ τὰς σχεδὸν διαρκεῖς ἔριδας τῶν γειτόνων τῶν Βενετῶν αἱ δύο ἐκεῖναι πόλεις, «ὁ δεξιὸς ὀφθαλμὸς τῆς πολιτείας», καθ' ἃ ἐκάλουν αὐτὰς οἱ Βενετοί, συνήθως ἀπήλασον σχετικῆς εἰρήνης καὶ εὐημερίας. Ἡ γεωγραφικὴ αὐτῶν θέσις ἐκατέρωθεν τῆς δυτικῆς προεξοχῆς τῆς Πελοποννήσου παρεῖχεν εἰς αὐτὰς μεγάλην ἐμπορικὴν ἀξίαν ἀξανομένην ἔνεκα τῶν βαρέων τελῶν τῶν εἰσπραττομένων ὑπὸ τῶν Φράγκων ἡγεμόνων ἐπὶ πάντων τῶν ξένων προϊόντων τῶν διερχομένων διὰ τῶν λιμένων τῆς ἡγεμονίας καὶ τῆς διὰ τοῦτον τὸν λόγον καταφυγῆς πλείστων ἐμπόρων εἰς τοὺς δύο βενετικούς ἐκεῖνους σταθμούς, ὧν συχνῇ γίνεται μνεία ἐν ἐγγράφοις τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας. Ἀλλὰ σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἡ πολιτεία ἐξήτησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς πελοποννησιακὰς αὐτῆς κτήσεις. Τῷ 1388 ἡγόρασε τὸ Ἄργος καὶ τὸ Ναύπλιον, τὰρχαῖα τιμάρια τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, καίτοι δὲ ὁ δεσπότης τοῦ Μυστρᾷ κατέλαβε παρασπόνδως τὸ Ἄργος, παρορμηθεὶς ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Νερίου Α'. Ὑπεχρεώθη τέλος νὰ παραδώσῃ αὐτὸν εἰς τοὺς νομίμους κυρίους. Ἡ δὲ κατάληψις τῆς Θερμησίας, κειμένης ἀπέναντι τῆς Ὑδρας, παρέσχεν εἰς τὴν Βενετίαν τὴν δύναμιν νὰ δεσποῖ τὸν ἀβλῶνος ἐκείνου, καὶ ἡ ἀπόκτησις τῆς Ναυπάκτου¹ τῷ 1407 καὶ τῶν Πατρῶν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὰς κλεῖδας τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ἄλλ' ὁ Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, ὅστις εἶχεν ἐνεχυριάσει τὴν πόλιν ἐκείνην εἰς τοὺς Βενετούς, μετεμελήθη μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν γενομένην συμφωνίαν, καὶ ἤξλωσε τὴν εἰς αὐτὸν ἀπόδοσιν τῆς πόλεως, ἣτις εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἀναθάλλουσα ἐπὶ τῆς συνετῆς ἀρχῆς τῶν Βενετῶν. Ἀντὶ δὲ τῶν Πατρῶν ἡ Βενετία ἀπέκτησε τῷ 1419 τὴν ὀχυρὰν Μονεμβασίαν, περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἀνυψώθη ἡ σημαία τοῦ ἀγίου Μάρκου καὶ ἐπὶ τοῦ Ναβαρρίνου.

Ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουπερανοῦ εἶχε μεταβιβασθῆ εἰς τὴν χήραν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ πολύτροπος αὐτῆς ἀνεπιρὸς Κεντυρίων Ζαχαρίας, βαρῶνος ἐκ Γενούης, κατώρθωσε ἐπιτηδείως νὰ γείνη κύριος τῶν χωρῶν, ὅσαι κατεῖχοντο ἔτι ὑπ' αὐτῆς. Ὑπῆρξε δ' ὁ τελευταῖος Φράγκος δυνάστης τῆς πολιτείας ἐκεῖ-

1. Ἡ ἀρίστη πηγὴ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ναυπάκτου εἶνε τὸ τοῦ Σάθα Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου σ. 15—20.

νης, ἣς ἐπέκειτο ἢ ἐπὶ βραχὺν χρόνον κατάληψις ὑπὸ τῶν ἐκ Βυζαντίου Ἑλλήνων. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ δεσπότη Θεόδωρου Α΄ Παλαιολόγου ὁ Κεντυρίων μικρὰς σχετικῶς ἐπέστη ἐνοχλήσεις. Ὁ Θεόδωρος, βαρυνθεὶς νὰ ἀρχὴ καὶ ἀσθενῶν εἶχε μεταβιβάσει τινὰς τῶν ὀχυρῶν πόλεων, ἐν αἷς καὶ τὴν Κόρινθον, εἰς τὴν φύλαξιν τῶν ἵπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τοῦ Μυστρᾶ λίαν χαρακτηριστικῶς ἠρηγήθησαν οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τοὺς αἰρετικούς· διὸ ὁ Θεόδωρος ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν ἀρχὴν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανεν. Εἰς δὲ τὸν διάδοχον αὐτοῦ Θεόδωρον Β΄ Παλαιολόγον ἐπεφυλάσσετο νὰ ἴδῃ τὴν ἔνωσιν τῆς φραγκικῆς ἡγεμονίας μετὰ τῆς βυζαντιακῆς ἐπαρχίας. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἀρχὰς ἔνεκα τῆς μεγάλης ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ συγχύσεως παρίστατο ἀνάγκη ἐπειγουσῶν μεταρρυθμίσεων. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰρήνης, ὅστις ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Μωάμεθ Α΄ ὡς σουλτάνου, ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Παλαιολόγος ἀνέλαβε συνετῶς τὴν ἐπίσκεψιν τῶν διαφόρων μερῶν τῶν τότε περιορισμένων αὐτοῦ κτήσεις, ὅπως ἴδῃ ἐξ αὐτοψίας τὰς ἀνάγκας καὶ τοὺς πόρους αὐτῶν. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη πρότερον ἐπισκεφθῆ ποτε τὴν Πελοπόννησον, ἐπιστρέφων ἐκ τῆς εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν ἀποδημίας, ἣς σκοπὸς ἦτο ἢ αἰτησις βοηθείας ἐναντίον τῶν Τούρκων· ἀλλὰ νῦν ἀφωσιώθη μετ' ἰδιαζούσης ἐπιμελείας εἰς τὴν ἄμυναν καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς βυζαντιακῆς ἐπαρχίας, ἣτις εἶχεν ἀποκτήσει μεγαλειτέραν σημασίαν δι' αὐτὸν τῶν λοιπῶν χωρῶν τοῦ φθίνοντος αὐτοῦ βασιλείου. Φθάσας εἰς τὴν Πελοπόννησον τῷ 1115 ἐπελήφθη τῆς συμπληρώσεως τῆς τειχίσεως τοῦ ἰσθμοῦ, ἣν εἶχεν ἀρχίσει ὁ τελευταῖος δεσπότης. Ἡ κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἦτο πεντακισχιλίων τριακοσίων τριάκοντὰ τεσσάρων μέτρων, ὅσον εἶνε σήμερον τὸ μῆκος τῆς διώρυγος, ἀλλὰ τὸ τεῖχος, ὅπερ δὲν ἔβαινε κατ' εὐθείαν ἔκαλεῖτο Ἑξαμίλιον. Ὁ Μανουὴλ, λαβὼν ὡς βάσιν τὸ ἀρχαῖον τεῖχος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διέταξε ὅπως ὁ νέος περίβολος κτισθῆ ἐπὶ τῶν αὐτῶν γραμμῶν καὶ ὠχύρωσεν αὐτὸν δι' ἑκατὸν πενήκοντα καὶ τριῶν πύργων. Ἴδιος φόρος εἰσεπράχθη ἐν ὅλῃ τῇ ἐπαρχίᾳ χάριν τοῦ τειχισμοῦ καὶ ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενος καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν αὐτοῦ χάριν συντηρήσεως τοῦ τείχους ἐν καλῇ καταστάσει.

Πρὸς τούτοις δ' ὤρθη, ὅπως οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες ἐκάστης

χώρας τῆς Πελοποννήσου παράσχωσι τακτὸν ἀριθμὸν ἐργατῶν, τοποθετηθέντων εἰς διάφορα μέρη κατὰ μῆκος τοῦ ἰσθμοῦ οὕτως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ἐργάζωνται συγχρόνως. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον καὶ ὑπὸ τὴν δραστηρίαν ἐπιτήρησιν τοῦ ἐργοδότη τοῦ ἴλου τεῖχος ἐπερατώθη ἐντὸς εἰκοσιπέντε ἡμερῶν. Ἡ Δυσκολώτερον δ' ὑπῆρξε τὸ ἄλλο ἔργον τοῦ αὐτοκράτορος, ἢ ἀποκατάστασις ἀγαθῆς διοικήσεως τῆς ἐπαρχίας. Οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες διετήρουν ἔτι τὰς πατρίους αὐτῶν προνοίας, ἐξηκολούθουν δ' ἀκόμη πιέζοντες τοὺς πτωχοὺς καὶ ὀλιγώρουντες τοῦ δεσπότη, διὰ βραχέων, ἦσαν μικροὶ τύραννοι, ἄμοιροι φιλοπατρίας καὶ ἀδυνατοῦντες νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι μόνη ἡ ἔνωσις ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτοὺς ἅπαντας ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ὁ Μανουὴλ ἀπέστειλε τοὺς χειρίστους αὐτῶν δεσμίους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔπειτα προέβη εἰς τὴν ἐπίσχυσιν τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς καὶ τὴν ἐξασθένησιν τῆς τοπικῆς δυνάμεως τῶν γαιοκτημόνων. Κανονίσας δὲ τὸ ποσὸν τοῦ εἰσπρακτέου φόρου, ἠνάγκασε τὸν ἀδύνατον ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας νὰ προσκυνήσῃ αὐτόν, καὶ ἔπειτα ἐπέρανε τὴν ἐν Πελοποννήσῳ διαιωνίαν αὐτοῦ διὰ μεγαλορρήμονος μνημοσύνου λόγου εἰς τὸν ἀδελφὸν Θεόδωρον, τὸν πρὸ μικροῦ ἀποθανόντα δεσπότην.¹ Ἀξίον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ἄξιον ἰδίων ἐγκωμίων ἔκρινε τὸ μέτρον τῆς εἰς τὴν ἠρημομένην χερσόνησον εἰσοδικίσεως Ἀλβανῶν. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο εἶχεν ὑπάρξει ἢ μόνη πανάκεια τῶν δεινῶν τῆς χώρας. Καὶ δὲν ἔστερεῖτο παντελῶς αὐτεπαγγέλτων συμβούλων. Πράγματι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ὅτε ἡ Πελοπόννησος ἀνεμορφώθη, καθ' ὅσον ἦτο δυνατὴ ἢ ἀναμόρφωσις, ὑπὸ πολιτευτοῦ πρακτικοῦ, οἷος ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπεφάνη πολιτικός τις φιλόσοφος ὑποβάλλον σχέδιον νέου οὐρανοῦ καὶ νέας γῆς. Ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ μετατρέψῃ τοὺς ἰδιοτελεῖς Πελοποννησίους ἄρχοντας εἰς πολίτας πλατωνικῆς πολιτείας.

Γεώργιος ὁ Γεμιστὸς ἢ Πλήθων, ὅστις ἀργότερόν πῶς ἠξιώθη μεγάλης φήμης ἐν Φλωρεντίᾳ ὡς διδάσκαλος τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας ἐκείνης, ὅπως γράψῃ δύο ὑπομνήματα περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ πολιτείας, ὧν τὸ μὲν ὑπεβλήθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα, τὸ δὲ εἰς τὸν δεσπότην. Ὁ Πλήθων ἦτο κατ' ἐ-

1. Ἴδε Σπυρ. Π. Λάμπρου Νέος Ἑλλην. Τόμ. Β. σ. 486 ἑ.

2. Ἴδε Σπυρ. Π. Λάμπρου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. ζ. σ. 712.

κεῖνον τὸν χρόνον ἡγέτης φιλοσοφικῆς σχολῆς ἐν Μυστρᾷ, ἦς καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν τιμαρίων τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων προσεβλήθη μαθητὰς εἰς τὰς ὀχθὰς τοῦ Εὐρώτα. Ἡ διαμονὴ αὐτοῦ ἐν κῆ Πελοποννήσῳ εἶχε πείσει αὐτόν, ὅτι ἡ ἀτυχὴς ἐκείνη χώρα ἔπαυσε δεινῶς ὑπὸ νόσων, ὧν τὴν ριζικὴν θεραπείαν ἐνόμισεν ὅτι ἀνεῦρεν ἐν τοῖς διδάγμασι τοῦ Πλάτωνος. Καὶ δὴ προέτεινε πολμηρῶς, ὅπως ἅπαντα τὰ προϊόντα τῆς ὑπαίθρου χώρας διαιρεθῶσιν εἰς τρία ἴσα μερίδια μεταξὺ τῶν τριῶν τάξεων τῶν ἐργατῶν, τῶν συνεκποριζόντων τὰ τέλη τοῖς ἔργοις καὶ τῶν παρασκευαζόντων τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ὅλοις. Ἡ τελευταία αὕτη τάξις περιελάμβανε τοὺς στρατιώτας, οἵτινες ἔμελλον νὰ διατηρηθῶσι διὰ τῆς ἐργασίας τῶν ἐργατῶν. Εἰς ἕκαστον πεζὸν στρατιώτην ἔμελλε νὰ κατατεθῆ μία οἰκογένεια ἐργατῶν ἢ «εἰλώτων», ὡς ὀνομάζει αὐτοὺς ὁ Πλήθων διὰ καθαρῶς σπαρτιατικῆς λέξεως. Εἰς δὲ τὰς ἀνάγκας ἑκάστου ἱππέως ἔμελλε νὰ ἐπαρκῶσι δύο τοιαῦται οἰκογένειαι, ἀπὸ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἔξηρητᾶτο νὰ ὀρίσῃ πόσαι οἰκογένειαι ἤθελον ἀρκέσει χάριν τῶν ἀναγκῶν ἐνὸς ἑκάστου ἀξιωματικοῦ. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ Πλήθων ἐνόμιζεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διατήρησιν μονίμου στρατοῦ ἰθαγενῶν, ἐπειδὴ μεγάλως ἐπεθύμει τὴν ἀποφυγὴν τοῦ συστήματος τῆς στρατολογίας μισθοφόρων χάριν τῆς ἀμύνης τῆς χερσονήσου καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης εἰς συρφετὸν ἐθελοντῶν, ὧν οἱ ἀξιωματικοὶ θὰ ἦσαν τὴν μίαν ἡμέραν κάπηλοι καὶ τὴν ἄλλην ἐρασιτέχνη τῆς στρατηγικῆς. Ἀναμορφώσας δ' οὕτως ἐπὶ τοῦ χάριτος τοὺς στρατιωτικοὺς θεσμοὺς τῆς Πελοποννήσου ὁ Πλήθων προέβη εἰς τὸ νὰ προτείνῃ ἀντὶ τῶν ὑφισταμένων πολυπληθῶν εἰσφορῶν ἓνα καὶ μόνον φόρον, πληρονόμενον εἰς εἶδος καὶ οὐχὶ εἰς νόμισμα, ἐπειδὴ τὴν βαρεῖαν φορολογίαν ἐθεώρει ὡς τὴν ρίζαν πολλῶν τῶν κακῶν τῆς χώρας. Μεγάλα ποσὰ ξένων καὶ κιβδήλων νομισμάτων εὐρίσκοντο ἐν κυκλοφορίᾳ, καὶ ὁ Πλήθων προέτεινε τὸ δρασικὸν μέτρον καταργήσεως τῆς χρήσεως νομισμάτων καθ' ὅλου. Χώρα οἷα ἡ Πελοπόννησος, ἔλεγεν εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς αὐτοῦ προστάτας, εἶνε κυρίως γεωργικὴ δυνάμεθα νὰ παράγωμεν ἐν Πελοποννήσῳ σχεδὸν πᾶν ὅ τι χρειαζόμεθα καὶ ὁ ξένος δύναται εὐκόλως νὰ πληροῖται δι' ὅσα πωλεῖ εἰς ἡμᾶς διὰ βάμβακος, οἷον ἔχομεν ἱκανὸν καὶ ὅπως ἐναποθηκεύσωμεν. Καὶ εἶδη μὲν χρήσιμα οἷον ὁ σίδηρος καὶ τὰ ὄπλα, ἅτινα δὲν δυνάμεθα νὰ κατεργασθῶμεν ἐνταῦθα, πρέπει νὰ εἰσάγονται ἀτελῶς, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπιβληθῆ

βαρὺς δασμὸς ἐξαγωγῆς εἰς πᾶν ὅ τι χρειαζόμεθα διὰ τὴν ἐσωτερικὴν κατανάλωσιν. Καὶ ἡ δικαιοσύνη δὲ δεῖται μεταρρυθμίσθαι. Καταναγκαστικὰ ἔργα ἐν τῷ ἰσθμῷ θὰ ἦσαν τιμωρία καλλιτέρα καὶ φιλανθρωποτέρα τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ, ὅστις πληροῖ τὰς ὁδοὺς ἡμῶν τῆς θέας φρικτῶν παραμορφώσεων. Ἀλλὰ καὶ τὸ κακὸν ἀργῶν μοναχῶν πρέπει νὰ ἐπανορθωθῆ. Ἀναγκάσατε τοὺς ἀγίους ἄνδρας νὰ ἐργάζωνται πρὸς ζωαρκίαν ἢ τοῦλάχιστον ἀναγκάσατε αὐτοὺς νὰ κατέχωσι δημοσίας θέσεις ἀμισθὶ ὡς τὸ ἀντισῆκωμα τῶν ὅσα πληροῦνται χάριν συντηρήσεως τῆς κτήσεως αὐτῶν. Δὲν εἶνε ἄπορον, ὅτι ἡ τελευταία αὕτη πρότασις ἐξήγειρε τὴν ἀσπονδον ἐχθρὰν τοῦ κλήρου ἐναντίον τοῦ φιλοσόφου, καὶ μετ' αὐτόν δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀντέστησαν εἰς τὸ νὰ ταρῆ ἐν ἡγιασμένῳ τόπῳ, καὶ πρέπει νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ Ἀρίμνον τῆς Ἰταλίας, ὅπως ἐν τῇ καθεδρικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς πόλεως ταύτης ἀναζητήσωμεν τὰ λείψαν' αὐτοῦ. Ἐπεράτωσε δὲ τὸ μεταρρυθμιστικὸν αὐτοῦ σχέδιον ὁ Πλήθων, προσενεγκῶν τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὑπηρεσίαν χάριν ἐκτελέσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ προσφορὰ αὐτοῦ δὲν ἔγινε δεκτὴ, οὐδὲ εἶχε τὴν διάθεσιν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ δεσπότης νὰ διαδραματίσωσι πρόσωπον φιλοσόφου βασιλέων ἐν νῆα τινὶ πλατωνικῇ πολιτείᾳ.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ αὐτοκράτορος ἡ Πελοπόννησος ἀπὴλause σχετικῆς ἡσυχίας, διακοπείσης μόνον ὑπὸ τυχαίων συγκρούσεων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἐριδες ἔπαυσαν, ὅτε ἡ ἀνάρρησις τοῦ φιλοπολέμου Μουράτ Β' ἔθηκε τέρμα εἰς τὸν χρόνον τῆς ἀναπαύλης, οὗ εἶχον ἀπολαύσει οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ προκατόχου αὐτοῦ. Τῷ 1423 ὁ μέγας τοῦ Μουράτ στρατηγὸς Τουραχάν βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀπροθύμως ἀκολουθοῦντος αὐτὸν δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἀντωνίου Ἀτζαϊώλη, εἰσῆλασεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὸ τεῖχος τοῦ Ἐξαμίλου δὲν κατώρθωσε νὰ παρεμποδίπῃ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων καὶ ὁ δεσπότης οὐδὲν ἔπραξεν, ὅπως παρακολύσῃ τὴν πρόσω προχώρησιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ὑπῆρξε καὶ ἐξαιρεσίς τις τῆς γενικῆς δειλίας τῶν Πελοποννησίων. Οἱ Ἀλβανοὶ ἔποικοι, ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς τὰς παραδόσεις τῆς γενναίας αὐτῶν φυλῆς, ἐπέδειξαν κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην τὸ αὐτὸ ἐκείνο θάρρος, ὅπερ μετὰ τέσσαρας αἰῶνας οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν ἀνέπτυξαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Τούτων οἱ ζωορηθέντες ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ πυραμῖς ὀκτακοσίων κρανίων ἐδεί-

κνυε τὴν θέσιν, ὅπου ἔκειτο τὸ γενναῖον Γαυδίκι. Ἐπειτα δ' οἱ Τούρκοι ἀπεσύρθησαν, συναπάγοντες, ὡς συνήθως, ὄρμαθὸν αἰχμαλώτων, καὶ ὁ δεσπότης ὑποχρεώθη νὰ ἐξαγοράσῃ εἰρήνην, ὑποσχεθεὶς νὰ πληρώσῃ φόρον καὶ ν' ἀφήσῃ ἀτείχιστον τὸ Ἐξαμίλιον.

Τὸτ' ἐπεφάνη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς Πελοποννήσου ἀνὴρ πολὺ δραστηριώτερος. Ὁ δεσπότης Θεόδωρος Β' εἶχεν ἀνακοινώσῃ τὴν πρόθεσιν νὰ εἰσέλθῃ εἰς μοναστήριον καὶ νὰ μεταβιβάσῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν δραστήριον ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον. Ἀλλὰ ὡς καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες, θεωρητικῶς μὲν ἀγαπῶντες τὰς ἀπολαύσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, ἀλλὰ πρακτικῶς ἐχόμενοι τῶν θελημάτων τῆς ἀρχῆς, οὕτω καὶ ὁ Θεόδωρος μετεμελήθη τὴν τελευταίαν ὥραν, ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε πράγματι ἀναλάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ. Διὸ παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἄλλη σφαῖρα ἐνεργείας τοῦτο καὶ ἡγάγετο εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς φραγκοκρατουμένης Πελοποννήσου.

Καὶ πρῶτον μὲν διὰ πολιτικοῦ γάμου ὁ Κωνσταντῖνος ἔγεινε κύριος τῆς Γλαρέντζης¹, ἣτις ἀπετέλεσεν ἐξαιρετικὸν ὀρμητήριον ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν Πατρῶν, ὧν ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος μόνον τοῦ πάπα ὑποτελῆ ἀνεγνώριζεν ἐαυτὸν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίθεσιν ἡ ζωὴ τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος ἐσώθη ἐκ τῆς ἀφροσύσεως τοῦ ἱστορικοῦ Φραντζῆ, ὅστις συνελήφθη αἰχμάλωτος, δοθείσης οὕτως εἰς αὐτὸν τῆς εὐκαιρίας διαλογισμῶν περὶ τῆς ἀμοιβῆς τῆς εἰς τὸν ἀρχοντα πίστεως ἐν σκοτεινῷ οἴκῳ τοῦ πύργου τοῦ φρουρίου *ἐνθα ἦσαν μύρμηγκες καὶ σιτόφθεις καὶ μύες διὰ τὸ εἶναι ποτε σίτου ἀποθήκη*². Δευτέρῃ δὲ ἀπόπειρα πρὸς ἄλλωσιν τῶν Πατρῶν ὑπῆρξεν ἐπιτυχέστερα. Αἱ Πάτραι παρεδόθησαν διὰ συνθηκολογίας, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὅστις ἐθεώρει τὰς διαμαρτυρίας τοῦ σουλτάνου πολὺ σπουδαιότερας τῶν τοῦ πάπα, ἀπέστειλε τὸν πιστὸν Φραντζῆν εἰς πρεσβείαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐξομαλύνσεως τῶν κατὰ τὴν προσάρτησιν τῆς πόλεως. Τὰ λείψανα τῆς φραγκικῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας ὑπῆρξαν ἢ προσεχῆς μέριμνα τῆς βυζαντιακῆς φιλοδοξίας. Καὶ δὴ ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἄλλον ἀδελφόν, τὸν Θωμᾶν, ὅστις εἶχε λάβῃ ὀλίγω πρότερον ὡς ἰδίαν κτῆσιν τὰ Καλάβρυτα. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος ἐπολιόρκει τὰς Πάτρας, ὁ Θωμᾶς ἐπετέθη κατὰ τοῦ Κεντυρίωνος, ὅστις, ἅτε ὢν Γενουήσιος, δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ τύχῃ τῆς βοήθειας τῶν Βενετῶν.

¹ Ἴδε Σπυρ. Π. Λάμπρου Ν. Ἑλλην. τομ. Δ' σ. 417 ἑ.

² Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης, σ. 189, 8.

καὶ διὰ τοῦτο εὐχαρίστως ἐξηγόρασεν εἰρήνην, μνηστεύσας τὴν θυγατέρα μετὰ τοῦ Κωνσταντῖνου. Ἡ νύμφη ἡγάγε τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας ὡς προῖκα οὔτω δὲ διὰ τοῦ γάμου ἐκείνου, τῷ 1430 ἡ ἡγεμονία περιήλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ὁ Κεντυρίων διετήρησε τὴν ψιλὴν προσωυμίαν ἡγεμόνος μέχρι τοῦ μετὰ δύο ἔτη ἐπελθόντος θανάτου. Οὔτω μετὰ πάροδον διακοσίων εἰκοσιπέντε ἐτῶν ἔληξεν ἡ φραγκικὴ κυριαρχία ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἡ ὄλη χειρόνησος υπετάχθη καὶ πάλιν εἰς τὴν βυζαντιακὴν ἀρχὴν, ἐξαιρουμένων τῶν μερῶν ἐκείνων, ἐν οἷς ἐκυμάτιζεν ἀκόμη ἡ βενετικὴ σημαία, ἦτοι τοῦ Ἄργους καὶ τῶν παραλίων πόλεων Νάβαρρίνου, Μεθώνης, Κορώνης, Ναυπλίου καὶ Θερμῆσιος.

Ἄλλ' ἀτυχῶς οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ δὲν εἶχον τὴν φιλοπατρίαν νὰ καταπνίξωσι τὰς ταπεινάς αὐτῶν φιλοξίας καὶ ἐνώσωσι τὰς προσπάθειάς αὐτῶν χάριν τοῦ κοινοῦ ὀφέλους. Τὸ δίδαγμα τοῦ τελευταίου ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος ἦτο φανερόν, ὅτι μόνον ἡ ἐνωσις ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ὅμως οἱ Παλαιολόγοι, ἐν ᾧ νῦν ὁ ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνος ἐξηκολούθει ἐπικείμενος καὶ ἐν ᾧ προέκειντο εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν τὰ δεινὰ τὰ ἐκ τῆς διχογοίας τοῦ παρελθόντος, προσετίμησαν νὰ διανείμωσιν ἐν ἀλλήλοις τὴν ἀρχὴν τῆς χώρας. Ἐκαστὸς τῶν τριῶν Παλαιολόγων ἔφερεν ἕκτοτε τὴν προσωυμίαν δεσπότης καὶ ἕκαστος ἦτο ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν ἄλλων δύο ἐν ταῖς περιορισμέναις ἰδίαις ἐαυτοῦ κτήσεις. Ὁ μὲν Θεόδωρος Β' ἐξηκολούθει ἀρχὸν ἐν Μύστρά, ὁ δὲ Θωμᾶς ἐγκαθίδρυσεν τὴν πρωτεύουσάν αὐτοῦ ἐν Γλαρέντζῃ, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, σιμφωνήσας μετὰ τοῦ Θωμᾶ, ἐξέλεξεν ὡς ἔδραν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ τὰ Καλάβρυτα. Δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη πολλῆς προφητικῆς δυνάμεως, ὅπως ἐννοήσῃ τις, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Τακίτου καλούμενον «γνωστὸν μῖσος μεταξὺ ἀδελφῶν» ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ περιεγάγῃ τὴν ἀτυχῆ χώραν εἰς νέους ἐμφυλίους ἀγῶνας. Μετὰ τῆς χαρακτηριστικῆς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς ἡ τελευταία αὕτη σκηνὴ τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καθυποτάξεως ἐμολύνθη ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως ἐπικρατούντων ἀδελφικῶν διχονοιῶν¹.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐκθέσωμεν τὰ κατὰ τὴν βραχεῖαν ταύτην περίοδον τῆς παλινορθώσεως βυζαντιακῆς διοικήσεως, ὀφίωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὰ κατὰ τοὺς λαοὺς τῆς Πελοποννήσου μετὰ τὴν μακρὰν

¹ Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 158, 1 κ.ἑ.

πείραν ἦν ἔλαβον τῶν φραγκικῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων. Ὁ Μάζαρις, Βυζαντινὸς σατυρικός, κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείῃ τῷ 1416 «Ἐπιδημία ἐν Ἄδου δητικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν συγχρόνων Πελοποννησίων, ἧτις μετὰ τὴν προσήκουσαν ἀφαίρεσιν τῶν ὑπερβολῶν τῆς σατύρας περιέχει πολλὰς ἱστορικὰς ἀληθείας. «Ἡ Πελοπόννησος οἰκεῖται, λέγει ὁ Μάζαρις, ὑπὸ πολλῶν συμμίκτων φύλων, ὧν τὰ ἐπιφανέστερα εἶνε οἱ Λακεδαιμόνιοι (Ἰσακιῶνες) ¹, Ἴταλοὶ (Φράγκοι), Πελοποννήσιοι (Ἕλληνες), Σθλαβηνοὶ, Ἰλλυριοὶ (Ἀλβανοὶ), Αἰγύπτιοι (Ἀτσιγκανοὶ) καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσιν οὐκ ὀλίγοι γασμουῖλοι». Τῶν ἑπτὰ τούτων κυρίων φύλων οἱ Ἰουδαῖοι, καθ' ἃ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, εὐρίσκοντο κυρίως ἐν ταῖς πολυκινήτοις βενετικαῖς ἀποικίαις, οἷον ἐν Μεθώνῃ ὅπου καὶ οἱ Ἀτσιγκανοὶ μετήρουντο τὰ ἔργα αὐτῶν. Ἦσαν δ' οἱ Ἰουδαῖοι ὡς τὸ πλεῖστον μικρέμποροι, καὶ οἱ Βεγετοὶ ἰδίως ἀπηγόρευον εἰς αὐτοὺς νὰ γείνωσι γαιοκτήμονες ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς αὐτῶν κτήσεσιν «ἐκ φόβου μὴ ὅλη ἡ ἔγγειος κτήσις περιέλθῃ εἰς αὐτοὺς». Εὐρίσκειτο δὲ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους καὶ μικρὸς τις ἀριθμὸς κατοίκων καταγωγῆς τουρκικῆς, ἀπογόνων τῶν μισθοφόρων, εἰς οὓς ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος εἶχεν ἐπιτρέψει νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν ταῖς κτήσεις αὐτοῦ καὶ οἵτινες εἶχον ἔλθει εἰς ἐπιγαμίαν μετὰ τῶν λοιπῶν κατοίκων. Ἐκ δὲ τῶν γάμων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, οἵτινες ἦσαν πυκνότεροι ἐν Πελοποννήσῳ ἢ ἐν Ἀττικῇ, προήρχοντο οἱ λεγόμενοι **γασμουῖλοι**. ² οἵτινες εἶχον ἄλλοτε μὲν ἑλληνικά, ἄλλοτε δὲ φραγκικά ὀνόματα. Ἀλλὰ τὸ ἀμυγῆς φραγκικὸν στοιχεῖον εἶχε κατὰ μικρὸν ἐκλίπει ἐν τῇ χερσονήσῳ ἀφ' οὗ χρόνου αὕτη εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ δὲ διαρκεστάτη κληρονομία τῶν Φράγκων ὑπῆρξε τὸ φεουδαλικὸν σύστημα, ὅπερ εἶχεν ἐγχωρήσει βαθέως εἰς τὸν βίον τῆς χώρας. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες εἶχον κληρονομήσει τὰ κακὰ αὐτοῦ ἀνευ τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἦσαν μὲν ἐπ' ἴσης πολυ-

1. Οὕτως ἐρμηνεύουσι τὴν λέξιν ὁ F i n l a y καὶ ὁ F a l l m e r a y e r. Ὁ δὲ H o r f τοὺς Λακεδαιμονίους τούτους ὑπολαμβάνει ὡς τοὺς Βυζαντινοὺς ἀκολούθους τοῦ δεσπότη, ὀνομαζομένους οὕτως ἄτε ζῶντας ἐν Μυστρῇ.

2. *Μοῦλος* καλεῖται ἔτι καὶ νῦν νόθος ἐν τῇ δημώδη γλώσσῃ τῆς Πελοποννήσου, τὸ δὲ πρῶτον συνθετικὸν τῆς λέξεως εἰκάτω, ὅτι εἶνε τὸ γαλικὸν gars. Ἴδε *Παπαρηγοπούλου Ἑλληνικὴν ἱστορίαν* Τομ. Ε' σ. 9, 130 σημ. 19.

πράγμιονες ὡς πᾶς Φράγκος βαρῶνος, ἀλλ' ἔστεροῦντο τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς εὐτόλμου συναισθήσεως τῆς προσωπικῆς τιμῆς, τῶν προσόντων ἐκείνων, ἅτινα ἐχαρακτήριζον τοὺς Φράγκους εὐπατρίδας. Ὁ Μάζαρις παρετήρησε μετ' ὀξυνοίας, ὅτι ἕκαστον φύλον προσελάμβανε τὰς χειρίστας ιδιότητες τῶν ἄλλων ἀπαραλλάκτως καθ' ἃ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν βλέπομεν τοὺς ἐν Παρισίοις σπουδάζοντας Ἀνατολίτας μετάγοντας συνήθως οἴκαδε ἔσπερια ἔλαττώματα μετὰ μόνον ἐπιχρίσματός τινος ἔσπερου πολιτισμοῦ. Καὶ δυνάμεθα μὲν νὰ θεωρήσωμεν ὡς ὑπερβολὴν τὴν διαφθορὰν ἣν προσγράφει εἰς τοὺς Πελοποννησίους ἄρχοντας, «ἀνδρας πάντοτε ἀρεσκομένους εἰς μάχας καὶ ταραχὰς, διηνεκῶς φουσῶντας φόνον, μεστοὺς δόλου καὶ πανουργίας καὶ ψεύδους, βαρβάρους καὶ ἰσχυρογνώμονας, εὐμεταβόλους, ἐπιόρκους καὶ ἀπίστους πρὸς τε τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν δεσπότην». Ἀλλ' ἦτο ὅμως ἄξιον λόγου γεγονός, ὅτι ἡ συνήθεια τοῦ ὀπλοφορεῖν, ἣν ὁ Θουκιδίδης ἐθεώρει ὡς ἀπηρχαιωμένην παρὰ τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ Ἕλλησιν, ἦτο καθολικὴ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἐκπλαγῶμεν ἐπὶ τῇ ἀναβιώσει ταύτῃ πρωτογόνων ἡθῶν, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν σχεδὸν διηνεκῆ αἵματοχυσίαν τὴν ἐπικρατήσασαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς φραγκοκρατίας. Καὶ αὕτη δὲ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Πελοποννήσου ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις δὲν εἶχεν οὕτω κακῶς ὡς ἐν πολλῷ μεταγενεστέροις χρόνοις. Ἰδίως ἔνεκα τῆς δραστηριότητος τῆς Βενετίας ὑφίστατο ζοηρὸν ἐμπόριον ξυλείας, ἐπιβιβαζομένης ἐν τῷ λιμένι τοῦ Κατακόλου, ὅπερ δύναται ἐν μέρει νὰ καταδείξῃ, ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἦτο πολὺ μᾶλλον σύνδενδρος ἢ νῦν. Ἐξήγοντο δὲ καὶ βαλανίδια, ἔρια, βάμβαξ, μέταξα καὶ σταφυλαί, καὶ περιώνυμος καθ' ἅπασαν τὴν Ἑσπερίαν ἦτο ὁ οἶνος τῆς Μονεμβασίας.

Καὶ κατ' αὐτὸν δὲ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ἐν τῷ μέσῳ σοβαρῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν ἢ ἐπιχορήγησις ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας ἦτο μεγαλειτέρα τῆς τοῦ πρώτου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ¹. Οὐδ' ἦτο ἐντελῶς ἡμελημένη ἢ λογοτεχνία, καίτοι οἱ Φράγκοι ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει τῆς χώρας δὲν ἐπέδρασαν πνευματικῶς. Οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶχον ὑπάρξει τὰ ἐλαττώματα τῶν Ἑλλήνων τῆς Πελοποννήσου, οὐδέποτε ἀπέβαλον τὸν ἔρωτα τῆς μαθήσεως. Ἐὰ ὄρη τῆς Ἰσακωνιάς καὶ ὁ Μυστρᾶς παρήγαγον δύο κώδικας, ἓνα μὲν τοῦ Ἡροδότου, ἓνα δὲ περιέχοντα πραγματείαν περὶ τοῦ θαυμασίου φωτὸς τοῦ

1. F i n l a y History of Greece ἐκδ. T o z e r Τόμ. Δ' σ. 224.

ἄρτους Θαβώρ, ἀμφοτέρους γραφέντας τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα. Ὁ Πιλήθων, καθ' ἃ εἶδομεν, ἐφιλοσόφει ἀργότερόν πως ἐν Σπάρτῃ. Ἡ Μογεμβασία ὑπῆρξεν ἡ γενέτειρα τοῦ ἱστορικοῦ Φραντζῆ, ὅστις ἔγραψε, καθ' ἃ αὐτὸς ἐκεῖνος μαρτυρεῖ, *αἰτήσαι τινῶν εὐγενῶν Κερκυραίων*¹. Ἐποησάμεθα δὲ ἤδη μνείαν τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου ποιήματος, ὅπερ δὲν δυνάμεθα νᾶποκαλέσωμεν ποιητικὴν ἱστορίαν, περὶ τῆς φραγκικῆς ἡγεμονίας, τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ κυριώτατον λογοτεχνικὸν προῖόν τῆς φραγκοκρατουμένης Πελοποννήσου κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, ὡς ἐπιγράφεται ἡ ἑλληνικὴ διασκευή, συνίσταται ἐκ δύο βιβλίων, ὧν μόνον τὸ δεύτερον, συνιστάμενον ἐξ ἑπτακισχιλίων δύο στίχων, πραγματεύεται τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ θεωρεῖται σήμερον ὑπὸ τῶν ἐιδικωτάτων μελετητῶν ὡς ἔμμετρος μετάφρασις τοῦ γαλλικοῦ *Livre de a Conqueste*². Τὸ γαλλικὸν τοῦτο κείμενον φαίνεται ὅτι ἐγράφη ὑπὸ Γάλλου ζήσαντος μακρὸν χρόνον ἐν Πελοποννήσῳ καὶ συνετάχθη προδήλως μεταξὺ τοῦ 1333 καὶ τοῦ 1341.

Ἀρχεται δὲ ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως καὶ κατέρχεται μέχρι τοῦ 1333, ἐν ᾧ ἐν τῷ ἑλληνικῷ Χρονικῷ ἡ διήγησις διακόπτεται τῷ 1292. Ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ἰταλικὴ μετάφρασις τοῦ Χρονικοῦ ὡς καὶ ἀραγωνικὴ, περιλαμβάνουσα προσθήκας τινὰς καὶ κατερχομένη μέχρι τοῦ 1377³. Οὐδὲν τῶν κειμένων τούτων δυνάμεθα νᾶ θεωρήσωμεν τελείως ἀξιόπιστον, τοῦλάχιστον διὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν κατάκτησιν ἔτη. Ἀλλὰ παρετηρήθη ὅμως,⁴ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ποίημα δεικνύει ἀλάνθαστον μὲν γνῶσιν τῆς γεωγραφίας, ἀτελὴ δὲ γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ φαίνεται ὑποδεικνύουσα ὡς συγγραφέα αὐτοῦ Πελοποννήσιον εὐρισκόμενον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ Γάλλου βαρῶνου. Ἐξύμνησις τῶν Φράγκων καὶ περιφρόνησις τῶν ἐπιχωρίων εἶνε τὰ ἐλατήρια τοῦ στιχουργοῦ, καὶ εἶνε εὔκολον νᾶ κατανοήσωμεν, ὅτι Ἕλλην ὑπάλληλος θὰ ἦθε-

λεν ὀπιωσδήποτε δημοσίᾳ νᾶ ἐκφράσῃ τοιαῦτα αἰσθήματα κολακείας πρὸς τὸν ἄρχοντα, παρ' ᾧ ὑπηρετεῖ¹.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ πορίσματα περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ φραγκοκρατίας ὀφείλομεν νᾶ διαστείλωμεν τὴν εὐσταθῆ διοίκησιν τῆς πρώτης περιόδου ἀπὸ τῆς ἀναρχίας τῆς χαρακτηριζούσης τὴν δευτέραν. Οἱ δύο πρῶτοι Βιλλαρδουῖνοι ἦσαν ἡγεμόνες δεξιοί, πολιτευθέντες πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν οὐχὶ χειρότερόν τινων τῶν Ἑλλήνων δυναστῶν καὶ ἀπέσχον μὲν καταναγκαστικοῦ προσηλυτισμοῦ, καὶ ὅτε δὲ ἐδήμευον κτήματα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, δὲν παρεχώρουν αὐτὰ εἰς τοὺς καθολικοὺς ἱεράρχας, ἀλλ' ἀφιέρουν αὐτὰ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Εἰς τοὺς Ἕλληνας ἄρχοντας ἐπετρέπετο ἐν πολλαῖς περιστάσεσι νᾶ διατηρήσωσι τὰς γαίας καὶ τινὰ τῶν προνομίων αὐτῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ γίνεται λόγος περὶ Ἑλλήνων, οἵτινες ἦσαν τιμαριούχοι, καθ' ἃ οἱ Λατῖνοι, καὶ ὧν τὰ κτήματα ἐκαλλιεργοῦντο ὑπὸ δουλοπαροίκων. Ὁ Μουντάνεο μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ Φράγκοι εὐπατρίδαί τῆς Πελοποννήσου ἐλάμβανον τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐκ Γαλλίας, ἀλλὰ λίαν ταχέως ἤρχισαν καὶ μικτοὶ γάμοι, καὶ ὁ τρίτος Βιλλαρδουῖνος, γεννηθεὶς καὶ αὐξηθεὶς ἐν τῇ χώρᾳ, ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἰδίαν γλῶσσαν. Ἀλλ' ὧν ἀνὴρ ἱπποτικὸς καὶ γενναῖος κατέλυσε διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ περιπετειῶν τὸ ἔργον τῶν δύο πολιτικωτέρων αὐτοῦ προκατόχων, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἤρχισεν ἡ δευτέρα περίοδος. Ἦδη ἓνα αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ἡ φραγκοκρατία, ἐξαιρουμένων τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν, εὐρίσκετο ἤδη ἐν παρακμῇ, καὶ μόνη αὐτῆς ἐλπὶς ἦτο ὁ οἶκος τῶν Ἀνδηγαῶν. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ Βενετοὶ ἀπέβλεπον εἰς σκοπὸν ἐμπορικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ἐπειδὴ ἐμπορικαὶ εὐκόλμαι ἦσαν ὁ κυριώτατος αὐτῶν στοχασμὸς καὶ δὲν ἐπεζήτησαν ἐκτὸς τυχαίων περιστάσεων τὸν ἐκλατινισμὸν τῆς Ἀνατολῆς.

Τῶν δὲ Φράγκων ἡγεμόνων ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας αὐτῶν ὑπηκόους ἰδίως ἐξεδηλώθη ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς πράγμασιν. Ἀδύνατον νᾶ μὴ καταπλήξῃ ἡμᾶς ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀπολέμιου

1. [Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 452, 12].

2. F i n l a y. ἐνθ' ἀν. Τόμ. Δ' σ. 137. H o p f Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ E r s c h καὶ G r u b e r Τόμ. 85 σ. 202 Μετὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγράφησάν τὰνωτέρω, ἐξεδόθη 1904 ἐν Λονδίνῳ ἡ ὑπὸ τοῦ S h n I c h m i t t νέα ἐκδοσις τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως.

3 N. Ἑλλην. τομ. ΙΘ' σ. 252.

4 Ὑπὸ τοῦ B u c h o n Chronique de la Conquête σ. XXIII—XXX.

1 Ὁ Πασαρηγόπουλος, ὅστις φρονεῖ, ὅτι ὁ ποιητὴς ἦτο τις γασμαῦλος, παρατηρεῖ ἐν τούτοις, ὅτι τὸ Χρονικὸν εἶνε γεγραμμένον ἐν τῇ γλῶσσῃ τῇ τότε κοινῶς λαλουμένῃ ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ὅτι αὕτη τὰ μέγιστα ὁμοιάζει πρὸς τὴν νέαν ἑλληνικὴν. Ἐκφράζεται δ' ἐνθουσιωδῶς περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὅπερ θεωρεῖ πολλάκις ἐνάμιλλον τοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος (Ἐνθ' ἀν. Τόμ. Ε' σ. 10—13, 108—109, 699).

χαρακτήρος τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως καὶ τῶν ἐπανειλημμένων κατοπιν ἀποπειρῶν, ὡς ἐπεχείρησαν, ὅπως ἀποτινάξωσι τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Ὁ δὲ λόγος τῆς τοιαύτης διαφορᾶς εἶνε εὐνόητος. Οἱ μὲν Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες εἶχον παραμελήσει τὴν στρατιωτικὴν παιδείαν τῶν κατοίκων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, στρατολογοῦντες τοὺς ἀρίστους αὐτῶν στρατιώτας καὶ στρατηγούς ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ δὲ φιλοπόλεμοι Φράγκοι ἀνεξωπύρουν τὴν ἐξάσκησιν τοῦ πολέμου καὶ μεταχειρίζοντο Ἕλληνας ἐν τοῖς καλῶς γεγυμνασμένοις στρατοῖς αὐτῶν. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἢ ἀπόπειρα τῆς καθιερύσεως φραγκοκρατίας ἐν Πελοποννήσῳ ἀπέτυχε, καὶ δὴ διὰ δύο προφανεῖς λόγους. Οἱ Φράγκοι ἀνῆκον εἰς ξένον θρησκεῦμα καὶ εὐρέθησαν τὸ κατ' ἀρχὰς ἐνώπιον διλήμματος. Ἄν μὲν ἤθελον προβῆ εἰς διωγμὸν τῆς ὀρθοδοξίας, ἔμελλον νὰ ἔχωσι διαρκεῖς ἀποστασίας, φερόμενοι δὲ πρὸς αὐτὴν μετ' ἀνεξιθρησκείας ἐνίσχυον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τὸ ἀναποσπάστως συνδεδεμένον μετ' αὐτῆς. Ἐξ ἑτέρου δὲ οἱ Φράγκοι ἦσαν ὀλιγάριθμοι καὶ ὀλίγοι μόνον νέοι ἔποικοι προσήρχοντο ἐκ τῆς Ἑσπερίας, οὕτω δὲ ἦσαν προωρισμένοι νὰ ἐκλίπῃσι κατὰ τοὺς ἀνεκκλήτους φυσικοὺς νόμους. Μάχαι καὶ φόνοι ἐπηύξησαν τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐκλείψεως αὐτῶν, καὶ περὶ τὸ 1430 οἱ κατὰ τὰς ἀρχὰς φραγκικοὶ οἴκοι εἶχον τελείως ἐκλίπει ἐκ τῆς «Νέας Γαλλίας»¹, ἦν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ πάπα Ὀνορίου Γ' εἶχον ἰδρύσει ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ παρὰ πάσας δ' αὐτῶν τὰς ἀπὸπειράς νὰ καταστήσωσι γαλλικὴν τὴν γλῶσσαν τῆς χώρας δι' ἀποστολῆς νεαρῶν Ἑλλήνων εἰς ἴδιον φροντιστήριον ἐν Παρισίοις, ἢ ἑλληνικὴ ἀντεῖχε καὶ διατηρήθη, καίτοι ὁ Μουντάνεο λέγει, ὅτι «οἱ εὐγενέστατοι τῶν ἵπποτῶν τοῦ κόσμου ἦσαν οἱ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐλάλουν ἐπ' ἴσης καλῶς τὴν γαλλικὴν ὥς οἱ ἐν Παρισίοις»². Ἡ μακρὰ φραγκικὴ κατοχὴ μικρὰ ἀφῆκεν ἴχνη ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς Πελοποννήσου, ἐξαιρουμένων ὀλίγων πόλεων, ἐν αἷς παρετάθη ἡ κυριαρχία τῶν Φράγκων, καὶ μόνον νέαί τινές λέξεις γαλλικαὶ προσετέθησαν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν δεσποζομένων³.

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ὄψεως τῆς χώρας οἱ Φράγκοι ἐπέθηκαν σφραγιδα,

1. Ρωμανοῦ Γρατιανὸς Ζώρξης σ. 28.

2. Chronique de Ramon Muntaner ἐκδ. Buchon Τόμ. Β' σ. 315.

3. Ρωμανοῦ Γρατιανὸς Ζώρξης σ. 54, 58.

ἦν πέντε ὄλοι αἰῶνες δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀπαλειφῶσι. Καὶ διάστρωτος μὲν ἀντίληψις τῶν εὐρισκότων σπουδαῖον μόνον ὅτι εἶνε αὐστηρῶς ἀρχαῖον ἤγαγεν εἰς τὴν καταδίξιμιν τοῦ βενετικοῦ φρουρίου τοῦ Εὐρείου, [τῶν πειρῶν τοῦ Ναυπλίου] καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἄλλοτε ὑφουμένου φραγκικοῦ πύργου, ἀλλὰ τὰ μεγάλα κερυδαλὰ κίστρα τῆς Πελοποννήσου διατηροῦνται ὡς τὸ πλεῖστον, καίπερ ὄντα ἠρειπωμένα. Πλανώμενοι δ' ἐν μέσῳ τῶν μεσαιωνικῶν τούτων λειψάνων, δυνάμεθα ἀκόμη ν' ἀναπολήσωμεν τὰς λαμπρὰς ἡμέρας τοῦ ἵπποτικοῦ ἐκείνου κόσμου, τοῦ προχαλέσαντος τὸν θανασμὸν τοῦ Μουντάνεο, δυνάμεθα ἀκόμη νὰ φιλοσοφήσωμεν περὶ τῆς ἐξαιρετικῆς μοίρας τῆς παραδοσάσης τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον εἰς δρόκον Γάλλων τολμητιῶν.

ΟΙ ΗΓΕΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Εἶνε εὐχάριστος ἡ παρατήρησις, ὅτι μετὰ μακρὰν περίοδον παραμελήσεως ἢ ποιητικῆς περιόδου τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἤρχισε ἀξιουμένη ἐρευνητῶν. Ἄρ' οὐ χρόνον ὁ Γεώργιος Φίνλαϋ ἀπεκάλυψεν εἰς τὸ ἀγγλικὸν κοινὸν τὸ γεγονός, ὅτι τὰ χρονικά τῆς Ἑλλάδος οὐδαμῶς ἦσαν ἀγνοια κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα πόλις ἀνθερά, πολὺ νέον ὄλικόν συνελέχθη ὑπὸ τε Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν λογίων ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας καὶ ἄλλων διαχέον νέον φῶς ἐπὶ τὰς σκοτεινὰς σελίδας τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ φραγκοκρατίας. Τὸ ἔργον τοῦ Φίνλαϋ οὐδέποτε θέλει ἀποβάλλει τὴν ἀξίαν αὐτοῦ. Ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ δὲν ἔχει τὸν μικροσκοπικὸν ζῆλον περὶ τῶν γενεαλογικῶν καὶ τῶν λεπτολογιῶν τὸν διακρίνοντα τὸν Χόπφ, ἀλλ' ἐκέκτητο χαρίσματα καὶ πλεονεκτήματα πολὺ ὑπερτέρας φύσεως. Ἐγίνωσκε τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας καθ' ὃν τρόπον οὐδεὶς

1. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Quarterly Review τοῦ Ἰουλίου 1904 σ. 100 κ.έ. ὡς κυριώταται πηγαί τοῦ συγγραφέως ἀναγράφονται αἱ ἐξῆς:

1. The Chronicle of Morea ἐκδ. J o h n Schmitt Ph. D. ἐν Λονδίῳ 1904.

2. Le livre de la Conquete ἐκδ. Buchon ἐν τῷ Β' Τόμῳ τῶν Recherches historiques sur la Principauté française de Morée ἐν Παρισίοις 1846. New Edn. by J. Songuon Paris 1911.

3. Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκδ. II. Καραλίδου. Ἐν Ἀθήναις 1903.

K. H o p t Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters ἐν τῇ τοῦ K r s c h καὶ G r u b e r Allgemeine Encyclopädie. Τόμ. 85 καὶ 86 Ἐν Λειψίῳ 1867.

5. K. H o p t Chroniques Gréco-Romanes inédites ou peu connues. Ἐν Βερολίῳ 1873.

6. F. G r e g o r o v i u s Geschichte der Stadt Athen im Mittelalter. Ἐν Στουτγάρτῃ 1869. [Ἑλλ. μετάφρ. II. Λάμπρου μετὰ προσθηκῶν καὶ τρίτου τόμου ἀνεκδότων ἐγγράφων. Ἐν Ἀθήναις 1904].

7. G e o f f r o y de Villehardouin La Conquête de Constantinople, Ἐκδ. E m i l e B o u c h e t. Ἐν Παρισίοις 1891.

8. Γεωργίου Ἀκροπόλιτου Χρονικὸν ἐκδ. A. H e i s e n b e r g Ἐν Λειψίῳ 1903.

9. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Ἐν Βόννῃ 1828 43.

10. J. F r. B o i s s o n a d e Anecdota Graeca Τόμ. I'. Ἐν Παρισίοις 1831.

ξένος λόγιος εἶχε γνωρίσει τὴν χώραν καὶ τοὺς ἐνοίκους· εἶχε βασιλείαν ἀντίληψιν τῶν αἰτίων τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συμβάντων· κατέγραψε τὴν εἰκόνα αὐτῶν διὰ μεγάλων γραμμῶν, (in grossen Zügen), ὡς λέγουσιν οἱ Γερμανοί, οὕτω δὲ κατέλιπεν ἔργον, ὅπερ οὐδεὶς μελετητῆς τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος δικαιούται νάγνοῃσι καὶ κἄς πολιτευτῆς ἀσχολούμενος περὶ τὰ τῆς Ἀνατολῆς θὰ πράξῃ καλῶς ν' ἀναγνώσῃ. Ἐκεῖνο ὅπερ λείπει νῦν εἶνε τὸ νὰ ἐπιχειρήσῃ τις νὰ πράξῃ ἐν Ἀγγλίᾳ τοῦθ' ὅπερ ἔπραξεν κατὰ τρόπον εὐπροσδεκτότατον ὁ Γρηγορόβιος χάριν τῶν Γερμανῶν, νὰ δώσῃ δῆλα δὴ νέαν ζωὴν εἰς τὰ ὀσῶ τῶν Φράγκων ἱπποτῶν καὶ ἀναπαραστήσῃ ἐνώπιον ἡμῶν φέροντας σάρκα καὶ αἷμα τοὺς δοῦκας τῶν Ἀθηναίων καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἀχαΐας, τοὺς μαρκίονας τῆς Βοδονίτις, τοὺς αὐθέντας τῶν Σαλώνων, τοὺς δοῦκας τοῦ Αἰγαίου καὶ τοὺς τριτημοσίους τῆς Εὐβοίας. Παρὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν ἀρχαιολογοῦντων οἵτινες οὐδὲν τὸ ἐνδιαφέρον εὐρίσκουσιν ἐν χρόνοις, καθ' αἷς αἱ Ἕλληνες παρεῖχον πολλὰ τὰ κενὰ ἐν τῇ παρακμῇ αὐτῶν, καὶ ἐνίων φανατικῶν ἀρχαιομάνων μεταξὺ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀγωνίζονται νὰ ἐξαλείψωσι πᾶν ἕχνος ξένης κυριαρχίας ἀπὸ τε τῆς γλώσσης καὶ τῆς χώρας, τὰ φρουδαλικά κάστρα τῆς Πελοποννήσου, τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων ὑπομιμνήσκουσιν ἡμᾶς ἔτι καὶ νῦν τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, καθ' ἃς ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς εἶχε μεταβληθῆ εἰς Νέαν Γαλλίαν, ὡς λέγει ὁ πάπας Ὀνώριος Γ', καθ' ἃς πάνοπλοι ἱππῶται καὶ κομραὶ Βουργούνδαι δέσποιναι ἠκροῶντο τῆς λειτουργίας ἐν τῇ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καθεδρικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας καὶ ἱππικοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο παρὰ τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου.

Τῆς φραγκικῆς περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας τὸ περιεργότατον λογοτεχνικὸν προῖόν εἶνε τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, ὃν ἄξιον λόγου καὶ ὡς ἱστορικὴ πηγὴ, ἐξαιρουμένων τυχαίων σφαλμάτων περὶ χρονολογίας καὶ πρόσωπα, ἰδίως ἐν τῷ πρώτῳ μέρει, καὶ ὡς κείμενον χάριν γλωσσικῶν μελετῶν. Ὑπάρχουσι δὲ διασκεφαὶ αὐτοῦ ἐν τῇ γαλλικῇ, τῇ ἰταλικῇ καὶ τῇ ἀραγωνικῇ ὡς καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ μεγάλως συνεζητήθη τὸ ζήτημα ἂν τὸ πρωτότυπον ὑπῆρξε τὸ ἑλληνικὸν ἢ τὸ γαλλικόν. Ὁ δ' ἐκδότης τῆς προτελευταίας ἐκδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου [ὁ ἀμερικανὸς John Schmitt], ἔχων γνώμην διάφορον τῆς τοῦ Buchon καὶ τοῦ Χόπφ, πιστεῖει ὅτι τὸ γαλλικὸν Livre de la Conquete δὲν ἦτο

δυνατὸν νὰ εἶνε τὸ πρωτότυπον. Ὀπωσδήποτε τὸ ἑλληνικὸν Χρονικὸν τοῦ Μυρέως παρέχει μεγαλειότερον λογοτεχνικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ γαλλικοῦ, ἐπειδὴ δια φωτίζει τὰ μέγιστα τῆν νέαν Ἑλληνικὴν. Πᾶς ὁ ἔχων οἰκείως πρὸς τὴν νεωτέραν ὀμιλουμένην γλῶσσαν θὰ ἠδύνατο νὰναγνώσῃ μετ' εὐκολίας, ἑξαιρέσει ὀλίγων γαλλικῶν φρουδαλικῶν ὄρων, τὸ δημῶδες ταῦτο ποίημα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, οὗ πολλαὶ φράσεις φαίνονται ὡσεὶ προοραζόμεναι ἐκ τῆς τοπικῆς διαλέκτου σημερινοῦ Ἑλληνομνημῶν χωρικοῦ καὶ εἶνε πολὺ διάφορον τῶν ἀρχαιοπινῶν μιμήσεων τῶν συγχρόνων Βυζαντινῶν ἱστορικών. Αἱ δὲ ποιητικαὶ αὐτοῦ ἀρεταὶ εἶνε μικραὶ οὐδὲ συντελοῦσιν οἱ βραδυκίνητοι αὐτοῦ πολιτικοὶ στίχοι εἰς ὑψηλὰς ποιητικὰς πτήσεις. Καὶ δὲν γινώσκω μὲν τίς ὑπῆρξεν ὁ ποιητὴς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλω φαίνεται εὐλόγον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἦτο γασμοῦλος ἦτοι γάμος τῶν μικτῶν ἐκείνων γάμων μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Γάλλων, ἔχων πιθανῶς, καθ' ὃ ἀποδεικνύει ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδεικνυόμενος ἔρωσ νομικῶν ὄρων, νοταριακὴν τινα ἀρχὴν. Καίπερ δ' ὧν αὐτὸς ἐστρεφόμενος ποιητικῆς ἐξάσεως, ἔδωκε τοῦλάχιστον ἀφορμὴν ὑψηλῆς ποιητικῆς παραγωγῆς εἰς ἄλλους, ἐπειδὴ, καθ' ὃ ἀπέδειξεν ὁ Schmitt, τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ἐνεπνεύσθη κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Χρονικοῦ τούτου, καὶ τὸ πρότυπον τοῦ ἥρωος τοῦ δράματος τούτου εὐρίσκειται ἐν τῷ ἱπποτικῷ ἴδρυτῇ τοῦ Μυστρῶ.

Τῆς ποιητικῆς ἐκείνης μεσαιωνικῆς ἱστορίας τὸ παραστατικώτατον κεφάλαιον εἶνε βεβαίως ἡ κατάκτησις τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τὰ κατὰ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐν τῇ ὀνομαστῇ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος χερσονήσῳ. Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς τετάρτης σταυροφορίας ἡ Πελοπόννησος ἦτο ἐκτελειμένη εἰς τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τῆς ἰδιοτελοῦς αὐτοπραγίας, ὅπερ ἀτυχῶς εἶνε ὑπὲρ τὸ δέον συχνὰ χαρακτηριστικὸν τῶν Ἑλλήνων ἐν τε τοῖς ἀρχαίοις, μεσαιωνικοῖς καὶ τοῖς νέοις χρόνοις. Ἀντὶ νὰ εὐρίσκωνται ἠνωμένοι πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀπὸ τῶν Λατίνων κινδύνου οἱ μεγάλοι ἄρχοντες τῆς Πελοποννήσου ἐποφελοῦντο τὴν καθολικὴν σύγχυσιν, ἵνα καταλαμβάνουσιν ὀχυρὰς θέσεις καὶ ἐπεκτείνωσι τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀρχὴν ἐπὶ ζῆναι τῶν γειτόνων. Ὁ τελευταῖος ἱστορικὸς καὶ πολιτευτὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτίσεως, ὁ Νικήτας Χωνιάτης, κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς σκοτεινὴν εἰκόνα τῆς ἐξαρχελεύσεως τῆς κοινότητος ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν κρίσιμον ἐκεῖνον καιρὸν. Οἱ

δεσπόζοντες ἠγέται, λέγει, ἀντὶ νὰ φιλεχθῶσι πρὸς τοὺς Λατίνους, ἀντωφθάλμου ἀλλήλους καὶ Λατίνοις τὸ καινὸν ἐσπένδοντο, τινὲς δ' αὐτῶν κατὰ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος ὑπευκαέντες, ἀνδραποδώδεις ἄνθρωποι, τρυφῇ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀπονοαῖς διεφθαρμένοι, ὀχυρωμάτων καὶ φρουρῶν ἀποτόμων λαβόμενοι, οἱ δὲ καὶ πόλεων εὐτειχίστων ἐπιβάντες, κακοδαίμονας τυραννίδας περιεβάλλοντο¹. Τῶν ἡρχόντων δὲ τούτων ὁ ἐπιφανέστατος ἦτο ὁ Λέων Σγουρός, ἐκ πατρικῆς κληρονομίας αὐθέντης τῆς Ναυπλίας, ὅστις εἶχε καταλάβει τὴν Λάρισαν τοῦ Ἄργους καὶ τὸν ἀπόρθητον Ἀκροκόρινθον, καὶ ὅστις καίπερ μὴ κατορθώσας νὰ μιμηθῇ τὸν ἥρωϊσμόν τοῦ Λεωνίδου ἐν τῷ στενῷ τῶν Θερμοπυλῶν, ἐκράτησε τοῦ Ἀκροκορίνθου μέχρι τοῦ θανάτου.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς χώρας, ὅτε χειμερινὴ τρικυμία ἠνάγκασε τὸν Γοδοφρεῖδον Βιλλαρδουῖνον, σταυροφόρον ἐκ Καμπανίας καὶ ἀνεπιὸν τοῦ χρονογράφου τοῦ ἐξιστορίσαντος τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς μεσσηνιακῆς Μεθώνης. Γείτων δέ τις Ἑλλήνων ἀρχῶν ἐκάλεσε τὸν ὀρητικὸν μαχητὴν νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς περιχώρου, θεωρῶν ἐξαιρετὸν τὴν παρουσιαζομένην εὐκαιρίαν. Ὁ Γοδοφρεῖδος οὐδαμῶς ὑπῆρξεν ἀπρόθυμος καὶ οἱ δύο παρὰ φύσιν σύμμαχοι ἐν σπουδῇ ὑπέταξαν διάφορα ἐπάλληλα χωρία. Ἀλλ' ἀτυχῶς ὁ Ἑλλήνων ἐκεῖνος ἀπέθανε, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὢν πατριωτικώτερος ἢ ἦττον πιστὸς τοῦ πατρὸς, διέλυσε τὴν σύμβασιν μετὰ τοῦ Φράγκου παρειστάκτου καὶ ἐξέβαλε τὸν Γοδοφρεῖδον ἀπὸ τῶν ταχέως προσαρτηθεισῶν κτήσεων αὐτοῦ. Ἡ θέσις τοῦ σταυροφόρου ἦτο κρίσιμος. Καὶ εὐρίσκετο μὲν ἐν χώρῳ ἐχθρικῇ καὶ περιεστοιχίζετο ὑπὸ πληθυσμοῦ ξένου καὶ ὑπόπτου, ἀλλ' ἦτο ἀνήρ εὐκόλως εὐρίσκων διέξοδον. Ἀκούσας δέ, ὅτι ὁ μαρκίων τοῦ Μομφερράτου καὶ βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης Βοῆνιράτιος εἶχεν ἐπιχειρήσει θριαμβευτικὴν πορείαν διὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἡσχολεῖτο κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας περὶ τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῆς Ναυπλίας, διήλθε τὴν Πελοπόννησον, καταναλώσας πρὸς τοῦτο ἕξ ἡμέρας, καὶ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Φράγκων. Ἐκεῖ δ' εὐρὸν ἀρχαῖον φίλον καὶ γείτονα ἐν τῇ πατρίδι, τὸν Γουλιέλμον Σαμπλίττην, εἰς ὃν ἐνεπιστεύθη τὸ σχέδιον ὅπερ ἐμελέτα

1. Νικήτα Χωνιάτου ἐκδ. Βόννης σ. 840—842.

κατὰ νοῦν. «Ἦλθον, εἶπε, καθ' ἃ μανθάνομεν ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ θείου αὐτοῦ, ἐκ χώρου, ἧτις εἶνε πολὺ πλουσία, ἦν οἱ ἄνθρωποι καλοῦσι Μορέαν». Εἶνε δ' αὕτη ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος τὸ ὄνομα τοῦτο, οὗ ἡ προέλευσις ἐμβάλλει ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον εἰς ἀμηχανίαν τοὺς ἱστοροῦντος τὰ κατ' αὐτήν. Πραεζίνησε δὲ τὸν Σαμπλίτην νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ χάριν κατακτήσεως τῆς γῆς ἐκείνης τῆς ἐπαγγελίας, ὑποσχεθεὶς νὰναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς ἐπικυρίαρχον ἐπ' ἀμοιβῇ τῆς βοηθείας αὐτοῦ. (1) δὲ Σαμπλίτης ἐδέχθη, καὶ οἱ δύο φίλοι, ἡγούμενοι μικροῦ σώματος ἑκατὸν ἵπποτῶν καὶ τινῶν ὀπλοφόρων ἀνέλαβον τὴν τολμηρὰν αὐτῶν ἐπιχείρησιν¹.

Ἡ εὐκολία, μεθ' ἧς τὸ μικρὸν στῖφος ἐσπερίων μαχητῶν κατέκτησε τὴν χερσόνησον τὴν γεννήσανσαν ἄλλοτε τοὺς μαχητὰς τῆς Σπάρτης, ἐκπλήσσει πάντ' ἀναγνώστην τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, τοῦ πεζοῦ ἀλλ' ἐξαιρετῶς περιέρχον καὶ ἀξιολόγον στιχοῦργήματος, ἐν ᾧ περιγράφεται ἡ γαλλικὴ κατάκτησις. Ἡ αἰτία δὲ τούτου ἐνεκείτο μὲν ἐν μέρει εἰς τὴν διάσπασιν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ τὰς *προνοίας*, ἧτοι τὰ τιμάρια τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων, ἀλλ' πολὺ πλέον εἰς τὴν παραμέλησιν στρατιωτικῆς ἀσκήσεως, προερχομένην ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου εἶχον ἐπὶ μακρὸν στρατολογίσει τὰς ἀρίστας αὐτῶν στρατιάς ἐκ τῶν μὴ ἑλληνικῶν τμημάτων τῶν ἐτερογενῶν κτήσεων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Εἶνε ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι, ἐκτὸς τοῦ Σγουροῦ, τοῦ ἐγκεκλεισμένου ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου, καὶ τοῦ Ἑλληνος ἀρχόντος Δοξαπατοῦ, ὅστις ἐδέσποζε μικροῦ, ἀλλ' ὀχυροῦ κάστρου ἐν τινι τῶν ἱμαρῶν τῆς Ἀρκαδίας, οἱ ἐπιδρομεῖς μικρὰν συνήντησαν ἀντίστασιν. Ἡ Ἑλλάς, καθ' ἃ μανθάνομεν ἐκ τῶν παραπόνων τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, τοῦ τελευταίου πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως μητροπολίτου τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε δηρωθῆ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν εἰσπρακτόρων καὶ περιφρονεῖτο ὡς «Σκοθικὴ ἐρημία» ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀρχόντων. Διό, ὅτε οἱ κάτοικοι εἶδον, ὅτι οἱ Φράγγοι δὲν εἶχον σκοπὸν νὰ ἐπέμβωσιν εἰς τὰ πολύτιμα αὐτῶν κοινωνικὰ προνόμια, δὲν ἀντέταξαν μεγάλην ἀντίρρησην εἰς τὴν ἀντικατάστασιν δεσπότη, ὅστις ἐδάπανα τὸ χρῆμα αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει δι' ἄλλου δαπανῶντος αὐτὸ ἐν τῇ Ἰλιδί, ἐν τῇ νέᾳ πρω-

τευούση τῆς Πελοποννήσου, τῇ Andreville ἢ Ἀνδραβίδα. Μία καὶ μόνη ἐκ τοῦ συστάδην μάχη ἔκρινε τὰς τύχας τῆς νήσου τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐνίοτε ὠνόμαζον τὴν πελοποννησιακὴν χερσόνησον οἱ Φράγγοι. Ἐν τῷ ἐλαιῶνι τῶν Κουνδούρων κατὰ τὰ βορειοανατολικά τῆς Μεσσηνίας ἡ μικρὰ δύναμις τῶν Φράγκων εὐκόλως ἐνίκησε στρατὸν ἑλληνικὸν ἐξάκις πολυαριθμότερον καὶ καθ' ἃ παριστάνει ὁ πάντοτε πρὸς τοὺς ἐπιδρομεῖς συμπαθῶς ἔχων ποιητῆς τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως «αὐτὸν καὶ μόνον τὸν πόλεμον ἔποικαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐκέρδισαν οἱ Φράγγοι τὸν Μορέαν». Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξαιρετῶς γλαυφύρος νέος Ἑλλην ἱστορικὸς Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος παρετήρησεν ὅπως μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ μεταβολὴ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας. Οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀπολέμων Πελοποννησίων τῶν ὑποταχθέντων εὐχερέστατα εἰς τοὺς Φράγκους ἵππεῖς τῷ 1205 οὐδέποτε ἀπέφυγον κατάλληλον εὐκαιρίαν ἐξεγέρσεως ἐναντίον τῶν Τούρκων μετὰ τὴν λῆξιν τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας. Καθ' ἃ δὲ λέγει ὀρθῶς ἐν τῶν κυριωτάτων ἀποτελεσμάτων τῆς μακρᾶς φραγκοκρατίας ὑπῆρξε τὸ νὰ διδάξῃ τὰς ἑλληνικὰς χεῖρας εἰς παρατάξιν καὶ τοὺς δακτύλους εἰς πόλεμον.¹

Οὕτω σχεδὸν δι' ἐνὸς καὶ μόνου πλήγματος οἱ Φράγγοι ἀπέβησαν κύριοι τῆς ἀρχαίας νήσου τοῦ Πέλοπος. Μόνον τῆδε κάκεισε ὀλίγα φυσικὰ ἐρύματα ἀντεῖχον ἀκόμη. Καὶ μετ' αὐτὸν τὸν θάνατον τοῦ Σγουροῦ τὰ τρία αὐτοῦ κάστρα, ἡ Κόρινθος, ἡ Ναυπλία καὶ τὸ Ἄργος ἐτύγχανον ἀκόμη ὑπερασπίσεως χάριν τῆς Ἑλληνικῆς ιδέας ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου, ὅπου τολμηρὸς γόνος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων εἶχεν ἰδούσει κράτος ἀνεξάρτητον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς καὶ ὁ μέγας βράχος τῆς Μονεμβασίας ἐν τοῖς νοτιοανατολικοῖς τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἦεν οἱ πρόγονοι τῶν Ἀγγλων ἐπορίζοντο τὸν παρ' αὐτοῖς περιζήτητον μονεμβασιωτικὸν οἶνον (Malmsey), διέμειναν κατεχόμενα ὑπὸ τῶν τριῶν αὐτῶν ἐπιχωρίων ἀρχόντων, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἀνὰ τὰ ὄρη τῆς νοτίου Λακωνικῆς ἡ πολλάκις ἀντιστάσα πρὸς τὸ Βυζάντιον φυλὴ τῶν Μανιατῶν ἀπέσχε μετὰ περικερωνήσεως νὰ προσχωρήσῃ εἰς τοὺς ἐκ Καμπανίας εὐπατρίδας. Ὁ ἐπιχώριος μεγιστάν Ἰωάννης Χαμάρετος ἠδύνατο νὰ καυχηθῆ ὅτι ἐκράτει τὰς ἀνηκούσας εἰς αὐτὸν ἐν Λακωνίᾳ γαίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ἡπειρωτικὴν ἀβλὴν τῆς Ἄρτης. Τέλος δὲ τὰ δύο

1. Geoffroy de Villehardouin La Conquête de Constantinople ἐκδ. Buchet τομ. Α' σ. 226—232.

μεσσηνιακὰ ἐπίνεια, τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην, διεξεδίκει ἡ Βενετία, ἣτις μετὰ τῆς συνήθους πανουργίας εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν κατοχὴν τῶν δύο ἀξιολόγων ἐκείνων σταθμῶν τῆς πρὸς τὴν Αἴγυπτον ὁδοῦ ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς διανομῆς ἐκείνῃ, δι' ἧς οἱ κατακτηταὶ τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας εἶχον διανεῖμει ἐν ἀλλήλοις τὰ λάφυρα ἐν Κωνσταντιπόλει. Οὐκ ἄνεν λόγου δὲ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ', οὗ αἱ ἐπιστολαὶ εἶνε πλήρεις μαρτυριῶν περὶ τῆς φραγκικῆς διοργανώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐπινομάζουσι τὸν Γουλιέλμον Σαμπλίτην «ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας».

Ὁ Σαμπλίτης ἐπὶ τούτοις ἐπειράθη νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος, ὅπερ καὶ πρὸ αὐτῆς ἔτι τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος εἶχε παρεξιδύσει εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως, οὗ ὁ συγγραφεὺς ἐνδιατρίβει πολλάκις εἰς νομικὰς λεπτομερείας, ἐκπέτει τὰ κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν διοργανώθη ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ τῶν νέων αὐτῆς δυναστῶν. Ἐπιτροπεία, συνισταμένη ἐκ δύο Λατίνων ἐπισκόπων, δύο φλαμπουργιῶν καὶ πέντε Ἑλλήνων ἀρχόντων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Γοδοφρείδου Βιλλαρδουίνου, συνέταξε καταστατικὸν τινα χάρτην τῆς νέας πολιτείας. Συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου καθιερωτὸς φεουδαλικὸν ἔθος ἰδρύθησαν δώδεκα βαρωνεῖαι καὶ παρεχωρήθησαν εἰς ἐπιφανεῖς ἄνδρας τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπείκωσιν εἰς τὰ νεύματα τοῦ ἡγεμόνος καὶ νὰ συγκαλῶσι τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῶν ἐν ὄρῃ ἀνάγκης τὰ δὲ κάστρα τῶν μαχίμων ἐκείνων βαρῶνων ἐκτίσθησαν σκοπίμως ἐν θέσειν ὀχυραῖς, ἐξ ὧν ἠδύναντο νὰ δεσπόζωσιν ἐπικαίρων στενῶν ἢ νὰ ἐπικρατῶσιν ἀνησύχων γειτόνων. Καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη ὁ περιηγητὴς δύναται νὰ ἴδῃ τὸ ὠραῖον φρούριον τὸ ὑπερκείμενον τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν, ὅπερ ἔκτισεν ἐκ τῶν λίθων τοῦ μεγάρου τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου εἰς τῶν ὑποτελῶν βαρῶνων, ὁ Γουλιέλμος Ἀλεμᾶνος. Τὸ κάστρον τῆς Καρυταίνης, τοῦ Τολέδου τούτου τῆς Ἑλλάδος, ἀναμνησκει ἡμᾶς τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ Οὐγὼν de Bruyeres ἐκράτει τῆς κοιλάδος τῶν Σκορτεῶν, καὶ πολὺ νοτιώτερον ἢ πολεμικὴ κραυγὴ τοῦ ἀπὸ πατρῶας κληρονομίας πρωτοστάτορος τῆς Ἀχαΐας Ἰωάννου de Neuilly, τὸ Passe—avant, διασώζεται ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πασσαβᾶ, τοῦ ἐρῦματος ἐκείνου, ὅπερ ἄλλοτε ἐνέπνεε φόβον εἰς τοὺς Μανιάταις, οἵ-

τινες ἐκαυχῶντο, ὅτι κατήγοντο ἐκ μητέρων Λακωνῶν. Ἐπὶ ἱεραρχαὶ ὁμότιμοι, ὧν ἡγεῖτο ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, ἔλαβον τιμᾶρια καὶ τὰ τρία στρατιωτικὰ τάγματα, τὸ τῶν Ἰωαννιτῶν, τὸ τῶν Ναϊτῶν καὶ τὸ τῶν Γευτόνων ἱπποτῶν, καὶ εἰς μὲν τὸν Γοδοφρείδον Βιλλαρδουῖνον παρεχωρήθησαν αἱ Καλίμας καὶ ἡ Κυπαρισσία, ἡ δ' εὐφορος Ἡλις ἔγεινε κτήσις τοῦ ἡγεμόνος.

Ἄλλ' ὁ Γουλιέλμος Σαμπλίτης δὲν ἀπῆλυσεν ἐπὶ μακρὸν τοῦ ἀξιώματος ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ἦτο μὲν ἡγεμὸν ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἐξηκολούθει νὰ εἶνε καὶ ὑπήκοος Γάλλος, ὁ δὲ θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὡς τιμαριούχου ἐν Γαλλίᾳ προσκύνησιν τοῦ βασιλέως. Καθ' ἣδὸν δὲ ἀπέθανε, καὶ ὁ πανουργὸς Βιλλαρδουῖνος δι' εὐφυοῦς στρατηγίματος εἶρε τρόπον νὰ γείνη κύριος τῆς χώρας. Καὶ δι' ὑπῆρχε φεουδαλικὸς νόμος ὀρίζων, ὅτι ὁ διεκδικῶν τιμᾶριον ὤφειλε νὰ λήβῃ κατοχὴν αὐτοῦ ἐντὸς ἔτους καὶ μιᾶς ἡμέρας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου κατόχου αὐτοῦ. Ὁ Γοδοφρείδος λοιπὸν κατώρθωσε νὰ κληθῆ ὁ κληρονόμος τοῦ Σαμπλίτου ἐν Βενετίᾳ καὶ νὰ παραταθῆ κατόπιν ἢ ἐν Κερκύρα διαμονὴ αὐτοῦ μέχρι σχεδὸν τῆς παρελεύσεως τῆς ὅλης προθεσμίας. Διὰ μικρᾶς δ' ἐπιτηδείας παραποιπῆς τοῦ μνηστῆρος τῆς ἡγεμονίας ἀπὸ τόπου εἰς τόπον τῆς Πελοποννήσου διέφυγον τὸ ὑπόλοιπον τοῦ χρόνου, οὕτω δέ, ὅτε ὁ νεαρὸς Ροβέρτος Σαμπλίτης συνήνησε τέλος τὸν Γοδοφρείδον ἐνώπιον τῆς ὑψηλῆς κούρτης ἐν Λακεδαιμονίᾳ, τῇ μεσαιωνικῇ πύλει, ἣτις εἶχεν ἀνεγερθῆ παρὰ τὸν Εὐρώταν, εἶχεν ἤδη παρέλθει ἡ κεκανονισμένη προθεσμία ἐνὸς ἔτους καὶ μιᾶς ἡμέρας, ἡ δὲ συνέλευσις ἐξέδωκεν ἀπόφασιν ὑπὲρ ἀναρρήσεως τοῦ Γοδοφρείδου ὡς ἡγεμόνος, μεριμνῶσα ἀναμφιβόλως, ὅπως τὴν ἡγεμονίαν ἀναλάβῃ πολιτευτὴς πεπειραμένος καὶ οὐχὶ νεαρὸς ἀγῆρ ἄρτι ἀφικνούμενος ἐκ Γαλλίας. Ὁ Ροβέρτος οὐδένα πλέον παρηνώχλησε, καὶ ὁ Γοδοφρείδος ἐξηκολούθησε παραμένων ἐφ' ὅρου ζωῆς ἀδθέντης τῆς Ἀχαΐας. Διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ καὶ δεξιότητος εἶχε κατορθώσει νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν τε Φράγκων βαρῶνων καὶ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, ὧν τὴν θρησκείαν καὶ τ' ἀρχαῖα ἔθιμα εἶχον ὀρκισθῆ νὰ εὐλαβηθῶσιν οἱ Λατῖνοι κατακτηταί. Οὕτω δὲ κατέστη δυνατόν εἰς αὐτὸν νὰ υποτάξῃ τὰ τρία ἔτι ἀνθιστάμενά κάστρα, ἅτινα ἦσαν ποτε κτήσεις τοῦ Σγουροῦ, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου ἐκανόνισεν ἀπάσας τὰς ἀξιώσεις ἃς ἠδύναντο νὰ προβάλωσιν οἱ Βενετοὶ περὶ τῆς Πελοποννήσου, ἐπι-

τρέμμας εἰς αὐτοὺς νὰ κρατήσωσι τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην, παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς χωριστὴν συνοικίαν ἐν ἑκάστη πόλει τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ καὶ ἀναγνωρίσας ὑποταγὴν εἰς αὐτοὺς διὰ τὴν σύμπασαν χερσονήσον ἐν τῇ νήσῳ Ἰαπυρία. Ἐπέστειρε δὲ τὸν βίον αὐτοῦ, νυμφεύσας τὸν υἱὸν μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λατίνου αυτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πέτρου Κορτεναίη, ἐξ ἧς ἔλκουσι τὸ γένος οἱ σημερινοὶ ἐν Ἀγγλίᾳ κόμητες τοῦ Devon.

ὑπὸ δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ διάδοχον Γοδοφρεΐδον Β' ἡ φραγκικὴ ἡγεμονία προώδευσεν ἐξαιρέτως. Ὁ Βενετὸς ἱστορικὸς Μαρίνος Σανούδος, ὅστις πολλὰς τῶν πληροφοριῶν αὐτοῦ ἠρύσθη παρὰ τοῦ συγγενοῦς δοιοῦ τῆς Νάξου Μάρκου Β' Σανούδου, παρέδωκεν εἰς ἡμῶς ζωηρὰν εἰκόνα τῆς αὐτῆς ἐν τῇ πελοποννησιακῇ αὐτῇ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ δευτέρου τῶν Βιλλαρδουίνων. Ὡς ἡγεμὸν δίκαιος ὁ Γοδοφρεΐδος Β' συνείδησε νὰ στέλλῃ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τοὺς φίλους εἰς τὰ κάστρα τῶν βαρῶν τῆς Πελοποννήσου, ὅπως ἴδῃ πῶς οὗτοι ἐφέροντο πρὸς τοὺς ὑποτελεῖς. Ἐν δὲ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ αὐτῇ διηγεῖται «ὄγδοικοντα ἱππότης μετὰ χρυσῶν πτεροστήρων» καὶ «ἱππῶται ἤρχοντο εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκ τῆς Γαλλίας, ἐκ τῆς Βουργουνδίας καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῆς Καμπανίας, ὅπως ἀκολουθήσωσιν αὐτόν». Τινὲς ἤρχοντο χάριν διασκεδύσεως, ἄλλοι ὅπως πληρώσωσι τὰ χρέη αὐτῶν, ἄλλοι πάλιν ἔνεκεν ἐγκλημάτων ἅτινα εἶχον διαπράξει¹. Πράγματι περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἡ Πελοπόννησος εἶχεν ἀποβῆ διὰ τὰ νεώτερα τέκνα τῶν Γάλλων ἱπποτῶν πολὺ τι πλεον ἢ ὅ τι αἱ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι ἦσαν διὰ τυχοδιώκτας καὶ οὐτιδανοὺς πρὸ πενήτην ἔτων. Ἦτο χώρα ἐν ἧ ὁ Γάλλοι ἱππῶται ἠδύναντο νὰ εὗρωσι λαλουμένην τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἐπειδὴ ὅπως μαρτυρεῖται, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἐλάλουν ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας ἀριστὴν γαλλικὴν, καὶ δὲν εὗρισκον δυσκολίαν νὰ τύχωσι προσήκοντος ἐπιτηδεύματος παρ' ἡγεμόνος ὁμοφύλου.

Ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ παρουσιάσθη ἀξία λόγου δυσκολία ἐν τῇ φραγκικῇ ἡγεμονίᾳ. Ὁ λατινικὸς κληρὸς, καίπερ ἀξιωθεὶς τελείου μεριδίου τῶν λαφύρων, ἠρνήθη νὰ συμμετάσχη ὅπωςδήποτε τῆς ἀμύνης τῆς χώρας. Ὁ Γοδοφρεΐδος μετ' ὅλης τῆς δραστηριότητος τῆς φυλῆς αὐτοῦ ἀντέταξεν ἐρωμένην ἀντίστασιν εἰς τὸν ἀπαυθισμόν ἐκεῖνο τοῦ κλήρου, καὶ ἐδήμεισε τὰ ἐκκλησιαστικὰ τιμάρια.

1. Marino Sanudo παρὰ τῷ Henri Chroniques Gréco-romanes σ. 101.

δαπανήσας τὰ περισσεύματα πρὸς οἰκοδόμησιν τοῦ μεγάλου κάστρου Clermont ἢ Χλουμουτζίου τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ πολυκινήτου λιμένος τῆς Γλαρέντζης, οὗ τὰ ἐρεῖπια εἶνε καὶ μέχρι τῆς σήμερον ὄρατα εἰς τοὺς πλέοντας ἐν ἀποστάσει πολλῶν μιλίων. Ὅτε δ' ἐπερατώθη ἡ κτίσις τοῦ κάστρου, ὁ Γοδοφρεΐδος ἀνεφέρθη εἰς τὸν πάπαν, ὑποβάλλων εἰς αὐτὸν τὸ λίαν πρακτικὸν ἐπιγένημα, ὅτι, ἂν ἡ ἡγεμονία ἔνεκεν ἐλλείψεως ἀμυντόρων ἤθελεν ἀνακτηθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἢ ἀπώλεια ἤθελε βαρύνει τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν οὐχ ἦτονον τοῦ ἡγεμόνος, τὸ δὲ πταῖσμα θὰ εἶχε κατ' ὄλοκληρίαν ἐκείνη. Ὁ δὲ πάπας ἦτο ἰκανῶς ἀγγίνους, ὥστε νὰ συνίδη, ὅτι ὁ Γοδοφρεΐδος εἶχε δίκαιον. Ἡ ἔρις διελύθη φιλικῶς, καὶ ἀμφοτέρω τὰ μέρη, ὅτε ἡγεμῶν καὶ ὁ λατινικὸς κληρὸς, συνήνεσαν γενναίως ὑπὲρ διατηρήσεως τῆς μελλοθανάτου λατινικῆς αυτοκρατορίας, ἥτις εἶχε τὴν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἐπικυριαρχίαν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας.

Ὁ δὲ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Γοδοφρεΐδου Β', ὁ φιλοπόλεμος Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος, εἶδε τὴν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ φραγκικὴν κυριαρχίαν ἀνερχομένην εἰς τὸ κατακόρυφον. Γεννηθεὶς ἐν Ἑλλάδι καὶ λαλῶν τὴν ἐλληνικὴν, καθ' ἃ ὁρητῶς μαρτυρεῖ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, ὁ τρίτος Βιλλαρδουίνος ἤρχισε συμπληρόν τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας, ἥτις ἦτο ἰδίᾳ αὐτοῦ γενέτειρα. Ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ πολιορκήσας τὴν Μονεμβασίαν ἐπὶ τρία μακρὰ ἔτη, ἕως τέλους, ὅτε ἡ φρουρὰ εἶχε περιστῆ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ τρέφεται διὰ μύτων καὶ γαλῶν, οἱ τοεῖς ἐπιχώριοι ἄρχοντες ἐξῆλθον διὰ τῆς στενῆς τριβου (μόνη ἔμβασις), ἐξ ἧς προῆλθε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, καὶ ἐσυνθηκολόγησαν ἐπὶ τῇ βάσει ὅρων συνετῶς γενομένων δεκτῶν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. Ἐκεῖνος ἐπ' ἰσῆς ὑπῆρξεν ὁ κτίσας τὸ ὠραῖον κάστρον τοῦ Μυστροῦ ἐκεῖ ἐνθα ἔκειτο ἡ ὀμηρικὴ Μέσση, τὸ σήμερον μὲν ἐγκαταλελειμμένον εἰς χελώνας καὶ πρόβατα, ἀλλ' ἐπὶ δύο αἰῶνας μεγαλῶνυμον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς δυνάστην οὕτω κρατερὸν καὶ οὕτως εὐτολμον ὑπέκνυψαν καὶ ὑπετάγησαν καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ τὴν μαγειαν ἀσχολούμενοι Τζάκωνες, ἡ παράδοξος ἐκείνη φυλὴ, ἣν τινες ὑπέλαβον σλαβικὴν, ἀλλ' ἥτις πολὺ μᾶλλον κατάγεται ἐκ τῶν ἀρχαίων Λωριέων καὶ ἥτις διασώζεται ἀκόμη καὶ διατηρεῖ φιλιστόργως τὸ περίεργον αὐτῆς ἰδίωμα περὶ τὸ Λεωνίδιον ἐν ᾧ ἀπ' ἑτέρου οἱ κάτοικοι τῆς Μάνης, περιφραχθέντες ὑπὸ δύο νέων κάστρων, ἔπαισαν παρέχοντες πράγματα.

Διὰ πρώτην καὶ τελευταίαν φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ ὅλη Πελοπόννησος Ἑλληνομνημῶν Τόμ. ΚΑ'

πόννησος ἐπέκυπτεν εἰς τὴν ἀρχὴν Φράγκων ἡγεμόνος, ἐξαιρουμένου τῶν πόλεων Μεθώνης καὶ Κορώνης, ὅπου ἡ Βενετία ἐκρίθει τὸν «δεξιὸν μὲτῆς ὀφθαλμῶν», ὡς ἀπεκάλεσε αὐτὰς, ἐστρατημένον πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Μονάρχης ἰσχυρὸς οἷος ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ὁ ἅγιος ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν νὰ εἶχέ τινας τῶν ἱπποτῶν τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, ὅπως βοηθήσωσιν αὐτὸν κατὰ τὸν ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου πόλεμον, καὶ ἐπακόσμιον μέχρι χιλίων ἱππέων εὐρίσκοντο πάντοτ' ἐν τῇ ὑπερηφείᾳ τοῦ ἱπποτικοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ἡ αὐτὴ αὐτοῦ ἐν τῇ La Crompton, ὡς ἐκάλουν οἱ Φράγκοι τὴν Λακεδαιμονίαν, ἦτο «λαμπροτέρα τῆς αἰχμῆς πολλῶν βασιλέων» καὶ ἡ αἰχμὴ ἐκείνη δὲν περιοριζέτο ἀπλῶς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ἐμποροὶ, λέγει ὁ Σανουῖδος, μετέβαινον ἄνω καὶ κάτω ἀνευχορημάτων, καὶ κατῴκουν ἐν τῷ οἴκῳ τῶν βαίλων, καὶ ἐπὶ ἀπλῇ προχείρῳ σημειώσει αὐτῶν ἐδίδοντο εἰς αὐτοὺς χρήματα.¹ Ἄλλ' ἡ φιλοδοξία τοῦ Γουλιέλμου καὶ τὸ φιλόμαχον αὐτοῦ «ἀπλῶς χάριν τοῦ μάχεσθαι» παρέσυρε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὴν καταστροφὴν. Μὴ ἄρκεσθεῖς εἰς τὴν ἑναρξίν τοῦ πρώτου ἀδελφοκτόνου πολέμου μεταξὺ τῶν Φράγκων δυναστῶν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ ἀδελφέντου τῶν Ἀθηναίων Γουίδωνος Δελαρός, ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τοῦ πενθεροῦ, τοῦ Ἑλλήνος δεσπότη τῆς Ἠπείρου, ὅστις τότε εὐρίσκετο ἀναμεμιγμένος εἰς ἄλλον ἀδελφοκτόνον πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἑλλήνος αυτοκράτορος τῆς Νικαίας. Οἱ Φράγκοι ὑπέστησαν πανωλεθρίαν ἐν τῇ κατὰ τὴν Μακεδονίαν πεδιάδι τῆς Πελαγονίας, καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, εὐκόλως ἀναγνωρισθεὶς ἐκ τοῦ προέχοντος ὀδόντος, ἐξήχθη ἐκ τοῦ κρησφυγέτου αὐτοῦ κίττιθεν σωροῦ ἀχύρων καὶ ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ αυτοκράτορος Μιχαὴλ Η΄.

Ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Γουλιέλμου ὑπῆρξεν ἡ ἀφρηρία ἀλλήκτων κακῶν τῆς ἡγεμονίας, ἐπειδὴ ὁ αυτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ὅστις τῷ 1261 ἀνακτίσας τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶχε καταλύσει τὴν λατινικὴν αυτοκρατορίαν καὶ ἀναστήσει ἐν αὐτῇ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον, εἶχεν ἀποφασίσει νὰνακτίσῃ ἔρεισμα ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ νὰ ἐπωφεληθῇ χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἐπιφανοῦς Βιλλαρδουίνου. Διὸ ἀπήτησεν ὡς λύτρα αὐτοῦ τὰ τρία ὄχυρά κάστρα, τὸν Μυστράν, τὴν Μονεμβασίαν καὶ τὴν Μαί-

1. Μ a r i n o S a n u d o παρὰ τῷ H o p f Chroniques greco-romanes σ. 102,

νην. Ἡ ὑπόθεσις δ' ὑπεβλήθη εἰς συνέδριον δεσποινῶν σύγκροτηθὲν εἰς τὸ Νύκλι, πλησίον τῆς ἀρχαίας Τεγέας, ἐπειδὴ οὕτω σοβαραὶ εἶχον ὑπάρξει αἱ ἀπώλειαι τῶν Γάλλων ἱπποτῶν, ὥστε τὰς θέσεις τῶν συζύγων κατέλαβον αἱ εὐγενεῖς δέσποιναί τῆς Πελοποννήσου. Εὐνόητον δὲ εἶνε, ὅτι ἐν συνελεύσει οὕτω καταρτισθείσῃ τὸ αἶσθημα καὶ οἱ δεσμοὶ συμπαθείας ἔμελλον νὰ ἔχωσιν ἐπίδρασιν μεγαλειτέραν ἢ λόγοι πολιτικοί. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ὁ ἀρχαῖος ἀντίπαλος τοῦ Γουλιέλμου Γουίδων Δελαρός, ὅστις ἦτο τότε δοῦξ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἅμα βαίλος τῆς Ἀχαΐας ἐν τῷ χρόνῳ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ ἡγεμόνος, ὑπέβαλε πρὸ τοῦ συνεδρίου τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι καλλίτερον ἦτο ν' ἀποθάνῃ εἰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἢ νὰποβάλωσιν οἱ λοιποὶ Φράγκοι τὴν Πελοπόννησον¹. Συγχρόνως δ' ὅπως δείξῃ, ὅτι δὲν ἦγετο ὑπὸ μνησικακίας προσεφέρθη μεγαθύμως ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸς ὡς δεσμώτης τὸν ἡγεμόνα. Ἄλλ' αἱ δέσποιναί τῆς Πελοποννήσου ἄλλην εἶχον γνώμην, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ παραδοθῶσι τὰ τρία κάστρα, δύο δὲ κομραὶ πυργοδέσποιναί ἐστάλησαν ὡς ἄμειροι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οὕτω τῷ 1262 ἡ βυζαντιακὴ ἀρχὴ ἀνέκτησεν ὄρημητήριον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ κατεστάθη βυζαντιακὴ ἐπαρχία, ἔχουσα πρωτεύουσιν τὸν Μυστράν, ἥτις τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπετράπη εἰς στρατηγὸν διακεκριμένον ἐνιαυσίως διοριζόμενον, ἔπειτα δὲ τέλος παρεχωρεῖτο ὡς ἴδιος κληρὸς διὰ βίου εἰς τὸν δευτερότοκον τοῦ βασιλέως. Οὕτως οἱ Ἰθαγενεῖς Ἕλληνες τῆς ὅλης χερσονήσου εἶχον ἴδιον κέντρον ἐν τῇ βυζαντιακῇ ἐκείνῃ ἐπαρχίᾳ, καὶ ἡ ὑπόνοια τῶν Φράγκων, ὅτι ἡ παράδοσις τῶν τριῶν κάστρων «ἔμελλε νὰπολήξῃ εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτῶν»² ἀπεδείχθη λίαν δεδικοιολογημένη. Τῶν δὲν Φράγκων τῶν ἐγκαταμεινάντων ἐν τῷ βυζαντιακῷ τμήματι τοῦ Μορέως ἡ τύχη εἶνε σκοτεινὴ. Πιθανῶς, ὡς φρονεῖ ὁ John Schmitt, τινὲς μὲν αὐτῶν μετηνάστευσαν εἰς τὴν βαθμηδὸν φθίνουσαν φραγκικὴν ἡγεμονίαν, ἄλλοι δὲ συνεχωνεύθησαν εἰς τὸν περὶ αὐτοὺς ἑλληνικὸν ὄγκον. Κατ' ἅπαντας τοὺς χρόνους οἱ Ἕλληνες, καθ' ἃ οἱ Ἀμερικανοὶ τῆς σήμερον, ἐξηλέγχθησαν ἔχοντες τὴν θαυμασιωτάτην δεξιότητα τοῦ ἀπορροφᾶν τὰς ποικίλας φυλάς τὰς εἰσελθούσας εἰς τὰς χώρας αὐτῶν. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῆς ἐπιμέρους ταύτης παλινορθώσεως τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐπῆλθε καὶ

1. Χρονικὸν τοῦ Μορέως σ. 296.

2. S a n u d o παρὰ τῷ H o p f Chroniques gréco-romanes σ. 108.

ἄλλο τι δυσόλιον στοιχεῖον διὰ τὴν χώραν. Καὶ δὴ, ὡς ἠδύνατο νὰ προῖδη τις, ἔνεκα τῶν εὐκόλως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους σαλευομένων ἠθικῶν βάσεων ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας δὲν ἠγορήσε νάπαλλαγῆ τῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπισήμων αὐτοῦ ὄρκων, καὶ βραχύτατον χρόνον μετὰ τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτοῦ ἐξεροιάγη μεταξὺ αὐτῶν νέος πόλεμος. Τότε δὲ τὸ πρῶτον ἀκούομεν νὰ γίνεται λόγος περὶ Τούρκων ἐν Πελοποννήσῳ ὡς ἀνδρῶν, οἵτινες εἶχον σταλῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ ὡς μισθοφόροι. Ὀλιγορήσαντες δ' ἐκείνου, ὑπ' ὃν ὑπηρέτησαν ἐφ' ὅσον ἐπληρόνοντο τακτικῶς, οἱ Ἀνατολίται ἐκεῖνοι τυχοδιωκτικοὶ στρατιῶται ἠῦτομόλησαν πρὸς τὸν ἡγεμόνα, καὶ ἐκεῖνοι ὅσοι ἐφρόντισαν νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ χώρᾳ ἔλαβον γαίας καὶ γυναῖκας, ὧν οἱ ἀπόγονοι ἔξω ἀκόμη ὅτε συνετάχθη τὸ Χρονικὸν τοῦ Μωρέως ἐν δύο τόποις τῆς Χερσονήσου ¹.

Πρὸς ἀτυχίαν τῆς ἡγεμονίας, καθ' ἣ παρατηρεῖ ὁ συντάκτης τοῦ Χρονικοῦ, ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος δὲν ἀφῆκεν ἄρρενα κληρονόμον, εἶπερ τι δὲ καὶ ἄλλο χρησιμεύει πρὸς ἀρίστην δικαιολογίαν τοῦ Σαλίου νόμου τοῦ ἀπαγορεύοντος τὴν εἰς γυναῖκας μεταβίβασιν τῆς ἀρχῆς ἢ ἱστορία τῶν Φράγκων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ὅπου ὁ νόμος ἐκεῖνος δὲν ἐφηρομόζετο. Μερμινῶν δ' ὁ τελευταῖος τῶν Βιλλαρδουῖνων ἡγεμόνων περὶ πάσης προφυλάξεως χάριν ἀποφυγῆς τῆς μετὰ θάνατον διασπάσεως τῶν κτήσεων αὐτοῦ ὑπέδρευσε τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα Ἰσαβέλλαν μετὰ τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ Καρόλου τοῦ Ἀνδρηγανοῦ, τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐν τῇ νοτίῳ Εὐρώπῃ μοναρχῶν. Οὗτος δὲ πλήν τῶν ἄλλων προσωνυμιῶν αὐτοῦ ἔλαβε παρὰ τοῦ τελευταίου Λατίνου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, τότε ὄντος φυγάδος ἐν Οὐιτέρβω, τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, ἣν τέως εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ. Ἡ στενὴ αὕτη σχέσις μετὰ τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Ἀνδρηγανῶν, εἰς ὃν ἀνήκε τότε τὸ βασιλεῖον τῶν δύο Σικελιῶν, ἐφαίνετο παρέχουσα εἰς τὴν Ἀχαΐαν τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἰσχυροτάτην βοήθειαν. Ἦτο δὲ ἄλλως ἢ βοήθεια αὕτη πρόχειρος, ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἀσυνήθης ἢ ἐπικοινωνία μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Γλαρέντζας, τοῦ κυριωτάτου ἐπινεῖου τῆς Πελοποννήσου, καθ' ἣ μανθάνομεν ἐκ τῶν διηγημάτων τοῦ Βοκακίου, καὶ γίνεται λόγος περὶ Φράγκων εὐπα-

τριδῶν ἐξ Ἀχαΐας ἐπιχειροῦντων ἀποδημίας χάριν προσκυνησεως εἰς τὰ δύο μεγάλα ἐν Ἀπουλίᾳ ἱερά, τὸν Ἅγιον Νικόλαον τῆς Βίρεως καὶ τὸ ὄρος τοῦ Ἀρχαγγέλου (Monte Santangelo). Ἀλλ' ὅτε ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος ἀπέθανε τῷ 1278 καὶ ἐτάφη πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ οἰκογενειακῷ μυσσολλεῖῳ τῆς Ἀνδραβίδας, (ὅπου αἱ γενόμεναι κατὰ τὸ 1890 ἀνασκαφαὶ δὲν ἔφερον εἰς φῶς λείψανα αὐτῶν), ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἰσαβέλλα ἦτο ἀκόμη ἀνίλικος, καίπερ οὖσα ἤδη χήρα.

Διὰ ταῦτα ἡ ἀρχὴ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας περιῆλθεν εἰς βαίλους, διοριζομένους ὑπὸ τοῦ ἐν Νεαπόλει ἐπικυριαρχοῦ. Ἐνίστε ὁ βαῖλος ἦτο ἀνὴρ γινώσκων τὴν χώραν, ὡς ὁ Νικόλαος Σαιντομέο, οἱ τὸ ὄνομα διαιώνει ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ὁ ὁμώνυμος ἐν Θήβαις πύργος καὶ τὸ ὄρος Σαιντομέρη οὐχὶ μακρὰν τῶν Πατρῶν. Ἄλλοτε δὲ οἱ βαῖλοι ἦσαν ξένοι, ἐλαχίστην ἔχοντες γνῶσιν τῆς χώρας καὶ καθ' ἣ παριστάνονται λέγοντες αὐτολεξεῖ δύο Φράγκοι εὐπατριδαὶ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μωρέως ¹

καὶ τυραννίζουσι τοὺς φτωχοὺς, τοὺς πλούσιους ἀδικοῦσιν,

τὸ διάφορόν τους πολεμοῦν, καὶ ὁ τόπος ἀπορεῖται.

Οἱ παραπονούμενοι ὑπέδειξαν εἰς τὸν Κάρολον Β' τὸν Ἀνδρηγανόν, ὅστις ἦτο τότε ἐπικυριαρχὸς τῆς Ἀχαΐας, ὅτι τοιοῦτους βαίλους ἀποστέλλον ἔβαινεν εὐθὺς πρὸς τὴν κατάλυσιν τῆς ἡγεμονίας, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος τῆς Νεαπόλεως ἠκολούθησε τὴν συμβουλήν αὐτῶν. Διὸ ἐξέδωκε τὴν χήραν Ἰσαβέλλαν εἰς νεαρόν Φλαμανδὸν εὐπατριδὴν, Φλωρέντιον τὸν Ἀννονικόν (Hainaut) ὅστις εὐρίσκετο τότε ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ καὶ οὕτως ἔγεινεν ἡγεμὼν τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Φλωρέντιος προέβη συνετῶς εἰς εἰρήνην μετὰ τῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ βυζαντιακῆς ἐπαρχίας, οὕτω δὲ «ἐπλούτηναν οἱ ἅπαντες, Φράγκοι τε καὶ Ῥωμαῖοι» ², καὶ ἡ χώρα ἀνέλαβεν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἅτινα εἶχεν ἐπιφέρει πόλεμος καὶ κακοδιοικησία. Ἀλλ' οἱ Φλαμανδοὶ οἱ διαπεραιωθέντες εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἀγαθῆς τύχης τοῦ συμπολίτου Φλωρεντίου ἔφεροντο πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς ὀλιγώτερον εὐλαβῶς τοῦ ἡγεμόνος καὶ προεκάλουν ἀντίποινα παρὰ τῶν Ἑλλήνων, παρ' ὧν ἐπεζήτησαν νὰ λάβωσι χρήματα διὰ πιέσεων. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἐφαίνετο, ὅτι οἱ ἐπιχώριοι τῆς βυζαντια-

1. Ἐκδ. Schmitt σ. 554 στ. 8557—8.

2. Χρονικὸν τοῦ Μωρέως ἐκδ Schmitt σ. 568 στ. 8781.

1. Χρονικὸν τοῦ Μωρέως σ. 872.

κῆς ἐπαρχίας κατώρῳσαν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν προστασίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐξάγομεν δὲ τοῦτο βλέποντες σωζόμενον ἐν τῇ μικρῇ, ἀλλ' ἐνδιαφερούση συλλογῇ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου, ἐκδεδωμένον τῷ 1293 καὶ ἀναφερόμενον εἰς προνόμια τῶν Μονεμβασιωτῶν. Ὅταν οἱ νέοι Ἕλληγες ἀξιώσωσι μείζονος προσοχῆς τὴν μεσαιωνικὴν αὐτῶν ἱστορίαν, ὀφείλουσι νὰ προσίδωσι μετ' εὐλαβείας τὴν βραχῶδη ἐκείνην ἀπορροῶγα τῆς Μονεμβασίας, ἣτις ἐπὶ δύο αἰῶνας ὑπῆρξεν ὁ φρουρὸς τῶν κοινοτικῶν καὶ ἐθνικῶν αὐτῶν ἐλευθεριῶν.

Φλωρέντιος ὁ Ἀννονικὸς ἔζησεν ὑπεράγαν βραχὺν χρόνον, καὶ ταῦτα πρὸς ζημίαν τῆς ἐπ' αὐτοῖ εὐημερούσης Πελοποννήσου, καὶ ἡ Ἰσαβέλλα μείνασα καὶ πάλιν χήρα, συνεζευχθῆ ἐκ νέου ἐν Ῥώμῃ, ὅπου εἶχε μεταβῆ χάριν τοῦ πρώτου παπικοῦ ἰωβιλαίου τοῦ ἔτους 1300, μετὰ πρίγκηπος ἐκ τοῦ ἀλκίμου οἴκου τῆς Σαβανδίας, ὅστις οὕτω συνεσχέτισθη πρὸς τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος. Φίλιππος ὁ Σαβανδὸς κατεῖχε κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου τὸ Πεδεμόντιον καὶ, καθ' ἃ ἠδύνατο νὰ πρὸςδοκηθῆ, συστήματα πεδεμοντιακῆς διοικήσεως δὲν προσηρμόζοντο εἰς χώραν οἷα ἡ Ἀχαΐα. Ἦτο ἀνὴρ ἐπιρροεπῆς εἰς τὸ δαπανᾶν καὶ ἔμπειρος περὶ τὸ συλλέγειν χρήματα δι' ἐκβιάσμου, ὁ λεπτολόγος Χόμφ ἐξέσκαψεν ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ Ταυρίνου τὸν ἰκανῶς μακρὸν λογαριασμὸν τοῦ γαμηλίου προγεύματος αὐτοῦ, καὶ εἰς τοὺς μεγαλοπρεπεῖς ἱππικοὺς ἀγῶνας οὓς διωργάνωσε παρὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ὧν συμμετέσχον ἅπαντες οἱ Φράγκοι δυνάσται τῆς Ἑλλάδος, παρέστησαν χίλιοι ἱππῶται ἐπὶ εἴκοσιν ἡμέρας καὶ ὑπερέκεινα. «Εἶχε διδαχθῆ ἐν τῷ πατρὶδι τὸ χρηματίζεσθαι, ἐλέχθη, ὅτε ὁ φιλοχρήματος Πεδεμόντιος πρίγκηψ ὑπεδήλωσεν, ὅτι ἐκαρᾶδόκει δῶρα παρὰ τῶν ὑποτελῶν καὶ ἐπέβαλε φόρους εἰς τοὺς προνομιοῦχους τῶν Σκορτῶν κατοίκους. Ἀλλ' αἱ ἡμέραι τοῦ Σαβανδοῦ ἐν Ἀχαΐᾳ ἦσαν μεμετροημέραι. Ὁ οἶκος τῶν ἐπικυριασῶν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας Ἀνδηγανῶν οὐδέποτε εἶχεν ἀποβλέψει εὐμενῶς εἰς τὸν μετὰ τῆς Ἰσαβέλλης γάμον τοῦ Φιλίππου, καὶ εὐρέθη εὐκόλως πρόφασις ὅπως ἐπιτευχθῆ ἡ κατάλυσις αὐτοῦ χάριν ἄλλου Φιλίππου, ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος καὶ υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως. Ὅπως δὲ διευκολυνθῆ ἡ μεταβολὴ αὕτη, ἡ Ἰσαβέλλα καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς ἔλαβον χάριν ποιοῦ τινος ἀνταλλάγματος ὅπως παραιτήσωσι πᾶσαν ἀξιῶσιν περὶ τῆς Πελοποννή-

σου, μακρὰν λογιῶδα γῆς παρὰ τὰς ἄχθας τῆς Φουκίνης λίμνης. Ἐπὶ ταῦτοις δ' ἐγκατέλιπον τὴν Ἑλλάδα διὰ παντός. Καὶ ἡ μὲν Ἰσαβέλλα ἀπέθανεν ἐν Ὀλλανδίᾳ, ὁ δὲ Φίλιππος ὁ Σαβανδὸς κοιμᾶται τὸν αἰώνιον ὕπνον ἐν τῇ οἰκογενειακῇ κοίτῃ ἐν Πινερόλω πλησίον τοῦ Ταυρίνου, κατελείπων εἰς τοὺς ἐκ δευτέρου γάμου ἀπογόνους τὴν μεγάλην προσηνυμίαν ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας.

Ὁ οἶκος τῶν Βιλλαρδουίνων δὲν εἶχεν ἐκλίπει ἀκόμη. Ἡ Ἰσαβέλλα εἶχε θυγατέρα, Ματθίλδην τὴν Ἀννονικὴν, ἣς ὁ σύζυγος Λουδοβίκος ὁ Βουργουνδικὸς ἐπετρούπη ἐπὶ τῆς ἐπαμφοτεριζούσης πολιτείας τῶν Ἀνδηγανῶν τῆς Νεαπόλεως νὰ ἄρξῃ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλὰ τότε ἀνεμάνη εἰς τὸ μέσον ὡς ἀντίζηλος μνηστήρ τῆς ἡγεμονίας ὁ βασιλόπαις τῆς Μαϊορικῆς Φερδινάνδος, (Fernando), εἰς τῶν φιλοκινδυνωτάτων ἀνδρῶν τῶν φιλοκινδύνων ἐκείνων χρόνων, γνωστότατος εἰς ἡμᾶς ἐκ τοῦ γλαφυροῦ καταλωνικοῦ χρονικοῦ τοῦ Ραμὸν Μουντιάνερ. Ὁ Φερδινάνδος εἶχεν ἤδη διαγάγει βίον μεστὸν πλείστον ὅσων περιπετειῶν. Εἶχεν ἤδη ὑπάρξει ποτὲ ἄρχηγος τῆς μεγάλης ἐταιρείας τῶν Καταλωνίων, ἣτις πρὸ μικροῦ εἶχε γείνη κεντρία τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῆς ἐν τοῖς τέλμασι τοῦ βουωτικοῦ Κηφισοῦ νίκης καὶ εἶχεν ἐγκλεισθῆ ὡς δεσμώτης ἐν τῷ κάστρῳ τῶν Θηβῶν, τῇ περιωνύμῳ Καδμεΐᾳ, ἣς οἱ τοῖχοι ἦσαν κεκοσμημένοι διὰ ζωγραφιῶν παριστανουσῶν τοὺς ἀθλοὺς τῶν σταυραφόρων ἐν τῇ Παλαιστίνῃ. Εἶχε νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα τοῦ νεωτέρου υἱοῦ τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, τὴν δέσποιναν τῆς Ἀκοβας, καὶ ἠξίου τὴν Ἀχαΐαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τῆς θανούσης συζύγου. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ βιαιότης τῶν χρόνων ἐκείνων, ὥστε ἀμφοτέρω οἱ ἀνταπαιτηταὶ ἀπωλέσθησαν ἐν τῷ ἀγῶνι, ὁ μὲν Φερδινάνδος ἀπαγχονισθεὶς, ὁ δὲ Λουδοβίκος ὁ Βουργουνδικὸς διὰ δηλητηρίου δοθέντος εἰς αὐτὸν ὑπὸ τινος τῶν μικρῶν δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἔτι δὲ ἀθλιώτερον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς ἀτυχοῦς Ματθίλδης. Καὶ διὴ κληθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀσυνειδήτου βασιλέως τῆς Νεαπόλεως εἰς τὴν αὐλήν, ἔμαθεν, ὅτι ὄφειλε νὰ νυμφευθῆ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν κόμιστα Γρινίνης. Ὡς γνησία δ' ἀπόγονος τῶν Βιλλαρδουίνων ἡ ἡγεμόνη ἠρνήθη, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πάπας, ὅστις παρεκλήθη νὰ ἐπέμβῃ δὲν ἠδυνήθη νὰ πείσῃ αὐτὴν νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἡ Ματθίλδη εἶπεν, ὅτι ἦτο ἤδη νενυμφωμένη καὶ πάλιν καὶ ὄφειλε νὰ πορεύῃ τὴν διγαμίαν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως τὴν εὐκαιρίαν ἣν ἐπε-

ζήτην. Ὁ βασιλεὺς ἐδίλωσεν, ὅτι ἡ Ματιθίλδη, ἐλθοῦσα εἰς γάμον ἀνευ τῆς συναίνεσεως τοῦ ἐπικυριαρχοῦ, εἶχεν ἀποβάλλει τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς, ἣν καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἀβουόθητος ἡγεμόνη ἐνεκλείσθη ἐν τῷ κατὰ τὴν Νεάπολιν Κάστρω τοῦ Ἰου (Castei dell' Uono), καὶ κατέλαβεν αὐτὴν βραδύνας ὁ θάνατος ἐν τῇ νησιωτικῇ ἐκείνῃ φυλακῇ ὡς τελευταία ἀπόγονος τοῦ οἴκου αὐτῆς. Τοιοῦτον ἐπῆρξε τὸ τέλος τῆς δυναστείας τῶν Βιλλαρδουίνων.

Ἀναρῶς εἶχον πρόγμῃ τὰ τῶν Φράγκων ἐν Ἑλλάδι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον. Καίτοι ὀλίγα μόνον ἔτη ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς κατακτήσεως, οἱ οἴκοι τῶν κατακτητῶν εἶχον σχεδὸν ἐκλίπει. Τὸ φοβερὸν πλῆγμα τὸ κατενεχθὲν κατὰ τῶν Γάλλων ἱπποτῶν ὑπὸ τῶν τραχέων Καταλωνίων, σχεδὸν ἐν αὐτῷ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης τῆς Χωρωναίας, εἶχεν ὑπάρξει ἐπ' ἴσης ὀλέθριον εἰς τὴν φραγκοκρατουμένην Ἑλλάδα ὅσον ἡ νίκη Φίλιππου τοῦ Μακεδόνα εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων. Τῶν βαρῶν τῶν συμμετασχόντων τῆς μάχης ἐκείνης, ἐν ἧ πολλοὶ τῶν εὐπατριδῶν τῆς Ἀχαΐας εἶχον συναγωνισθῆ μετὰ τοῦ ὀρμητικοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηναίων, τέσσαρες μόνον ἐπέζησαν. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἡ γαλλικὴ ἀριστοκρατία, καθ' ἣ παρετήρησεν ὁ Φίνλαϊ, εἶχε διαπράξει αὐτοκτονίαν τοῦ ἰδίου γένους συγκροτοῦσα ἑαυτὴν εἰς χωριστὴν καὶ ἀπομεινωμένην τάξιν. Καὶ ὑπῆρχε μὲν ἀληθῶς ἐπιγαμία μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ γόνοι ἑτερομιγεῖς τοιούτων μικτῶν γάμων γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Γασμούλων, ¹ οἷος ὑπῆρξεν ἴσως καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μορέως, κατέλαβον τὴν συνήθη θέσιν τῶν γασμούλων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀλλ' ὁ Μουντάνερ λέγει ὁμοίως, ὅτι οἱ εὐπατρίδαι τῆς Ἀχαΐας συνήθως ἐλάμβανον τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐκ τῆς Γαλλίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ νέοι ἄνδρες εἶχον καταλάβει τινὰς τῶν ἀρχαίων βαρωναίων, Φλαμανδοί, Νεαπολίται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Φλωρεντίνοι, ὧν εἰς ὁ Νικόλαος Ἀτζαϊώλης, οὐ ὁ λαμπρὸς τάφος κεῖται ἐν τῇ μονῇ τῶν Καρθουσίων (Certosa) πλησίον τῆς Φλωρεντίας, ἔθηκε παρὰ τοὺς βράχους τοῦ Ἀκροκορίνθου τὰ θεμέλια ἀρχῆς, ἣτις μετὰ μίαν γενεάν ἀνέδειξε τοὺς τραπεζίτας τῆς Τοσκάνης δοῦκας τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἕλληνες, ἂν ἦσαν ἠνωμένοι, ἠθελον πιθανῶς ἀνακτίσει τὴν ὅλην χερσόνησον ἐν μέσῳ τῆς συγ-

1. Μοῦλος σημαίνει ἐτι ἐν τῇ νεωτέρῳ ἑλληνικῇ τὸν νόθον, ἐν δὲ τῷ πρώτῳ μέρει τῆς λέξεως ὑπολαμβάνει ἴσως τὸ γαλλικὸν *gens*.

χύσεως ἐκείνης. Ἀλλ' ἡ εἰκὼν τῶν ἀρχόντων τῆς Πελοποννήσου, ἣν παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς ὁ αὐτοκράτωρ ἱστορικὸς Ἰωάννης Καντακουζηνός, δεικνύει, ὅτι ὡς τὸ πλεῖστον οὗτοι ἦσαν ἐπ' ἴσης διηρημένοι ὡς καὶ οἱ φιλοτάραχοι Φράγκοι ὑποτελεῖς τοῦ κατ' ὄνομα ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Οὔτε γὰρ κακοπραγία, λέγει, οὔτ' εὐημερία, οὔτε χρόνος ὁ πάντα λύων διαλύειν δύναται αὐτοῖς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν, ἀλλὰ διὰ βίον τε πολέμοι εἰσιν ἀλλήλοις, καὶ μετὰ τελευταίαν ὡσπερ τινὰ πατρῶον κλῆρον καταλείποντες τοῖς πιστοῖς τὴν πρὸς τινὰς διαφορὰν» ¹.

Ἀλλ' ὁ Καντακουζηνός προσέβη εἰς διήθημα, ὅπερ τέλος ἤγαγεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, καταργήσας τὸ σάτυμα τῆς εἰς Μυστρᾶν ἀποστολῆς ὑποδεεστέρου Βυζαντινοῦ ἀρχόντος καὶ διορίσας τὸν δευτερότοκον υἱὸν Μανουὴλ μετὰ τῆς προσωνημίας δεσπότης ὡς διοικητῆ τῆς βυζαντιακῆς ἐπαρχίας διὰ βίον. Ἡ δ' ἐνέργεια τοῦ δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ ἔργειεν εὐθὺς ἀμέσως αἰσθητή. Καὶ δὴ ἐδίωξε τοὺς Τούρκους πειρατὰς, οἵτινες εἶχον ἀρχίσαι λημιανόμενοι τοὺς βαθεῖς ὄρμους καὶ τὰς ὀδοντοτάς παραλίας τῆς χερσονήσου, εἰσέπραξε χρηματικὰς εἰσφορὰς χάριν ναυπηγήσεως πλοίων πρὸς ἄμυναν αὐτῆς ἐναντίον πειρατῶν, καὶ, ὅτε οἱ Ἕλληνες αὐτοῦ ἐπὶ κοινῇ ἀντίστησαν εἰς τὴν χεῖρον τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ὀφειλῆς φορολογίαν, κατέστειλε τὴν ἀποστασίαν διὰ τοῦ σώματος τῶν ἐπ' αὐτὸν Ἀλβανῶν φρουρῶν. Τότε δὲ τὸ πρῶτον γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀξίας λόγου ἐκείνης φυλῆς, ἣς ἡ καταγωγὴ συγγέει τοὺς ἐθνολόγους ὅσον τὸ μέλλον αὐτῆς τοὺς διπλωμάτας, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πελοποννήσου, ἐν ἧ ἔμελλον κατοπινὰ νὰ διακριθῶσιν. Εἰς τὴν ἐνέργειαν δὲ τοῦ Μανουὴλ Καντακουζηνοῦ, ἀμείψαντος τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ Ἀλβανοὺς διὰ γαίῶν ἐν τοῖς νοτιοδυτικοῖς καὶ τῷ κέντρῳ τῆς χερσονήσου, ὀφείλει ἡ σήμερον Ἑλλὰς τὰς ὑπηρεσίας τῆς ἀνδρείας ταῖς τῆς φυλῆς, ἣτις συναγωνίσθη μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἐκείνων τε καὶ ἑαυτῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Τὰ δὲ παράδειγμα τοῦ Μανουὴλ ἠκολούθησαν ἄλλοι δεσπότηται, καὶ πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, δεκαεξαχίλιοι Ἀλβανοὶ κατελάμβανον ὡς ἀπαιχοὶ τὰς δεδημομένας καὶ ἠρημιωμένας γαίας τῆς Πελοποννήσου.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ ἐπὶ φυλῇ ὀνόματι τριτὴ ἡγεμόνος τῆς

1. Καντακουζηνός. Ἐκδοσις Βόννης: IV Κεφ. 13.

Ἀχαΐας εἶχε μεταβιβασθῆ ἀπὸ ἐνὸς εἰς ἄλλον δεσπότην ἀπάντων εὐρισκομένων μακρῶν. Ὁ κόμισ Γρανίνης Ἰωάννης, ὅστις εἶχεν ἀντικαταστήσει ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας τὴν ἀτυχῆ τελευταίαν ἀπογονὸν τῶν Βιλλαρδουίνων, ἐβαρύνθη τέλος τὴν ἀνιάραν ἐντολήν τῆς ἀποπέρας πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, καὶ μετεβίβασε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ εἰς Αἰκατερίνην τὴν Βαλεσιακὴν, χήραν τοῦ ἀδελφοῦ Φιλίππου, ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος. Ὁ υἱὸς αὐτῆς Ῥοβέρτος, ὅστις ἐπικυρίαρχος ἄμα καὶ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, ὑπῆρξεν ἀπλῆ σκιὰ δυνάστου, καὶ οἱ βαρῶνοι τῆς Πελοποννήσου ἐφέροντο πρὸς αὐτὸν μετὰ περιφρονήσεως. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ προσῆνεγκον τὴν ἠμιλὴν προσωνυμίαν ἡγεμονίας εἰς τὴν βασίλισσαν τῆς Νεαπόλεως Ἰωάνναν Α' ἐπὶ τῷ ὄρφι νὰ μὴ ἀναμιγνύηται εἰς τὰ τιμάρια καὶ τὰς γαίας αὐτῶν. Τότε συμμορία κατακτητῶν κατῆλθεν εἰς τὴν διασηλευομένην χώραν, καὶ ἤρχισεν ἡ τελευταία περίοδος τῆς ἐν Ἀχαΐᾳ φραγκοκρατίας.

Τὸ μέγα κατόρθωμα τῶν Καταλωνίων, ἰδρυσάντων δουκάτον, φέρον τὸ σεπτὸν ὄνομα τῶν Ἀθηναίων, εἶχε καταπλήξει τὴν φαντασίαν τῶν οἰκούντων τὴν νότιον Εὐρώπην. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ὅμοιον, ἀλλ' ὀλιγώτερον ὀνομαστὸν στίφος λαφυραγωγῶν, ἡ ἐταιρεία τῶν Ναβαρραίων, ἐπανέλαβεν ἐν Ἀχαΐᾳ τοῦτ' ὅπερ οἱ Καταλώνιοι πρὸ ἑβδομήκοντα ἔτιων εἶχον ἐπιτελέσει ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ. Κατακτῶντες δῆθεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰακώβου de Baux, γόνου τοῦ οἴκου τοῦ Τάραντος, ἀλλὰ πράγματι χάριν ἑαυτῶν οἱ ἐκ Ναβάρρας στρατιῶται κατέλαβον ταχέως πόλιν μετὰ πόλιν. Ἡ ἐν Μεσσηνίᾳ Ἀνδροῦσα, ἥτις ἦτο κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ πρωτεύουσα τῆς φραγκικῆς ἡμεμονίας, περιῆλθεν εἰς αὐτούς· καὶ τὴν «ἀμμώδη Πύλον», τὴν κοιτίδα τοῦ Νέστορος, ἥτις τότε ἐκαλεῖτο Ζόγκλον, ἀνέδειξαν τοιοῦτον κέντρον, ὥστε ἡ πόλις αὕτη θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Χόπφ ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ Ναβαρρίνου ἐκ τοῦ ἐκεῖ εὐρισκομένου κάστρου. Ἐν δὲ 1386 ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Πέτρος Βόρδος ὁ τοῦ Ἁγίου Σουπερανοῦ ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν βικαρίου, ἥτοι ἐπιτρόπου τῆς ἡγεμονίας, ἣν κατόπιν ἠῤῥησεν εἰς τὴν προσωνυμίαν ἡγεμόνος.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἄλλη ἐσπερία δύναμις, καὶ μάλιστα ἡ πασῶν ἡ πολυμηχανοτάτη, καὶ ἐπιμονωτάτη εἶχεν ἐπωφεληθῆ τὴν σύγχυσιν τῶν χρόνων ἐκεῖνων, ὅπως κερδίση ἕδραρος ἐν Πελοποννήσῳ. Ἡ Βενετία, ἐμιένουσα πιστῇ εἰς τὴν προνοητικὴν αὐτῆς ἐμπορικὴν πολι-

τικὴν, εἶχεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀρκεσθῆ εἰς τοὺς δύο αὐτῆς ἐν Μεσσηνίᾳ σταθμούς, τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀποκρούσει τὴν ἔλκυστικὴν προσφορὰν ἐνίων ἀπεγνωσμένων βαρῶνων προτεινάντων τὴν εἰς αὐτὴν παράδοσιν τῆς ὅλης Ἀχαΐας. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν σχεδὸν διαρκῶν ἀνωμαλιῶν, αἵτινες εἶχον ἀναστατώσει τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου τὰ δύο βενετικά ἐπίγεια εἶχον ἀπολαύσει σχετικῆς εἰρήνης καὶ εὐημερίας. Οἱ μεγάλοι δασμοί, οἷς οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες εἶχον ἐπιβάσει εἰς τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν λιμένας, εἶχον ἐξωθήσει τὸ ἐμπόριον εἰς τὰς δύο ἐκεῖνας βενετικὰς πόλεις, τὰς ἐχούσας ἐπιχωροτάτην θέσιν ἐν σχέσει πρὸς τε τὸ ἐμπόριον καθ' ὅλον καὶ τὴν βενετικὴν Κρήτην. Τὰ ἐκ τῶν βενετικῶν ἀρχείων ὑπὸ τοῦ Σάλλα ἐκδοθέντα ἔγγραφα εἶνε μεστὰ εἰδήσεων περὶ τῶν δύο σχεδὸν λησιμονιμένων τούτων πόλεων. Ἀλλὰ τέλος, λίγοντος περίου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἡ Βενετία ἀπεφάσισε νὰ ἐπεκταθῆ. Διὸ ἐξηγόρασε τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ναυπλίαν, τὰ δύο ἐκεῖνα τιμάρια, ἅτινα ὁ πρῶτος Γάλλος κύριος τῶν Ἀθηναίων εἶχε λάβει παρὰ τοῦ πρώτου τῶν Βιλλαρδουίνων καὶ ἅτινα ἐξηκολούθουν κατεχόμενα ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πεσόντος, δουκὸς τῶν Ἀθηναίων. Ὀλίγω δ' ἀργότερον ἡ κατάληψις τῆς Ναυπάκτου παρέσχεν εἰς τοὺς Βενετοὺς ἀξιόλογον σταθμὸν παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον.

Καθ' ὅσον δ' ἡ βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία ἐφθείρετο ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄρχοντες ἤρχισαν ἀποδίδοντες μεγαλειτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπαρχίαν τοῦ Μυστρά. Ἐν 1415 ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Παλαιολόγος μετὰ μεγάλης δραστηριότητος ἀπεφάσισε νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ πλησίον πῶς εἶχον τὰ πράγματα, καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Παύραυτα δ' ἐπεχείρησε τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Ἐξαμιλίου, τοῦ τείχους ἐκεῖνου τοῦ Ἰσθμοῦ, ὅπερ εἶχον κτίσει οἱ Ἕλληνες ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν περσικῶν πολέμων, ὁ Ξέρξης, ὁ Οὐαλεριανός, ὁ Ἰουστινιανός καὶ νεωστὶ ὁ δεσπότης τοῦ Μυστρά Θεόδωρος Α' Παλαιολόγος 1. Τὸ τείχος τοῦ Μανουὴλ ἠκολούθησε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἰουστινιανείου καὶ ἐν τῷ ἀπιστεύτως βραχεῖ χρόνῳ τριάκοντα καὶ πέντε ἡμερῶν τέκτονες ἐργαζόμενοι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ αὐτοκράτορος ἔχτισαν

1. [Σπυρ. Π. Λάμπρον. «Τὰ τείχη τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας; (Ν. Ἑλλ. τόμ. Α' σ. 435 ἐ.)]

περίβοιαν ὀχυροῦμενον ὑπὸ ἑκατὸν πεντήκοντα καὶ τριῶν ὄλων πύργων.

Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ συνείδεν, ὅτι ἦτο ἀναγκαῖον οὐ μόνον νὰ ὀχυρώσῃ ἐξωτερικῶς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταρρυθμίσῃ αὐτὴν ἐσωτερικῶς. Ἐκ τοῦ καλάμου τοῦ Βυζαντινοῦ σατυρικοῦ Μάξαρι, ἧς τις ἔγραψε τὸν «Ἐπιδημίαν ἐν Ἀδῶν», διάλογον κατὰ μίμησιν τοῦ Λουκιανοῦ, ἔχομεν περιεργον, εἰ καὶ ὑπερβολικῶς κειρωμένην εἰκόνα τῶν Πελοποννησίων ὁποῖοι ἦσαν ἢ ὅπωςδῆποτε ἐφαίνοντο εἰς αὐτὸν ὄντες ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ 1. Ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, καθ' ἃ λέγει, εἶνε Λακεδαιμόνες, Ἴταλοί, Πελοποννήσιοι (Ἰθαγενεῖς Ἑλληνες), Σθλαβῖνοι, Ἰλλυριοὶ (Ἀλβανοί), Αἰγύπτιοι (Ἀσιγκανοὶ) καὶ Ἰουδαῖοι, μεταξὺ δὲ αὐτῶν εἶνε οὐκ ὀλίγοι ὑποβουλμαῖοι. Προσθέτει δὲ, ὅτι οἱ Λάκωνες, οἵτινες «νῦν κέκληνται Τσάκωνες» ἀπέβησαν βάρβαροι ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, ἧς παρέχει παραδείγματα. Προβαίνει δ' εἰς τὴν σοφὴν παρατήρησιν, ἧς ἀληθεύει σήμερον περὶ πασῶν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, ἐν αἷς ὁ Ἀνατολίτης προσλαμβάνει τὴν ἐπίρασιν ἐσπερίου πολιτισμοῦ, ὅτι «ἐκάστη φυλὴ προσλαμβάνει τὰς χειροτέρας συνηθείας τῆς ἄλλης καὶ οἱ μὲν Ἑλληνες ἀφομοιοῦνται πρὸς τοὺς Φράγκους ὡς πρὸς τὴν ζωηρότητα, οἱ δὲ Φράγκοι, πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὡς πρὸς τὴν ἀγχίνουαν. Οὕτως ἐπισφαλὴς ἦτο ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία, ὥστε οἱ κάτοικοι ἔφερον ὄπλα νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἧς συνήθεια ἦτο ἀπηροχαιωμένη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θουκυδίδου. Περὶ δὲ τῶν Πελοποννησίων ἀρχόντων αὐδὲν ἀγαθὸν ἔχει νὰ εἴπῃ· εἶνε κατ' αὐτὸν καὶ μάχαις μὲν ἀεὶ χαίροντες καὶ ταραχαῖς, φόνειον δ' ἐς ἀεὶ πνέοντες τοπάρχαι, οἱ ἀπάτης καὶ δόλου καὶ ψεύδους μεστοί, οἱ βεβαρβαρωμένοι καὶ τετυφλωμένοι καὶ ἄστατοι καὶ ἐπίορκοι καὶ ἄπιστοι πρὸς βασιλέα τε καὶ δεσπότης ἀεὶ». Ἐν τούτοις βενετικῇ τις ἐκθέσις, ἦσαν δ' οἱ Βενετοὶ ὀξυδεοκεῖς παρατηρηταί, ἀποσταλεῖσα εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Βενετίας μετὰ τινα ἔτη, παριστάνει τὴν Πελοπόννησον ὡς κτῆσαν ἀξίαν λόγου. Περιλαμβάνει αὐτὴ, καθ' ἃ ἔγραψεν ὁ Βενετὸς ἐπίτοπος, ἑκατὸν πεντήκοντα ὀχυρὰ κάστρα, ἡ γῆ εἶνε πλουσία μετ' ἄλλων καὶ παράγει μέταξαν, μέλι, κηρόν, σῖτον, σταφυλὰς καὶ ὄρνιθας.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ἐκείνης ἐγκαθιδρύθη ἐν

1. Παρὰ τῷ B o i s s o n a d e (Anecdota graeca Τόμ. Γ' σ. 164--178)

2. Boissonade ἐν. ἀν.

Μυστοῦ ἐπιφανῆς φιλόσοφος, καὶ πρὸς ἐκπληξιν τῶν φιλοκρίτων Βυζαντινῶν. Ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων εἶχε νομίσει, ὅτι ὁ Πλάτων ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἰερατεῖαν τῶν δεινῶν τῆς Πελοποννήσου. Αἰῶνας ὄλους πρὸ τοῦ μακαρίτου Ἐρρίκου Γεωργίου (George) ἀνεδείχθη συνήγορος ἑνὸς μόνου φόρου. Καὶ ὡς προοδευτικὸς μὲν καὶ μεταρρυθμιστὴς οἰκονομολόγος προέτεινε νὰ ἐπιβληθῇ μέγας δασμὸς ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς πάντων τῶν ἐπιχωρίων προϊόντων, ὡς ἰδεολόγος δὲ στρατηγικὸς κατέστρωσε σχέδιον, ὅπερ ὑπέβαλε μετὰ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ προτάσεων εἰς τὸν αὐτοκράτορα, περὶ συγκροτήσεως μονίμου στρατοῦ, ὡς δ' ἀντίθετος τῶν κληρικῶν παρόρμησεν, ὅπως οἱ μοναχοὶ ὑποχρεωθῶσι νὰ ἐργασθῶσι πρὸς ζωάρκειαν αὐτῶν ἢ νὰ ἐκτελῶσι δημοσίας λειτουργίας ἀμισθί. Ὑποβάλλων δὲ τὰς γνώμας ἐκείνας εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὁ φιλόσοφος, προσέφερε μετριοφρόνως τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ὑπηρεσίας χάριν ἐκτελέσεως τοῦ προγράμματος ἐκείνου. Ἄλλ' ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος ἦτο πολιτευτὴς πεπειραμένος γινώσκων, ὅτι ἔζη, καθ' ἃ ἠθελεν εἶπει ὁ Κικέρων, «οὐχὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Λουκίου» (non in Platonis republica, sed in faece Lucurgi), καὶ ἀπέρριψε τὴν πρότασιν.

Τέλος ὁ ἐπὶ μακρὸν ἀπειληθεὶς τουρκικὸς κίνδυνος, ὅστις εἶχε πρὸς ὄραν ἀναβληθῆ ὑπὸ τῆς δράσεως τοῦ Ταμερλάνου καὶ τῆς μεγάλης ἐν Ἀγκύρᾳ ἡττης τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ, εὐρίσκειο πρὸ ποδῶν. Ὁ ὀνομαστὸς Ὀθωμανὸς στρατηγὸς Ἐβρενὸς βέης εἶχε δις ἤδη εἰσελάσει εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὸ μὲν πρῶτον ὡς σύμμαχος τοῦ Ναβαρραίου ἡγεμόνος ἐναντίον τοῦ Ἑλληνοῦ δεσπότη, ἔπειτα δὲ ὡς πολέμιος ἀμφοτέρων. Τῷ δὲ 1423 στρατηγὸς ἔτι μεγαλείτερος, ὁ Τουραχάν, εὐκόλως διέβη τὸ Ἐξαμίλιον, καὶ ἐδήλωσε τὴν χερσονήσον, ἀφήσας ὀπισθεν αὐτοῦ εἰς τὸ Γαρθίκι ὡς μνημόσυνον τῆς ἐπιδρομῆς αὐτοῦ περὶ ἀμιδία ὀκτακισχιλίων ἀλβανικῶν κρανίων. Ἄλλ' ὡς ἐξ εἰρωνείας τῆς τύχης, μικρὸν πρὶν ἢ οἱ τε Ἑλληνες καὶ οἱ Φράγκοι ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς τὰ πάντα κατακτῶντας Τούρκους, ἡ φραγκικὴ ἡγεμονία ἔπαυσεν ὑφισταμένη.

Τὸ ἑλληνικὸν τμήμα τῆς Πελοποννήσου κατεῖχτο ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ὑπὸ τῶν τριῶν ἀδελφῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου, ἦτοι τοῦ Θεοδώρου Β', τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὧν οὗτος ἐπέπρωτο ν' ἀποθάνῃ παρὰ τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς τελευταῖος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου. Πολι-

τεκαὶ κηδεστέια καὶ πολεμικὴ βία ἐξήλειψαν μετ' οὐ πολὺ τὸ φίσιμα τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, καὶ ὁ Γενουήσιος βαρῶνος Κεντυρίων Ζαχαρίας, ἀνεπιδὸς τοῦ Βόρδου τοῦ Ἀγίου Σουπερανοῦ, ὅστις εἶχε διαδεχθῆ τὸν θεῖον ὡς τελευταῖος ἡγεμὸν τῆς Ἀχαιῆς, χαιρών ἐξηγόρασεν εἰρήνην, δούς εἰς γάμον τὴν θυγατέρα εἰς τὸν Θωμᾶν Παλαιολόγον καὶ παραχωρήσας εἰς αὐτὸν ὡς προῖκα τ' ἀπομένοντα λείψανα τῆς ἄλλοτε περιωνύμου ἡγεμονίας πλὴν τῆς οἰκογενειακῆς βασιλείας καὶ τοῦ τίτλου τοῦ ἡγεμόνος. Οὕτω τῷ 1432 ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κεντυρίων ἐξιουμένων τῶν ἐξ βενετικῶν πόλεων, ἡ ὅλη χερσόνησος ἀπέβη καὶ πάλιν ἑλληνικὴ. Ἀλλ' ἀτυχῶς ἡ ἔνωσις μεταξὺ τῶν τριῶν ἀδελφῶν συνέξελπε ἅμα τῇ καταλύσει τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. "Ὁ τε Θεόδωρος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐφιλοδόξουν τὸ αὐτοκρατορικὸν διάδημα, καὶ καθ' ὃν χρόνον οὗτος προῆγε τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκεῖνος ἐπολιόρκει τὸν Μυστράν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀπέστειλε τὸν ἱστορικὸν Φραντζῆν, τὸν ἔμπιστον μεσίτην κατὰ τὰς ἀμφοτέρους ἐκεῖνας διαπραγματεύσεις, εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὅπως τύχη τῆς συναιρέσεως αὐτοῦ. Βοηθούμενος δ' ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Θωμᾶ καὶ δυνάμει Φράγκων μισθοφόρων ὁ Κωνσταντῖνος μόνον διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ αὐτοκράτορος ἐπέισθη νὰ διατηρήσῃ τὴν εἰρήνην, ἕως τῷ 1443 ὁ Θεόδωρος ἐποίησεν ἐκπαδῶν τὴν πηγὴν τῆς ἀντιζηλίας ἐκτελέσας τὸ ἀπὸ πολλοῦ μελετώμενον σχέδιον τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τοῦ δημοσίου βίου. Διὸ παρέδωκε τὴν ἀρχὴν τοῦ Μυστρά εἰς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ἔλαβεν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν Σηλυβρίαν, κειμένην παρὰ τὴν Προποντίδα, ὅπου κατόπιν ἀπέθανεν ἐκ λοιμοῦ.

Ἡ Πελοπόννησος διενεμήθη τότε μεταξὺ τοῦ Κωνσταντῖνου, καταλαβόντος τὸ ἀνατολικὸν τμήμα, περιλαμβάνον τὴν Λακωνικὴν, τὴν Ἀργολίδα, τὴν Κόρινθον, καὶ τὰ νότια παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τῶν Πατρῶν, καὶ τοῦ Θωμᾶ, ἄρχοντος τοῦ δυτικοῦ μέρους. Παρ' ὅλα τὰ ἐλατιώματ' αὐτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνὴρ μεγαλειτέρας δραστηριότητος καὶ φιλοπατρίας ἢ οἱ λοιποὶ τῆς οἰκογενείας, καὶ δὲν ἤργησε νὰ προβῆ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν προγράμματος ἐθνικοῦ. Καὶ πρώτη μὲν αὐτοῦ πράξις ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκτισις τοῦ Ἐξαμιλίου, εἶτα δ' ἐπειράθη τῆς ἀναλήψεως τοῦ ὑπὸ οἴκου τῆς Ἀττικῶν κατεχομένου δουκάτου τῶν Ἀθηναίων χάρι τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὃν ἀντεπροσώπευε. Καὶ πρὸ μὲν ἐγγεᾶ ἐτῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ δουκὸς Ἀντωνίου εἶχεν ἀποστείλει τὸν Φραντζῆν

ὅπως διαπραγματευθῆ τὴν παραχώρησιν τῶν Ἀθηναίων καὶ Θηβῶν. Ἀποτυχῶν δὲ κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν, εἰσέβαλε νῦν εἰς τὸ δουκάτον, καὶ ἠνάγκασε τὸν ἀσθενῆ δοῦκα Νέριον Β' νὰ προσκυνήσῃ καὶ πληρώσῃ εἰς αὐτὸν φόρον. Οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι τῆς Θεσσαλίας ἐξηγέρθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ, οἱ Σέρβοι ὑπεσχέθησαν νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἰσθμοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων, καὶ ἐφάνη πρὸς ὦραν, ὅτι ὑπῆρχε τέλος ἐλπίς τις περὶ χριστιανικῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ μάχη τῆς Βάρνας ἐθύη τέρας εἰς τὰ ὕνευρα ἐκεῖνα. Ὁ Μουράτ Β' συνοδούμενος ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηναίων, ἐξεκίνησε τῷ 1446 πρὸς τὸν ἰσθμὸν, ἡγούμενος μεγάλης στρατιᾶς. Οἱ δύο δεσπότες εἶχον συναθροίσει ἀξίαν λόγου δύναμιν ὀπισθεν τῶν τειχῶν τοῦ Ἐξαμιλίου, αἵτινα ἐφάνησαν εἰς τὸν σουλτᾶνον οὕτως ἐπιβλητικὰ, ὥστε ἐμέμψη τοῦ γηραιοῦ στρατιωτικοῦ αὐτοῦ συμβούλου, τοῦ Τουράζάν, ὡς συμβουλεύσαντος αὐτὸν νὰ ἐπιτεθῆ ἐν οὕτω προκεχωρημένῃ ὥρᾳ τοῦ ἔτους ἐναντίον περιβόλου οὕτω δυσαλώτου κατὰ τὰ φαινόμενα. Ἀλλ' ὁ παλαιμῆχος στρατηγός, ὅστις ἐγίνωσκε καλῶς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἶχε κυριεύσει τὸ Ἐξαμίλιον πρὸ εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν, ἀπήντησεν, ὅτι οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ ἐμελλον νὰ μὴ ἀντιστῶσιν ἐπὶ μακρὸν εἰς ἐπίθεσιν κρίσιμον. Ἕλλην ἀξιωματικός, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου χάριν ἀναγνωρίσεως τῶν τουρκικῶν θέσεων, ἐπέστρεψεν οὕτω περίτρομος ἐπὶ ταῖς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε παρεκίνησεν τὸν δεσπότην νὰ ὑποχωρήσῃ πάραυτα εἰς τὰ ὄρη τῆς Πελοποννήσου. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος διέταξε μὲν τὴν κράτησιν αὐτοῦ χάριν τῆς πειθαρχίας, ἀλλ' εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον καταπληχθῆ δι' ὅσα εἶχεν ἀκούσει, ὥστε ἀπέστειλε τὸν Ἀθηναῖον Χαλκοκονδύλην, τὸν πατέρα τοῦ ἱστορικοῦ, ὅπως προτείνῃ ὅρους εἰρήνης εἰς τὸν σουλτᾶνον. Ὁ Μουράτ ἀπέρριψε μετὰ περιφρονησεως τὰς γενομένας εἰς αὐτὸν προτάσεις, συνέλαβε τὸν πρέσβυν καὶ ἠξίωσεν ὡς ἀμοιβὴν τῆς φιλίας αὐτοῦ τὴν κατεδάφισιν τοῦ Ἐξαμιλίου καὶ τὴν πληρωμὴν φόρου. Ἀλλ' αἱ ἀξιώσεις ἐκεῖναι ἐθεωρήθησαν ὑπεράγαν μεγάλα ὑπὸ τοῦ μεγαθύμου δεσπότη, καὶ ἤρχισεν ὁ ἀγών.

Ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας τὸ ἀξιόλογον τουρκικὸν πυροβολικὸν ἔβαλλε κατὰ τῶν τειχῶν. Ἐπειτα δὲ διετάχθη γενικὴ ἔφοδος, καὶ μετὰ βραχεῖαν ἀμυναν ὑπὸ τῶν δύο δεσποτῶν, Σέρβος γενίτσαρος ἀνεροχήθη εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ τείχους καὶ ἔστησεν ἐκεῖ τὴν τουρ-

ζικήν σημαίαν κατενόπιον τῶν ἐχθρῶν. Οἱ πύργοι ἐκατέρωθεν αὐτοῦ κατελήρθησαν μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τῶν συστρατιωτῶν, αἱ πύλαι ἀνεφώθησαν δὲ τῆς βίας, καὶ οἱ Τούρκοι εἰσέρρευσαν δι' αὐτῶν εἰς τὴν χερσόνησον. Οἱ Ἕλληνες ἔφυγον, μεταξύ δ' αὐτῶν καὶ οἱ δύο δεσπότες. Ὁ Ἀκρακόρινθος παρεδόθη, καὶ στίφος τριακοσίων ἀνδρῶν, οἵτινες εἶχον φαντασίη νὰ μεταβάλωσιν τὰς Κεχροῦς εἰς ἄλλας Θερμοπύλας, ἠναγκάσθησαν μετ' οὐ πολὺ νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα, ὁμοῦ δὲ μετ' ἄλλων ἑξακοσίων αἰχμαλώτων ἀπεκεφαλίσθησαν κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου. Τότε ὁ τουρκικὸς στρατὸς διηρέθη εἰς δύο μέρη, καὶ τὸ μὲν ἕτερον ὑπὸ τὸν γηραιὸν Τουραχάν εἰσήλασεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου, τὸ δὲ ἄλλο, οὐ ἠγεῖτο αὐτὸς ὁ σουλτάνος, ἐτόρπη πρὸς τὴν πορταλίαν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ ἐπυρτόλησε [τὰ Βασιλικὰ] μεσαιωνικὴν πόλιν ἣτις εἶχεν ἀνεγερθῆ ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τῆς ἀρχαίας Σικυῶνος. Τὸ Αἴγιον συνεμερίσθη τὴν αὐτὴν τύχην, ἀλλὰ τῶν Ηλιατρῶν οἱ πλεῖστοι κίτιοι ἐξέφυγον, διαπεραιωθέντες τὸν κόλπον, πρὶν ἢ ὁ Μουράτ φθάσῃ εἰς τὴν πόλιν. Ἡ παλαιὰ φραγκικὴ ἀκρόπολις ἀντέσχεν εἰς πάσας τὰς προσπαθείας τῶν πολιορκητῶν, ἐπειδὴ οἱ πολιορκούμενοι ἐγίνωσκον, ὅτι οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσιν ἐν περιπτώσει παραδόσεως. Καὶ ἐπῆλθε μὲν ρῆγμα ἐν τῷ τείχει, ἀλλ' οἱ ὑπεραπιστάι αὐτοῦ κατέχυσαν ζέουσαν ρητίνην κατὰ τῶν κεφαλῶν τῶν γενιταίων καὶ ἐπεσκεύασαν τὸ γινόμενον ρῆγμα. Ἐπὶ τούτοις ἡ ἐποχὴ τοῦ ἔους ἦτο λίαν προκεχωρημένη διὸ ὁ σουλτάνος μετὰ τοῦ Τουραχάν ἀπεχώρησαν εἰς τὰς Θήβας, συναπάγοντες ἑξήκοντα χιλιῆδας αἰχμαλώτων, οἵτινες ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Οἱ δεσπότες χείροντες ὁμολόγησαν εἰρήνην καὶ διετήρησαν περιορισμένην ἀνεξαρτησίαν διὰ τῆς ἀπίστεως κεφαλικοῦ φόρου καὶ τῆς ἀποστολῆς ἀντιπροσώπων χάριν προσκυνήσεως τοῦ σουλτάνου ἐν τῷ κατὰ τὰς Θήβας στρατηγεῖο αὐτοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἀπέδωκαν τὰς ἀτυχίας αὐτῶν εἰς τοὺς παρ' αὐτοῖς Ἀλβανοὺς καὶ Φράγκους μισθοφόρους. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν εἶχον ἀρχίσαι ἀισθανόμενοι τὴν δύναμιν αὐτῶν, οἱ δὲ Φράγκοι εἶχον ἀσπασθῆ τὸν ἀγῶνα τοῦ νόθου υἱοῦ τοῦ Κεντυρίωνος, καθ' ὃν χρόνον οἱ δεσπότες ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἀμυναν τῆς χώρας.

Μετὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 1448 θάνατον τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου διεδέχθη αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος, γραικὸν δὲ γεγονὸς εἶνε ἢ στέφις τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν

Μυστρῶν, ὅπου κεῖται ἀκόμη τεθλαμένη ἡ σύζυγος αὐτοῦ, ἐγγύς τῆς ἀρχαίας ἐκείνης Σπάρτης, ἣτις εἶχε γεννήσει πλείστους ὄσους ἡρώας. Ἡ δὲ προτέρα αὐτοῦ ἀρχὴ ὡς δεσπότην μετεβίβασθη εἰς τὸν νεώτατον τῶν ἀδελφῶν Δημήτριον, ἐξαιρέσει τῶν Πατρῶν, αὐτὸν προσετέθησαν εἰς τὰς χώρας τοῦ Θωμᾶ. Ἡ δὲ νέα αὐτῆ διανομή ἔγεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου οἱ δύο ἀδελφοὶ ὄμισαν ἐπισήμως πρὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς γηραιᾶς μητρὸς νάγαπιῶσιν ἀλλήλους καὶ νὰ ἄρξωσι τῆς Πελοποννήσου ἐν τελείᾳ ἀριονίᾳ. Ἀλλὰ μάλιστα ἔφθασεν ἐκάτερος εἰς τὴν οἰκίαν προτείουσαν, ὁ μὲν Δημήτριος εἰς τὸν Μυστρῶν, ὁ δὲ Θωμᾶς εἰς τὰς Πάτρας, καὶ προέβησαν εἰς τὴν παράβασιν τῶν ἰδίων ὅρκων. Ὁ Θωμᾶς, ὁ τολμηρότερος τῶν δύο ἀδελφῶν, ἐπετέθη κατὰ τοῦ Δημητρίου, ὅστις, ἐστερημένος φιλοπατρίας, ἐκίλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς Τούρκους, οἵτινες ταχέως ἐνεφανίσθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τουραχάν, ἠνάγκασαν τὸν Θωμᾶν νάποβῆ τὰς πλείστας τῶν κατακτήσεων αὐτοῦ καὶ καθ' ὁδὸν κατέστρεψαν τὰ περισσοῦζόμενα λείψανα τοῦ Ἐξιαμιλίου. Εἰς τὴν δὲ ἀπεσχόπει ἡ ἐπιδρομὴ ἐκείνη ἔγεινε καταφανὲς μετ' οὐ πολὺ. Καὶ δὴ εὐθὺς ὡς ὁ νέος σουλτάνος Μουάμεθ Β' παρεσκευάσθη νὰ ἐπιτεθῆ ἔναντι οὗ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέταξε τὸν Τουραχάν νὰ ἐπασχολήσῃ τοὺς δύο Παλαιολόγους ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ὅπως μὴ δυνηθῶν νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον. Καὶ εἰσέβαλε μὲν καὶ πάλιν εἰς τὴν χερσόνησον ὁ γηραιὸς πασσάς, ἀλλ' ἔτυχε παρὰ τὸν ἰσθμὸν ἀντιστάσεως μεγαλειτέρας ἢ ὅτι προσεδόξα. Αὐτὸς τε καὶ οἱ δύο υἱοὶ Ἀχμέτ καὶ Ὀμάρ διέσπειραν τότε τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἀνὰ τὴν χώραν, δηροῦντες καὶ καίοντες ἀπανταχοῦ ὅπου ἐπορεύθησαν, ἕως ἢ βεβαιότης περὶ τῆς πιέσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέστησε πλέον περιττὴν τὴν παρουσίαν αὐτῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ἀχμέτ ἀπεσύρετο διὰ τοῦ στενοῦ τῶν μεταξὺ τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου Δερβενακίων, τῆς θανασίμου ἐκείνης παγίδος τῶν στρατιῶν, οἱ Ἕλληνες ἐπέπεσαν κατ' αὐτοῦ, καὶ τὸν μὲν στρατὸν αὐτοῦ κατετρόπωσαν, αὐτὸν δ' ἐξώγησαν. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος εἶτ' ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὰς προσφάτους πρὸς αὐτὸν ὑπηρεσίας τοῦ Ἀχμέτ εἶτ' ἐκ φόβου ἐκδικήσεως τοῦ γηραιοῦ Τουραχάν ἀπέλυσε τὸν αἰχμάλωτον ἄνευ λύτρων. Ἡ νίκη ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἀκτὶς φωτὸς πρὸ τοῦ σκότους τρῆσάρων αἰώνων τοῦ ἐπιχυθέντος ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ἄγγελμα, ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε πέσει καὶ ὅτι ὁ αὐ-

τοζορίτωρ εἶχε φανευθῆ ὑπῆρξε κεραινοβόλον διὰ τοὺς δειλαίους ἀδελφούς, οἵτινες, ὡς εἰζός, ἐφοβοῦντο, ὅτι αὐτοὶ ἔμελλον νὰ εἶνε τὰ πρῶτα θύματα. Ἀλλ' ὁ Μωάμεθ δὲν ἐπείγετο γινώσκων, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ φανίσῃ αὐτοὺς καθ' ἣν ὥραν ἠθέλε προτιμήσει. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ περιορισθῆ εἰς τὸ νὰ δεχθῆ ἑτήσιον φόρον δωδεκακισχιλίων δουκίων. Ἀλλ' ἡ ἀφροσύνη τῶν πλεονεκτῶν Βυζαντινῶν ἀρχόντων τῶν κατεχόντων τὰς κυριωτέρας ἀρχὰς ἐν ταῖς μικραῖς ἀλλοδαγαῖς τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Μυστρᾶ εἶχε παρασκευάσει νέον κίνδυνον τῶν δεσποτῶν. Οἱ Ἀλβανοὶ ἄποικοι εἶχον παλλαπλασιασθῆ, ἐν ᾧ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς εἶχεν ἐλαττωθῆ, καὶ αἱ πρόσφατοι τουρκικαὶ δηώσεις εἶχον ἀυξήσει τὴν ἔκτασιν γέρων γαιῶν, ἐν αἷς ἠδύναντο νὰ βοσκήσωσι τὰ πρόβατα αὐτῶν. Ἀναζωπυρηθέντες δ' ὑπὸ τῶν μεγάλων κατορθωμάτων τοῦ ὁμοφύλου αὐτῶν Σκενδέρβει ἐν Ἀλβανίᾳ κατελήφθησαν ὑπὸ τινος τῶν σπανίων ἐκείνων πόθων ἀνεξαρτησίας, οὓς μόνον ποὺ καὶ ποὺ συναντῶμεν ἐν τῇ Ἀλβανικῇ ἱστορίᾳ. Αἱ ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ ἐδράξαντο τῆς ἀκαταλλήλου ἐκείνης περιστάσεως, ὅπως ἀξιώσωσιν ἀνώτερον φόρον διὰ τὰς ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν κατεχομένας γαίας. Ἡ δ' ἀπάντησις τῶν ποιμένων ὑπῆρξε γενικὴ ἐπανάστασις, καθ' ἣν τριακοντακισχιλιοὶ Ἀλβανοὶ ἠκολούθησαν τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Πέτρου Μπούα τοῦ ἐπονομαζομένου Χωλοῦ. Σκοπὸς δ' αὐτῶν ὑπῆρξε ἢ ἐκ τῆς χερσονήσου ἔξωσις τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐκώλυσεν ἐν τούτοις ἄλλους Ἑλληνας, δι' ἰδίους λόγους δυσηρετημένους ἐκ τῆς διοικήσεως τῶν δεσποτῶν νὰ συμπράξωσι μετὰ τῶν Ἀλβανῶν. Καντακουζηνός τις ἔτυχε τῆς ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ὑποστηρίξεως τῶν περὶ τοῦ Μυστρᾶ ἀξιώσεων αὐτοῦ, προσλαβὼν ὄνομα Ἀλβανικόν, ὃ δὲ νόθος υἱὸς τοῦ Κεντυρίωνος, ἐξελεθὼν τῆς φυλακῆς, ἀνεκηρύχθη ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας. Ὁ τε Μυστρᾶς καὶ αἱ Πάτραι ἐπολιορκήθησαν, καὶ μετ' οὗ πολὺ καιδείχθη, ὅτι μόνον τουρκικὴ ἐπέμβασις θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ νὰ γείνη ἡγεμονία Ἀλβανικὴ. Διὸ ἐζητήθη καὶ πάλιν ἡ βοήθεια τοῦ ἀνικῆτου Τουραχάν, καὶ, ἐπειδὴ ὁ Μωάμεθ ἐνέμενε εἰς τὸ καὶ ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ τηρηθῆ ἐν Μακεδονίᾳ πρόγραμμα τῆς ἐκ τῶν ἐνόντων μεγίστης ἰσορροπίας τῶν χριστιανικῶν φυλῶν, ὁ Τούρκος στρατηγὸς ἀπεστάλη, ἵνα καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν χωρὶς νὰ καταστρέψῃ ἄρδην τοὺς ἐπαναστάτας. Ὁ δὲ Τούραχάν ἐξετέλεσε τὰς δοθείσας εἰς αὐτὸν ὁδηγίας μετὰ δεξιότητος τελείας. Καὶ δὴ κατέ-

βαλε τὴν μετ' οὗ πολὺ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλ' ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ κρατήσωσι τὰ κλαπέντα πρόβατα καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν καταληφθείσας ἀφόρους γαίας ἐπὶ πληρωμῇ μισθώματος τακτοῦ. Ἐπειτα δ' ἐτρέπη πρὸς τοὺς δύο δεσπότας, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐξαιρετικὴν συμβουλήν νὰ ζῶσιν ὡς ἀδελφοί, νὰ εἶνε πρᾶτοι πρὸς τοὺς ὑπηκόους καὶ νὰ ἐπαγρυπνῶσι παρακωλύοντες ταραχάς. Ἀλλ' εἶπε περιττὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ συμβουλή αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη.

Ἡ ἀρχὴ τῶν Παλαιόγων εἶχε πράγματι λήξει, καὶ οἱ Ἑλληνες ἀρχόντες καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἀρχηγοὶ δὲν ἐδίετσαν νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννοήσεις ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν σουλτᾶνον ὅτ' ἐπεθύμουν τὴν ἐπικύρωσιν τῶν προνομίων αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ δεσπότες θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ διατηρήσωσι τοὺς τύπους τῆς ἀρχῆς ἐν τῷ ὑπολοίπῳ τοῦ βίου ἀνευ τῆς ἀπερισκεψίας τοῦ Θωμᾶ, ὅστις ἐφαίνετο ὡς ἀνίκανος νὰ διδαχθῆ ἐκ τῆς πείρας, ὅτι ὑφίστατο μόνον ἐξ ἀνοχῆς. Καὶ δὴ τῷ 1457, ἀποθρασύνθεις ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Σκενδέρβει, ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ τὸν κεκανονισμένον φόρον. Ἀλλ' ὁ Μωάμεθ δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰνεχθῆ τοιαύτην ὑβρίν παρ' ἡγεμόνας μικροῦ, ὃν ἠδύνατο νὰ συντρίψῃ ὅποτεδῆποτε ἠθέλεν ἀποφασίσει. Διὸ τὸ ἔσθ' τοῦ ἐπομένου ἔτους ὁ μέγας σουλτᾶνος ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ ἰσθμοῦ, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην τὸ περιφανὲς φρούριον τοῦ Ἀκροκορίνθου ἀντέστη πρὸς αὐτόν. Ἀφήσας δὲ στρατὸν χάριν πολιορκίας αὐτοῦ, προεχώρησεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκαλουμένου Ἀλβανοῦ ἡγέτου τῆς τελευταίας ἀποστασίας, τοῦ Καντακουζηνοῦ· τούτου τὴν δύναμιν ἐθεώρησε χρήσιμον ὁ Μωάμεθ νὰ ἐπωφεληθῆ ἐρχόμενος εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Ἀλβανούς. Καὶ οἱ μὲν Ἑλληνες, ὅσους ἐξώγησεν, ἀπεστάλησαν ὡς πάροικοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ, οἵτινες παρέβησαν τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν, ἐτιμωρήθησαν διὰ τῆς θραύσεως τῶν καρπῶν τῶν χειρῶν καὶ τῶν σφυρῶν τῶν ποδῶν. Τὴν φοβερὰν ταύτην σκηνὴν ἀπομνημονεύει τὸ τουρκικὸν ὄνομα Τοκμάκ Χισαρί ἢτοι «κάστρον τῶν σφυρῶν». Τὸ Μοῦχλι, πόλις τῶν κυριωτάτων ἐν Πελοποννήσῳ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, κειμένη πλησίον τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Μαντινείας, ἀντέταξεν ἀντίστασιν ἐρρωμένην, ἀλλὰ λειψυδρία ἠνάγκασε τοὺς ἐνοίκους νὰ ὑποχωρήσωσι, καὶ τότε ὁ σουλτᾶνος ἐπέστρεψε εἰς τὴν Κόρινθον. Τὰ ἰσχυρὰ αὐτοῦ πυροβόλα μετ' οὗ πολὺ κατεκρήμνισαν τὸ ἀρτοποιεῖον καὶ τὰς ἀποθήκας τοῦ Ἀκροκορίνθου, καὶ δὲν ἤρρησαν νὰ λείψωσι τὰ

ἐπιτήδεια, τοῦτο δ' ἐμήνυσεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος εἰς τοὺς πολιορκητάς. Τέλος τὸ φρούριον παρεδόθη, καὶ ὁ γενναῖος αὐτοῦ φρούραρχος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, ὅπως ἀγγείλῃ εἰς τὸν Θωμᾶν τοὺς περὶ εἰρήνης ὅρους αὐτοῦ. Συνίσταντο δ' οὗτοι εἰς τὴν ἀπαίτησιν, ὅπως ὁ Θωμᾶς παραδώσῃ τὴν χώραν πρὸς νότον μὲν μέχρι τοῦ Μουχλίου, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρι Πατρῶν. Ἡ περιοχὴ αὕτη ἠνώθη τότε μετὰ τοῦ πασσαλικίου τῆς Θεσσαλίας, διοικητῆς δὲ τῆς ὅλης ἐπαρχίας ἦτο ὁ Ὀμάρ, ὁ υἱὸς τοῦ Τουραχάν, ὅστις καὶ ἔμεινε μετὰ δεκακισχιλίων ἀνδρῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ὁ δὲ ἄλλος δεσπότης Δημήτριος διετάχθη νὰποστείλῃ τὴν θυγατέρα εἰς τὸ χαρέμιον τοῦ Σουλτάνου.

Καὶ συνήνεσε μὲν πάραυτα ὁ Θωμᾶς εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πορθητοῦ, ἀλλ' ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ ἀνεκινήθη καὶ πάλιν μετ' οὐ πολὺ, ὅτε ἀπεχώρησεν ὁ Μωάμεθ. Νέαι νῆκαι τοῦ Σκενδέρβη ἐνέβαλον εἰς αὐτὸν τὴν κολακευτικὴν ἰδέαν ὅτι ἀνὴρ τις τοῦ γένους τῶν Παλαιολόγων ἠδύνατο νὰ πράξῃ τι πλεον ἀνδρὸς Ἀλβανοῦ. Τὸ δὲ θάρρος αὐτοῦ, οὐ ἄλλως δὲν στεροῦνται οἱ Ἕλληνες, ἐπηύξησαν διχόνοιαι τῶν Τούρκων ἀρχόντων ἐν ταῖς ἀρχαίαις αὐτοῦ κτήσεις. Οὕτως, ἀρχομένου τοῦ 1459, ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως διέπραξε τὸ σφάλμα νὰ προσβάλλῃ τὰς κτήσεις τοῦ ἀδελφοῦ. Ὁ Φραντζῆς, ὅστις εἶχεν ἐξανδραποδισθῆ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχεν ἔπειτ' ἀπελευθερωθῆ καὶ ἀναλάβει ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ Θωμᾶ, ἐκαυτηρίασεν αὐστηρῶς τὴν φραυλότητα τῶν κακῶν ἐκείνων συμβούλων, οἵτινες ἔπεισαν τὸν κύριον αὐτῶν νὰ περιπλεχθῆ εἰς πόλεμον ἐμφύλιον *καὶ φάγῃ τοὺς ὄρκους ὡς λάχανα, οὕς πρὸ ὀλίγου μετ' αὐτῶν* (τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ σουλτάνου) *ἐποίησε*¹. Αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Θωμᾶ ἀπέβησαν πρὸς ζημίαν τοῦ ἀδελφοῦ, ἐπειδὴ πασῶν τῶν πόλεων τῶν ἐπ' ἐσχάτων προσαρτηθεισῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μόνα τὰ Καλάβρυτα ἀνεκτήθησαν. Ἀλλ' οἱ Ἀλβανοὶ προὔξενησαν εἰς τὴν χώραν μεγαλειτέραν βλάβην τῶν τε Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων φρουρῶν, λαφυραγωγοῦντες ἀμφοτέρους μετὰ τελείας ἀμεροληψίας καὶ αὐτομολοῦντες ἐπὶ τῇ μικροτάτῃ προκλήσει ἀπὸ τοῦ Θωμᾶ εἰς τὸν Δημήτριον καὶ ἀπὸ τοῦ Δημητρίου εἰς τὸν Θωμᾶν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι, κληθέντες ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Θωμᾶ εἰς Λεοντόρη, ἣ δὲ ἦτα ἦν οὗτος ὑπέστη ἠνάγκασε τὸν ἄθλιον δεσπότην νὰ συνδιαλλαγῆ μετὰ τοῦ Δημη-

1. Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 389, θ.

τρίου κατὰ τύπους ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἡ μὲν ἐπίδειξις αὕτη ἀδελφικῆς ἀγάπης εἶχε τὸ σύνθηρες ἐπακόλουθον, νέον ἀδελφοκτόνον πόλεμον· ἀλλ' ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀποφασίσει πλεον νὰ καταλύσῃ τοὺς Παλαιολόγους καὶ ὕδρευσε κατ' εὐθείαν εἰς τὸν Μυστρᾶν.

Ὁ Δημήτριος παρεδόθη μετ' οὐ πολὺ καὶ ἐνεφανίσθη ταπεινῶς ἐνώπιον τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ὁ δὲ σουλτάνος ἐπέμεινε εἰς τὴν ταχεῖαν ἐκτέλεσιν τῆς προτέρας αὐτοῦ διαταγῆς περὶ τῆς εἰς τὸ χαρέμιον ἀποστολῆς τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτόν, ὅτι δὲν ἠδύνατο πλεον νὰ ἐξακολουθήσῃ δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ. Διὸ διέταξεν αὐτὸν νὰ παρακινήσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ὅπως παραδώσωσιν ἀπάσας τὰς πόλεις αὐτῶν καὶ τὰ κάστρα. Ἡ διαταγὴ αὕτη ἐπετελέσθη πάραυτα, ἐξαιρουμένης τῆς Μονεμβασίας. Ἡ ὀχυρὰ καὶ λαμπρὰ αὕτη πόλις, ἣτις ἐπὶ χρόνον μακρότατον εἶχεν ἀντιστῆ εἰς τοὺς Φράγκους ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς μεγίστης αὐτῶν δυνάμεως καὶ ἐκαυχᾶτο, ὅτι ἐτύγγανεν ἰδίας προστάσιος τῆς θείας προνοίας, ἠρνήθη τότε νὰ παραδοθῆ εἰς τοὺς ἀπίστους. Καὶ ἡ μὲν θυγάτηρ τοῦ Δημητρίου, ἣτις εἶχεν ἀποσταλῆ αὐτόσε χάριν ἀσφαλείας, παρεδόθη εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ σουλτάνου, καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ἤχθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' οἱ Μονεμβασιωταὶ ἀνεκήρυξαν τὸν Θωμᾶν αὐθέντην αὐτῶν, καὶ οὗτος μετὰ βραχὺ ἐδώρησε τὴν Μονεμβασίαν εἰς τὸν πάπαν, ὅστις διώρισεν ἴδιον αὐτῆς διοικητήν.

Διαγράψας οὕτως ὁ Μωάμεθ ἀπὸ τοῦ χάριτος τὸ δεσποτάτον τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου, ἔστρεψε τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ Θωμᾶ. Ἄν τις πόλις ἀνθίστατο οἱ ἀμίντορες αὐτῆς ἐτιμωροῦντο ἀνηλεῶς καὶ διὰ παραβιάσεως τῶν ἐπισημοτάτων ὑποσχέσεων. Ἀλβανοὶ ἀρχηγοί, οἵτινες εἶχον ἀντιστῆ εἰς τὸν σουλτάνον ἐν Καστρίτζα ἐδιχοτομήθησαν διὰ πριονος· ὁ Ἀλβανὸς φρούραρχος τῶν Καλαβρύτων ἐξεδάρη ζῶν τὸ Γαρδίκι ἔγεινε καὶ πάλιν τὸ θέατρον φοβερᾶς σφραγῆς δεκάκις χειροτέρας ἐκείνης, ἣτις εἶχε κατασχύνει τὸν Τουραχᾶν πρὸ τριάκοντα ἑπτὰ ἐτῶν. Αἱ ὁμότητες αὗται προεκάλεσαν πολὺ διάφορα αἰσθήματα παρὰ τοῖς κατοικοῖς. Τινὲς μὲν αὐτῶν ἰδίως οἱ Ἀλβανοὶ, παρωρομήθησαν εἰς τὸ νάγωνισθῶσι μετὰ τοῦ θάρρους τῆς ἀπογνώσεως, ἄλλοι δὲ προετίμησαν ἠρωικοῦ θανάτου τὴν δουλείαν. Ἐκ τῆς γειτονίας τοῦ Ναβαρρῖνου καὶ μόνον ἀπήχθησαν δεκακισχιλιοὶ ὡς ἔποικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὸ τρί-

τον τῶν Ἑλλήνων τοῦ Γρεβενοῦ, ὅπερ εἶχε τολμήσει ν' ἀντιστῆ. ἔξηνδραποδίσθησαν. Τὰ κάστρα Γλαρέντζης καὶ Σανταμέρη παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπογόνων Γουλιέλμου τοῦ Βιλλαρδουίνου, οἵτινες ὡς καὶ οἱ Ἀλβανοί, ἐπειράθησαν τῆς ἀπίστου διαγωγῆς τῶν πορθητῶν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Θωμᾶς εἶχε φύγει εἰς Ναβαρρίνον, καὶ κατ' ἤν ἡμέραν ὁ σουλτᾶνος ἔφθασεν εἰς ταύτην τὴν πόλιν, ἀπέπλευσε μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων ἐκ γειτονικοῦ λιμένος εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐκεῖ συνήντησεν αὐτὸν ὁ πιστὸς Φραντζῆς, καὶ ἔγραψε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἱστορίαν τῶν γεγονότων τούτων, τὸ κύκνειον ἄσμα τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ἄλλος Παλαιολόγος, ὁ καλούμενος Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος Γραΐτζας, ἐπέδειξεν ἠρωισμόν, οὗ ἀνάξιος ἀπεδείχθη ὁ δεσπότης. Ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὁ τελευταῖος ἀμύντωρ τῆς ἰδίας χώρας, ἀντέσχεν ἐν Σαλμενίκα, κειμένη μετὰ Πατρῶν καὶ Αἰγίου, μέχρι τοῦ ἐπομένου ἔτους, καί, ὅτε κατελείφθη τὸ ἄστυ, ἀντέστη ἐν τῷ κάστρῳ εἰς ἀπάσας τὰς προσπαθείας τῶν Τούρκων πολιορκητῶν, οἵτινες τέλος ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν ν' ἀποχωρήσῃ μὲ τὰς τιμὰς τοῦ πολέμου εἰς τὴν βενετικὴν Ναύπακτον. Ἡ δὲ φθινόπωρον τοῦ 1460 ὁ Μωάμεθ ἐγκατέλιπε τὴν Πελοπόννησον, ἀφ' οὗ πρῶτον διώρισε στρατιωτικὸν αὐτῆς διοικητὴν τὸν Ζαγανὸν πασσᾶν, διατάξας αὐτὸν νὰ ἐγκαταστήσῃ τὰς νέας τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς εἰσπράξεως τοῦ κεφαλικοῦ φόρου καὶ τὰ τοῦ παιδομαζώματος. Οὕτως ἡ Πελοπόννησος περιῆλθεν εἰς τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἣτις ἔκτοτ' ἐξηκολούθησεν ἐπὶ σχεδὸν ἀδιάκοπον περιόδον τριακοσίων καὶ πενήκοντα ἔτων. Πλὴν τῆς Μονεμβασίας, ὅπου ἐξακολουθεῖ κυματίζουσα ἡ παπικὴ σημαία, καὶ τῆς Ναυπλίας, τοῦ Ἄργους, τῆς Θερμοσίης, τῆς Κορώνης, τῆς Μεθώνης καὶ τοῦ Ναβαρρίνου, πόλεων, ἃς διετῆρει ἀκόμη ὡς ἀποικίας αὐτῆς ἡ Βενετία, οὐδεὶς πλέον ὑπῆρχεν ὁ ἀνθιστάμενος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ σουλτάνου.

Αἱ τελευταῖαι τύχαι τῶν Παλαιολόγων εἶνε ἄξιαι βραχείας μνείας. Ὁ μὲν Δημήτριος ἔζησε δέκα ἔτη ἐν Αἴνῳ τῆς Θράκης, τυγχάνων τῆς δοθείσης εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ συντάξεως, καὶ ἀπέθανεν ὡς μοναχὸς ἐν Ἀδριανουπόλει τῷ 1470. Ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἣν τέλος οὐδέποτε ἐνυμφεύθη ὁ σουλτᾶνος, προηγήθη αὐτοῦ εἰς τὸν

1. [Ἴδε τὴν εἰδικὴν μονογραφίαν Σπυρ. Π. Λάμπρου Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος Γραΐτζας ὁ ἀμύντωρ τοῦ Σαλμενίου (Νέος Ἑλλ. τομ. Α' σ. 280 ἔ.).

τάφον. Ὁ δὲ Θωμᾶς μετέβη εἰς τὴν Ρώμην, ἀνακομίζων ἐκ Πατρῶν τὴν κίβαν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὡς δῶρον πρὸς τὸν πάπαν, ὅστις ἐδέξιώθη τὸ πολύτιμον ἅγιον λείψανον μετὰ πολλῆς πομπῆς ἐν τῇ παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν θέσει ἐκείνῃ, ὅπου σήμερον τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἀπομνημονεύει τὸ γεγονός¹, καὶ ὥρισεν εἰς τὸν δωρητὴν αὐτῆς μνημιαίαν σὺνταξιν τριακοσίων δουκάτων, εἰς ἃ οἱ καρδινάλιοι προσέβηκαν ἕτερα διακόσια καὶ ἡ Βενετία μικρότερον ποσόν. Ἀπέθανε δ' ὁ Θωμᾶς ἐν Ρώμῃ τῷ 1465, καταλιπὼν δύο υἱοὺς καὶ δύο θυγατέρας. Τούτων μία ἀπέθανεν ἐν τινι μονῇ τῆς Λευκαίδος, ἡ δὲ ἄλλη συνεζεύχθη πρῶτον μὲν τινὶ Καράκκιολον ἐκ Νεαπόλεως καὶ ἔπειτα τὸν μέγαν δοῦκα τῆς Ρωσίας Ἰβάν Γ. ἔξ οὗ ἀπέκτησε θυγατέρα, ἔπειτα γενομένην σύζυγον τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας Ἀλεξάνδρου Ἰαγγελόνου. Μετὰ τῆς θυγατρὸς ταύτης ἐξέλιπον οἱ Παλαιολόγοι ἐκ θηλυγονίας. Τῶν δὲ δύο υἱῶν τοῦ Θωμᾶ ὁ πρῶτος Ἀνδρέας ἐνυμφεύθη γυναῖκα τῶν δρόμων ἐν Ρώμῃ, παρεχώρησεν ἅπαντα αὐτοῦ τὰ δικαιώματα τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η', εἶτα δ' εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδον καὶ Ἰσαβέλλαν, καὶ ἀπέθανε τῷ 1502 ἄτεκνος. Ὁ δὲ νεώτερος Μανουὴλ, ἐκφυγὼν τὴν παπικὴν κηδεμονίαν, ἐτράπη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μωάμεθ, ὅστις παρέσχεν εἰς αὐτὸν οἴκησιν καὶ ἡμερησίαν πρόσδοτον χάριν συντήρησεως αὐτοῦ. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀπέθανε Χριστιανός, ἀλλὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, ὃν ὁ πρῶτος ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ νεαρῇ, ὁ νεώτερος ἔγεινεν Μωαμεθανός, ὠνομάσθη Μωάμεθ καὶ μνημονεύεται τὸ ἔσχατον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς Σουλεϊμᾶν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς. Καίτοι δὲ ὁ οἶκος τῶν Παλαιολόγων διὰ ἡδύνατο οὔτω νὰ θεωρηθῇ ἐκλιπὼν ἀπὸ μακροῦ, ἀρχαιοδίφης ἐκ Κορνουάλλιας ἀνήγγειλε τῷ 1815, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Λανδούλφης ὑπῆρχε μνημεῖον ἐνὸς τῶν ἐκγόνων τοῦ Θωμᾶ. Πρὸ ὀλίγων δ' ἔτων κυρία διατρέψουσα ἐν Λονδίνῳ ἐκήρυξεν, ὅτι θεωρεῖ ἑαυτὴν κληρονόμον τῶν Παλαιολόγων καὶ ἠξίωσε νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ ἀνατόλικῳ ζητήματι². Ἄλλ' οὐ-

1. [Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἡ ἐκ Πατρῶν εἰς Ρώμην ἀνακομιδὴ τῆς κίβαν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου]. (Ἐν Ν. Ἑλληνομν. τόμ. 10 σ. 33 ἔ.)

2. Finlay's History of Greece ἐκδ. Tozer Τόμ. Δ' σ. 267.—Horn's Geschichte Griechenlands ἐν τῇ τοῦ Ersch καὶ Gruber Allgemeine Encyclopädie Τόμ. 86 σ. 131—133. Rev. F. Vye and Jago ἐν τῷ περιοδικῷ Archaeologia Τόμ. 18 σ. 83 κ. ἔ. Εἰς τὸν αἰδεσιμώτατον S. Gregory,

δέτεροι τῶν ἀξιόσεων τούτων ἔχει ὀρθῶς ὑπὸ ἔποψιν γενεαλογικὴν, ἔπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἀπόδειξις ἱστορικὴ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὑποτιθεμένου τρίτου υἱοῦ τοῦ Θωμᾶ, τοῦ μνημονευομένου ἐν τῇ ἐπιταφίῳ ἐπιγραφῇ τῆς Λανδούλας.

ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΤΩΝ ΜΕΤΕΩΡΩΝ

Κατὰ τοὺς μῆνας Μάϊον καὶ Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1922, μετὰ τοῦ φίλου βυζαντιολόγου κυρίου Ἀνδρέου Ξυγγοπούλου διεμείναμεν ἐπὶ τέσσαρας περίπου ἑβδομάδας εἰς τὰς Μονὰς τῶν Μετεώρων ἵνα, κατὰ παλαιὸν ἐρασιτεχνικὸν ἐνδιαφέρον κατέγναμεν μὲ τὰ χειρόγραφα τὰ ἀποκείμενα εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν μονῶν. Οὕτω περιέγραψα ὅλα μὲν τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἴτοι 90 χειρόγραφα καὶ 1 εἰλητάριον (πλὴν τῶν ὑπ' ἀριθμῶν 22 καὶ 27 χειρογράφων ποὶ δὲν ἀνευρέθησαν), ὅλα τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἴτοι ἐν ὅλῳ 73 χειρόγραφα², (πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 32 κώδικος ποὶ δὲν ἀνευρέθη), ὅλους τοὺς περγαμηνοὺς κώδικας τῆς μονῆς Μεταμορφώσεως τῆς Μετεώρου ἴτοι ἐν ὅλῳ 44 κώδικας καὶ 20 εἰλητάρια καὶ ὅλους τοὺς περγαμηνοὺς κώδικας τῆς μονῆς Βασιλάμ, ἴτοι ἐν ὅλῳ 4. Σκοπὸς τῶν ἐρευνῶν μου ἦτο ἡ μελέτη τῶν χρονολογημένων κωδίκων καὶ ἡ δημοσίευσις πανομοιότυπων τῆς γραφῆς αὐτῶν³, ὡς συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς. Ἐκτοτε ὕμως αἱ ἰδιωτικά μου ὑποθέσεις καὶ ἡ ἀσχολία μου μὲ ἐντελῶς ἀλλότρια ἐπιστημονικὰ θέματα δὲν μοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἐπιδοθῶ εἰς τὴν δημοσίευσιν

τὸν σημερινὸν πρεσβύτερον τῆς Λανδούλας, χρεωστῶ τὸ ἐπόμενον ἀντίγραφον τῆς ἐπὶ τῆς χαλκίνης πλακῶς ἐπιγραφῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς πόλεως ἐκείνης, (ἣτις καὶ ἀλλαγῶ ἐξεδόθη). Ἔχει δὲ ἀκριβῶς οὕτως.

Here lyeth the body of Theodoro Paleologus of Pesaro in Italye, descended from ye Imperyall lyne of ye last Christian Emperors of Greece, being the Sonne of Camilio ye Sonne of Prosper the Sonne of Theodoro the Sonne of John ye Sonne of Thomas, second brother to Constantine Paleologus the 8th of thad name, and last of yt lyne yt raygned in Constantinople until subdued by the Turkes : who married with Mary ye daughter of William Balls of Hadlye in Souffopke gent, and hat issue 5 children : Theodoro, John, Ferdinando, Maria and Dorothy departed this life at Clyfton ye 21 st January, 1636.

1. Καὶ ἐντεῦθεν ἀποτείνω τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας πρὸς τοὺς διευκολύνοντας τὴν ἐν ταῖς μοναῖς διαμονήν μου Διευθυντὴν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας κ. Ἰωάν. Ἰωαννίδην, τὸν πεβασμώτατον μητροπολίτην Τρίκκης καὶ Σταγῶν κ. Πολύκαρπον, καὶ τοὺς πανομοιολογιστάτους ἡγουμένους τοῦ Μετεώρου Χαράλαμπον Σκαρπαλέζον, Βασιλάμ Ἰάκωβον Σιαμάτην, Ἁγίας Τριάδος Χρυσόστομον Βουλγαρόπουλον, Ἁγίου Στεφάνου Χρυσάνθον Γαβριηλίδην.

2 Ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς Ἁγίας Τριάδος τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1 - 39 ἀνήκον ἀνέκαθεν εἰς αὐτήν, τὰ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 40—73 ἀνήκον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ἀναπαυσᾶ, μεταφερθέντα εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα κατὰ τὸ ἔτος 1916.

3. Ἐκ τῶν κωδίκων ἐλήφθησαν φωτογραφίαι τῇ εὐγενεῖ καὶ φιλικῇ ἀρωγῇ τοῦ κ. Ξυγγοπούλου καὶ κατοπιν τοῦ φίλου βυζαντιολόγου κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδου, οὓς παρακαλῶ νὰ δεχθοῦν καὶ ἐντεῦθεν τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας καὶ τὴν ἐκφρασὴν τῆς εὐγνωμοσύνης μου διὰ τὸν κόπον εἰς τὸν ὁποῖον ἐκ φιλίας πρὸς τὸν γράφοντα ὑπεβλήθησαν.

σχετικῆς μελέτης, καὶ θὰ ἔμεναν ἐπὶ πολὺ ἴσως ἀνομιη ἀχρησιμοποίητοι αἱ σημειώσεις μου, ἐὰν δὲν συνέβαινε ἐπ' ἐσχάτων νὰ ἀγαθοκοινώσω τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἰς τὸν διαπρέπῃ ἱστορικὸν καὶ καθηγητὴν κ. Α. Ehrhard, τοῦ ὁποίου τὸ ἐνδιαφέρον ἐστράφη ἰδίως πρὸς τοὺς κώδικας τοὺς περιέχοντας ἀγιογραφικὴν καὶ μαρτυρολογικὴν καθόλου ἕλην. Προκειμένου δὲ νὰ τακτοποιήσω τὰς σχετικὰς μὲ τοὺς κώδικας αὐτοὺς σημειώσεις μου καὶ νὰ παρασκευάσω ἀντίγραφον χάριν τοῦ κ. Ehrhard, ἐθεώρησά σκόπιμον νὰ προβῶ εἰς τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν.

Δημοσιεύεται λοιπὸν κατωτέρω ἡ περιγραφή 21 ἐν ὅλῳ κωδίκων μὲ περιεχόμενον ἀγιογραφικὸν καὶ μαρτυρολογικόν, ἐξ ὧν 6 τῆς μονῆς Μετεώρου, 1 τῆς μονῆς Βαρλαάμ, 3 τῆς μονῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ 11 τῆς μονῆς Ἀγίου Στεφάνου. Ἐκ τῶν ἄνω λεχθέντων προκύπτει ὅτι εἰς τοὺς 21 αὐτοὺς κώδικας περιλαμβάνονται ὅλοι μὲν οἱ ἀγιογραφικοὶ καὶ μαρτυρολογικοὶ κώδικες τῶν δύο τελευταίων μονῶν, μέρος δὲ μόνον τῶν δύο πρώτων, ἐφόσον τούτων μόνον οἱ περγαμῆνοι κώδικες ἠρευνήθησαν παρ' ἐμοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ περιεχόμενα τῶν κωδίκων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβώσω ἑλλείψει διαθέσιμου χρόνου κατὰ πόσον τὰ ἀναφερόμενα κείμενα εἶνε ἐκδεδομένα ἢ ὄχι, οὔτε νὰ ἐξακριβωθῶν τὰ ἀκέφαλα καὶ ἄνευ τίτλου κείμενα· ὑποθέτω ἄλλως τε ὅτι μὲ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν βιβλιοθηκῶν μας τιαυτῆ ἐξακρίβωσις δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἰδιαιτέραν αἰσθάνομαι ἱκανοποίησιν διότι τὰ παρόντα σημειώματα δημοσιεύονται εἰς τὸν Νέον Ἑλληνομνήμονα, τὸ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ἱστοριοδίφου καὶ ἐρευνητοῦ Σπυρ. Λάμπρου ἰδρυθὲν περιοδικόν, τοῦ ὁποίου τὰ κατάλοιπα μετὰ τὸν πικρὸν ἐκείνου θάνατον ἐπεμελήθη, ἐκδόσας δὲ καὶ ἐπὶ ἕν ἔτος τὸ περιοδικὸν αὐτό. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ θεωρῶ καθήκον μου καὶ ἐκ νέου νὰ ἐκφράσω τὴν βαθυτάτην μου ἐκτίμησιν καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὸ ἔργον τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου¹, τοῦ ὁποίου ἡ μορφὴ παρερχομένων τῶν ἐτῶν καθίσταται ὁσημέραι ἐπιβλητικώτερα καὶ ἐπαισθητότερον τὸ ὑπ' αὐτοῦ καταληφθὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν πνευματικὴν ἐν γένει ζωὴν καὶ τὰς ἱστορικὰς εἰδικώτερον ἐρεῦνας κενόν. Παρήγο-

1. Δὲν ἀμφιβάλλω δὲ ὅτι ἡ ἐντύπωσις αὐτῆ θὰ ἦτο βαθυτέρα ἐὰν εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσω τὸν ἄνδρα ἐν τῇ ζωῇ.

ρον δὲ ὑπῆρξεν ὅτι χάρις εἰς τὴν ἀφοσίωσιν τῆς σεβαστῆς τοῦ μεταστάσιος συζύγου καθίσταται δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις καὶ δημοσίευσις τοῦ ὑπ' ἐκείνου συναθροισθέντος ἐπιστημονικοῦ θησαυροῦ.

Κηφισιά Ἰούλιος 1927.

Γ. ΧΑΡΙΤΑΚΗΣ

Καθηγητῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας εἰς τὴν Ἀνωτάτην Σχολὴν Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Σπουδῶν. Τέως ὑπουργὸς τῆς Γεωργίας, Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας.

1. Χειρόγρ. Μονῆς Μετεώρου 549.

Γ' αἰ. Περγ. 1 φ. 331 κατὰ τετραδία, 370 × 240². Στάχωσις παλαιὰ δερματίνη. Κείμενον 273 × 163, στίχ. 30. Γραμμαὶ γραμμῆται δι' αἰχμῆς ἀπτονται τοῦ κάτω μέρους τῶν γραμμῶν. Οἱ τίτλοι γραμμῆται διὰ γραμμῶν μεγαλογραμμάτου ρυθμοῦ ὁμοιάζοντος μὲ τὴν ὀνομαζομένην κοπτικὴν γραφὴν (Gardthausen ἔκδ. Β' τ. Β' σελ. 248 κ.ε). Τίτλοι καὶ ἀρχικὰ ἐρυθρά. Ὁραῖα διάκοσμα καὶ διάχρωμα ἐπίτιτλα εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου κειμένου. Ὁ κώδιξ δὲν εὐρίσκειται εἰς καλὴν κατάστασιν, ἡ δὲ ὠραία καὶ λεπτὴ περγαμῆνη εἶνε πολλαχῶς ἐφθαρμένη. Ὁρισμένα ἐπίτιτλα εἶνε κατεστραμμένα, καὶ μέρη τινὰ τοῦ κειμένου, ὅχι ὅμως πολλά, εἶνε ἐσβεσμένα. Εἰς πολλὰς σελίδας ἡ γραφὴ ἔχει ἀναζωογονηθῆ διὰ νεωτέρας χειρός. Εἰς τὴν ἄνω ὦαν δι' ἐρυθρῶν κεφαλαίων ἀναγράφεται ἡ ἡμερομηνία. Ἀκέφαλον καὶ κολοβόν.

Περιεχόμενα :

1 Ἀκέφαλον. Λεῖπουν οἱ τρεῖς πρώτοι λόγοι. Ἀρχ : . . . διωγμόν, οἶκον εὐκτήριον ἠκοδομήσαντος. Τελ. τυγχάνουσιν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τοῖς δικαίαις διὰ τῆς χάριτος τοῦ κυρίου κλπ.

2 φ. 1α Μηνί Ὀκτωβρίῳ ΚΕ'. Λόγος Δ'. Μαρτύριον τοῦ ἀγίου μεγαλο-

1. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἐκ περγαμῆνης κώδικας ἔχω τὰς ἐξῆς γενικὰς περὶ αὐτῶν παρατηρήσεις νὰ κάμω : 1) Ἡ στάχωσις εἶνε πολὺ ἀπλῆ, σπανίως δὲ ἀπαντῶνται εἰς τὸ ἐξωτερικόν αὐτῆς μέρος ἔντυπα κοσμήματα, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν στάχωσιν τῶν μεταγενεστέρων κωδίκων. 2) Τὰ ἐχέτριχα μέρη τῆς περγαμῆνης εἶνε πάντοτε ἀνωπᾶ. 3) Ἡ χάραξις τῶν γραμμῶν διὰ τὴν γραφὴν γίνεται δι' αἰχμῆς, ἐκτὸς δὲ τῶν ὀριζοντίων γραμμῶν χάρασσονται καὶ δύο ἢ περισσότεραι κάθετοι ὀρίζουσαι τὸ πλάτος τοῦ κειμένου. Τοιαῦται δι' αἰχμῆς γραμμαὶ εὐρηναὶ καὶ εἰς τὰ χάρτινα φύλλα τὰ παλαιότερα, τὰ ἐκ χονδροῦ καὶ στιλπνοῦ χάρτου, τοῦ ἐπονομασθέντος τουρκικοῦ.

2. Αἱ διαστάσεις εἰς χιλιοστὰ τοῦ μέτρου.

μάρτυρος **Δημητρίου**. Ἄρχ: Ὅτε Μαξιμιανὸς βασιλεὺς ἐν τῇ Θεσσαλονικαίων διῆγε πόλει. Τελ: εἰς ἐτοιμοτέρα ἐυχοῖαν ἐπαγομένοις ἐν Χριστῷ κλπ.

2 φ. 3α. Λόγος Ε'. Ὑπομνήματα τῶν ἁγίων Ἀναργύρων **Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ**. Ἄρχ: Μετὰ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ δεσπότη ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ γῆς ἔκλαμψιν. Τελ: οἱ γενναῖοι στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ τὸ τέλος τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἐπλήρωσαν.

3 φ. 8α. Λόγος. ζ'. Βίος καὶ πολιτεία τῶν ἁγίων Ἀναργύρων **Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ**. Ἄρχ: Τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βασιλεύοντος. Τελ: ἀλλὰ τύχοιμι ταύτης νεόνυμφε, ἢ τὴν τῶν ὄλων προσδοκίαν ὑπὲρ λόγον τεκοῦσα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν θεὸν καὶ δεσπότην, ᾧ πρέπει κτλ.

4 φ. 13α. **Γεωργίου Χαρτοφύλακος** ἐγκώμιον εἰς τὴν Θεοτόκον ὅτε προσηγάθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα.

5 φ. 15α. Λόγος Ζ'. **Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως** ἐγκώμιον ὁμοιον.

6 φ. 21α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Κζ'. Λόγος Η'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου **Ἰακώβου τοῦ Πέρσου**. Ἄρχ: Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦν ὁ μακάριος Ἰακώβος οἰκῶν. Τελ: καὶ μετὰ σπουδῆς ὡς ἦν ἄξιος ἐκόμισαν αὐτὸ κρυφίως καὶ κοσμήσαντες ἐν τόπῳ σεμνῷ εἰς δόξαν κτλ.

7 φ. 29α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Δ'. Λόγος Θ'. Περίοδοι τοῦ ἁγίου ἀποστόλου **Ἀνδρέου**. Ἄρχ: Τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἀρχιεπισκόπου Κύπρου λέγοντος. Τελ: καὶ προέπεμπον λέγοντες εἰς Θεὸς Ἀνδρέου, εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, αὐτῷ ἢ δόξα κλπ.

8 φ. 47α. Μηνὶ Δεκεμβρίῳ Α'. Λόγος Ι'. Μαρτύριον τῆς ἁγίας μάρτυρος **Βαρβάρας**. Ἄρχ: Κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς βασιλεύοντος Μαξιμιανοῦ καὶ ἡγεμονεύοντος Μαρκιανοῦ. Τελ: ἐν ᾧ ἰάματα πολλὰ ἐπιτελοῦνται εἰς δόξαν.

9 φ. 50β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ζ'. Λόγος ΙΑ'. Πράξις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν **Νικολάου** ἐπισκόπου γενομένου **Μυρῶν** τῆς Λυκίας. Ἄρχ: ἐν ταῖς καιροῖς τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως. Τελ: δεξιᾷ τε καὶ εὐωνύμῳ.

10 φ. 54β. (Ἐκ τοῦ φύλλου 54 ἐλλείπουν οἱ ἄνω 4 στίχοι). Λόγος ΙΒ'. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν **Νικόλαον** γενόμενον παρὰ τῶν τριῶν στρατηλατῶν τῶν διὰ τῶν πρεσβειῶν αὐτοῦ ρυθέντων ἐκ θανάτου. Ἄρχ: Ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ καὶ πιστὸν θεράπον καὶ οἰκονόμη τῶν Χριστοῦ μυστηρίων (Τὰ φύλλα 57 καὶ 58 εἶνε πρόσθετα ἑτέρῳ νεωτέρῳ χειρὶ, τὸ φ. 59 ἔχει γραφῆ ἐκ νέου ἐπὶ τῆς παλαιᾶς γραφῆς).

11 φ. 77α. Λόγος ΙΔ'. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΗ'. **Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου** εἰς τὸν μακάριον Φιλογόνιον (Migne τ. 48 σ. 747).

12 φ. 89β. Λόγος ΙΖ'. **Βασιλείου Καισαρείας** λόγος εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν. (Migne τ. 31 1457).

13 φ. 96α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΖ'. Λόγος ΙΗ'. **Γρηγορίου Νύσσης** ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα **Στέφανον**. (Migne τ. 46 σ. 701) (Τὸ φύλλον 101 ἀντικατεστάθη διὰ νέου. Τὸ τέλος τοῦ ἐγκωμίου λείπει. Φ. 101α κενόν).

14 φ. 102α. Λόγος ΙΘ'. **Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου** εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ Βασιλείου Καισαρείας.

15 φ. 114α. Περὶ **Προτερίου** τοῦ συγκλητικοῦ καὶ τῆς τούτου θυγατρὸς καὶ περὶ τοῦ ἀρνησομένου παιδὸς τὸν Χριστὸν. Ἄρχ: Ἑλλαδιὸς δὲ ὁ ἐν ὁσίῳ τῇ μνήμῃ. Τελ: ὑπεστρέψαμεν εἰς τὴν ἑαυτῶν πόλιν μετὰ χαρᾶς, αἰνοῦντες, εὐλογοῦντες τὸν Θεόν.

16 φ. 120α. Περὶ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Ἐφραίμ τοῦ Σύρου**. Ἄρχ: Ἀδελφοὶ διήγησιν τινὰ βούλομαι ποιήσασθαι ὠφέλιμον. Τελ: δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἤκουσαν καὶ εἶδον καθὼς ἐλαλήθη πρὸς αὐτοὺς.

17 φ. 121β. Περὶ τῆς τῶν ἀρειανῶν αἰρέσεως πρὸς τὸν **Ἰακώβου Οὐάλεντα** κατὰ τῶν ὀρθοδόξων.

18 φ. 125α. Περὶ τῆς γυναικὸς τῆς γραψάσης.

19 φ. 129α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ζ'. Λόγος Κ'. **Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ** εἰς τὰ ἅγια Φῶτα (Migne τ. 36 σελ. 356).

20 φ. 131β. Λόγος ΚΑ'. **Βασιλείου Καισαρείας** ὁμιλία προτρεπτικὴ εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα (Migne τ. 31 σ. 424).

20 φ. 145α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΕ'. Λόγος ΚΓ'. Βίος καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ὁσιομάρτυρος **Ἀγασταίου τοῦ Πέρσου**. Ἄρχ: Ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ. Τελ: τὸ κολόβιον τοῦ μάρτυρος καὶ παραχρῆμα λάβη τῇ τοῦ κυρίου χάριτι ὅτι αὐτῷ πρέπει κτλ.

21 φ. 157β. Λόγος ΚΔ'. **Κοσμᾶ Βεστήτορος** λόγος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ τιμίου λειψάνου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἄρχ: Ἡκούσται πάντοτε ὑμῖν φιλόχρηστον ἀκροατήριον καὶ φιλάγιον ἄθροισμα.

22 φ. 166α. Μηνὶ Φεβρουαρίῳ Ι'. Λόγος ΚΕ'. **Ἰωάννου Χρυσοστόμου** λόγος εἰς τὴν Ὑπαπαντήν.

22 φ. 170β. Λόγος ΚΖ'. **Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου** εἰς τὴν Ὑπαπαντήν.

23 φ. 175β. Λόγος ΚΖ'. **Ἰωάννου Χρυσοστόμου** εἰς τὸν ἄσωτον υἱόν.

24 φ. 182α. Λόγος ΚΗ'. **Ἰωάννου Χρυσοστόμου** εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν.

25 φ. 190α. Λόγος ΚΘ'. **Μακαρίου Ἐφραίμ** λόγος περὶ τοῦ ἀντιχρίστου καὶ τῆς συντελείας.

26 φ. 193α. Λόγος Λ'. **Βασιλείου Καισαρείας** περὶ νηστείας.

27 φ. 199α. Λόγος ΑΑ'. **Βασιλείου Καισαρείας** περὶ νηστείας, λόγος β'.

28 φ. 202β. Λόγος ΑΒ'. **Ἰωάννου Χρυσοστόμου** εἰς τὸν προφήτην Ἰωνᾶν καὶ Δανιὴλ καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας περὶ μετανόιας καὶ νηστείας.

29 φ. 211β. Μηνὶ Μαρτίῳ Θ'. Λόγος ΑΓ'. Μαρτύριον τῶν ἁγίων **Τεσσαράκοντα Μαρτύρων** μαρτυρησάντων ἐν Σεβαστείᾳ τῇ πόλει. Ἄρχ: Κατὰ τοὺς καιροὺς Λικινίου βασιλέως.

30 φ. 227α. Λόγος ΑΕ'. **Βασιλείου Καισαρείας** ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους **Τεσσαράκοντα Μάρτυρας**.

31 φ. 238β. Λόγος ΑΖ'. **Ἰωάννου Χρυσοστόμου** λόγος εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

32 φ. 236β. Λόγος ΑΖ'. **Ἀνδρέου Κρήτης** ἐγκώμιον εἰς τὸν τετραήμερον Λάζαρον.

33 φ. 241β. Λόγος ΛΗ'. Ἰωάννου Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὰ Βαΐα
34 φ. 251β. Λόγος ΛΘ'. Ἰωάννου Χρυσοστόμου τῆ ἀγία καὶ
μεγάλη Δευτέρα εἰς τὴν σκυῖν.

35 φ. 259α. Λόγος ΚΒ'. Ἰωάννου Χρυσοστόμου εἰς τὰ ἅγια
Θεοφάνεια,

36 φ. 263β. Λόγος Μ' Λεοντίδου πρεσβυτέρου Κωνσταντινου-
πόλεως λόγος εἰς τὸν Ἰωβ τῆ ἀγία καὶ μεγάλη Τρίτη.

37 φ. 268α. Λόγος ΜΑ'. Ἰωάννου Χρυσοστόμου εἰς τὴν προδο-
σίαν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

38 φ. 269α. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὸ ὅτι ὁ σωτὴρ
τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν ἔνιψεν.

39 φ. 278β. Λόγος ΜΔ'. Ἰωάννου τοῦ Χρ. λόγος εἰς τὸν σταυρὸν
καὶ εἰς τὸν στ. ληστήν.

40 φ. 291α. Λόγος ΜΕ' Ἐπιφανίου ἀρχιεπ. Κύπρου εἰς τὴν Θεόσω-
μον ταφήν καὶ εἰς τὸν Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας (φ. 301 β. ἐσβεσμέ-
νον, ἐλλείπει μέρος τοῦ φύλλου).

41 φ. 302β. Λόγος ΜΖ'. Ἰωάννου τοῦ Χρ. λόγος εἰς τὸ ἅγιον πάσχα.

42 φ. 303β. Λόγος ΜΗ'. Γρηγορίου Νηξιανζηνοῦ εἰς τὴν Νέαν Κυ-
ριακὴν.

43 φ. 307β. Λόγος ΜΘ'. Ἰωάννου Χρυσοστόμου εἰς τὴν Καινὴν
Κυριακὴν καὶ Θωμᾶν τὸν Ἀπόστολον καὶ περὶ πίστεως.

44 φ. 316β. Λόγος Ν'. Βίος καὶ πολιτεία τῆς οὐσίας **Μαρίας τῆς Αἰ-
γυπτίας** τῆς κατὰ τὴν ἔρημον οὐσίας ἀσκησάσης συγγραφεῖς παρὰ τοῦ ἐν
ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Σωφρονίου ἀρχιεπ. Ἱεροσολύμων. Μένει κολοβὸν
εἰς τὸ φ. 331 β.

Ἔπονται 4 φύλλα χάρτινα τοῦ ΙΕ' αἰ. περιέχοντα ὑπόμνημα περὶ τῶν
ἁγίων παθῶν.

2. Χειρόγρ. Μονῆς Μετεώρου 552

ΙΑ' αἰ. Περιγ. φ. 142, κατὰ τετράδια ἠριθμημένα διὰ γραμμά-
των εἰς τὴν πρώτην σελίδα ἑκάστου τετραδίου, 312×257. Στάχω-
σις παλαιὰ δερματίνη. Κείμενον κατὰ δύο σελίδας 215×76, στίχ.
27, αἰ δι' αἰχμῆς χαραγμένα γραμμὰ ἄπτονται τοῦ ἄνω μέρους
τῶν γραμμάτων. Τίτλοι διὰ χρυσοῦν γραμμάτων. Ἀρχικὰ περίτεχνα.
Ἐγχρωμα καὶ διάκοσμα, εὗρισκόμενα εἰς ἑκάστην σχεδὸν σελίδα.
Περίτεχνα ἐπίτιπλα, ἔγχρωμα, εἰς τὴν ἀρχὴν ἑκάστου κειμένου. Εἰς
τὴν σελ. 2 β. εἰκὼν ἔγχρωμος ἐπὶ χρυσοῦ βάθους τοῦ ἁγίου Ἀρσε-
νίου εὐλογοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς καὶ κρατοῦντος σταυρὸν εἰς
τὴν ἀριστεράν· ἢ εἰκὼν εἶνε ἐφθαρμένη. Κολοβός.

Εἰς τὸ παράφυλλον ἐν ἀρχῇ, νεωτέρω χειρὶ,

«μεταφᾶ ζ' Β μαίω»

«μεταφραστὴ μηνὶ μαίω ἢ
ἡγουν βίοι ἁγίων»

Περιεχόμενα:

1 φ 2α. Κενόν.

2 φ 2β. Εἰκὼν ἀγ. Ἀρσενίου.

3 φ 3α. † Ἡ βίβλος ἦδε τοῦσδε τοὺς λόγους φέρει (ἦτοι πίναξ περιε-
χομένων)

4 φ 4α. Ἐπίτιπλον πικριδῆς ἔγχρωμον. Μηνὶ Μαίω η' Βίος καὶ πολι-
τεία τοῦ οὐσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀρσενίου τοῦ μεγάλου. Ἄρχ: Ἀλλὰ τῶν
σπουδαίων ἀρετῶν καὶ φιλαρέτων. Τελ: καὶ τῆς παρὰ Χριστοῦ χρηστότητος
καὶ φιλανθρωπίας οὗ τὸ ἔλεος ὑπὲρ ζωῆς, ᾧ πρέπει κτλ.

5 φ 29α. Μηνὶ Ἰουνίω ΙΖ'. Μαρτύριον τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων τοῦ
Χριστοῦ μαρτύρων **Μανουήλ, Σαβέλ** καὶ **Ἰσμαήλ**. Ἄρχ: Οἱ μὲν ἄλλοι
διώκται καὶ τύραννοι.

6 φ 39β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΖ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ οὐσίου πατρὸς ἡμῶν
Σαμφῶν τοῦ ξενοδόχου. Ἄρχ: Ἄμα μὲν χάριτος ἔργον καὶ θεραπείας.
Τελ.: εἰ δὲ καὶ πλήθει ἁμαρτιῶν οἱμοὶ ἀδιηγίτω παρῶργισα, ᾧ πρέπει κτλ.

7 φ 57β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΘ'. Ὑπόμνημα διαλαμβάνον μερικῶς τοὺς
ἀγῶνας καὶ ἄθλα καὶ ἀποδημίας καὶ τελειώσεις τῶν ἁγίων καὶ κορυφαίων
ἀποστόλων **Πέτρου** καὶ **Παύλου**. Ἄρχ: Καὶ τῶν τεχνῶν οὐ μόνον τοὺς
ἐξ ἀρχῆς.

8 φ 69α. Μηνὶ Ἰουλίῳ Η'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρ-
τυρος τοῦ Χριστοῦ **Προκοπίου**. Ἄρχ: Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τὴν
Βασιλείον ἰθυόντων ἀρχὴν.

9 φ 92β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΖ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγα-
λομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ **Παντελεήμονος**. Ἄρχ: Τῆς εἰδωλικῆς ἀχλύος.

10 φ 102β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΘ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγα-
λομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ **Καλλινίκου**. Ἄρχ: Τῆς εἰδωλικῆς μανίας ἐπι-
κρατούσης καὶ πάντα.

11 φ 118α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΛΑ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ οὐσίου καὶ δικαίου
Εὐδοκίμου. Ἄρχ: Εὐδοκίμου τοῦ κατὰ Θεοῦ φερωνύμως εὐδοκιμήσαντος.

12 φ 122α. Μηνὶ Αὐγούστῳ Α'. Διήγησις Ἰωσήπου εἰς τὸ μαρτύριον
τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων **Μακκαβαίων**. Ἄρχ: Φιλοσοφώτατον λόγον ἐπι-
δεικνύσθαι μέλλον. Κολοβὸν τελ: φ. 142β τὸν Ἰεζεκιὴλ ἐπιστοκοιβεῖτο
λέγοντα εἰ ζήσεται τὰ ὄστα τὰ ξηρὰ ταῦτα· ὥδης μὲν γὰρ ἦς...

3. Χειρόγρ. Μονῆς Μετεώρου 554.

ΙΑ' αἰ. Περιγ. φ. 218, κατὰ τετράδια λδ' ἠριθμημένα ἐν τῇ
κάτω ᾧα τῆς α' σελίδος, 303×231. Στάχωσις δερματίνη παλαιά.

Κείμενον κατὰ δύο σελίδας, 212×74, στίχ. 25. Γραμμαὶ δι' αἰχμῆς χαραγμέναι ἄπτονται τοῦ ἄνω μέρους τῶν γραμμάτων. Τίτλοι καὶ ἀρχικά ἐρυθρά. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ὅλου (φ 2α) ὄρθαιον πιοειδὲς ἐπίτιτλον, καὶ ὀρθογώνια ἐπίτιτλα εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου κειμένου, πάντα ἔγχρωμα καὶ διάκοσμα. Πολλὰ ἀρχικά γράμματα εἶνε ἔγχρωμα καὶ διάκοσμα, πάντοτε μὲν εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν κειμένων ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ. Ὅλα τὰ κοσμήματα μετὰ λεπτῆς τέχνης ἐπεξεργασμένα.

Περιεχόμενα :

- 1 φ 1α Πίναξ τῶν περιεχομένων.
- 2 φ 2α Μηνὶ Φεβρουαρίου Α'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος **Τρύφωνος**. Ἄρχ: Τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν.
- 3 φ 13α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Ζ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν **Παρθενίου** ἐπισκόπου Λαμφάκου. Ἄρχ: Τὰ κατὰ τὸν μέγαν Παρθένιον.
- 4 φ 28α. Βίος καὶ πολιτεία καὶ θαυμάτων διήγησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ **Λουκᾶ** τοῦ γέου τοῦ ἐν Ἑλλάδι κειμένου. Ἄρχ: Οὐ χρόνος ἦν ἀληθῶς.
- 5 φ 92β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Θ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ **Νικηφόρου**. Ἄρχ: Οὐδὲν ἔοικεν ἀγάπης.
- 6 φ. 104β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΑ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ **Βλασίου**. Ἄρχ. Βλαστός ὁ μάρτυς ἄξιον.
- 7 φ. 113β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΓ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Μαρτινιανοῦ**. Ἄρχ: Ὁν τρόπον αἱ τῶν προλαβόντων.
- 8 φ. 135β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος **Θεοδώρου** τοῦ στρατηλάτου. Ἄρχ: Αἰκινίῳ τῷ βασιλεῖ πολλήν.
- 9 φ. 149β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος **Θεοδώρου** τοῦ Τύρωνος. Ἄρχ: Μαξιμιανῷ καὶ Μαξιμίνῳ.
- 10 φ. 162β. Μηνὶ Μαρτίῳ Β'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Ἰακώβου** τοῦ ἄσκητου. Ἄρχ: Πολλῶν καὶ ἀνεκλαλήτων.
- 11 φ. 178α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Ϛ'. Μαρτύριον τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων τοῦ Χριστοῦ **Τεσσαράκοντα Δύο Μαρτύρων**. Ἄρχ: Φαιδρὰ μὲν τῆς παρούσης.
- 12 φ. 195β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Θ'. Μαρτύρων τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων μεγάλων μαρτύρων τοῦ Χριστοῦ **Μ'**. Ἄρχ: Εἶχε μὲν τὰ ῥωμαίων.
- 13 φ. 206α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ. Διήγησις ὀφέλιμος ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας συλλεγείσα ἥτις **Ἀκάθιστος** ἀνομάζεται. Ἄρχ: Ἐν τοῖς χρόνοις Ἡρακλείου.
- 14 φ. 215β. Μηνὶ Ἀπριλίου Α'. Βίος καὶ πολιτεία τῆς ὁσίας **Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας**. Ἄρχ: Μυστήριον βασιλέως.
- 15 φ. 238β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΓ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου με-

γαλομάρτυρος **Γεωργίου** τοῦ τροπαιοφόρου. Ἄρχ: Διοκλητιανὸς ὁ ῥωμαῖον.

16 φ. 254α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΕ'. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν **Μάρκον**. Ἄρχ: Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν

17 φ. 258α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚϚ'. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα **Βασιλέα** ἀρχιεπίσκοπον Ἀμασίας. Ἄρχ: Οἱ τὸ ἐπίγειον κράτος λαχόντες.

(Τὰ ἄνω περιεχόμενα εἶνε ἀντίγραφον τοῦ πίνακος τοῦ κώδικος, εἰς τὸν ὅποιον προσετέθησαν οἱ ἀριθμοὶ τῶν φύλλον καὶ ἡ λέξις «ἀρχ.»)

4 Χειρογρ. Μονῆς Μετεώρου 562 καὶ 530

ΙΒ' αἱ. Τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 530-περγαμηνὰ φύλλα ἀποτελοῦν συνέχειαν τῶν ὑπ' ἀρ. 562. Περγ. φ. 174 κατὰ τετράδια, 302×238. Ἄνευ σταχώσεως. Κείμενον κατὰ δύο σελίδας, 222×75, στίχ. 27. Αἱ δι' αἰχμῆς χαραγμέναι γραμμαὶ ἄπτονται τοῦ ἄνω μέρους τῶν γραμμάτων. Ἀρχικά καὶ τίτλοι ἐρυθρά. Ἐν ἀρχῇ τῶν κειμένων ἐπίτιτλα ἐρυθρά. Ἀκέφαλον καὶ κολοβόν.

Περιεχόμενα :

- 1 φ 1α. Ἀκέφαλον κείμενον. Ἄρχ: ... γένος, ἵνα τί τοὺς ἀνθρώπων ἀφελεστάτους ὑπὶόντες καὶ τοῖς ὑμῶν δόγμασι καταγοητεύοντες τῇ τῶν χριστιανῶν ὑπάγετε θρησκείαν. (Βίος ἁγ. Ἀκωμιά;). Μεταξὺ τῶν φύλλον 6 καὶ 15 ἐξέπεσαν 8 φύλλα. Τελ.: διὰ τιμῆς αὐτὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἄγεσθαι παρεσκευάσεν, εἰς δόξαν κτλ.
- 2 φ 17β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ [Νοεμβρίῳ] Ϛ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Παύλου** τοῦ ὁμολογητοῦ. Ἄρχ: Ἡνίκα Κωνσταντίος ὁ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τρίτος υἱός. Τελ: πόνοις μακροῖς καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσιν ἐγκαρτερήσας τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀκηράτων γέγονεν ἄπιος (;) ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κτλ.
- 3 φ. 25β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Ζ. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος **Ἰέρωνος** καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἁγίων τῶν ἐν Μελιτηνῇ ἀθλησάντων. Ἄρχ: Ἰέρωνι τῷ γενναίῳ πατρίς μὲν ἢ δευτέρα τῶν Καππαδοκῶν. Τελ: καὶ τὰ διατυπωθέντα πάντα εἰς πέρας ἤγαγε δοξάζουσα.
- 4 φ. 31β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Θ'. Βίος καὶ πολιτεία καὶ ἄσκησις τῆς ὁσίας **Ματρῶνης**. Ἄρχ: Τοὺς σόφρονας τὸν βίον καὶ φιλαρέτους κατὰ δύναμιν.
- 5 φ. 51β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Ι'. Βίος καὶ πολιτεία τῆς ὁσίας καὶ ἀειμνήστου **Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας**. Ἄρχ: Εἰκόνας καὶ στήλαι καὶ ἀνδριάντες.
- 6 φ. 63α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΑ'. Μαρτύριον **Μηνᾶ** τοῦ **Αἰγυπτίου**.
- 7 φ. 69β. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Βίος καὶ πολιτεία ἁγίου **Θεοδώρου** ἡγουμένου τοῦ **Στουδίου**.
- 8 φ. 133α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΒ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Ἰωάννου Ἀρχιεπ. Ἀλεξανδρείας** τοῦ ἐλεήμονος.

9 φ. 174β Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΓ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Κολοβόν.

5. Χειρόγρ. Μονῆς Μετεώρου 563.

ΙΒ' αἱ. Περγ. φ. 122, κατὰ τετράδια, 337×210. Στάχσις κατεστραμμένη. Κείμενον κατὰ δύο σελίδας, 216×70, στίχ. 29. Γραμμαὶ δι' ἀγκυῆς χαραγμένα ἄπτονται τοῦ ἄνω μέρους τῶν γραμμῶν. Τίτλοι καὶ ἀρχικά ἐρυθροῦ. Ἀπλῶ ἐγχρωμα ἐπίτιτλα εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου κειμένου. Ἀκέφαλον, κολοβόν καὶ ἑλλιπές. Ἡ γραφὴ τοῦ πρῶτου φύλλου ἐσβεσμένη.

Περιεχόμενα :

1 φ. 1α. Τὸ ἀκέφαλον κείμενον ἀρχ. φωτικοὶ διὰ δόξαν τῷ ὀνόματί σου. Τελ: τὸ λείψαν αὐτοῦ μετὰ σπουδῆς ἅπαντα τὰ ἐκ τῆς διαθήκης διαγεθθέντα ὑπὸ τοῦ ἁγίου μάρτυρος ἐποίει εὐθέως, εἰς δόξαν κτλ.

2-3 φ. 1α. Ὁ τίτλος δὲν ἀναγινώσκειται, φαίνεται ὅμως ὅτι εἶνε ὁ βίος τοῦ μάρτυρος Ἀρτεμίου. Ἀρχ: Τὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου μάρτυρος Ἀρτεμίου διηγεῖσθαι μέλλον ἀνδραγαθήματα καὶ τὴν ἀθλήσιν. Εἰς τὸ γ' τετράδιον ἑλλείπουν δύο φύλλα, τὸ πρῶτον καὶ τὸ ὄγδοον, εἰς τὸ ὄγδοον ἔτελεύτα τὸ περὶ Ἀρτεμίου κείμενον καὶ ἤρχιζε τὸ ἐπόμενον, τὸ ὅποιον εἶνε τὸ περὶ Πέτρου ὑπόμνημα τοῦ Κλήμεντος πρὸς Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόν. Ἀρχ (φ. 21α): λέγων ὡς ἄρα υἱὸς Θεοῦ ἐπιδεδήμηκε τῆς Ἰουδαίας αἰωνίας τε καὶ ἀγαθῆς χάριν ἐλπίδος τὴν τοῦ πέμψαντος πατρὸς βούλησιν καταγγέλων. Τελ (φ. 25α): οὐκ ἄκνησε τὸ κελευσθέν ἐκπληρῶσαι καὶ ὡς ἐν ἐπιτομῇ σοι πάντων γνώριμα καταστήσαι ἐπιγράψας τὴν ὑπόθεσιν οὕτως Κλήμεντος τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων ἐπιτομή.

4 φ. 65β. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μάρτυρος Κλήμεντος. Ἀρχ: Αὕτη μὲν οἶν ἡ πλήρης τῆς ἀνωθεν χάριτος τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου ἐπιδημιῶν διήγησις. Τελ. (φ. 77α): τοιαύτη θαυμάτων ὑπερβολή, τοιαύταις λαμπρότησιν, ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι κτλ.

5 φ. 77β Ἰωάννου Χρυσοστόμου εἰς τὸν μακάριον Φιλογόγιον.

6 φ. 85α. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου πρωτομάρτυρος καὶ ἀρχιδιακόνου Στεφάνου. Ἀρχ: Μετὰ τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα ἐπιδημίαν καὶ τὰ πάθη τοῦ σταυροῦ καὶ τὸν θάνατον.

7 φ. 91β. Βασιλείου Καισαρείας, ὁμιλία προτροπικὴ εἰς τὸ βίπτισμα.

8 φ. 101α. Γέννησις καὶ ἀνατροφή καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Κλήμεντος καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ. Ἀρχ: Ἐν ἔτει διακοσιοστῷ πενηκοστῷ ἕκτῳ τῆς τοῦ πανβασιλείως. Κολοβόν τελ: καὶ ἔμειναν ἐκεῖ χρόνους ἰκανοὺς ἀκούσας δὲ ὁ βικάριος παραγεγονέναι τὸν Μαξιμιανὸν ἐν...

6 Χειρόγρ. Μονῆς Μετεώρου Α ( )

ΙΑ' αἰῶνος. Περγ. φ. 298 ἠραμνημένα κατὰ τετράδια εἰς τὴν κάτω ἑξῆς τῆς πρώτης σελίδος ἐκάστου τετραδίου, 348×250. 11 περιγραμμηθεῖν χονδρῆ. Στάχσις παλαιὰ δεσματίνη. Κείμενον κατὰ δύο σελίδας, 240×72, στίχ. 30. Λι' ἀγκυροῦ ἀντικειμένου εἶναι χαραγμένα αἱ γραμμῶν, αἵτινες ἄπτονται τοῦ ἄνω μέρους τῶν γραμμῶν. Τίτλοι καὶ ἀρχικά ἐρυθροῦ. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου κειμένου ἐπίτιτλον κόσμημα καὶ ἀρχικὸν μεγαλείτερον, διάκοσμα καὶ ἐγχρωμα. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ὅλου πικροειδὲς ἐπίτιτλον διήκον κατὰ τὴν μίαν σελίδον.

Περιεχόμενα :

1 φ. 1α Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ Α'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ μάρτυρος Ἀνανίου. Ἀρχ: Λουκιανοῦ τοῦ δυσσεβοῦς κατὰ τὰ τῆς ἑξῆς μέρη.

2 φ. 4β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Β'. Βίος καὶ πολιτεία καὶ μαρτύριον τῶν ἁγίων Κυπριανοῦ καὶ Ἰουστίνου. Ἀρχ: Πολλὰ καὶ μεγάλα με τὴν Ἀντιόχου θαυμάζειν παρακαλοῦσιν.

3 φ. 20β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Γ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου. Ἀρχ: Πάλαι μὲν ἐν τύποις ἦν τὰ τῆς πίστεως.

4 φ. 30β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Δ'. Μαρτύριον τῆς ἁγίας μάρτυρος Χαριτίνης. Ἀρχ: Ἐκράτει τότε τὰ τῆς ἀσεβείας καὶ βασιλεῖς

5 φ. 31α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Ε'. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἁγίον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ Θωμᾶν. Ἀρχ: Πάλαι μὲν τὰς κατὰ γῆς διατριβίς.

6 φ. 41α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Ζ'. Μαρτύριον τῶν ἁγίων μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου. Ἀρχ: Μαξιμιανοῦ βασιλεύοντος τοῦ τυράννου.

7 φ. 55β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Η'. Βίος καὶ πολιτεία τῆς ἁγίας Πελαγίας τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ἀρχ: Ἐυναικεῖαν ἀρετὴν τῆς τῶν ἀνδρῶν οὐδὲν ἀπολειφθεῖσαν.

8 φ. 62α Μηνὶ τῷ αὐτῷ Θ'. Μαρτύριον τῶν ἁγίων μαρτύρων Εὐλαμπίου καὶ Εὐλαμπίας. Ἀρχ: Ἄρτι τῆς θεογνωσίας εἰς πάντα τὸν κόσμον διατρεχούσης.

9 φ. 69β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΒ'. Μαρτύριον τῶν ἁγίων μαρτύρων Πρόβου, Ταράχου καὶ Ἀνδρονίκου. Ἀρχ: Λιόκληταινοῦ τὴν αὐτοκράτορα ῥωμαίους διέποντος ἀρχὴν.

10 φ. 77α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΓ'. Μαρτύριον τῶν ἁγίων μαρτύρων Κάρπου, Παπούλου καὶ τῶν σὺν αὐταῖς. Ἀρχ: Μεμνησθῆναι τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ παθόντων.

11 φ. 89α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΔ'. Πολιτεία καὶ ἀθλήσις τῶν ἁγίων μαρ-

(1) Τὸ χειρόγραφον δὲν φέρει αὐξήματα ἀριθμῶν.

τύρων **Ναζαρίου**, **Γερβασίου**, **Προτασίου** καὶ **Κελσίου**. Ἄρχ: Νέρωνος ἄρτι τὰ ῥωμαίων σκῆπτρα.

12 φ. 96α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΕ'. Βίος καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος **Λουκιανοῦ**. Ἄρχ: Σαμάρια πόλις τῆς Συρίας ἐστίν.

13 φ. 106α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΖ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου **Λογγίνου** τοῦ ἑκατοντάρχου τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου. Ἄρχ: Τοῦ Θεοῦ λόγος διὰ τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς.

14 φ. 113α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΗ'. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν **Λευκᾶν**. Ἄρχ: Εἰ καὶ δικαίου μνήμην μετ' ἐγκωμίων τελεῖ.

15 φ. 119β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΙΘ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μάρτυρος **Οὐάρου** καὶ τῶν σὺν αὐτῷ. Ἄρχ: Μαξιμιανοῦ τοῦ τυράννου τὸ δυσσεβὲς ἀνά πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκδόντος διάταγμα.

16 φ. 130β. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ὁσιομάρτυρος **Ἀνδρέου** τοῦ ἐν τῇ κρίσει. Ἄρχ: Πολλὴ κατὰ τῶν Χριστοῦ μαρτύρων.

17 φ. 139β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Κ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος **Ἀρτεμίου**. Ἄρχ: Μετὰ τὴν τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν.

18 φ. 169α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΑ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Ἰλαρίωνος**. Ἄρχ: Ἐν Παλαιστίνῃ πόλις ἐστίν.

19 φ. 194β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΒ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Ἀβερκίου** ἐπισκόπου Ἱεροπόλεως. Ἄρχ: Μάρκου Ἀντωνίου καὶ Λευκίου Βήρου τὴν ἀτυχερώτατα ῥωμαίοις διεπόντων ἀρχὴν.

20 φ. 216α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΓ'. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον **Ἰάκωβον** τὸν ἀπόστολον καὶ ἀδελφόνθεον. Ἄρχ: Οὐχ οὕτως ἠδύ τι τῷ φιλαρέτῳ.

21 φ. 225β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΔ'. Τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος **Ἀρέθα** καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀθλησάντων ἁγίων μαρτύρων, καὶ ἱστορία τῶν κατὰ χώρας τότε πραχθέντων. Ἄρχ: Ἔτος μὲν ἤδη πέμπτον ἐναισθήκει.

22 φ. 249α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΕ'. Μαρτύριον τῶν ἁγίων μαρτύρων **Μαρκιανοῦ** καὶ **Μαρτυρίου** τῶν νοταρίων. Ἄρχ: Ἐπεχωρίαζεν καὶ πρότερον τὸ τῶν ἀρειανῶν δόγμα.

23 φ. 251β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΣ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος **Δημητρίου**. Ἄρχ: Εἶχε μὲν τὰ ῥωμαίων σκῆπτρα Μαξιμιανὸς ὁ Ἐρζούλιος.

24 φ. 260α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΗ'. Βίος καὶ πολιτεία καὶ μαρτύριον τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος **Ἀναστασίας**. Ἄρχ: Διττὰς ἡμῖν ὁ λόγος Ἀναστασίας οἶδε γνωρίζειν.

25 φ. 268β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΘ'. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Ἀβραμίου**. Ἄρχ: Ἄνδρῶν φιλαρέτων βίος καὶ ἡ τῆς αὐτῶν πολιτείας.

26 φ. 289α. Μηνὶ τῷ αὐτῷ Λ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος **Ζηνοβίου** καὶ **Ζηνοβίας** τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ. Ἄρχ: Λιγαί πόλις ἐστίν ἐπὶ κόλπῳ μὲν τῷ Ἰωνίῳ.

27 φ. 294β. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΛΑ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μάρτυρος **Ἐπιμάχου**. Ἄρχ: Ἄρτι μὲν ἡ τῆς ἀσεβείας ἀχλύς.

7. Χειρόγραφον Μονῆς Βαρλάαμ 151.

ΙΒ' αἰ. Περγ. φ. 297, κατὰ τετραΐδια ἠριθμημένα ἐν τῇ αἰτίῳ ὄρῃ τῆς πρώτης καὶ τελευταίας σελίδος, 260×193. Στάχσις παλαιὰ δεσματίνη μετὰ ἐντύπων σχεδίων. Κείμενον ἐπιμελῶς γεγραμμένον ἐπὶ τῆς ὄρθιας περγαμνῆς, 165×120, στίχ. 24. Αἱ δι' αἰχμῆς γραμμαὶ ἄπτονται τοῦ ἄνω μέρους τῶν γραμμάτων. Ἀρχικὰ καὶ τίτλοι ἐρυθροί.

Ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταχώματος νεωτέρῳ χειρὶ ἐνθύμησις τοῦ ἔτους 1620.

« † ἔτος ζ χιλιάδες ρκη εγχιόνισε ἐν
μηνὶ μασιῶ εἰς τῆς ὑμερας τετράδη
α

Καὶ κατωτέρω ὁμοίᾳ χειρὶ ἕτερα ἐνθύμησις τοῦ αὐτοῦ ἔτους :

« † ετους ζ χιλιάδες ρκη ἐχιόνισε ἐν μηνὶ
μαίῳ ες ἰζὸ εχαλασαν τα ἀπέλια ὕμερα
τετράδι πρότι της ἡμέρας)»

Εἰς τὸ φ. 296β ἐν τέλει τοῦ ὅλου ἄλλη χειρὶ τὰ ἐξῆς.

« Τῆς τῶν Τρικᾶλων κραλαίνης ἔστι τόδε
τὸ πανσέβαστον βιβλίον τῶν π(ατέ)ρων
ἧτις λιποῦσα τὸν βασιλείου τύφον
ναζιραϊκὸν ἐνδυσαμένη φάρος,
εὐγενία λαχοῦσα κλησῶν ἀξίαν
πανευγενῶς τὸν τῆδε διῆλθε βίου
καὶ νῦν χορεύει σὺν χοροῖς τῶν ἀγγέλων»

Κατωτέρω ἕτερά χειρὶ νεωτέρᾳ

« νῦν δὲ τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βαρλάαμ»

Περιεχόμενα :

1 φ. 1α. Περιεῖχε μουσικὸν κείμενον ἐσβεσμένον.

3 φ. 1β. Πίναξ τοῦ α' βιβλίου τοῦ **Ἐδεργενινοῦ**. α: ὅτι οὐ δεῖ ἀπογῶναι τινὰ ἑαυτοῦ ποτὲ κὰν πολλὰ ἡμαρτεν, ἀλλὰ διὰ μετανοίας ἐλπῖσαι τὴν σωτηρίαν κλπ. ν: ὅτι οὐδὲ πρὸς τέρψιν ἢ κατὰ προσπάθειαν τι ποιεῖν.

3 φ. 1α. Συναγωγὴ τῶν θεοφθόγγων ρημάτων καὶ διδασκαλιῶν συναθροισθεῖσα καὶ οἰκείως καὶ προσφόρως ἐκτεθεισα εἰς ὠφέλειαν τῶν ἐντυγχάνοντων παρὰ **Παύλου** μοναχοῦ τοῦ κτήτορος τῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς εὐεργέτιδος. Ὑπόθεσις πρώτη. Ὅτι οὐ δεῖ ἀπο-

γωνία τινά ἐαυτοῦ ποτέ καὶ πολλὰ ἡμαρτεν, ἀλλὰ διὰ μετανοίας ἐλπίσαι τὴν σωτηρίαν. **Παλλαδίου** ἐπισκόπου πρὸς Λαϊκῶν μητροπολίτου. Ὁ δῆσιος πατήρ ἡμῶν Ἰωάννης ὁ ἐν Λυκῶ περι τοῦ παρῆστερον καὶ ἕτερον διαλαμφάνει κειμήλιον.

4 φ. 297α. Διηγήσεις δύο ἐκ τοῦ γερουτικοῦ καὶ ἡ ὡς ἄνω περι χιόνος ἐνδόμησις.

5 φ. 297β Μικρὸν μουσικὸν κείμενον καὶ ἀσήμεντα σημειώματα.

Χειρόγρ. Μονῆς Ἀγίας Τριάδος 20.

12' αἰ. Χάρτ. 220×146, πλάθ. 100. Στάχσις δερματίνη παλαιὰ κατεστραμμένη. Κείμενον 165×95, Στίχ. 23. Ἀκέφαλος, κολοβὸς καὶ ἐν γένει ἐφίλαμένος.

Περιεχόμενα :

1 φ. 1α. Ἀκέφαλος διήγησις περι τοῦ δαίου πατρὸς Ἀνδρονίκου καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ Ἀθανασίας (Μηνί Ὀκτωβρ Θ'). Ἄρχ: ... καλῶ ποιήσας μετ' αὐτῆς τῆς οὐσίας καὶ γουσκομεῖον ποιήσονται ἦδε καὶ ξενοδοχεῖον μοναχῶν καὶ ἐλευθερώσας τὰ ἀνδριάποδα αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ λαβὼν μικρὰν εὐλογίαν καὶ δύο ἄλογα ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πόλεως νυκτὸς καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μόνη. ἼΙ δὲ μακαρία Ἀθανασία μακροθὲν ἰδοῦσα τὸν οἶκον αὐτῆς.

2 Ὀμιλία διάφορα εἰς τὴν Παλαιάν Γραφήν ἀνεπίγραφοι. Φ. 28α. Εἰς τὰ ὑπόλοιπα τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν γῆν ἕως τοῦ καὶ ἐγένετο ἑσπέρας καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία» Ἄρχ: «Θησαυροῦ τι προσέειπεν ἡ τῶν θείων γραφῶν ἀνάγνωσις». Ὀμιλία ΙΘ'. «Ἐἶπε δὲ Κάϊν πρὸς Ἀβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ διέλθομεν εἰς τόπον».

3 Λιτήρησις μαρτυρολογικὴ ἀνεπίγραφος, ἀκέφαλος καὶ κολοβή.

9 Χειρογρ. Μονῆς Ἀγίας Τριάδος 33.

15' αἰ. Χάρτ. φ 262, μετὰ ὕδατινῶν σημείων, κατὰ τετραδία, 293×199, πλάθ. 55. Στάχσις παλαιὰ δερματίνη μετὰ ἐντετυπωμένων σχεδιαγραμμάτων. Κείμενον κατὰ δύο σελίδας, 223×60. Τίτλοι καὶ ἀρχικά ἐρυθρά. Τίτφοβρωτος κατὰ τι.

Περιεχόμενα :

1 φ. 1α. Ἰωάννου Χαλκηδόνος ὁμιλία νξ' εἰς τὰς Κορινθιακὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ.

2 φ 221α. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας ἐρμηνεῖα εἰς τὰ ἐσθινὰ εὐαγγελία.

3 φ. 230α. Σοφρονίου Ἱερουσαλήμ βίος Μαρίας Αἰγυπτίας.

4 φ. 250α. Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου λόγος εἰς τὸν πάγκαλον Ἰωσήφ.

Χειρ. Μονῆς Ἀγίας Τριάδος 47.

Ἔτους 1346 διὰ χειρὸς Ἰωσήφ μοναχοῦ. Χάρτ. φύλλα μετὰ ὕδατ. σημείων 339, κατὰ τετραδία ἠορθημένα ἐν τῇ κάτω ᾠα τῆς πρώτης ἐκίστου σελίδος, 287×207. Στάχσις κατεστραμμένη. Κείμενον ἐπιμελῶς γεγραμμένον κατὰ δύο σελίδας, 197×58, πλάθ. 30, αἱ ἡμέραι τοῦ μηνὸς εἰς ἅς ἀναφέρονται τὰ κείμενα ἀνεγράφονται εἰς τὴν ἄνω ᾠαν τῆς σελίδος. Ἐλλίπες κατὰ τινα φύλλα. Ἀκέφαλον καὶ κολοβόν.

Εἰς τὸ φ. 279 εἴρηται ἡ ἐξῆς σημείωσις

«Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος, διὰ χειρὸς ἐμοῦ Ἰωσήφ μοναχοῦ [ἐν] φοινίκη, δι' ἐξόδους τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κασιανοῦ κατὰ τὸ ἐξάκις χίιστόν, ὀκτακοσιούστον πεντικοστόν τέταρτον ἔτος, τῆς τέσσαρες καὶ δικάτης ἰνδικτιῶνος, ἐπὶ τῆς ἀρχ(ῆς) τῶν εὐσεβῶν βασιλέων, ἀννης αὐγούστης, καὶ Ἰωάννου

τοῦ παλαιολ(ό)γ(ου) του υἱου αὐτ(ῆς)».

Εἰς τὸ φ. 177α ἐν τῇ ᾠα εἴρηται,

«+βήβλητῶν τοῦ ἀγγου, νηκολίου τοῦ ἀναπαψὰ ἐν το θεματη τοῦ μετεόρου

Περιεχόμενα:

1 φ 1α. Τὸ ἀκέφαλον κείμενον ἄρχ: διεσκεύασαν. Οἱ μὲν τῶν τιμηρητικῶν ὀργάνων κατὰ γε τὰς γωνίας ἐξηρητημένοι, ὁ σίδηρος δὲ τῇ τῶν λίθων βίβ'. Τελ: τὸ παιδὸς τοιαύτης ἀκοῦσαι πατέρες καὶ δοῦναι θεῷ καρπὸν εὐλογίας καὶ πάσης προσφορῆς ἱερωσύνης, ὅτι αὐτῷ πρέπει κτλ.

2 φ. 1β. Τῷ αὐτῷ μηνί [Σεπτεμβρίῳ] Κ' Ἀθλησις τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων Εὐσταθίου καὶ Θεοπίστης καὶ τῶν

τέκνων αὐτῶν. Ἄρχ: Τραϊανου τὰ ῥωμαίων σκῆπτρα διέποντος. Τελ: καὶ εὐκτήριον οἶκον οἰκοδομοῦσι τοὺς καλλινίκους δοξάζοντες πατέρα, υἱὸν κτλ.

3 φ. 24. Τῷ αὐτῷ μηνὶ ΚΔ'. Ἄθλησις τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος **Φέκλης**. Ἄρχ: Ἄρτι τοῦ μεγάλου τῆς ἀληθείας εὐαγγελιστοῦ τε καὶ κήρυκος Παύλου φημί.

4 φ. 35. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ΚΖ'. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην τὸν Θεολόγον. Ἄρχ: Ὅτι μὴ πολὺ τῶν ἀγγέλων ἀφέστηκεν ἄνθρωπος.

5 φ. 44β. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ **Χαρίτωνος**. Ἄρχ: Πολλὰ τῆς διδασκαλίας τῶν εὐ καὶ ὡς Θεῷ φίλῳ βεβιωκότων. Τελ. φ. 53β: σωματικοῦ τε φημί καὶ πνευματικοῦ μέχρι καὶ ἡμῶν διεσώσαντο, εἰς δόξαν κτλ.

6 φ. 54α. Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ εἰς τὴν Β'. Βίος καὶ πολιτεία καὶ μαρτύριον τῶν ἁγίων **Κυπριανοῦ** καὶ **Ἰουστίνης**. Ἄρχ: Πολλὰ καὶ μεγάλα τὴν Ἀντιόχου θαυμάζειν παρακαλοῦσιν. Τελ. φ. 67β: ἀλλὰ καὶ τοῖς πανταχόθεν ἐκείσε φοιτῶσιν, εἰς δόξαν κτλ.

7 φ. 67β. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ **Θωμᾶν**. Ἄρχ: Πάλαι μὲν τὰς κατὰ γῆν διατριβὰς ἀνύοντες οἱ ἀπόστολοι. Τελ: τοῦ νοητοῦ ἡλίου καθαρῶς αὐτοῖς ἐπιλάμπαντος εἰς δόξαν.

8 φ. 73β. Εἰς τὴν Η'. Βίος καὶ πολιτεία τῆς ὁσίας **Πελαγίας** τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ἄρχ: Γυναικίαν ἀρετὴν, τῆς τῶν ἀνδρῶν οὐδὲν ἀπολειφθεῖσαν διεξίεναι.

9 φ. 78β. Εἰς τὴν Ι'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου **Λεγγίνου** τοῦ ἑκατοντάρχου ἐν τῷ στρατῷ του. Ἄρχ: Τοῦ Θεοῦ λόγου διὰ τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς ἐπενεχθεῖσαν ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν ἔκπτωσιν.

10 φ. 84β. Εἰς τὴν ΙΗ'. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Χριστοῦ **Λουκᾶν**. Ἄρχ: Εἰ καὶ δικαίου μνήμη μετ' ἐγκωμίου τελεῖσθαι.

11 φ. 89β. Τῇ ΚΙ'. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον **Ἰάκωβον** τὸν ἀδελφὸθεον. Ἄρχ: Οὐχ' οὕτως ἡδύ τι τῷ φιλαρέτῳ.

12 φ. 96β. Τῇ ΚΔ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου **Ἀρέθα** καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀθλησάντων ἁγίων μαρτύρων καὶ ἱστορία τῶν κατὰ χώρας τότε πραχθέντων. Ἄρχ: Ἔτος μὲν ἡδὴ πέμπτῳ ἐνειστήκει τῷ εὐσεβεῖ Ἰουστίνῳ. Τελ: Οὕτως ἀσκήσας οὕτω τελευτᾷ τὸν βίον ἐν Χριστῷ κτλ.

13 φ. 115β. Τῇ ΚΕ'. Μαρτύριον τῶν ἁγίων μαρτύρων **Μαρριανοῦ** καὶ **Μαρτυρίου**. Ἄρχ: Ἐπεχωρίαζε μὲν καὶ πρότερον ἡδὴ τὸ τῶν ἀρειάνων δόγμα.

14 φ. 117α. Τῇ ΚΖ'. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος **Δημητρίου**. Ἄρχ: Εἶχε μὲν τὰ ῥωμαίων σκῆπτρα Μαξιμιανός.

15 φ. 124β. Μηνὸς Νοεμβρίου τῇ Α'. Βίος καὶ πολιτεία τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων μεγάλων θαυματουργῶν ἀναργύρων **Κοσμᾶ** καὶ **Δαμιανοῦ**. Ἄρχ: Ἄρτι τῆς εὐσεβείας ἀναλαμπόσης καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.

16 φ. 129β. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως **Παύλου τοῦ ὁμολογητοῦ**. Ἄρχ: Ἦνίκα Κωνσταντίας ὁ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τρίτος υἱός.

17 φ. 135β. Ἰωάννου τοῦ **Χρυσσοστόμου** λόγος εἰς τὴν σύναξιν τῆς Θεοτόκου.

18 φ. 137β. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος **Μηνᾶ τοῦ Αἰγυπτίου** τοῦ ἐν τῷ Κοτυαεῖῳ μαρτυρήσαντος. Ἄρχ: Βασιλεύοντος Διοκλητιανοῦ τε καὶ Μαξιμιανοῦ. Τελ: καὶ τοῦτο γὰρ οἰκονομικῶς παρὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ γέγονε προμηθείας, ᾧ πρέπει κτλ.

19 φ. 142β. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ **Φίλιππον**. Ἄρχ: Ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἀϊδίως συνών.

20 φ. 147α. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ **Ματθαῖον**. Ἄρχ: Ἐδει μὲν τὴν παρὰ τοῦ πλίσσαντος ἡμᾶς δοθεῖσαν φυλάττοντες ἐντολήν.

21 φ. 150α. **Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως** ἐγκώμιον εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον ὅτε εἰσῆχθη ἐν τῷ ναῷ τριετίζουσα. Ἄρχ: Ἴδου καὶ πάλιν ἑτέρα πανήγυρις καὶ παιδρὰ ἑορτή.

22 φ. 154α. Μαρτύριον τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος **Αἰκατερίνης**. Ἄρχ: Βασιλεύοντος τοῦ ἀσεβεστάτου Μαξεντίου.

23 φ. 172α. Μαρτύριον τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου καλλινίκου μεγαλομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ **Βαρβάρης**. Ἄρχ: Μαξιμιανῷ τῷ δυσσεβεῖ βασιλεῖ.

24 φ. 177α. Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπ. **Νικολάου Μύρων** τῆς Λυκίας. Ἄρχ: Σοφὸν τι χεῖμα ζωγράφῳν χεῖρ.

25 φ. 193α. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον προφήτην **Δαυιδ** καὶ εἰς τοὺς τρεῖς παῖδας. Ἄρχ: Ἄρτι Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων.

26 φ. 206α. Ἰωάννου **Χρυσσοστόμου** εἰς τὸν μακάριον Φιλογόγιον. Ἄρχ: Ἐγὼ μὲν καὶ σήμερον πύρεσκαυαζόμεν.

27 φ. 210β. **Βασιλείου Καισαρείας** λόγος εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν.

28 φ. 221α. **Βασιλείου Καισαρείας** λόγος προτρεπτικὸς εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα.

29 φ. 229β. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος **Πολυεύκτου**. Ἄρχ: Εἶπερ τις ἄλλη καλλίστη τῶν διηγήσεων.

30 φ. 235β. Μαρτύριον τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων μαρτύρων **Ερμούλου** καὶ **Στρατονίκου**. Ἄρχ: Βασιλεύοντος Λικινίου τοῦ δυσσεβοῦς πολλὴν τε περὶ τὰ εἰδῶλα τὴν σπουδὴν ποιουμένου.

31 φ. 241β. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ **Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας**. Ἄρχ: Ἄλλοι μὲν ἄλλα τῶν μακαρίων ἀνδρῶν ὑπομνήματα πρὸς ἀρετῆς ὑποδείγματα.

32 φ. 267α. Ἰωάννου **Εὐχαϊτῶν** εἰς τοὺς τρεῖς διδασκάλους. Ἄρχ: Πάλιν Ἰωάννης ὁ τὴν γλῶσσαν χρυσοῦς.

33 φ. 279β. Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος **Ἀρτεμίου**. Ἄρχ: Μετὰ τὴν τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς οὐρανούς ἀνάληψιν. Τελ: θησαυρὸς ὡσπερ ἀδάπανος συντηρούμενα εἰς δόξαν κτλ.

34 φ. 303β. Ἄθλησις τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων μαρτύρων **Ἀκινδύνου**, **Πηγασίου**, **Ἀνεμποδίστου Ἀφθονίου** καὶ **Ἐλπιδοφόρου**. Ἄρχ: Εἰ
Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. ΚΑ' 21

καὶ πρῶτοι Πέρσαι Χριστὸν ἐκ παρθένου γεννώμενον προσεκύνησαν.

35 φ. 324α. Ἀθλησις τῶν ἁγίων μαρτύρων **Εὐστρατίου, Αὐξεντίου, Εὐγενίου, Μαρδαρίου καὶ Ὁρέστου**. Ἀρχ: Βασιλεύοντος Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ πᾶσα ἡ τῶν ρωμαίων ἀρχή. Τελ. φ. 339α: ἅπαντα τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ προσταχθέντα ὑπὸ τοῦ ἁγίου μάρτυρος ἐποίησεν εἰς δόξαν.

36 φ. 339β. Ἰω. Χρυσοστόμου λόγος κολοβός.

11. Χειρ. Μονῆς Ἁγίου Στεφάνου 9.

Ἔτους 1801. Χάρτ. φ. 50 καὶ σελίδες 19⁵ μὲ παλαιὰν σελίδωσιν, 232×165. Ὁ χάρτης ἔχει ὑδάτινα σημεῖα τρεῖς ἡμισελήνους. Στάχσις δερματίνη παλαιά. Κείμενον 160×115, στίχ. 20. Ἀρχικὰ ἐρυθρά, ἐπίτιτλα καὶ τινα ἀρχικὰ ἀκόμψως πεποικιλμένα.

Ἐν τῷ πρώτῳ περιφύλλῳ ἐν ἀρχῇ:

«Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ ἐν το σιτηρῷ τῆς ἐλάδος ἔγγραφη διεμου εὐγενικοῦ ιερομονάχῳ ἐκ κομοῖς ἀράχοβα ταυτα καὶ ἐγράφη μου 1801 Εὐρουαρήου 27».

Περιεχόμενα:

- 1 φ. 1α. Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου ἑσπερινοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ ὁσίου **Λουκᾶ** τοῦ ἐν τῷ «Σιτηρῷ τῆς Ἑλλάδος», μηνὶ Φεβρουαρίῳ ζ'.
- 2 φ. 31α. Ἀκολουθία πρὸς τιμὴν τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ αὐτοῦ ὁσίου, μηνὶ Μαΐῳ γ'.
- 3 «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Λουκᾶ** τοῦ νέου, τοῦ ἐν τῷ Σιτηρῷ τῆς Ἑλλάδος, μεταγλωττισθεὶς ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει παρὰ **Διονυσίου**, ιερομονάχου».

12. Χειρὸν. Μονῆς Ἁγίου Στεφάνου 10

III' αἰ. χάρτ. 215×167, πάχ. 4 ἐκ.

Ἐν ἀρχῇ σημειώσεις καθ' ἣν τὸν κώδικα ἠγόρασε διὰ τὴν μονὴν ὁ «παπᾶ ἀνατόλης» τὴν α' Μαρτίου 1800.

1. **Νομοκάνων Μανουὴλ Μαλαξοῦ**.
2. **Πατερικόν**. Ἀρχ: «Ἐλεγον περὶ τοῦ ἀββᾶ Ἡσαίου ὅτι ποτὲ ἔλαβε θαλίον καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἄλωνα.
3. Ἐν τέλει σύντομα κείμενα περὶ τοῦ βίου τῆς θεοτόκου, τῶν ἡλικιωῶν τοῦ ἀνθρώπου (πότε λέγεται ὁ ἀνθρώπος βρέφος, πότε παιδίον κτλ.,) βίος ἀσκητοῦ ἐκ τῆς νήσου «Ὑξίας».

13. Χειρὸν. Μονῆς Ἁγίου Στεφάνου 15.

IV' αἰ. Χάρτ. μετὰ ὕδατ. σημείων, 155×103, πάχος τοῦ κώδικος 50. Κεῖμ. 105×60 στίχ. 15. Τίτλοι καὶ ἀρχικὰ ἐρυθρά. Ἐγγραφή διὰ δύο χειρῶν, ὧν ἡ ἑτέρα νεωτέρα.

Περιεχόμενα:

1. Περὶ γαστριμαργίας καὶ ὅτι βλάπτει μεγάλως τὸν θέλοντα σωθῆναι.
2. **Ἰωάννου Θεσσαλονίκης** λόγος εἰς τὴν κοίμησιν. Ἀρχ: Τῇ θανμαστῇ καὶ ὑπερενδόξῳ καὶ ὄντως μεγάλῳ.
3. Μαρτύριον τῆς ἁγ. μεγαλομάρτυρος **Εἰρήνης**. Ἀρχ: Κατὰ τοὺς καιροὺς τοὺς προαπελθόντας γεγονέ τις βασιλεὺς ὀνόματι Δικίνιος. Τελ: Ταῦτα συνεγραψάμην ἐγὼ Ἀμπλιανὸς γέρον, ὁ καὶ σὺν αὐτῇ ἦν ἐξ ἀρχῆς καὶ διδάξας αὐτῇ τὰ γράμματα ἐν τῷ πύργῳ. Ταῦτα συνεγραψάμην ἐν πνεύματι ἁγίῳ μηδὲν προσθεὶς μηδὲ ἀπολιποῦν τῆς ἀθλήσεως καὶ τῶν καμάτων καὶ λόγων τῆς ἁγίας μάρτυρος ἧς πρεσβείαις καὶ δεήσεσι δόξη ἡμῖν κύριος ὁ θεὸς κλπ.
4. Διήγησις **Μακαρίου**, μοναχοῦ τῆς Αἰγύπτου. Ἀρχ: Πορευόμενος ποτὲ τις τῶν ἁγίων πατέρων ἐν τῇ ἐρήμῳ.
5. Διήγησις καὶ ὁπτασία ὀφέλιμος ὀρθοδόξου τινὸς **Δημητρίου**, συγγραφεῖσα παρὰ **Μητροφάνους** ιερομονάχου, προτροπῇ καὶ κελεύσει τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς καὶ διδασκάλου αὐτοῦ κυροῦ **Διονυσίου** καὶ ῥήτορος, μετατεθεῖσα δὲ ἀρτίως εἰς κοινὴν φράσιν παρὰ τοῦ ὀσιωτάτου ἐν ιερομονάχοις κυροῦ **Λαυρεντίου** τοῦ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἀθῶ ἀσκοῦντος. Ἀρχ: Ἀδελφοὶ καὶ πατέρες ἐλάτε νᾶ ἀκούσητε φοβερά καὶ θανάσιμα πράγματα, τὰ ὅποια ὁ φιλόανθρωπος κύριος (κατέχει 32 φύλλα).
6. Λόγος τῶν ἁγίων μακάρων. Διήγησις τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν **Ζωσιμᾶ** τῆς πολιτείας τῶν ἁγίων μακάρων, (κατέχει φ. 24).
7. Ἱστορία **Διονυσίου** ιερομονάχου τοῦ ῥήτορος, ἀσκήσαντος ἐν τῇ σκήτῃ τῆς Λαύρας, κοιμηθέντος δὲ ἐν ἔτει ζυιδ' ὀκτωβρίου ζ' [ἔτει 1605]. Ἀρχ: Ἐγὼ ἀδελφοὶ ἀναγινώσκων τὰ βιβλία εὖρον θαύματα ὅσα ἔδειξεν ὁ θεός.
8. Ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ.
9. Ἀλφάβητον, τόνοι καὶ πνεύματα (μία σελίς).
10. Τοῦ ἀββᾶ **Νεΐλου** στίχοι κατ' ἀλφάβητον πρὸς ἀρχάριον μοναχόν. (Migne τ. 79 σελ. 1288 καὶ τ. 40 σελ. 1267). Ἐπονται διάφοροι στίχοι εἰς ἀρετὴν, εἰς εὐχαριστίαν, εἰς βασιλέα, εἰς βοήθειαν, εἰς βουλήν, εἰς γυναῖκα, κτλ. (μέρος τῆς γραφῆς ἐσβεσμένον).
11. Τύποι ἐπιστολῶν εἰς πατριάρχην, μητροπολίτην, ἐπίσκοπον κτλ.

14. Χειρὸν. Μονῆς Ἁγίου Στεφάνου 41.

Ἔτους 1663. Χάρτ. φ. 46, ὁ χάρτης εἶνε δύο εἰδῶν. ἀνατολικὸς παχύτερος, ἔχων ὑδάτινον σημεῖον τρεῖς ἡμισελήνους, καὶ λεπτό-

τερος, 204×152, πάχος τοῦ κώδικος 1½ χιλιοστά. Στάχως δερματίνη παλαιά κατεστραμμένη. Κείμενον 163×95, στίχ. 25.

Ἐν τέλει φ. 46β.

ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ 1683

ἐγγραφή ἐκ τῶν φρανιανῶν τῶν ἀγράφων».

Περιεχόμενα:

- 1 φ. 1α. **Γρηγορίου Νύσσης** ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγ. **Στέφανον**.
- 2 φ. 19β. Λόγος ἱστορικός ἅμα καὶ ἐγκωμιαστικός περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλεύσεως τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου **Στεφάνου**. Ἄρχ: Ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ πατὴρ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτὸν φορῶντας τὴν ἀνθρώπινην τούτην καὶ ταπεινὴν σάρκα τὴν ἐδικὴν μας.
- 3 φ. 36β. **Ἰωάννου Χρυσσοστόμου** ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῶν πράξεων τῶν ἁγ. Ἀποστόλων, ὁμιλία ΙΕ' εἰς τὸν ἅγιον **Στέφανον**.

15. Χειρόγρ. Μονῆς Ἁγ. Στεφάνου 45.

Ἔτους 1688. Χάρτης ἀνατολικὸς μετὰ ὕδατ. σημείων, 210×147, πᾶχ. 27. Στάχως δερματίνη παλαιά. Κείμενον 152×85, στίχοι 18. Τίτλοι καὶ ἀρχικά ἐρυθρά. Χαράκωσις δι' αἰχμῆς.

Ἐν τέλει τῇ χειρὶ τοῦ βιβλιογράφου.

«Τὸ παρὸν πατερικὸν ὑπάρχει καμῶν»

Ἔπονται δύο γραμμαὶ διαγεγραμμέναι ὥστε δὲν ἀναγινώσκονται, καὶ κατωτέρω.

«ἔτος ,αχπη'»

Περιεχόμενα:

1. Ἐν ἀρχῇ σχεδιόγραμμα περὶ τῶν κύκλων τοῦ ἡλίου.
2. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν **Τιμοθέου** ἀρχιεπ. Προικονήσου τοῦ θαυματουργοῦ, μεταφερθεὶς εἰς κοινὴν γλῶσσαν δι' ὀφέλειαν τῶν ἀπλουστέρων ἀδελφῶν. Ἄρχ: Δὲν εἶνε εἰς τοὺς ἀνθρώπους κανένα, τίποτε πρῶγμα γλυκύτερον.
3. Σελίδες 7 κεναὶ εἰς ἅς νεωτέρῃ χειρὶ ἐγράφησαν τύποι ἐπιστολῶν.
4. Ἀκολουθία εἰς τὸν ἅγιον **Τιμόθεον**. Ἄρχ: Τῆς παναγίας σοφοῦ σου θεομακάριστε τῶν προσφαιόντων πάτερ ἢ πληθὺς ἀπολαύει νάματα ἀφθόνως.
5. Κείμενα ἐκ τοῦ πατερικοῦ. (6 σελ. νεωτέρῃ χειρὶ).

16. Χειρόγρ. Μονῆς Ἁγ. Στεφάνου 51.

ΙΓ'. αἰ. Χάρτ. φ. 228 μετὰ ὕδατινου σημείου, 210×132. Στάχως κατεστραμμένη. Ὁ κώδιξ ὑπέστη φθορὰν ἐκ τοῦ ὕδατος. Κείμενον 172×102, στίχοι 24. Τίτλοι καὶ ἀρχικά ἐρυθρά.

Περιεχόμενα:

- 1 φ. 1α. **Θεοδώρου Στουδίτου** περὶ μνήμης θανάτου ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς κοιμήσεως **Μιχαὴλ** μητροπ. Συνάδων (κολοβὸν ἐκπεσόντων φύλλων).
- 2 φ. 2α. **Τοῦ αὐτοῦ** κατήχησις πραγματικὴ καὶ τὸ πῶς δεῖ ἀνθίστασθαι ταῖς προσβολαῖς τοῦ διαβόλου.
- 3 φ. 6β. **Τοῦ αὐτοῦ**, περὶ τοῦ ὑποφέρειν γενναίως τὰ ἐπερχόμενα, πρὸς τὸ γενέσθαι μιμητὴν τοῦ Χριστοῦ τοῦ πολλὰ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν.
- 4 φ. 9α. **Τοῦ αὐτοῦ**, περὶ μνήμης θανάτου καὶ περὶ τῆς κοιμήσεως **Μιχαὴλ** Συνάδων.
- 5 φ. 10β. **Τοῦ αὐτοῦ**, περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ἁγίου μητροπ. **Χαλκηδόνος** καὶ ὅτι γνωρισθῆναι ἀλλήλους ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ.
- 6 φ. 12β. **Τοῦ αὐτοῦ**, περὶ τῆς ἀράτου κηδεμονίας τοῦ δεσπότη Χριστοῦ.
- 7 φ. 14α **Τοῦ αὐτοῦ**, περὶ εἰρήνης καὶ προμότητος, ἐπεικειας τε καὶ παρθενίας.
- 8 φ. 16α. **Τοῦ αὐτοῦ**, περὶ τῆς ἁγίας πεντηκοστῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τελουμένων ἐθῶν.
- 9 φ. 17α. **Τοῦ αὐτοῦ**, περὶ τῆς θείας λειτουργίας.
- 10 φ. 29β. **Τοῦ αὐτοῦ**, περὶ ἐθῶν τῆς ἐκκλησίας ἀγράφων.
- 11 φ. 31β. **Φωτίου** πατριάρχου καὶ **Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου**. Ἄρχ: Εἰκὼν λέγεται παρὰ τοῦ εἰκέναι. Τελ. φ. 33β: λέγω δὴ τὰ πάθη πάντα δὲ ἄζωα καὶ ἀναίσθητα.
- 12 φ. 33β. Περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων τῶν λίαν σεσαθρωμένων, τί ὀφείλομεν ταῦτα ποιεῖν.
- 13 φ. 34β. Τοῦ μακαρίου μοναχοῦ κυροῦ **Ἰωάννου τοῦ Φουρνᾶ** περὶ τῶν ἀφανῶν προσώπων ὀφείλει ἢ προσφορὰ γίνεσθαι.
- 14 φ. 35α. Διήγησις εἰς τὸν θρήνον τοῦ προφήτου Ἱερεμίου περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ εἰς τὴν ἄλωσιν ταύτης καὶ περὶ τῆς ἐκστάσεως Ἀβιμέλεχ'.
- 15 φ. 45β. Ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου **Βαρσανουφίου**. Ἄρχ: Ἐρώτησις. Τί ποιεῖς ἄνθρωπος εἰς ἐπερχόμενον πειρασμὸν καθ' ὕπνον; Ἀπόκρ. Ὡσπερ εἴαν τις εὖρη τὸν ἀντίδικον αὐτοῦ κοιμώμενον νὰ πατάξῃ αὐτόν.
- 16 φ. 47α. Τοῦ ἁγίου **Νείλου** περὶ ἐργασίας νοός.
- 17 φ. 48α. **Τοῦ αὐτοῦ** περὶ νέων μοναχῶν.
- 18 φ. 50α. Κεφάλαια διάφορα καὶ πάνυ ὀφέλιμα ἅτινα συνήχθησαν ἐκ διαφόρων βιβλίων τοῦ ἁγίου **Ἰωάννου Χρυσσοστόμου** παρὰ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου καὶ ἀναχωρητοῦ.
- 19 φ. 64α. Λόγος ἔχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τελουμένων, ἴτοι ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας. Ἄρχ: Τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρός ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ταῖς ἀποστόλοις εἰπόντος ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμφω.
- 20 φ. 91α. Ἐρμηνεία εἰς τὸ λεχθὲν ὑπὸ **Γρηγορίου Νύσσης** ἐν τῷ λόγῳ τοῦ περὶ γενεθλίων κυρίου περὶ τῶν ἀναιρεθέντων νηπίων.
- 21 φ. 91β. Ἐκ τοῦ λόγου **Γρηγορίου Νύσσης** εἰς τὰ ἅγια Φῶτα.

22 φ. 93α. Ἐκ τοῦ λόγου Ἰωάννου Χρυσοστόμου εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια.

23 φ. 95α. Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μάρκου τοῦ Ἀθηναίου τοῦ ἀσκήσαντος ἐν τῷ ὄρει τῆς Θράκης τῆς οὔσης ἐπέκεινα τῶν ἐνδοξοτάτων μερῶν τῆς εἰσόδου Αἰθιοπίας καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἔθνους τῶν Χετταίων. Ἄρχ: Διηγῆσατο ἡμῖν ὁ ἀββᾶς Σεραπίων.

24 φ. 101α. Πῶς σταυροῦται ὁ ἄνθρωπος τῷ κόσμῳ καὶ ὁ κόσμος τῷ ἀνθρώπῳ. Ἄρχ: Σταυροῦται ὁ κόσμος τῷ ἀνθρώπῳ ὅτε ἀποτάσσεται ὁ ἄνθρωπος τῷ κόσμῳ καὶ μονάζει.

25 φ. 102α. Θεοδώρου Στουδίτου περὶ ἐπιμελείας τῶν λογικῶν προβάτων Χριστοῦ καὶ τῆς ἀποδράσεως τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ ἀσφιλείας τοῦ κατὰ Θεὸν βίου ἡμῶν. Ἄρχ: Ἀδελφοί καὶ πατέρες μὴ δύναται ἡρεμεῖν ὁ κυβερνήτης ἐφόσον πλεῖ ἐν τῇ θαλάσσῃ.

26 φ. 106α. Τοῦ αὐτοῦ περὶ πανωλεθροῦ παρησείας.

27 φ. 109α. Κείμενον ἀκέφαλον.

28 φ. 109β. Δημητρίου μήτροπ. Κυζίκου λόγος περὶ νηστείας τῶν τεσσαρακοστῶν καὶ τῶν ὄλων τετραδοπαρασκευῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἄρχ: τίς ὁ τοῦ λόγου βραχίων.

29 φ. 11 29. Διονυσίου ἀρχιεπ. Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς πρὸς Βασιλείδην ἐπιστολῆς. Ἄρχ: Τούτων οὕτως ἐχόντων, τοῦτο τοῖς ἀκριβολόγημένοις ἀποφαινόμεθα, κατὰ ποίαν ὥραν.

30 φ. 118α. Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας, κεφ. η', εἰς τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ ἐρώτησιν.

31 φ. 118β. Πέτρου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ εἰς τὸ Πάσχα λόγου αὐτοῦ. Ἔπονται περικοπαὶ πολλαὶ περὶ θεολογικῶν κλπ. ζητημάτων.

32 φ. 158α. Γρηγορίου Θεολόγου ἐπιτίμημα εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον.

33 φ. 158α. Κείμενα ἀσκητικά.

34 φ. 171α. Κανῶν κατανυκτικῶν.

35 φ. 181β. Παλλαδίου περὶ τῶν τῆς Ἰνδίας ἔθνων καὶ τῶν βραχιάνων.

36 φ. 202α. Γρηγορίου ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς βίβλου Ἰώβ.

37 φ. 207α. Ἰσιδώρου Θεσσαλονίκης λόγος εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.

17. Χειρόγρ. Μονῆς Ἀγ. Στεφάνου 56.

ΙΖ'. αἰ. Χάρτ. φ. 93, 156×110, πάχ. 28. Στάχσις παλαιὰ δερματίνη μετ' ἐντύπων σχεδιογραμμάτων. Κείμενον 118×75, στίχοι 14.

Ἐν ἀρχῇ αἱ ὑπογραφαί:

«Θεοφάνης ἱερομόναχος»

«Παρθένιος ἱερομόναχος»

Εἰς τὸ φ. 1β:

«Δανιὴλ ἱερομόναχος»

(ἀναφέρει ὅτι ὁ κώδιξ ἀνήκει εἰς τὴν μονὴν Ἀγ. Στεφάνου)

«Νικηφόρος καὶ Κλήμης τῆς μεγάλης
Θομῆς»

«καὶ τὸδ αὐτοὺς νηκηφόρ(ος) ἱερομό
ναχ(ος) καὶ ἡγούμενος τοῦ ἀγί(ου) στεφάνου τῆς
ἐν μετεώρους»

Εἰς τὸ φ. 88α.

«Ἐγράφη ὁ παρὸν]βίος 'του οσί]ου πατρὸς' ἡμῶν]αθανασίου
θεοῦ]βοήθεια, καὶ χά]ριτι (καὶ) τη αὐτου]πρεσβεία' παρε]μου
του τα πει]μού (καὶ) ευτελλούς] (καὶ) αμαθοῦς' της]καληγρα-
φίας Κα]λλίστου ἱερομονά]χου σκόμησας προ]κλεισίας. Του-
χατζή]δέο μαιούν. Της]ημῶν αγάπης' ὡ εν χριτω ἀδελφός]
ὅσοι λάβετε αὐτῶ]εις ἀνάγνωσι, Του]παρὸντα βίου του]όν-
τως τρισμᾶκαρος]καὶ τρισολβίου αθα]νάσιου' να ενθυμά]στε
καὶ ἐμένα του πολίαμαρτίτου]εις ταις αγίαις σας]προσευχαις'.
ουτι η α]μαρτία μου εστι]ὑπερ τας τρέχας τη κε]φαλεῖς μου'
καὶ δια]το μνημόσηνον ὅπου]θελεται μαι κάμοι]ο παντοκρά-
τορ κ(ύριο)ς] εἰς τοπον καλλόν]σας φερνι' καὶ σᾶν]εὔρετε
κανένα σφάλ]μα εἰς αὐτῶ' να]με συμπαθήσετε] ὅτι το' ἀσφαλ-
τον μό]νον ο πάντων κτι]στεῖς το ἐχει]».

Εἰς τὸ φ. 92β.

«Εἰς τους χειλίους επτακοσίους ενενήντα
τρὶς χρονους ὅπου εἶτα ἡ μεγάλη ἡ ακρίβεια
καὶ ἐπίγε το λουζέκη ἄσπρα επτα-
κοσια ογδοειντα εἰς αὐτὸ τὸ ἔτος
μαύου εἴκοσι δύο ἔριξε καὶ χειόνη
Θεοφανης ἱερομόναχως
γραφο εἰς ἐνθίμησιν».

Ἄλλη χειρὶ.

«1797 Ἰανουαρίου [η]»

»ἐπρόσκάλεσαν τὸν ἀγνὸν

χαράλαπον, εἰς τὰ Ἴ

ωᾶννινα, καὶ ἐποίησαν

ἀγαπη(ος) ἀνθιμω, καὶ

κωνσταντι(ος)

Ἄνατολί(ος) ἱερομ(ὀνα)χ(ος) γράφο.»

Ἐν φ. 93β.

«Ἰαψιε μάειου-18 εἰμαίρᾶ

τετάρτη ηλθε ὁ βήξῆρις στὶ λάρι

σα».

ἄλλη χειρὶ

εἰς τοῦτο τῷ παρὸν βιβλίον εἶναι τοῦ πνευμα-
τικῶς ὅπου εἶναι ὑπομοναστήριον ἐκ τοῦ
ἀγίου στεφάνου, ἀπο τοῦ μαιτέωρα, ὅπου
εὐρίσκειται ἐνεστώτατους καίρους, εἰς τοῦ
σύνουρον τοῦ Ἰωαννίνων, εἰς τοὺς σταγούς, καὶ κουν
τῶ, εἰς τὰ τρίκαλλα εἰς τοὺς χιλίους ἑπτακόσιους
δαικαπέντι' ἐπιᾶσθη ἡ ἀμαχί ὁ τουρκος με
τοὺς φράγγους, καὶ ἔλθεν ὁ βαιζίρεις, εἰς τὴν λάρν
σα: αψιέ' μαῖω 18
νικήφόρος ἱερομόναχος
καὶ ἡγούμενος τοῦ ἀγίου στεφάνου
τῆς ἐν μετεώροις».

1 φ. 1-2 λευκά.

2 φ. 3α. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφώρου πατρὸς ἡμῶν
Αθανασίου καὶ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ κτίτορος τοῦ Μετεώρου, μεταφρα-
σθεὶς εἰς κοινὴν γλῶσσαν παρὰ **Νεοφύτου** ἱερομονάχου τοῦ ἱβηρίτου.

18. Μονῆς Ἀγ. Στεφάνου 64.

Ἔτους 1597. Χάρτ. φ. 21β, 156×106. Στάχσις δερματίνη
παλαιά. Κείμενον 105×60, στίχ. 15. Ἀρχικὰ καὶ τίτλοι ἐρυθρά.

Ἐν τῷ φ. 209β.

«καλλίστου πόνου ρφίξ»

((υδικτιῶν)ος ι' »

Περιεχόμενα:

1 φ. 1α. Ἐφραίμ τοῦ Σύρου λόγος περὶ ἀγάπης καὶ εἰς τὴν δευτέ-
ραν παρουσίαν.

2 φ. 43β. κενόν.

3 φ. 44α. Ἰωάννου Χρυσσοστόμου λόγος εἰς τὸν μάταιον βίον τοῦ
κόσμου τούτου.

4 φ. 60β. κενόν.

5 φ. 61α. Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου διήγησις ὠφέλιμος. Ἄρχ.
Πορευόμενος ποτὲ τις τῶν ἁγίων πατέρων ἐν τῇ ἐρήμῳ.

6 φ. 81β. κενόν.

7 φ. 82α. Ἰωάννου Χρυσσοστόμου λόγος περὶ τῆς αἰωνίας καὶ ἀτε-
λευτήτου κολάσεως.

8 φ. 97α. Τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸν πρωτόπλαστον Ἀδάμ.

9 φ. 103β. Τοῦ αὐτοῦ, περὶ μετανοίας καὶ εἰς τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ
προφήτου Δαυὶδ καὶ περὶ τῆς τοῦ Οὐρίου.

10 φ. 122β—125β. κενά.

11 φ. 126α. Διήγησις καὶ ὁπτασία ὠφέλιμος, ὀρθοδόξου τινὸς **Δημη-
τρίου**, συγγραφεῖσα **Μητροφάνει** μονάζοντι, προτροπῇ τοῦ πνευματικοῦ
πατρὸς καὶ διδασκάλου αὐτοῦ **Διονυσίου τοῦ ῥήτορος**. Ἄρχ. Δεῦτε
ἀκούσατε καὶ διηγήσομαι ὑμῖν ἀδελφοί, φοβερὰ καὶ ἐξαισία πράγματα.
Τελ: εἰς τὸ τέλος φθάσω τῆς μακαρίας ἀγάπης σου, καθ' ἣν φόβος οὐδα-
μῶς ἐναυλίζεται, δόξαν κτλ.

12 φ. 159α. **Διήγησις** ἑτέρα ὠφέλιμος περὶ μνησικακίας καὶ ἐξομολο-
γήσεως. Ἄρχ: Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦτον, μία ἀρχόντισσα, Ἄννα
τὸ ὄνομά της ἡ ὁποία ἠσθάνησε πολλά. Τελ: φ. 168β. πᾶσαν ὥραν νὰ μετα-
νοῦμεν διὰ νὰ τύχωμεν καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἧς γένοιτο κτλ.

13 φ. 168β.—169β. κενά.

14 φ. 170α. **Θεοφάνους μονάχου τοῦ νέου καὶ φιλοσόφου** περὶ
φράσις καὶ διδακτικοὶ λόγοι, εἰς τὴν δεκάλογον τοῦ προφήτου Μωϋσέως,
εἰς πᾶσα χριστιανὸν, ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου, ἀπὸ τοῦ
προφήτου καὶ ἀπὸ πᾶσα χαρτὶ τῆς ἐκκλησίας μας, καὶ πρέπον εἶναι νὰ δια-
βάξεται. Εὐλόγησαν δέσποτα. Ἄρχ: Δέκα παραγγελίαις μεγάλαις εἶναι
ὅπου ὄρισεν ὁ Θεὸς τὸν Μωϋσῆν. Τελ. φ. 209β: δύναται γὰρ αὕτη ἡ
διδαχὴ ἐπιστρέψαι πάντα ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἀμαρτίας ὑπὲρ πάντα τὰ βί-
βλία τῆς ἐκκλησίας.

15. Εἰς τὰ τελευταῖα παράφυλλα εἴρηνται ἀσήμαντα σημειώματα.

19. Χειρόγρ. Μονῆς Ἀγ. Στεφάνου 67.

ΙΗ'. αἰ. Χάρτ. 140×100, πάχος 40, Κακόγραφος διὰ πολλῶν
χειρῶν.

Περιεχόμενα:

1 φ. 1α. Περὶ τοῦ ἀββᾶ **Ἀντωνίου** διήγησις ἐκ τοῦ πατερικοῦ.

2 φ. 47α. Διήγησις ἀκέφαλος. Ἄρχ: ...τὴν ἐδικὴν μου νὰ κολάσης,
δὲν ἀκούεις τίς λέγει ἐκεῖ ὅτι ὁ βουσκός ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν του βάνει διὰ
τὰ πρόβατα (Ἡ διήγησις πραγματεύεται περὶ κόρης ξενοδόχου κατηγο-
ρηθείσης ἐπὶ ἀκολασίᾳ, περὶ Μαρίνου μετημριεσμένου εἰς γυναῖκα).

3 φ. 56β. καὶ 57 κενά, φέροντα ἀσήμαντα σημειώματα.

4 φ. 58α. Διήγησις ἀκέφαλος. Ἄρχ: ... βιβλίον ἐκκλησιαστικὸν νὰ
ἀναγνώσῃ καὶ ἔμεινεν ἐπὶ χρόνον ἕνα μελέτων τὰς θείας γραφάς. (Γίνε-
ται λόγος περὶ Βασιλείου μεταβαίνοντος εἰς Ἱερσόλυμα ὅπου συναντᾷ
τὸν διδάσκαλον Εὐθύβουλον, περὶ Φιλοξένου υἱοῦ τοῦ ξενοδόχου Ἀντιο-
χείας, περὶ Λιθανίου καὶ περὶ Προτερίου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ). Τελ: φ.
99β. ...καὶ ἐγράψαμεν συνοπτικῶς τὰ παρόντα κατορθώματα...
Κολοβόν.

5 φ. 100α. Διήγησις ἀκέφαλος. Ἄρχ: ...σκιαζομένης τῆς πρότερόν
μου τὸν Χριστὸν τοῖς Ἰουδαίοις ὑποδείξαντα. (Γίνεται λόγος περὶ τοῦ
Ἡρώδου ἐλεγχομένου ὑπὸ τοῦ Προδρόμου, καὶ περὶ τοῦ Λουκᾶ, ὅστις μετέ-
φερε τὴν χεῖρα τοῦ Προδρόμου εἰς Ἀντιόχειαν).

6 φ. 113β. Θιαῦμα γενόμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ διήγησις πάνου ὠφέλιμος. Ἄρχ: Ἀκούσατε ἀδελφοί μου λόγον ὠφέλιμον περὶ τῆς ἀγίας ἐκκλησίας. (Γίνεται λόγος περὶ Ἰουλιανοῦ υἱοῦ Φιλοθέου, ὕν. ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου ἐπάλλησεν ὁ πατήρ. εἰς τὸν Κωνσταντιανόν, περὶ γυναικὸς ἐχούσης δούλον ὅστις προδίδει τὸν μάρτυρα εἰς τὸν ἐπαρχόν). Τελ: φ. 119β. τὸν Ἰούδαν μμεῖται, ἐκεῖνος γὰρ ὁ ἄθλιος ἐσηκώθη ἐκ τοῦ δεικνου καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸν Κολοβόν.

7 φ. 120. Διήγησις ἀκέφαλος. Ἄρχ: ...θεικῶν ἐτρόθη τὴν καρδίαν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐδεήθη τὸν Θεόν καὶ εἶπε. (Περὶ Κωνσταντίνου πατριάρχου ὁ ὁποῖος ἐπέστρεψε τὰ φλοισιὰ εἰς τοὺς πραγματευτάς).

8 φ. 125α. Διήγησις Σύνεσιου ἐπισκόπου περὶ Εὐαγρίου τινὸς φιλοσόφου καὶ χρυσοῦ λιτρῶν τριακοσίων. Ἄρχ: Εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν εἰς τὰς ἡμέρας Θεοφίλου τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

9 φ. 128. Διήγησις ἀκέφαλος. Ἄρχ: ...ἦσαν δὲ πρῶτον ἀρειανοὶ τὴν αἵρεσιν ἐκ τῶν γονέων ταύτην εὐρόντες. (Γίνεται λόγος περὶ Γαλβίου καὶ Κανδίδου μεταβάντων εἰς γερόντισσαν, καὶ περὶ τοῦ ἐνδύματος τῆς Θεοτόκου). Τελ. κολοβόν φ. 131 ...καὶ ὡσάν ἴδουσι τοὺς ἀσθενεῖς ὅτι ἐκοιμῶνταν ..

10. Εὐχαὶ κακῶς γεγραμμέναι

20. Χειρόγρ. Μονῆς Ἀγ. Στεφάνου 75.

Ἔτους 1745. Χάρτ. φ. 39 κατὰ τετράδια 215×153. Στάχως δερματίνη παλαιά. Κεῖμεν. 161×101, στίχ. 124, ἀρχικὰ καὶ τίτλοι ἐρυθρά.

Ἐν τέλει:

«Εἴληφε πέρας ἡ παροῦσα ἀκολουθία τοῦ
ἀγίου Χαράλαμπους ὁμοῦ σὺν τῷ βίῳ αὐτοῦ κατὰ
τὸ κοσμοσωτήριον ἔτος 1745. αψμε
ἐν μηνὶ αὐγούστου ΚΣη διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ
ἐυτελοῦς Θεοδοσίου ἱερομ(ον)άρχου ἀρχημανδρίτου
Ἰωάννου ἱερέως τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. καὶ οἱ ἀνα
γνωσκάντες πατέρες εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ.
εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν κύριον, καὶ
εἰς αὐτὸν τὸν μάρτυρα ἅγιον Χαράλαμπον
ἔορωσθε.

Περιεχόμενα:

1 φ. 1α. Ἀκολουθία τοῦ ἀγίου ἱερομ. Χαράλαμπους, μηνὶ Φεβρ. Α' Ἄρχ: Ὁλος ἐκ νεότητος ἀνετέθης τῷ κυρίῳ σου, καὶ θυσίαν ἀναίμακτον, τούτῳ προσεκόμισες, ἐν ἀγιοσύνη.

2 φ. 10β. Τοῦ ἀγίου ἱερομάρτυρος Χαράλαμπους, στίχοι: Κατη-

ξιῶθης Χαράλαμπε εἰς ξίφος καὶ λαμπρότητος καὶ χαρᾶς τῶν μαρτύρων. Ὁ ἅγιος Χαράλαμπος ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Σεβήρου καὶ Λουκιανοῦ ἡγεμόνος.

3 φ. 10β. Μαρτύριον τοῦ ἀγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Χαράλαμπους μεταφλωτισθεὶς παρὰ Δανιὴλ ἱερομονάχου ἐκ τῆς τῶν Ἰβήρων μονῆς. Ἄρχ: Συνήθειαν ἔχουσιν οἱ ἄριστοι τῶν ἰατρῶν, χορησιμώτατοι μου ἀκροαταί.

Ἐν τέλει φδαι.

21. Χειρόγρ. Μονῆς Ἀγ. Στεφάνου 76.

15'. αἰ. Χάρτ. μετὰ ὕδατ. σημείων σελίδες 477, 298 × 231. Εἰς τὰ πλάτος τῶν σελίδων προσετέθη λωρίς 3×4 ἑκατοστίων. Στάχως δερματίνη παλαιά μετὰ ἐντύπων σχεδίων. Κεῖμενον ἐπιμελῶς γεγραμμένον 235×135, στίχοι 301. Τίτλοι, ἀρχικὰ ὡς καὶ τὰ ἐν τῇ ᾧ ἀνόματα συγγραφέων ἐξ ὧν ἀναφέρονται περικοπαί, ἐρυθρά. Ἀκέφαλον καὶ κολοβόν, τὰ δὲ τελευταῖα φύλλα κατεστραμμένα ἐκ τῆς ὑγρασίας.

Περιεχόμενα:

1. Ἀκέφαλον. Ἄρχ: γεροντικῶ λέγει περὶ τοῦ γέροντος καὶ τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ, ὅτι ἐπέταξεν αὐτῷ ὅπως διώξῃ τὸν ξενικὸν γέροντα ἐκ τοῦ κελ-
λλοῦ καὶ ὡς δεῦτερον καὶ τρίτον ἀπήρχετο ὁ μαθητὴς μὴ θέλων λυπῆσαι

2 σελ. 7. Ἐκ τοῦ κεφαλαίου τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκ τῶν κατὰ αἱρέσεων. Αἵρεσις πη' Γνωσίμαχοι. Ἐπονται ἄλλαι περικοπαὶ περὶ αἱρέσεων.

3. σελ. 11. Τοῦ προφήτου Ἰζεκιήλ. Ἄρχ: Τάδε λέγει κύριος ὅς ἂν ἀπαλλοτριωθῇ ἀπ' ἐμοῦ καὶ ἔλθῃ πρὸς τὸν ψευδοπροφήτην τοῦ ἐπερω-
τῆσαι αὐτὸν ἐν ἐμοί. Ἐπονται περικοπαὶ Ἰω. τοῦ Χρυσοστόμου, Ἰω. τοῦ Θεολόγου, Μακαρίου Ἐφραίμ.

4. σελ. 21. Ἐκ τῶν ἀσκητικῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Ἄρχ: Τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πολλήν καὶ διὰ πλειόνων πραγμάτων ἰσχυρὰν ἀπόδειξιν.

5. σ. 19. Λόγος Δ'. Περὶ ὑποταγῆς, κακῶν ἢ ἐπιβλαβῆς ὁμίονοια, καὶ κρείσσον ἐστὶ διαχωρίζεσθαι τοὺς τοιοῦτους.

6. σ. 43. Λόγος Ε'. Περὶ ἀποταγῆς δούλων ἐλθόντων εἰς τὸ μονάσαι, καὶ ὅτι οἱ ἀδιακρίτως τοὺς τοιοῦτους· καὶ παρὰ τὰ θείας γραφᾶς εἶτε παρὰ γνώμην.

7. σ. 46. Λόγος ς'. Περὶ τῶν ἀναχωρούντων ἀπὸ ἀδελφότητος. Ἐπονται ἄλλοι λόγοι.

8. σ. 321. Λόγος ΛΑ' Περὶ τῶν μετὰ εὐχῆς ἐν ὁδῷ ὀδευόντων ἢ ἐν ἑτέρῳ οἰωδήποτε πειρασιμῷ.

9. σ. 475. Περὶ ἑορτῶν καὶ νηστειῶν καὶ γονυκλισιῶν τῶν κεκωλυμέ-
νων ἢ ἐπιτετραμμένων γίνεσθαι.

Κολοβόν.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἐν Βόλφ ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Ι. Γιαννόπουλος ἐν συνομιλίᾳ μετὰ τοῦ ἐν Βόλφ ἱατροῦ κ. Ἰσοκρ. Π. Παλαμηδᾶ ἔμαθε παρ' αὐτοῦ ὅτι οὗτος ἐπέτυχεν νὰ εὑρῇ τὴν αὐτόγραφον «Γεωγραφίαν» τοῦ μεγάλου διδασκάλου Ἰωαννίνων Ἀθανασίου Ψαλλίδα, σχήματος 8ου μικροῦ, φύλλων 130, ἤτοι σελίδων 260 καὶ σταχίσεως βυρσίνης μετ' ἐκτύπων διακοσμήσεων. Ἡ Γεωγραφία αὕτη τοῦ Ψαλλίδα μέχρι τοῦδε ἠγνοεῖτο. Ἐν ἀρχῇ ἐπιγράφεται: «Γεωγραφία, μέρος πρῶτον, φυσικὸν καὶ πολιτικόν. Ἐν Ἰωαννίνοις 1813». Περιέχει δὲ τὴν Εὐρώπην καὶ ἰδίως ἐκτενέστερον τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν, πλὴν τῆς Ἑλλάδος (Θεσσαλίας, Στερεᾶς Ἑλλάδος, Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου). Ἐν ἐκτάσει δὲ περιγράφει τὴν Μακεδονίαν, Ἀλβανίαν καὶ ἔτι ἐκτενέστερον τὴν Ἡπειρον. Ἔχει κεφάλαια 379. Τὸ δὲ κεφάλαιον 375 ἀναφέρεται εἰς τὴν Κέρκυραν (Κορυφοῦς) καὶ Κεφαλληνίαν. Τὰ δὲ 376 καὶ ἐξῆς κεφάλαια ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο βιβλίον ἀνήκεν ἄλλοτε εἰς τὸν περιβόητον γραμματέα καὶ σύμβουλον τοῦ Ἀλή-πασῆ Γεώργιον Μάνθου, τοῦ ὁποῦ το ὄνομα ἀναφέρει καὶ σημειώσεις ὀπισθεν τοῦ βιβλίου. Ὁ κ. Ν. Ι. Γιαννόπουλος ἀντέγραψεν ἐξ αὐτοῦ τὰ περὶ Ἡπείρου κεφάλαια.

— Κατ' αὐτὰς ἀποπερατωθέντος ἐσωτερικῶς τοῦ ἐν Ἀλμυρῷ Μουσείου, πλὴν τῆς μέσης αἰθούσης, μετηνέχθησαν αἱ προθήκαι πᾶσαι εἰς τὴν δυτικὴν αἶθουσαν μετὰ τῆς ἐξ ὑπερχιλίων βιβλίων ἐπιστημονικῆς βιβλιοθήκης (μετὰ τμήματος λαϊκῆς) καὶ τὰ πλαστικά λίθινα, πλὴν τῶν μεγάλων ἀναγλύφων, ἅτινα θὰ τεθῶσιν εἰς τὴν μέσῃν αἶθουσαν, ὅταν ἀποπερατωθῇ. Ἦδη εἶναι τὸ μουσεῖον προσιτὸν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας καὶ τοὺς ἐπιστήμονας ἀρχαιολόγους καὶ μένει ἀνοικτὸν καθ' ἑκάστην. Περιέχει δὲ τρία τμήματα μουσείου ἤδη καὶ ἐν βιβλιοθήκῃς. Ἡ ἀνατολικὴ αἶθουσα ἔχει τὸ ἐπιγραφικὸν τμήμα ἢ δυτικὴ τὰς προθήκας τῶν λεπτῶν πραγμάτων (προϊστορικῶν, ἱστορικῶν, βυζαντινῶν, νεωτέρων χρόνων μέχρι τοῦ

1830) τὴν νομισματικὴν συλλογὴν, τὸ τμήμα τῶν χειρογράφων καὶ τὴν βιβλιοθήκην, προσέτι δὲ τὰ πλαστικά καὶ λίθινα τὰ μικρότερα.

— Ἀνακάλυψις ἀρχαίων λεξικῶν. Ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 26 Μαΐου 1927 ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ὁ καθηγητὴς τοῦ Παινεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἀντώνιος Χατζῆς ἀνεκάλυψεν ἐν κώδικι ἀνήκοντι τῷ καθηγητῇ κ. Σπ. Κοντῷ δύο ἀρχαῖα ἑλληνικὰ λεξικά, ὧν ὁ ἀρχικὸς συντάκτης ἔζη κατὰ τοὺς μ. Χ. ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Κατὰ τὸν κ. Χατζῆν τὰ δύο λεξικά εἶναι ἐν πολλοῖς πληρέστερα τοῦ Ὀνομαστικοῦ τοῦ Πολυδεύκου καὶ περιέχουσιν ἀγνώστους λέξεις καὶ σημασίας. Εἶχε δὲ παραγνωρισθῇ ἡ σημασία καὶ ἡ ἀρχαιότης αὐτῶν, διότι τὰ λήμματα αὐτῶν εἶχον μεταφρασθῇ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ὑπὸ τινος νεωτέρου διασκευαστοῦ.

— Ἐξηκολούθησε καὶ ἐφέτος ὑπὸ τοῦ ἐφόρου τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Σωτηρίου ἡ ἀνασκαφὴ τῆς μεγάλης χριστιανικῆς Βασιλικῆς τῶν χριστιανικῶν Φθιωτῶν Θεῶν παρὰ τὴν ἀγορὰν τῆς Νέας Ἀγχιάλου. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἀνεκαλύφθησαν τὰ Σκευοφυλάκιον καὶ τὸ Βαπτιστήριον τοῦ ναοῦ. Εἶναι προσαρτήματα ἑκατέρωθεν τοῦ ἀνευρεθέντος Αἰθρίου, εἰς σχῆμα παρεκκλησιῶν, ἢ Ἀψὶς τῶν ὁποίων ἔχει ἀντίθετον προσανατολισμὸν πρὸς τὴν ἀψίδα τοῦ Ναοῦ. Τοῦ Βαπτιστηρίου ἀνευρέθη ἡ Κολυμβήθρα πολυγωνικὴ ἐξωτερικῶς καὶ κυκλικὴ ἐσωτερικῶς, ὁμοίως δὲ ἀνευρέθησαν καὶ ἐφέτος ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, νομίσματα, ἐκκλησιαστικὰ σκεύη κλπ.

— Ἐτέρα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐνηργήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Χριστιανικὴν κατακόμβην τῆς νήσου Μήλου. Ἡ κατακόμβη αὕτη γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1848 διὰ τῶν ἐργασιῶν τῶν Ross καὶ Bayet, ἐξηρευνήθη ἀφαιρεθέντων τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὴν κεντρικὴν ἰδίαν στοάν. Ἡ ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι πρὸ τῶν ἀρκοσολίων τῆς κατακόμβης ὑπῆρχε ἰδιόρρυθμος διάταξις διαχωρισμένων τῶν οἰκογενειακῶν τάφων διὰ γυψίνων στύλων μετὰ θωρακίων ὁμοίως διευκρινίσθη ἡ διακόσμησις τῶν τάφων διὰ συμβολικῶν παραστάσεων καὶ φυτικῶν διακοσμήσεων, προσδιωρίσθησαν δὲ αἱ εἰσοδοὶ τῆς κατακόμβης, ὧν ἡ κυριώτερα ἐξησφαλίσθη διὰ θυρώματος.

— Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀνασκαφῶν ἐγένετο ἐπιθεώρησις τῶν βυζαντινῶν μνημείων τοῦ βορείου τμήματος τῆς Εὐβοίας, ἀνευρέθησαν δὲ ναῦδρια μετὰ βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν καὶ συνελέγησαν ἀξιόλογα βυζαντινά γλυπτά. Οὕτω συνεπληρώθη ἡ μελέτη τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Εὐβοίας ἐκδοθησομένη προσεχῶς.

— Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον ἐπλουτίσθη καὶ ἐφέτος δι' ἀξιολόγων φορητῶν εἰκόνων ἐκ τῶν κειμηλίων τῶν προσφύγων καὶ δι' εἰκόνων καὶ γλυπτῶν προερχομένων ἐξ ἀγορᾶς. Ἐκ δωρεᾶς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἐκ τοῦ ἐπάθλου Λαζέρδου) ἠγοράσθησαν γεισιποδες μετὰ ἰδεαλιστικῶν κεφαλῶν Δογῶν τῆς Ἑνετίας προερχόμενοι ἐκ καταστραφέντων μεγάρων τῆς Κερκύρας. Ὁμοίως μετεφέρθη ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ ἀξιόλογος ὀρειχάλκινος κύκλος πολυκανθῆλου ἐκ Αἰμνῆς τῆς Εὐβοίας μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «ὕπὲρ εὐχῆς Θεοδωρήτου καὶ παντὸς οἴκου αὐτοῦ». Ἐπλουτίσθη τέλος τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον δι' ἀντιγράφου μεγάλων διαστάσεων ἀξιολογωτάτου μωσαϊκοῦ τοῦ ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἐκτελεσθέντος ὑπὸ καλλιτέχνιδος ἐπιμελείᾳ τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ναοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Α. Ζάχου.

— Ἀθηναῖκά οἰκογενειακὰ ὀνόματα Ὁ καθηγητῆς κ. Ἀντώνιος Χ. Χατζῆς ἀπέστειλεν ἡμῖν τὰδε: «Ἐν Νέῳ Ἑλληνομνημόνιον 19 (1925) σ. 318 κέ. ἐπιθυμῶ νὰ προστεθῶσι τὰ ἑξῆς: Σελ. 320, σημ. 5: Ὁ Gregorovius ἐπλανήθη ἐκ τῆς παρὰ τοῖς ξένοις ἐσφαλμένης γραφῆς Benisello (πρὸς π. γ. Ν. Ἑλληνομνημ. 19 [1925] σελ. 333): Σελ. 320: Ὁ Π. ψ Ρ(ernot), Revue des études grecques 39 (1926) σ. 199 κρίνων τὴν διατριβὴν μου ὑποθέτει, ὅτι τὸ Μπενῆς ἴσως δύναται νὰ ἀναχθῆ καὶ εἰς τὸ ἐνετικὸν Βενιππὶ ἀλλ' ὁ πίναξ, ὃν παρέθηκα ἐν σελ. 321, διδάσκει, ὅτι δὲν δύναται νὰ εἶναι τοῦτο ἀληθές· κατὰ ταῦτα καὶ τὸ Μπερνάρδος θὰ ἀναχθῆ εἰς τὸ Μπερνάρδος. Σελ. 322: Παρὰ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα Μπενάκης καὶ Μπενούδης πρόσθετες καὶ τὸ Μπενίτσης. Σελ. 323: Τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Ζέλης σφύζεται ἔτι καὶ νῦν ἐν Ἀργολίδι καὶ τῇ ἐπαρχίᾳ Καλαβρύτων· διὰ τοῦτ νῦν πιστεύω, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι ἀλβανικόν· ὥστε ὁ γενάρχης Μπενῆς Ζέλης κατήγετο ἐκ τινος ἀλβανοφώνου χωρίου τῆς Ἀττικῆς.

Σελ. 325: Μπενηζέλος—Μπενζέλος: πρὸς. (ο Ἰ)κητήριον—κτητήριον, σιτάρ:—σιτάρικ.ζ. Μπενζέλος τις εἶναι γνωστὸς ἐκ Σμύρνης (μετωνομάσθη Βενήζλος) πρὸς. Ξενοφῶντα Ἀναστασιάδην (=Ἰωάννην Γεννάδιον, Γεωργίου Γενναδίου εἶος, ψ ἔργα, ἐπιστολαί. Παρίσιαι 1926, τόμ. Β', σελ. 385. Μπενάρδος βαπτιστικὸν ἐν ἐφημ. Καθημερινῇ 17 Ὀκτωβρίου 1927, σελ. γ'. Σελ. 326: Βουζίκη: Ἐν ἀθηναϊκοῖς ἐγγράφοις ἀπαντῶσι καὶ οἱ τύποι Μπουζίκη καὶ Μπουζίτσης (τσιτακισμός!). Τὸ Μπουζίκη εἶναι ἀσφαλῶς ἀλβανικὸν ὄνομα· διότι ἐν ἐφημ. Καθημερινῇ 1 Ἰανουαρίου 1927 ἀναφέρεται τις Ἑ. Βουζίχης ἐξ Ἀλβανίας. Παρὰ τὸ Ἰωαννίτσης—Ἰωαννίκιος πρόσθετες τὸ Καλογερίτσης—Καλογερίκος, τὸ Παππίτσης (Παππᾶς)—Παππίκης (πρὸς. Σκρίπ ὁ Σεπτεμβρίου 1926, σελ. 3, στήλ. Γ' καὶ τὸ Παππίκιον [=τοῦ Παππίκη] ὄρος ἐν Θράκῃ)».

— Ἐν τῇ The English Historical Review, (τόμ. XLII ἀρ. 195 σ. 145 Ἰανουάριος 1927) ἐδημοσιεύθη ἀγγλιστὶ ἡ ἀκόλουθος κριτικὴ περὶ τοῦ τρίτου τόμου τῶν Παλαιολογειῶν καὶ Πελοποννησιακῶν τοῦ Σπ. Λάμπρου ὑπὸ τοῦ Οὐίλιαμ Μίλλερ.

Ἐκ τῶν 310 σελίδων τῶν ἀποτελουσῶν τὸν τρίτον τόμον τῶν Παλαιολογειῶν καὶ Πελοποννησιακῶν τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Σ. Π. Λάμπρου (Ἀθηναὶ ἰδιωτικῇ ἐκτύπωσις 1926), 152 δημοσιεύονται δια πρώτην φοράν, καὶ δύο τῶν ἀνεκδότων τούτων πραγματειῶν ὁ «Ἀνωνύμου Παναγυρικὸς εἰς Μανουήλ καὶ Ἰωάννην Η' τοὺς Παλαιολόγους» καὶ τὸ «Ἐγκώμιον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον» περιέχουσι πολλὰς ἀξίας λόγου νέας ἱστορικὰς πληροφορίας. Ἐν τῇ θαυμασίᾳ αὐτοῦ εἰσαγωγῇ ὁ κ. Κ. Βογιατζίδης, ὁ ἐκδότης «has extracted these facts from their usual rhetorical setting and explained their importance». Πρῶτον, διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔχομεν μίαν περιγραφὴν τῶν χερσαίων τειχῶν αὐτῆς, τῶν τάφρων καὶ τῆς θχυρώσεως παρὰ Ἰωάννου τοῦ VIII, ἀγνώστους λεπτομερείας τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τοῦ Βαγιαζίτ καὶ Ἐμμανουήλ Β' μίαν εἰδησίην περὶ τῆς μέχρι τοῦδε ἀγνώστου ἐπισκέψεως τοῦ τελευταίου εἰς Ρώμην, καὶ μίαν περιγραφὴν τῆς τουρκικῆς πολιορκίας τοῦ 1422 συμ-

πληρώνουσαν τὴν τοῦ Κανανοῦ. Ἐπίσης διὰ τὴν Πελοπόννησον, αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἰωάννου τοῦ VIII ἀπὸ τὸν κεντυρίωνα Ζαχαρίαν ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Ἡλείᾳ καὶ ἡ πολιορκία φρουρίου τινὸς ἐν Ἀρκαδίᾳ ἐπὶ τοῦ Λάδωνος τὸ 1417, συμπληρώνουσι τὰς πηγὰς τὰς συλλεγείσας παρὰ τοῦ Χέλφ. Ἐχομεν ἐθνολογικὴν καὶ γεωγραφικὴν καθορισμὸν τοῦ νησιωτικοῦ καὶ Ἡπειρωτικοῦ βασιλείου τοῦ Καρόλου I Τόκκου περιλαμβάνοντος Ἀλβανοὺς ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ καὶ Ἕλληνας εἰς τὴν παραλίαν καὶ εἰς τὰς πόλεις, τῶν αἱ κυριώτεραι ἦσαν ἡ Ἄρτα καὶ τὰ Ἰωάννινα, καὶ ὅπερ ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων καὶ νοτίως μέχρι τῆς Αἰτωλίας, πλὴν τοῦ παραθαλάσσιου ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀγελῶου μέχρι τῆς τοῦ Εὐήνου (περιεχομένης τῆς νεωτέρας πόλεως τοῦ Μεσολογγίου) ὅπερ ὑπήγετο εἰς τὸ ἀπέναντι πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας. Οὐδεὶς τῶν παλαιότερων συγγραφέων εἶχεν ἀναφέρει τοῦτο. Ἡ ὑπὸ τοῦ Καρόλου ἐξαγορὰ τῆς Γλαρέντζης παρὰ τοῦ Ἰταλοῦ Ὀλιβερίου Φράγκου, ὅστις εἶχε διατελέσει ἀξιωματικὸς εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ ἥτις εἶνε ἤδη γνωστὴ ἐκ τοῦ Χαλκοκονδύλη καὶ τῶν ἐνετικῶν ἐγγράφων τῶν δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐπικυροῦται παρὰ τοῦ ἀνωνύμου πανηγυριστοῦ ὅστις ἀποκαλεῖ τὸν πωλητὴν «Λιδέριον». Ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Καρόλου κατὰ τῶν ἀγελῶν τῶν ζῶων τῶν Ἀλβανῶν ὑπηκόων τῶν Παλαιολόγων ἐν Ἡλίδι ἔφερε τῷ 1427 εἰς τὴν μέγαν τοῦδε μὴ ἐξιστορηθεῖσαν ναυμαχίαν τῶν Ἐχινάδων νήσων, τὴν πραγματικὴν τοποθεσίαν τῆς Ναυπάκτου 144 ἔτη βραδύτερον, μεταξὺ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἰωάννου VIII Λεοντάρη καὶ τοῦ στόλου τοῦ Καρόλου μὲ ἐνισχύσεις ἐκ Μασσαλίας ὑπὸ τὸν νόθον αὐτοῦ υἱὸν Τόρνον, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ τελευταῖος μετὰ δυσκολίας περισώθη ἐνφ' ὃ ἀνεψιὸς τοῦ Καρόλου, ὁ κατόπιν Κάρολος Β. συνελήφθη αἰχμάλωτος. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἥττης ταύτης ὑπῆρξεν ὁ γάμος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Καρόλου Β. μετὰ τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου (174—5, 194—7, 294). Τρίτον, ἔχομεν μίαν ἑλληνικὴν περιγραφὴν τοῦ πολέμου μεταξὺ Γενούης καὶ Βενετίας τῷ 1431—3 μετὰ τῆς ἐνετικῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Χίου καὶ τῆν τῶν Γενουκισίων ἐναντίον τῆς Ἰθάκης—ἣν ἐξέλαβον ὡς τὴν Κέρκυραν,—καὶ τῆς Νάξου. Ὁ Ἰωάννης VIII ἐμφανίζεται διὰ πρώτην φοράν ὡς διαιτητῆς μεταξὺ τῶν δύο ἰταλικῶν δημοκρατιῶν.

Ὁ τόμος οὗτος εἶνε καλῶς τετυπωμένος, ἔχει πλήρη πίνακα περιεχομένων, καὶ παρέχει ἀξιαν λόγον συμβολῆν εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἱστορίαν τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος.

Παραρτήματα τῶν κωδίκων

Κωδ. ὑπ' ἀρ. 1, ἀρ. 9	ἀντὶ Μυρῶν	γρ. Μύρων
> > > > 86	> Λεοντίδου	> Λεοντίου
> > > 5, > 2-3	> Κλημέντος	> Κλήμεντος
> > > 7, > 8	> κτήτορος	> κτίτορος
> > > 9, > 4	> Ἰωσήφ	> Ἰωσήφ